

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜLÜN SİMGESEL
ANLAMLARI

ZEYNEP ALSANCAK

2501131155

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. SİMGE ÖZER PINARBAŞI

İSTANBUL 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ZEYNEP ALSANCAK Numarası : 2501131155
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI Danışmanı : DOÇ.DR SİMGE ÖZER PINARBAŞI
Tez Savunma Tarihi : 12.06.2017 Saati : 11:00
Tez Başlığı : Türk Kültüründe Gülün Simgesel Anlamları

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR SİMGE ÖZER PINARBAŞI		Kabul
2- DOÇ.DR İBRAHİM ÇEŞMELİ		Kabul
3- YRD.DOÇ.DR SELMAN CAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR NALAN TÜRKMEN		
2- YRD.DOÇ.DR KADRIYE FİGEN VARDAR		

ÖZ

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜLÜN SİMGESEL ANLAMLARI

Zeynep ALSANCAK

Bu çalışma gülün, tarih boyunca Türk kültüründeki yeri ve önemini konu almaktadır. Türk kültüründe gülün simgesel anlamları araştırılırken görülmüştür ki, güle ilişkin gerek Doğu gerek Batı kültürlerinde yoğun bir simgesellik bulunmaktadır. Bu simgesellik, takip edilebildiği kadarıyla, önce gül bitkisi ailesine ait yemişleri ve bunlardan elde edilen içkilerle yapılan dini ritüeller ve gelenekler ile ilgili olurken daha sonraki dönemlerde, tüm bu simgeselliği de kapsayacak şekilde bitkinin çiçeğine odaklanmıştır.

Bu nedenle bu çalışmada gül simgeçiliği, sadece “çiçek” olarak değil, hem meyve hem ağaç hem de içki ve renk olarak değerlendirilmiş, konunun bölümlendirilmeleri de bu bağlamda düzenlenmiştir. Gülün, Türk kültüründeki simgesel anlamlarını daha net bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla, diğer kültürlerde de gül simgeçiliğine yer verilmiş ve elde edilen veriler de karşılaştırmalı olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gül, Gül Elması, Kadeh, Kutsal Kase, Gönül.

ABSTRACT

SYMBOLIC MEANINGS OF ROSE IN TURKISH CULTURE

Zeynep ALSANCAK

This study comprises of the importance and the place of “rose” in Turkish culture throughout of its history. While studying symbolic meanings of rose in Turkish culture, it has been seen that there is a rich symbolism referring to rose both in East and Western cultures. That foregoing symbolism as far as it can be delved into, firstly seems to be related to the fruits and drinks supplied from rose plants (rosales) to be used in rituals and the traditions but the following ages it embraces all that symbolism and just focuses on the plant’s flower (rose).

As a result of that in this study, rose symbolism is not only addressed as “flower” but also “fruit”, “tree”, “drink” and “color” as well. Consequently the classification of the chapters have been done according to that very mentioned context. In this study for being able to manifest rose symbolism in Turkish culture explicitly, a comprehensive research of rose symbolism in other cultures given place and all the data derived is endeavored to be examined in a comparative manner.

Key Words: Rose, Rose Apple, Goblet (Calix), Holy Grail, Mystic Heart.

ÖNSÖZ

Gül, Türk-İslam tasavvufuna göre “bilginin, gönülde meydana gelen meyvesi”dir. Aslında, herşey bir enformasyondur. Yaşamın kendisi de bir enformasyon yani “bilgi”dir. Dolayısıyla biz yaşama, yaşantılarımız üzerinden konuşuruz. Adına yaşam dediğimiz bu enformasyon ağı; bize bir şeyler anlatır, bu herşey üzerinden olabilir (meslek, dil, vs.) çünkü yaşamdaki herşey bir enformasyondur. İnsan, beş duyu organıyla sınırlı şekilde aldığı bu “bilgi”yi toplar ve zihninde bir anlam verir. İşte merkezi sinir sisteminin, zihin üzerinden yaptığı “seçimler bütünü” bizim yaşantılarımızı ve bunun neticesinde de yaşamımızı oluşturur. İnsan zihni, bilgi ile işleyen sinir sisteminin yaptığı seçimler sonucunda oluşan bir bilgi işleme mekanizmasının ürünü olarak yaptığı seçim ya da seçimlerin toplamıdır.

Yaşam, bir zihin durumudur. Beyin, ürettiği düşünceler sayesinde kendine ait bir zihin yaratır ve bu zihin içerisinde varolur. İnsanlar, ortak yaşamı ortak zihinlerinin bir araya gelmesiyle oluşturur. Bunu, sistematik olarak ilk söyleyenlerden biri Mevlana Celaleddin Rumi’dir (1207-1273). Batı’da ise bunu, Spinoza (1632-1677) dile getirmiştir. Mevlana, kendisinden önce de bunu dile getirenler olmasına rağmen (İslam öncesi, Orta Asya Türk dini tasavvurları), zihinle evren arasındaki en iyi açıklamayı yapan kişilerin başında gelir. Batı’da ise yaklaşık beş asır sonra Spinoza, “bilmek ve anlamaktan doğan sevinç”i en iyi vurgulayan kişi olmuştur. Dolayısıyla insanın, yaşam içerisinde daha “sevinçli” bir varoluş için “anlamaya” ihtiyacı vardır. Anlamak için de “bilgi” kaçınılmaz olarak en elzem şeydir.

Bilinç, en genel anlamıyla, seçim yapabilme (idrak) yeteneğidir. Bilinç, ne kadar Batı’ya doğru gidilerek tanımlanırsa o kadar çok “us”la, yani “beyin”le ilişkilendirilirken, Doğu’ya doğru gidildikçe, o kadar çok “kalp”le tanımlanır. Kalp, hayat sularını dolaştıran en hayati organdır ama ayrıca bilincin yeri olarak düşünüldüğünde o, artık gönüldür. İşte bu yüzden “gönül”ün, Batı dillerinde karşılığını bulmakta çok zorluk çekilir. Türk kültürü ise her ikisini de içerdiği için ayrıcalıklıdır. Türkçe, hem “bilinç” hem “gönül” gibi iki ayrı ve çok yetkin sözcüğe sahiptir. “Gönül”ü ifade eden yegane simge de, her zaman “gül”dür.

İşte bilinç ve gönül ile bu kadar bağlantılı olan gül, bu çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Bu araştırmada gülün simgesel anlamlarının Türk kültüründeki yeri ve önemi saptanmaya çalışılmıştır. Gül konusu, birçok araştırmacı tarafından incelenmiş olmasına rağmen, çalışmaların büyük çoğunluğu gülü sadece çiçek bağlamında ele almış olup onu, belli bir tarz simgecilik üzerinden açıklamıştır. Bu çalışma ise gülü, en başından itibaren, oldukça uzun bir dönem içerisindeki seyri ile masaya yatırmayı denemiş ve onu; çiçek, ağaç, meyve, içki ve renk olarak daha kapsamlı bir şekilde araştırmıştır.

Gül simgeciliğini ele alan araştırmalar, çoğunlukla İslam sonrası dönemi konu alırken, İslam öncesi için yapılan çalışmaların sayısı dikkat çekecek kadar azdır. Bu yüzden bu çalışmada diğer kültürler ve dinler arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapılarak gülün, gerek İslam öncesi gerek sonrasında Türk kültüründeki izlerinin daha net olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Yine aynı şekilde İslamlık sonrasında da gülün, özellikle tasavvufun metafiziksel düşünce sisteminde karşılığını nasıl bulduğu ve hala en önemli simgelerden biri olmaya nasıl devam ettiği konusuna farklı bir bakış açısıyla bakabilmek hedeflenmiştir.

Oldukça geniş bir zaman yelpazesini kapsayan ve hemen hemen bütün büyük kültürlerde sağlam bir yeri olan gül simgeciliği konusunu araştırmak düşüncesiyle yola çıkmamıza vesile olan ve hiç tükenmeyen araştırma tutkusuyla bana ilham olmuş, bu tezin ortaya çıkmasındaki katkıları yadsınamaz olan çok değerli hocam ve danışmanım Sayın Doç. Dr. Simge Özer Pınarbaşı'na, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki tüm kıymetli hocalarıma ve maddi manevi desteklerini her zaman hissettiren çok sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Zeynep ALSANCAK

İstanbul, Haziran 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOTANİKTE GÜL VE GÜLGİLLER

1.1. Adlandırma.....	6
1.2. Çiçek, Tohum, Meyve Olarak Gül.....	7
1.3. Gül Yetişen Bölgeler.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

GÜL SÖZCÜĞÜ HAKKINDA

2.1. Batı Dillerinde Gül Sözcüğü.....	12
2.2. Türkçe’de Gül Sözcüğü.....	14
2.2.1. Orta Asya Türkçesi’nde Gül İle Anlamdaş Sözcükler.....	14
2.2.2. Günümüz Türkçesi’nde Gül Ve Anlamdaş Sözcükler.....	18

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU VE BATI KÜLTÜRLERİNDE GÜL SİMGEÇİLİĞİ

3.1. Çiçek Olarak Gül.....	21
3.2. Meyve Olarak Gül.....	37
3.3. Ağaç Olarak Gül.....	46
3.4. Sıvı Olarak Gül.....	51
3.5. Renk Olarak Gül.....	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMLIĞIN KABULÜNDEN ÖNCE TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜL SİMGEÇİLİĞİ

4.1. Çiçek Olarak Gül.....	65
----------------------------	----

4.2. Meyve Olarak Gül.....	70
4.3. Ağaç Olarak Gül.....	76
4.4. Sıvı Olarak Gül.....	80
4.5. Renk Olarak Gül.....	91

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAMLIĞIN KABULÜNDEN SONRA TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜL SİMGEÇİLİĞİ

5.1. Çiçek Olarak Gül.....	94
5.2. Meyve Olarak Gül.....	115
5.3. Ağaç Olarak Gül.....	118
5.4. Sıvı Olarak Gül.....	123
5.5. Renk Olarak Gül.....	158
SONUÇ.....	168
KAYNAKÇA.....	176

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.** Rozet ve akrepler, y. İ.Ö. 3300, Mühür, The Brooklyn Museum, New York..... 21
- Resim 2.** Kraliçe Puabi'nin Tacı, y. İ.Ö. 2500, Altın, University of Pennsylvania Museum Of Archaeology And Antropology.....22
- Resim 3.** Puabi Shubad'a ait taç, y. İ.Ö. 2500, Altın, British Museum, Londra.....22
- Resim 4.** Tanrıça İştar'a Sungu, y. İ.Ö. 720-700, Mühür, British Museum, Londra.....23
- Resim 5.** Anonim, Astarte Heykelciği, 2. yy., Bronz, British Museum, Londra.....24
- Resim 6.** Master of Die, Venüs Ayağındaki Dikeni Çıkartıyor, 1532, Gravür, Metropolitan Museum, New York.....26
- Resim 7.** Tevrat Tacı, 18. yy., Altın ve gümüş, Victoria & Albert Museum, Londra.....27
- Resim 8.** Stefan Lochner, Cennet Bahçesinde Meryem Triptikonu, 1445-1450, Wallraf-Richartz Museum, Köln..... 29
- Resim 9.** Carravaggio, Tespih Madonnası, y. 1607, Tuval üzerine yağlıboya, Kunsthistorisches Museum, Viyana.....30
- Resim 10.** Francesco di Giorgio, Azize Dorothea ve Çocuk İsa, y. 1460, Ahşap üzerine tempera, The National Gallery Londra..... 32
- Resim 11.** Mason Önlüğü, 1810-1840, Kumaş, Scottish Rite Masonic Museum & Library, Lexington, Massachusetta.....34
- Resim 12.** Gül Pencere, Vitray, Notre-Dame Katedrali, Paris.....36
- Resim 13.** Giovanni di Paolo, Dante ve Beatrice Kutsal Gülnün Önünde, Minyatür, British Library, Londra..... 37
- Resim 14.** Anonim, Zizyphus lotus, fotoğraf..... 38
- Resim 15.** Michelangelo, Adem ve Havva, Fresk, Sistine Şapeli, Vatikan..... 42
- Resim 16.** Hans Memling, Meryem ve Çocuk İsa, y. 1485, Pano üzerine yağlıboya, National Museum of Ancient Art, Lizbon..... 45
- Resim 17.** Matthias Grünewald, İsenheim Altarı (detay), y. 1515, Pano üzerine karışık teknik, Musée Unterlinden, Colmar.....46
- Resim 18.** Anonim, Zizyphus spina-christi (Christ's Thorn/İsa'nın Dikeni), fotoğraf..... 47
- Resim 19.** Anonim, Zizyphus spina-christi meyvesi, fotoğraf.....47
- Resim 20.** Piero della Francesca, Gerçek Haçın Bulunuşu ve Kanıtlanması, 1452-55, Fresk, San Francesco Bazilikası, Arezzo.....48

Resim 21.	Peeter Kempeneer, Çarmıh, 16. yy., Tuval üzerine yağlıboya, Louvre, Paris.....	50
Resim 22.	Fra Angelico, Çarmıh Sahnesi (detay), 1435, Fresk, San Niccolo del Ceppo, Floransa.....	51
Resim 23.	Antonio Canova, Hebe, 1800-1805, Mermer, Hermitage, St. Petersburg.....	53
Resim 24.	Johann Balthasar Probst, Thetis Akhilleus'u Ambrosia ile Meshediyor, 17-18.yy., Gravür, Fine Art Museum, San Francisco.....	55
Resim 25.	Yaşam Ağacından Bal Toplayan Tanrıça, İ.Ö. 8-7. yy., Duvar resmi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara.....	57
Resim 26.	Anonim, Manna'nın Toplanması, y. 1460-1470, Pano üzerine yağlıboya, Musée de la Chartreuse de Douai.....	58
Resim 27.	Anonim, Fenike Gülü (Rosa phoenicia), fotoğraf.....	61
Resim 28.	Anonim, Hibrid Fenike Gülü; Alissar, Pricess Of Phoenicia, fotoğraf.....	62
Resim 29.	Soylu Bir Vakıfçı, Duvar resmi, 8. yy., Bezeklik.....	67
Resim 30.	Uygur Prensi, Duvar Resmi, 8-9. yy, Bezeklik.....	68
Resim 31.	Uygur Prensesleri, Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi, 8-9. yy., Museum für Indische Kunst, Dahlem, Berlin.....	68
Resim 32.	Uygur Prensleri, Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi, 8-9. yy., Museum für Indische Kunst, Dahlem, Berlin.....	69
Resim 33.	Soylu Bir Vakıfçı, Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi, 9. yy.....	69
Resim 34.	Uygur Vakıfçı Portresi, Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi, 10-11. yy., Museum für Indische Kunst, Berlin Dahlem.....	70
Resim 35.	Bilge Kağan Tacı, 6-8. yy., Altın, Moğolistan Milli Tarih Müzesi.....	74
Resim 36.	Bilge Kağan Tacı, detay.....	75
Resim 37.	Ant Kadehi Tutan Tanrıça Umay Ana, Kabartma, 6-7. yy, Kazakistan.....	81
Resim 38.	Ant Kadehi Tutan Yol Tengri (Merkür), 6-7. yy., Boyalı pano, Hotan, Doğu Türkistan.....	82
Resim 39.	S. G. Skobelev, Elinde ant kadehiyle, kuş formunda Tanrıça Umay tasvirli küpe, Koybala Kurganı, Minusinsk Etnografya Müzesi.....	82
Resim 40.	Türk Uygur Budist levha, 6-7. yy., Doğu Türkistan.....	83
Resim 41.	Kızıl deve süren, ant kadehi tutan Kızagan (Mars) Tengri, 6-7. yy., Hotan, Doğu Türkistan.....	84
Resim 42.	Tanrıça Umay Ana İle And Kadehi Tutan Alp (cennette ölümsüzlük şarabı içen alp), 6-8. yy.....	87
Resim 43.	Anonim, Ağacın özsuynunun çıkarılması, Minyatür, tarihsiz.....	88

- Resim 44.** Hz. Muhammed’i Tasvir Eden Gül Simgesi, 18. yy., Minyatür, Beinecke Rare Book&Manuscript Library, Yale University..... 95
- Resim 45.** Hz. Muhammed’in Gülü, 1708, McPherson Library, Victoria BC..96
- Resim 46.** Hilve-i Şerif, Sadberk Hanım Müzesi.....99
- Resim 47.** Kalender Paşa, Hz. İbrahim’in Mancınıkla Ateşe Atılması, Minyatür, Falname, TSM H. 1703, fol. 13b..... 102
- Resim 48.** Nurhan Atasoy, Taç ve Başlık modelleri, fotoğraf, İstanbul Vakıflar Deposu..... 106
- Resim 49.** Nurhan Atasoy, 12 terkli, sırma ile Kelime-i Tevhid işlenmiş taç ve 7 terkli taç, fotoğraf..... 106
- Resim 50.** Nurhan Atasoy, Pullu, düğmeli, taylesanlı taç ve pullu, taylesanlı taç, fotoğraf.....107
- Resim 51.** Nurhan Atasoy, Çeşitli Güller, fotoğraf..... 109
- Resim 52.** Nurhan Atasoy, Rufaiyye ve Bedeviyye Gülü, Havuzi Kadirî Gülü, Kadirî Kız Gülü.....110
- Resim 53.** Nurhan Atasoy, Kadirî Bağdadî Gülü ve Eşrefî Gülü.....110
- Resim 54.** Ekrem Işın, Selahattin Özpala bıyıklar, Rufai cihazları; demir ve bronzdan meydan aynaları, asa, zincir, hançer ve güller, fotoğraf, Murat Morova Koleksiyonu..... 111
- Resim 55.** Şeyh Abdur-rehman el-Bistami, Kıyamet sahneleri ile ilgili minyatürler, ed-Dürrü’l-munazzam fi sırrı’l-ismi’l-a‘zam, British Library, 444....114
- Resim 56.** Elinde gül tutan figürlü Selçuklu çinisi,1220, Kubadabad Büyük Saray.....115
- Resim 57.** Şiblizade Ahmed, Fatih Sultan Mehmed, y. 1480, Minyatür, TSM H. 2153, fol. 10a.....116
- Resim 58.** Arifi, Kanuni Sultan Süleyman, Minyatür, Süleymanname, TSM H. 1517, y. 321b.....116
- Resim 59.** Nakkaş Osman, Çelebi Sultan Mehmed, Minyatür, Zübdetü’t-tevarih, TİEM 1973, y. 61a..... 117
- Resim 60.** Argu’da bulunmuş mezar heykeli, 8-10. yy., Kırgızistan..... 123
- Resim 61.** Seyyid Lokman, Nakkaş Osman, Ayağını yere vurmasıyla su çıkacağı bilgisini getiren meleğin Hz. Eyyüb’e çiçek (gül) sunması, Minyatür, Zübdetü’t-tevarih, TİEM 1973, fol. 56b.....128
- Resim 62.** Kalender Paşa, Hz. Hızır ve Hz. İlyas’ın, Zulmet’te Ab-ı Hayat pınarının başında ölü bir balığı diriltmeleri, Minyatür, Falname, TSM H. 1703, fol. 9b..... 131
- Resim 63.** Anonim, Melchizedek Kase’yi Tutuyor, 1205-1240, Heykel, Chartres Katedrali, Fransa.....133

- Resim 64.** Anonim, Antropomorfik, kadeh tutan çeşitli heykel ve mezar taşları, fotokolaj..... 136
- Resim 65.** M. E. Kilunovskaya, Türk Beyi, 6-7. yy., Mezar Taşı, Tuva..... 136
- Resim 66.** Selçuklu avlu içi tören maketi, Firuze sırlı seramik, 12-13. yy., Metropolitan Museum, New York..... 137
- Resim 67.** Kadeh Tutan Selçuklu Figürü, 12. yy., Seramik Kase, Metropolitan Museum, New York..... 137
- Resim 68.** “Kadeh Tutan Hükümdar”, Selçuklu Sürahi Ağızı, 12-13. yy., Brooklyn Museum..... 138
- Resim 69.** II. Selim (1524-1574), Minyatür, Aga Khan Museum, Ontario, Kanada..... 138
- Resim 70.** Norbert Zimmermann, Sabine Ladsatter, Uzanmış Dionysus tasvirli serpme çiçekli duvar resmi, (Efes) Ephesos Roma İmparatorluk Dönemi duvar resimleri, 3. yy., 1 no’lu konut birimi, A tonozunun güney duvarı..... 144
- Resim 71.** Uzanmış Dionysus, Duvar resmi detay..... 145
- Resim 72.** Seyyid Lokman, Nakkaş Osman, Adem İle Havva ve On Üç İkizi, Minyatür, Zübdetü’t-tevarih, TİEM 1973, fol. 53a..... 160

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1.	Anonim, Gülhaç simgesi.....	33
Çizim 2.	Anonim, Kutsal Gül.....	35
Çizim 3.	Halit Çal, Göktürk Anonim Mezar No: 4, 6-8. yy., Orhun, Moğolistan.....	71
Çizim 4.	Anonim, Kayın ağacı.....	76
Çizim 5.	Anonim, Kayın ağacı yaprak, çiçek, tohum/meyve detay.....	76
Çizim 6.	Anonim, Karaağaç.....	78
Çizim 7.	Anonim, Karaağaç yaprak, çiçek, tohum/meyve detay.....	79
Çizim 8.	Bhaeddin Ögel, Balballar ve Göktürk Heykelleri 6.-8. yy.....	85
Çizim 9.	Kül Tegin Büstü, 736, Orhun, Moğolistan Milli Tarih Müzesi, Ulan Batur.....	104

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.y.:	Aynı yer
AKMB:	Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
b.:	Beyit
b.s.:	Basım/Baskı
bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Çiz.:	Çizim
DLT:	Divanü Lugat-it Türk
Ed.:	Editör
ET:	Eski Türkçe
F.S.M. Uni.:	Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Foto.:	Fotoğraf
G.:	Gazel
İ.Ü.E.F.:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İ.Ü.S.B.E.:	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.B.:	Kültür Bakanlığı
M.E.B.:	Milli Eğitim Bakanlığı
mat.:	Matbaa
Pub.:	Publication
R.:	Resim
s.:	Sayfa
S.:	Sayı
S.D.Ü.S.B.E.:	Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK:	Türk Dil Kurumu
TDV İA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TIEM:	Türk Ve İslam Eserleri Müzesi
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSM:	Topkapı Sarayı Müzesi

TTK:	Türk Tarih Kurumu
USA:	Amerika Birleşik Devletleri
Vol.:	Volume
y.:	Yaklaşık
y.y.:	Yüzyıl
Yay. Haz.:	Yayına hazırlayan
Yay.:	Yayımları
YKY:	Yapı Kredi Yayınları
Z.:	Ziziphus

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli yeti “düşünme” becerisidir. Düşünmek bir soyutlama yani bir “simgeleştirme” işlevidir. Bilindiği kadarıyla, insan dışında, soyut düşünme kabiliyeti olan başka canlı yoktur. Kişi, bütün anlam ve ilişki dünyasını simgeler aracılığıyla kurar. Düşünmenin ve ifadenin birincil koşulu dildir ve dil de özünde bir simgeler dizgesidir. Dolayısıyla insan göstergeler, biçimler, imge ve simgelerle çevrelenmiş olarak yaşar.

Simgeler dünyasının insan usunda yarattığı değişim ve dönüşümler, dış dünyaya genellikle sanat ve onun meyvesi olan eserle yansıtılır. Sanattaki simgesel dil, insan zihninde bir duygu yaratır. Bu da demek olur ki, sanatın insan beyninde hem nörolojik hem de hormonal bir karşılığı vardır. Çağımızda kültürel değişim baş döndüren bir hızla devam ediyor olsa da insan vücudu için aynı şey söz konusu değildir. İlk çağlardaki insanın biyolojik ve bedensel fonksiyonları nasılsa, bugünün modern insanının da bedeni aynı şekilde işlemektedir. Dolayısıyla insan bedeni, ruhu ve zihni bir bütün olarak düşünüldüğünde simgelerin ilk çağlardan beri neden öneminden bir şey kaybetmediği de aydınlanmış olur.

İnsanın “bilince” sahip olması, otomatik olarak “ölümlülüğünün” de farkına varması anlamına gelir. İnsan, ölümlü olduğunun farkında olan tek canlı türüdür. Farkında olmadan sahip olunan bu ölüm içgüdü, insanın en temel korkusudur. Bu korkunun yarattığı kaygıyla baş etmek için en eski zamanlardan bugüne kadar, dünyada bir değerlilik duygusu kazanmak ya da yaratmak gerekmiştir (süblimasyon). Bu gerçekleştirilemezse, yaşamın akışı sekteye uğrar ve son bulma noktasına gelir. Yani insan, çağlar boyunca, bu temel korkusunu bastırmak için simgesel düzeyde değerler yaratmış ve bu değerlere kutsallık atfetmiştir.

Din ve sanat, sözü geçen simgesel değerleri en iyi yansıtan unsurlardır. Örneğin; sanatta öne çıkan bir “ritim” duygusu vardır. Ritim duygusu, belirsizliği ortadan kaldırarak kaygıyı azaltır ki, “sonra” ya da “yarın” ne olacağının belirlenebileceği algısını yaratır yani belirlenimcidir. Bu duygu bir öngörme becerisi, bir tahmini ortaya koyma yetisini kazandırır. Şimdiye kadar ulaşılabilen en eski mağara resimleri de ilk sanat örnekleridir. El izlerini duvarlarda bırakarak, bir

kalıcılık ya da süreklilik, tıpkı günümüzdeki insanların da yapmak istedikleri gibi, aradıkları düşünülebilir. Bu durum, ölümün farkındalığıyla gelen bir simgesel varolma biçimidir. İnsan zihninde ve biyolojisinde “ritim”e karşı bir hassasiyet vardır. İnsanoğlu ritim duygusuna karşı her zaman tutkuyla bağlı olmuştur. Müzik kadar görsel sanatlarda da ritim duygusu vardır. Ritim “süreklilik duygusu” yaratır. Oluşturduğu bu “devam ediyor” ya da “edecek” algısı, gelecek (ölüm) kaygısını ortadan kaldırır. Böylelikle her zaman öykündüğü doğadaki gibi bir “devamlılık”, “sonsuzluk”, “ezelilik” hissine sahip olur. Kozmolojide de aynı sistem işler. Dünya kendi etrafında döner, Ay, dünyanın etrafında döner, gezegenler güneşin etrafında döner, galaksiler döner. Görülür ki, insanın mikro evreninde dönen ve tekrar eden şeylere bir tutku ve bağlılık vardır. İnsan biyolojisi de aynen makro evrende olduğu gibi belli bir ritme tabidir. Bu hayati ritimlere (kalp ritmi, nefes ritmi) halel geldiğinde ödenen bedel hayat olur. Gül de en yalın haliyle, sadece çiçek olarak düşünüldüğünde bile doğanın bu döngüsel ritmini en güzel yansıtan bitkilerden biridir. Kış gelince ölen doğa, baharda yeniden doğar. Türk kültüründe yeniden canlanışın simgesi olan bahar mevsimi, gül mevsimi olarak adlandırılır.

İnsan zihni, nesnelere nihai gerçeğini kavramak için simgeleri kullanıyorsa bunun nedeni, gerçeğin kendisini çelişkili bir şekilde göstermesi ve bunun sonucunda kavramlarla ifade edilemez olmasıdır. Gerçek olan, olduğu haliyle simge, yani anlam demeti olarak simgedir. Gül simgesinde de olduğu gibi bazı simgeler, birden çok kavrama gönderme yapar. Ama simgeler, bu anlamlar demetinden tek bir tanesi değildir. Bir simge ya da imgeyi atıf düzlemlerinden bir tanesine indirgeyerek, somut bir terminoloji içinde ifade etmek, onu tam anlayamamak ve onun “bilgi aracı” olma işlevini yok etmektir.

İnsan, takip edilebilen bütün tarihi içinde, simgelerle beraber yaşadığı dünyayı anlamlandırmaya çalışmış, kendini diğer insanlara ifade etmiş ve çağlar boyunca da bazı simgeler zamana yenilmeden tekrar edilerek hayatlarımızda olmaya devam etmiştir. Bazı simgeler zamanla; birçok sosyal sebepten ötürü biçim değiştirmiş, nesnel olan bu dönüşümde şeklini değiştirirse de çoğu zaman özünü değiştirmemiştir. En eski mağara resimlerinden, zamanımızın en ünlü tablolarına kadar bu simgesellik hem kaçınılmaz hem vazgeçilemez bir unsur olarak

aktarılmıştır. Sanat tarihi bilimi de işte bu bağlamda, simgelerle yakından ilgilenmektedir. Çünkü ister tarih öncesi olsun ister modern zamanda yapılmış bir eser olsun, onu tam olarak anlamlandırabilmek için bu simgeleri ve simgesel dillerini ortaya çıkararak çözümlenmek gerekir.

Anlaşıldığı kadarıyla insanlığın en eski ve özel simgelerinden biri olan gül, kesintisiz olarak kullanılmaya devam etmiştir. Gül; ruhsal bakımdan en genel anlamıyla aydınlanmayı, ulaşılabilecek mükemmelliği, ruhsal tekamülü yani ilahi hakikat olan “bilgi”yi ifade etmiştir. Açılmış gül veya gülün açılması spiritüel aydınlanmayı, varlığın bu “bilgi”yi kendi başına alıp aktarabilecek duruma gelişini ve bu duruma erişmeyi simgeler. Gül; aşk, saflık, çekilen acı, sessizlik ve mükemmel (ideal) bir hayat için gerekli değişimin yegane simgesidir.

Simge olarak kullanılan gülün, farklı kültürlerde genel olarak ifade ettikleri; onun türüne, güneş gibi dairesel bir yayılım göstermesine (merkez simgeçiliği), tasvir ediliş biçimine, rengine, kaç taç yaprağıyla tasvir edilmiş olduğuna göre, kullanıldığı kültürlerde değişiklik göstermesine rağmen özünde hep, kutsala bir atf barındırmıştır. Eş merkezli iç içe daireleri olan bu çiçeğin bir başka özelliği de onun ikili doğasını en iyi yansıtan dikenleri ve baş döndüren güzellikteki kokusudur. İlk çağlarda tek anlamlı ve ilahi özelliğe sahip olan gül, daha sonraki çağlarda özellikle Batı kültürlerinde, bu ikircikli özelliğini ön plana çıkarmıştır.

Bu çalışmanın amacı, sanat eserlerinde izini sürerek Türk kültüründe gülün simgesel anlam ve önemini saptamaktır. Gül, Türklerin gerek dinsel, gerek sosyal yaşamlarında önemli bir yere sahiptir. Bu derin ve eski simge hakkında bazı araştırmalar yapılmıştır, ancak bunların çoğunlukla Divan Edebiyatı kapsamında olduğu görülmektedir. Fakat bu araştırmada gül, edebiyat kapsamında değil, daha çok dinsel, kültürel ve sosyal yaşam bağlamında incelenmiştir.

Araştırmamızda öncelikle gülün botanik olarak nasıl değerlendirildiği çeşitli botanik kitaplarından yararlanılarak ortaya konulmuştur. Gül, botanikte çiçek, ağaç, meyve ve tohum olarak bulunmaktadır. Botanikte görülen bu çeşitlilik, araştırmamızın bölümlenmesine de yardımcı olmuş, gülün çiçek, meyve, ağaç gibi değişik hallerine uygun bir bölümlenme yapılarak değişen simgesel anlamlar

saptanmıştır. Gülden elde edilen içkiler ve gülün rengi de simgesel nitelik taşıdığından bu bölümlere eklenmiştir.

Daha sonra bir simge araştırmasının vazgeçilmez ögesi olarak “gül” sözcüğünün anlamı üzerinde durulmuş, hem Batı dillerinde hem Türkçe’de gül ve gül ile anlamdaş sözcükler saptanmıştır.

Araştırmamızın ana bölümleri ise İslam’ın kabulünden önce ve İslam’ın kabulünden sonra olarak iki ayrı bölümde toplanmıştır. Bu bölümlerde gülün çiçek, ağaç, meyve, sıvı ve renk olarak ne tür simgesel anlamlar taşıdığı, görsel örnekler ve yazılı kaynakların taranmasıyla saptanmıştır.

Bu çalışmada kullanılan yöntemde, gül ve gül ile doğrudan bağlantılı olduğu düşünülen, simgesel anlamlar için gerekli görülen yazılı ve görsel kaynak taraması yoluna gidilmiştir. Özellikle görsel malzeme seçimlerinde bu tarz bir bağlantısı olduğu düşünülen örnekler tercih edilmiştir.

Yazılı kaynaklar olarak; İslam’ın kabulünden önceki dönem için destanlar başta olmak üzere (Oğuz Kağan Destanı, Manas Destanı, Yaradılış ve Tufan mitleri, Er Sogotoh ve Dede Korkut Hikayeleri), Talat Tekin’in “İrk Bitig”, Hüseyin Namık Orkun’un “Eski Türk Yazıtları”, R. Rahmeti Arat’ın “Eski Türk Şiiri”, James Russell Hamilton’ın “Budacı İyi Kalpli Prens ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası” ve Abdülkadir İnan’ın “Eski Türk Dini”, “Tarihte Ve Bugün Şamanizm” gibi eserlerden yararlanılmıştır.

İslam sonrası dönem için de başta “Kur’an-ı Kerim”, Mevlana Celaleddin Rumi’nin “Mesnevi”, “Divan-ı Kebir”, İbn-i Arabi’nin “Varlık Ağacı” (Şecereü’l-kevn), “Marifet Kitabı” (Kitabu’l-Ma’rife) ve “Fususu’l Hikem”, Feridü’l-din Attar’ın “Mantıku’t Tayr”, Süleyman Çelebi’nin “Mevlid”, Yusuf Has Hacib’in “Kutadgu Bilig”i gibi kaynak eserler en çok faydalanılanlar arasındadır. Yapılan Divan Edebiyatı taramasında da şu eserlerden yararlanılmıştır: Fuzuli’nin “Gül Kasidesi”, “Baki Divanı”, “Behiştî Divanı”, “Necati Beg Divanı”, “Hayali Bey Divanı”, “Nedim Divanı”, “Şeyh Galib Divanı”, “Süheyli Divanı”, “Şeyhülislam Yahya Divanı”, “Emri Divanı”.

Türk kültürü ve sosyal yaşamında gülün yeri ve önemi araştırmasında; Nurhan Atasoy'un "Hasbahçe", Ayten Altıntaş'ın "Gül, Gülsuyu", "Osmanlı Tıbbında Gül", "İlaçların En Güzel Gül", Beşir Ayvazoğlu'nun "Güller Kitabı", Turhan Baytop'un "Eski Bahçe Gülleri", Isparta'da 2005 yılında yapılan gül sempozyumunda sunulan tebliğlerin kitabı olan "Gül Kitabı", Bahaeddin Ögel'in "Türk Kültür Tarihine Giriş" Serisi (C. I-IX) gibi birçok değerli çalışma ve Emel Esin'in pek çok makalesinden yararlanılmıştır.

Doğu ve Batı'da gül simgeciliği için taranan kaynaklar arasında en çok faydalanılan eserler arasında; "Upanişadlar", "Avesta", "Kutsal Kitap", Homeros'un "Odysseia" ve "İlyada", Platon'un "Şölen", Heredot'un "Tarih", Apuleius'un "Altın Eşek", Wolfram Von Eschenbach'ın "Parzival", Dante'nin "İlahi Komedy", James G. Frazer'ın "Altın Dal", Manly P. Hall'un "Tüm Çağların Gizli Öğretisi", Eliphas Levi'nin "The History Of Magic", Friedrich Nietzsche'nin "Böyle Söyledi Zerdüşt" ve Mircea Eliade'nin "Dinler Tarihine Giriş", "Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi" serisi (C. I-III), "Zalmoksis'ten Cengiz Han'a, Şamanizm", "Yoga", "Babil Kozmolojisi Ve Simyası", bulunmaktadır.

Bu çalışmada gülün simgesel anlam ve önemi, gerek Doğu gerek Batı kültürleri için yapılmış olan bütün bu araştırmaların ışığında yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOTANİKTE GÜL VE GÜLGİLLER

1.1. Adlandırma

Botanik bilimde, birlik sağlamak için ortak bir adlandırma yöntemi geliştirilmiştir. Bu bilimsel yöntemde temel anlamda ağacı anlatan birime “tür” denmiştir. Tür, birbirine çok benzeyen, aralarında döllenerek kendilerine benzer döller oluşturabilen bireyler topluluğudur. Kendi içlerinde daha alt birimlere ayrılabilirler. Tür üstü kategorilerde ise cins ve aile vardır. Cins, birbirine benzeyen ve ortak pek çok özelliği bulunan türlerin topluluğudur¹.

Gülgiller, Rosales takımından üç bin kadar ağaç, çalı ve çokyıllık otsu bitki türünü kapsayan ailedir. Rosales, iki çenekliler sınıfından kapalı tohumluların embriyonunda bir çift çim yaprağı ya da çenek bulunan bitkileri içeren sınıfıdır. Gül, gülhatmi, manolya, sardunya gibi pek çok süs bitkisi, çalısı ve ağacı bu sınıfta yer alır. Gülgiller (Rosaceae) ailesi, takımının türlerinin yaklaşık yüzde kırkbeşini kapsar². Uzun bir zaman dilimi içinde, birçok coğrafyada yapılan çoğaltım ve melezleştirme sonucunda günümüzde dünyadaki gül çeşidi sayısı on sekiz bine ulaşmıştır*. Bunlar da yüz yirmi-yüz elli arasındaki “Rosa” türünün, yedi-sekiz adet melezinden üretilmiştir. Botanik bilimciler, yüz elli çeşit “rosa” türünü tanımlamış ve bütün gülleri bu gruplara yerleştirmişlerdir. Dolayısıyla tanıdığımız her gül, bu soyların çeşitli fertleridir³.

Güller çok yıllık, dikenli, çalı ya da tırmanıcı bitkilerdir. Beyaz, pembe, kırmızı ve sarı en çok görülen gül renkleridir. Genellikle ilkbaharda çiçek açar. Ekserisi yaprak döken çalılar halindedir. Dala dikenleriyle tutunan filizler verirler⁴.

Bilimsel olarak ilk tanımlanan gül, “Rosa gallica” kırmızı gül, frenk gülü olup kırmızı yapraklı, kokulu ve katmersizdir. 12. yy.’dan beri izlenen en eski gül

---

¹ Necati Güvenç Mamıkoğlu, **Türkiye’nin Ağaçları ve Çalıları**, İstanbul, NTV Yay., 2007, s. 19.

² H. Kemal Çağın, **Bitkilerin Gizli Dünyası Rosaceae (Gülgiller)**, İstanbul, Bulut Yay., 2004, s. 14-15.

* Bazı araştırmacılara göre ise bu sayı 35.000’dir.

³ Ayten Altıntaş, **Gül: İlaçların En Güzeli Gül**, İstanbul, Hayy Kitap, 2009, s. 11.

⁴ **A.g.e.**, s. 11-12.

türüdür. Yabani olarak Orta ve Güney Avrupa'ya ve Batı Asya'ya yayılmış olup bu bölgelerde yaşamaya devam etmektedir. Dünyada gül esansı elde edilen en önemli tür ise "İsparta gülü" olarak tanıdığımız "rosa damascena"dır (Şam gülü, pembe yağ gülü)⁵.

Rosa damascena yani Şam gülünün yerli adları arasında en çok bilinenler: Gül-i Muhammedi, İyi gül, Peygamber gülü, Verd-i guri (mezarlık gülü), Kırmızı gül, Misk gülü, Bağ gülü, Verd-i Muhammedi'dir. Bu türün kurutulmuş tomurcukları İran'da "Muhammediye Gülü" olarak bilinir⁶. Şüphesiz bu isimlendirmeden de anlaşılacağı gibi Rosa damascena, diğer güller arasında daha özel bir yere sahiptir.

Osmanlı'da kullanılan kokulu gül de bu güldür. Günümüzde ise en çok Türkiye'de (Isparta, Burdur, Afyonkarahisar) ve Bulgaristan'da (Kazanlık, Plovdiv, Karlova) yetiştirilmekte; elde edilen gül ürünleri bu ülkelerden tüm dünyaya pazarlanmaktadır⁷.

Elde bulunan kaynaklardan derlenen bilgilere göre Osmanlı döneminde 25 kadar süs gülü çeşidi (Acem, Beyaz, Çardak, Frenk, Hafız, Kan, Kayısı, Kırmızı, Mayıs, Mısır, Misk, Muska, Nasır, Rana, Sadberk, Sakız, Sarı, Tarçın, Van, Yediveren, Ziba ve diğerleri) yetiştiriliyordu⁸.

Toplanan verilere göre Anadolu'da çeşitlendirilebilen güller ise çok genel olarak; Ahmediye Gülü; Rosa beggeriana, Anadolu Gülü; Rosa iberica, Beyaz Gül; Rosa x alba, Çay Gülü; Rosa x odorata, Fındık Gülü; Rosa x alba L'dır⁹.

1.2. Çiçek, Tohum, Meyve Olarak Gül

Meyve ya da tohum, çiçeklerin doğal ürünüdür. Özellikle rüzgarın taşınmasına bağlı durumlarda, tohumlar çok çeşitli şekillerde teçhiz edilmişlerdir. Bazı tohumlar o kadar küçük ve hafiftir ki, tozlarla birlikte yayılabilecek durumdadır. Diğerleri daha büyük fakat "pappus" tüylerinden oluşmuş bir paraşütle uzak seyahate elverişli bir şekilde tasarlanmıştır. Daha da ağırları, ıhlamur ve isfendan (akçaağaç)

---

⁵ A.y.

⁶ Turhan Baytop, **Türkiye'de Eski Bahçe Gülleri**, Ankara, K.B. Yay., 2001, s. 80.

⁷ Altıntaş, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁸ Baytop, **a.g.e.**, s. 41-43.

⁹ Çağın, **a.g.e.**, s. 14-15.

da olduğu gibi dayanıklı kanatlar taşırlar. Step ve çöllerin düz zemini üzerinde bazı meyve/tohum tipleri kilometrelerce yuvarlanabilirler¹⁰.

Rosales (gülgiller) takımında; küçük, sürünücü bitkilerden dev ağaçlara kadar çeşitli bitki tiplerine rastlanır. Üyelerinin çoğu dikenlidir. Basit ve loblu yapraklardan tüysü bileşik yapraklara kadar en geniş biçimsel çeşitlilik gülgillerde görülür. Gövde boyunca almaşık olarak dizilen, kulakçıklı yaprakları ve genellikle beş çanakyaprak ile beş taçyapraktan oluşan ışınsal bakışımı* alımlı çiçekleri vardır. Rosales'in ışınsal bakışımı genellikle dört ya da beş taçyaprağı ve çanakyaprağı biçiminde sıralanmış, genellikle düz ya da sığ fincan (kase) biçimindeki gösterişli çiçekleri erdişidir¹¹ (hünsa, hermaphroditic) ve çok sayıda stamen (erkek kılğan, organ) içerir. Stamenler sarı başlı olup çok sayıdadır ve gonca içinde gruplar oluşturmuştur. Pistil (dişikılğan) genellikle çok sayıda nadiren de az olabilir. Yumurtalık alt durumludur. Çiçek tablası (receptakulum, yuva, hazne) *vazo şeklinde* olup etlidir ve özellikle C vitaminince zengindir. Olgunlaştığında kırmızının değişik tonlarında olur. Tohumlar sert ve aken* meyve tipindedir. Aken tipindeki meyve receptekulum tabanında ve duvarında yapışık olabilir. Genellikle *tohum* diye adlandırılan bu organ *gülün meyvesidir*¹².

Halk dilinde çiçek denilince ilk akla gelen “gül” gibi enfes güzellikteki süs çiçekleridir fakat botanik bilimde, “çiçek” adı altında, yaprakları hiç olmazsa kısmen sporangiyum taşıyan ve bunlar içinde makrospor (embriyo kesesi) veya mikrospor (polen) meydana getiren bir gövde anlaşılır. Çiçeğin diğer yaprakları da ya örtü ya da süs vazifesi görürler¹³.

---

¹⁰ Felix Rosen, **Nebatlar Dünyası**, Çev. Fevzi Öztüğ, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1946, s. 215-216.

* Vücuttan diklemesine (yere paralel olarak) geçen tüm düzlemlerin, vücudu iki eşit parçaya ayırdığı bakışım tipi. Radyal ve ışınsal simetri ile eş anlamlı olarak da kullanılır.

¹¹ Çağın, **a.g.e.**, s. 16.

* Olgunlaşınca kendiliğinden çatlayıp açılmayan, tek odacıklı ve tek tohumluk kuru meyve, kapçıkmeve.

¹² B. Vedat Uluğ, “Güller(1): Hayatımızdaki Yeri”, **Derim**, C. 19, S. 23, Antalya, 2002, s. 32-33.

¹³ Rosen, **a.g.e.**, s. 194.

Eğreltilerle, çiçekli bitkiler arasındaki en esaslı fark, tek hücreli üreme organları yerine tohumun (meyve) olmasıdır. Bu sebeple birinci grup için “tohumlu bitkiler” tabiri de kullanılmaktadır¹⁴.

Birçok bitkide görülen, yemişlerin (tohum/meyve) çoğu ve bariz renkleri ile göze çarpan üzüksü meyveler (bacca) özellikle kuşlar ve memeliler vasıtası ile yayılmaları için hazırlanmış ve öyle teçhiz edilmişlerdir¹⁵. Cezbetme vasıtası olan tatlı ve lezzetli meyve, her zaman meyve kabuğundan (exocarpe) meydana gelmez. Mesela çilekte bu vazifeyi gören kısım çiçek mihverinden, incirde çiçek durumundan meydana gelir. Gülgillerden olan *elma* ve *armut* ise “*yalancı meyveler*”e dahildirler. Çünkü bunların oluşumunda karpeller, ancak kısmen rol almışlardır. Bizzat tohum kabuğu ancak nadir hallerde (nar gibi) etli bir karakter kazanır¹⁶.

Gülgiller ailesine mensup olan ve adlandırma olarak da “gül elması” (rose apple) diye bilinen meyve, başka isimlerle de anılmaktadır. Bunlar arasında mum elması, Java elması, su elması, Semarang gül elması vardır. Batı dillerinde ise yaygın olarak rose apple, watery rose apple, love apple, jambu air ve bell fruit gibi isimleri vardır¹⁷.

Gülgiller (Rosaceae) ailesinin çok bilinen ve önemli türleri şöyledir: kuşburnu (*Rosa canina*), sadberg gülü (*Rosa centifolia*), kuşkirazı (*prunus avium*), üvez (*sorbus domestica*), küçükçayırduğmesi (*sanguisorba minor*), mahlep (*prunus mahaleb*), maltaeriği (*eriobotrya japonica*), muşmula (*mespilus germanica*), sukaranfili (*geum urbanum*), şeftali (*prunus persica*), taflan* (*prunus laurocerasus*), vişne (*prunus cerasus*), yayılcı dağmuşmulası (*cotoneaster horizontalis*), Yunuseriği (*prunus divaricata*), adi aslanpençesi* (*alchemilla vulgaris*), ateşdikenini (*pyracantha coccinea*), badem (*amygdalus communis*), beşparmakotu (*potentilla sterilis*)¹⁸.

---

¹⁴ A.g.e., s. 195.

¹⁵ Y. Sabit Ağaoğlu, **Üzüksü Meyveler**, Ankara Üni. Ziraat Fak. Yay., 1986, s. 310-311.

¹⁶ Rosen, a.g.e., s. 218-219.

¹⁷ S. Rosnah, W. K. Wong, M. Noraziah, H. Osman, “Chemical Composition Chances Of Two Water Apple (*Syzygium samaragense*)”, **International Food Research Journal** **19**, (1) , Malaysia 2012, s. 167-174.

* Taflan; Karayemiş, Gürcü kirazı, laz üzümü gibi adlarla da bilinir.

* İngilizce’de Meryem Ana’nın harmanisi, Lady’s Mantle, Madonna Mantello olarak da bilinen aslan pençesi, gülgiller ailesinin *alchemilla vulgaris* türüne verilen isimdir. Botanikteki adını Arapça’dan almıştır. Orijinalinde *alchemilla*, simya (al-kimiya), özellikle bitki özütü karışımı demektir (eliksir-

Rosales takımının meyve ağaçları da Gülgiller (Rosaceae) ailesine mensuptur. Bunların içerisinde en yaygınları elma (malus), armut (pyrus), çilek (fragaria), hepsi de Prunus cinsinden olan kiraz, erik, kayısı ve şeftali, badem (amygdalus), ayva (cydonia), böğürtlen ve ahudududur (rubus)¹⁹.

1.3. Gül Yetiştirilen Bölgeler

30-40 milyon yıl öncesinden gülün taşlara bıraktığı izler (fossil) takip edilebilirken, dilden dile iletilen efsanelerden gülün tarihini saptamak zordur. Günümüzde gelişen teknoloji ile kayalardaki fosillerden gülün izlerinin daha doğru ölçümlerini yapmak mümkün olmuştur. Colorado'daki Florissant fosillerinde²⁰, Montana ve Oregon'daki fosil yataklarında²¹ Almanya ve Yugoslavya'da bulunan kayalarda gül fosilleri tespit edilmiş ve bu fosillerin yaşı 35-40 milyon yıl olarak kaydedilmiştir²² fakat son zamanlarda daha da eskisi bulunmuş ve gülün yaşının 60-70 milyon olduğu keşfedilmiştir.

En eski gül fosilleri Orta Asya'da²³ ortaya çıkarılmıştır. 60 ila 70 milyon yıl önceye ait olan bu fosillerin varlığı, gülün anavatanının Orta Asya²⁴ olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Orta Asya'da bulunan bu gülün botanikbilimdeki adı Rosa fedtschenkoana'dır²⁵. Bu adı onu bulan araştırmacılara atfen almıştır²⁶. Ala Dağlar, Tanrı Dağları ve Pamir-Alay dağları, Rosa fedtschenkoana'nın yayılım alanıdır²⁷.

---

elixir [al-'iksir] gibi). Sihirli şey, büyü, kara büyü anlamlarını da içerir. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.blessedmaineherbs.com/ourlamaalvu.html>, 5.5.2016.

¹⁸ Andrew Chevallier, **Encyclopedia Of Herbal Medicine**, 3. bs., Londra, Penguin Random House, 2016, s. 257-266. Ayrıca bkz.

(Çevrimiçi) <http://www.botany.hawaii.edu/faculty/carr/ros.htm>, 5.5.2016.

¹⁹ Çağın, **a.g.e.**, s. 15. Ayrıca bkz.

(Çevrimiçi) <https://global.britannica.com/plant/Rosaceae>, 6.5.2016.

²⁰ Jerry Haynes, "History Of Roses", Part One A. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.rose.org/wp-content/uploads/2012/01/History-of-Roses-Species-Part-A.pdf>, 6.5.2016.

²¹ (Çevrimiçi) http://www.herbs2000.com/flowers/r_history.htm, 6.5.2016.

²² Altıntaş, **a.g.e.**, s. 13.

²³ (Çevrimiçi)

http://www.americanherbalistsguild.com/sites/default/files/rose_handout_0.pdf, 21.6.2016.

²⁴ (Çevrimiçi) <https://botanicenergy.com/tag/roses/>, 21.6.2016.

²⁵ Rosa webbiana Royle ile akraba türdür. R. Webbiana Royle'de Türkistan'da bulunur. Ayrıca Himalayalar ve Pakistanda da vardır. Bu gülün meyvesi tohum şeklinde ve parlak kırmızıdır. Bkz. Thomas Debener, Serge Gudın, **Encyclopedia of Rose Science**, Three-Volume Set, Burlington, Elsevier Science, 2003, sect. 2-45. İngilizce'ye *web/webb* olarak geçen *webbiana*, örnek, dokumak,

Bu durumda anlaşılıyor ki, hem eski zamanların hem de günümüzün en önemli gülünün atası ve onu yılda iki defa açtırıp, en zor hava şartlarına bile dayanıklı kılan, Orta Asya'lı yani yaşam alanı orijinalinde Ala Dağlar, Tanrı Dağları ve Pamir-Alay dağları olan güldür.

---

ağ, ağ örgüsü anlamına gelir. Ön-Hint-Avrupa kökü *web^h-. Bkz. (Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/_/roots.aspx?type=Indo-European&root=webh-, 21.6.2016.

²⁶ Rus asıllı çift Alexei ve Olga Fedtschenko bu gülü Türkistan'da yaptıkları araştırmalar sonucu bulmuşlardır. Bkz. (Çevrimiçi) <https://www.helpmefind.com/rose/pl.php?n=5311>, 7.7.2016.

²⁷ Nikolai Nikolaevich Tslev, **Grasses Of The Soviet Union**, Ed. Andrei Aleksandrovich Federov, Vol. 1, Viginia Uni., 1983, s. 457.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜL SÖZCÜĞÜ HAKKINDA

2.1. Batı Dillerinde Gül Sözcüğü

Batı dillerinin hemen hemen tümünde gül; *rosa*, *rose* olarak geçmektedir. Öncelikle *rosa*'nın etimolojik yapısının incelenmesinde fayda vardır, zira kökü Avesta diline, hatta daha da ötelere kadar uzanmaktadır.

Etrüskçe²⁸ ve Latince'den alınan *rosa*, Orta çağ öncesi İngilizcesi'nde *rōse*, sonrasında *roose*, *rose*²⁹. Eski Grekçe *ῥόδον* (*rhódon*)³⁰, Aeolic* *ῥρόδον* (*wródon*). Çiçek demek olan Eski Farsça³¹ *wrδa-* (Avesta'da *varəda-*)³² olarak geçer. Soğdca *wrd*³³, Partça **wâr*, orta dönem Farsça, *gwl*, *gul*³⁴. Farsça *گل* (*gul*, *gol*)³⁵, Eski Ermenice *վարդ* (*vard*)³⁶, Aramca *ܪܘܕܐ* (*wardā*), *ܪܘܕܐ* (*warda*), Arapça *وَرْدَة* (*wurda*)/bahar açmak, filizlenmek, çiçek açmak demek olan *وَرَدَ* (*warrada*)³⁷, İbranice'de³⁸ *וָרְדָּ* (*véred*).

²⁸ (Çevrimiçi) <http://www.yourdictionary.com/rose>, 4.7.2016.

²⁹ (Çevrimiçi)

http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=rose, 4.7.2016.

³⁰ (Çevrimiçi) <http://fr.dbpedia.org/page/Rhodophyta>, 22.12.2016

* Antik Yunanca'da bir lehçe olarak kabul edilir.

³¹ Hint-Avrupa dil ailsinin bir kolu olan Farsça, MÖ yaklaşık 1500'e kadar Hintçe ile birlikte tek bir dil halinde idi. Hint ve İran milletlerinin birbirinden ayrılmasıyla İran dili müstakil olarak gelişti. Bkz. Tahsin Yazıcı, Mürsel Öztürk, "Dil ve Edebiyat. a) Dil ve Lehçeler", TDV İA, C. XXII, İstanbul, TDV, 2000, s. 413-416.

³² Hindistan'da bugün de kült olarak devam eden Tanrıça Varadā, "bestower of boons" olarak tapım görür. *Boon*, İngilizce'de rahatlık, ihsan anlamlarının yanında *içki arkadaşı* demektir. *Bestower* ise başlayan, koruyucu anlamını verir. Bkz. K. V. Dev, **The Thousand Names Of The Divine Mother: Shri Lalitas Sahasranama**, İng. Çev. M. N. Namboodri, 9. bs., Kerala, Mata Amritanandamayi Mission Trust, 2011, s. 192.

³³ A. F. Christidis, **A History of Ancient Greek: From The Beginnings to Late Antiquity**, Cambridge Uni., 2007, s. 777.

* Part ülkesi, İran'ın kuzeybatısı ve Horasan'ın büyük bir kısmını içine dahil eden alandı. Günümüzde kaybolmuştur. Arsakid Pehlevicesi olarak da bilinir.

³⁴ Eski Farsça'da *گل* (*gil*) balçık, kil, çamur, ağaç kabuğu anlamına geliyordu. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.wordsense.eu/%DA%AF%D9%84/>, 7.7.2016.

³⁵ **v-* > *g*, daha doğrusu: **v-* + vowel (ünlü) > *gu*-değişimi Orta Farsça dediğimiz dönemden itibaren (İ.Ö. 3.-2.yy-İ.S. 7. yy) görülmeye başlar. Persçe de tipik olan **v-* > *b-* değişimi, bölge dillerinde **v-* ~ **w-*, *v-* olarak kalmış, kalmayanlar da ise **v-* > *g* değişimi olmuştur. Bkz. Donald Stilo, "Isfahan; xxi. Provincial Dialects", **Encyclopedia Iranica**, Vol. XIV, Fasc. 1, USA, 2012, s. 93-112.

³⁶ *վարդ* (*vardanuş*) Ermenice'de kullanılan bir kız ismidir. Yaban gülü anlamına gelir. Bkz. (Çevrimiçi) http://www.armeniapedia.org/wiki/Armenian_Female_Names, 8.7.2016.

³⁷ (Çevrimiçi) <http://en.bab.la/dictionary/english-arabic/rose> 7.7.2016.

³⁸ İbranice'de bu sözcük ayrıca *kırmızı* anlamına gelir. Bkz.

İngilizce'deki wort/word sözcüğü de rosa/rose ile bağlantılıdır. Eski İngilizce'de *word* dikenli çalı demektir (*rosa*; *gül*, dikenli çalı grubundadır). Ön Hint-Avrupa *wrdʰos* (yaban gülü), Latince *rubus* (dikenli çalı, böğürtlen çalısı ve/veya onun gibi [üzümsü] bitkiler), Arnavutça *hurde* (sarmaşık, ağaç sarmaşığı). Arnavutça olan bu sözcük son tahlilde Hint-Avrupa dillerinde büyümek, gelişmek, serpilmek demek olan *Hwardh*, Sanskritçe *vardh-* şeklindedir.

İngilizce'de *word* aynı zamanda söz, sözcük, beyanat, söylev, ifade, cümle, hüküm, haber, yemin anlamlarının da hepsini içerir. Çok aktif bir şekilde de kullanılmaktadır⁵⁰. Latince aslı *verbum* olan sözcük⁵¹ Ön-Almanca **wurdan*, Ön-Hint-Avrupa'dan alınan, **werdʰo-* (“word”), **wer-* (“konuşmak”); Eski Farsça'yla kökdeş *word*, Eski Saxon *word*, Eski Almanca *wort* (Hollandaca *woord*), Eski Yüksek Almanca *wort* (Almanca *wort*), Eski Norveççe *orð* (İzlandaca *orð*, İsveççe *ord*), Gotça *waurd*. Ön-Hint-Avrupa kökü aynı zamanda Latince kökenin de kaynağıdır. Latince *verbum*, Litovca *vardas* ve daha uzaktan bir akraba da arkaik Greek *εἶπω* (*eirō*, “Ben söylüyorum”) ve Eski Slav dilinde *rotiti sę* (“yemin etmek”) (Rusça'da *потумься* (*rotit'cja*, “yemin etmek”)⁵².

Yunanca *logos*⁵³ olan mefhum İngilizce'ye *word*⁵⁴ olarak geçmiştir. *Legō* (Λέγω) “Ben söylüyorum”dan *logos* (λόγος) söz, sebep, tasarı, plan, dava, anlamlarını da içerir⁵⁵.

(Çevrimiçi) <http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=43653&st=&pgnum=543>, 8.7.2016

⁵⁰ (Çevrimiçi) <http://www.dictionary.com/browse/word?s=t>, 8.7.2016.

⁵¹ (Çevrimiçi) <http://latindictionary.wikidot.com/noun:verbum>, 14.7.2016.

⁵² (Çevrimiçi) http://www.wordsense.eu/word/#Old_English, 14.7.2016.

⁵³ Hristiyanlığın başlangıcında Stoacı filozoflar tarafından kullanıldığı ve Yahudi gnostik çevrelerde, yaratılıştaki ilk ilke ya da “Tanrının kendisiyle dünyayı yarattığı sözcüğü” anlamında *logos* fikri İsa'nın tabiatı ve ilahlık konusu üzerine yapılan yorumları etkilemiştir. Yuhanna İncili ve Pavlos'un mektuplarında İsa Mesih, fiziki anlamda değilse bile manevi anlamda babanın oğlu yani *logosu* kabul edilmiştir. Bkz. Jacques Waardenburg, “Teslis: 1. Bölüm”, **TDV İA**, C. XL, İstanbul, TDV, 2011, s. 548.

Kur'an'da da Hz. İsa'nın “Allahtan bir kelime” olduğu ifadesi geçmektedir. Bkz. Kur'an iii. 39,45, iv. 171.

Ayrıca kimi Avrupa efsanelerinde Hz. İsa'nın, kulaktan doğmuş olduğu inancı vardır. Kulak helezon simgeçiliğinin bir biçimidir ki bunun da metafizik anlamı merkezdir. Bkz. Mircea Eliade, **Babil Kozmolojisi Ve Simyası**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul, Kabcacı, 2002, s. 34-35.

⁵⁴ Yuhanna İncili bununla başlar; “Başlangıçta *söz* vardı. *Söz* Tanrıyla birlikteydi ve *söz* Tanrıydı. Başlangıçta O, Tanrıyla birlikteydi. Her şey onun aracılığıyla var oldu. Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı”. Bkz. Yuhanna 1: 1-5. Yuhanna 1: 1 Latince şekli; “in principio erat *Verbum* et *Verbum* erat apud Deum et Deus erat *Verbum*”. Bkz. (Çevrimiçi)

<https://www.biblegateway.com/passage/?search=ioannes1&version=VULGATE>, 14.7.2016

Yukarıda λέγω da bahsedilen İbranice *vered* (gül) sözcüğüne dönecek olursak, yine bundan türetilen *varod*; gül rengi, gül pembesi anlamına gelir. Ayrıca yine bu kökle bağlantılı olarak *vared* türetilmiştir ki, damar* anlamına gelir. Yalnız bu türevlerin orijinal kökü, büyük ihtimalle İbrani (Semitik) kökenden değildir⁵⁶. *Vared* sözcüğünün kaynağı, Macarca ve Fince’de de ortak olan *vér* gibi gözükmektedir. Eski formu *veer* olan *ver* Ural-Altay⁵⁷ dil ailesine aittir⁵⁸.

2.2. Türkçe’de Gül Sözcüğü

2.2.1. Orta Asya Türkçesi’nde Gül İle Anlamdaş Sözcükler

Türk kültürünün ilk yazılı kaynaklarından biri olarak kabul edilen 8-9. yüzyıllara ait “İrk Bitig” adlı el yazmasında, gül ile anlamdaş bir sözcüğe rastlanır. İrk Bitig eski Türk runik yazısı ile kitap biçiminde yazılmış ve bize kadar gelebilmiş bir fal kitabıdır. Bu kitaptaki bir falda gül yerine “tabılku” sözcüğünün kullanıldığı görülür. 32. ırkta (fal): “...Bir tabılku yüz boltı. Yüz tabılku ming boltı. Ming tabılku tümen boltı tir. Ança bilingler: Asıgı bar; edgü ol...” denmiştir. Hüseyin Namık Orkun, falı şöyle tercüme etmiştir: “...Bir gül yüz oldu. Yüz gül bin oldu. Bin gül on bin oldu. Bunu biliniz, faydası var, iyidir bu...”. Orkun, tabılku⁵⁹ sözcüğünü açıklarken şöyle yazmıştır: “...*spiraea altaica* denilen *nebat*⁶⁰...”. Bu sözcüğün lügattaki izahı ise *çiçekleri kırmızı veya beyaz olan gül* nevi bir nebattır⁶¹”.

⁵⁵ (Çevrimiçi) <https://global.britannica.com/topic/logos>, 14.7.2016

* Arapça’da da aynı durum söz konusudur. Ar. *zurüd* “gelmek”ten *verid* وريد damar, toplardamar: Hablü’l-verid: Şah damarı. Bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=verit&mi=0>, 15.7.2016.

⁵⁶ Isaac E. Mozeson, **The Word: The Dictionary That Reveals The Hebrew Source Of English**, New York, SPI Books, 2000, s. 132.

⁵⁷ Ön-Ural dilleri 9000 yıl öncesine kadar gitmektedir. Samoyet dilleri ise muhtemelen bundan 2000 yıl önce ayrılmıştır. Tam bir aile olmadan kopma söz konusudur. Bkz. Alfred Toth, **Etymological Dictionary Of Hungarian (EDH)**, Hollanda, Mikes International, 2007, s. 745.

⁵⁸ Daniel Abondolo, **The Uralic Languages**, New York, Routledge Pub., 1998, s. 431. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <http://www.helsinki.fi/~jolaakso/f-h-ety.html#uew>, 1.8.2016.

⁵⁹ ‘B’ ve ‘v’ değişimi; tavılku: spireae. Bazı dialektlerde tabılka/ tabılkat/ tabılğı/ tabılğı/ tobulğu/ tobulğa olarak yaşamaya devam etmektedir. Tavılğu:ç=hünnap ağacı, Zizyphus. Bkz. Gerard Clauson, **An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford, Clarendon Press, 1972, s. 440-441.

⁶⁰ En çok çeşidi güney Asya’da görünen, gül ailesine mensup, pembesi kırmızı veya beyaz çiçek açan ağaççık (çalı, çalılık, funda). Modern Türkçe’de “keçisakalı” (ispirya) diye de bilinir. Ayrıca bir zamanlar kullanımı oldukça yaygın olan Aspirin adlı ilacın kimyasal formülünde, söğüt (bilimsel adı Salix) kabuğu ve spiraea’dan elde edilen Salisin, aktif maddeyi oluşturur. Zaten Aspirin adını başına “a-” eklenerek spiraea’dan almıştır. Bkz. D. Potter, v.d., “Phylogeny And Classification Of Rosaceae”, **Plant Systematics And Evolution**, Vol. 260, Hollanda, 2007, s. 5-43. Ayrıca bkz.

Bu metni daha sonra ele alan Talat Tekin ise “tabilku” sözcüğünü *hünnap* (jujube) ağacı olarak tercüme etmiştir⁶². “Tabilku⁶³” sözcüğünü tekrar ele alacak olursak bu sözcüğün kökü olan tab-/tav-’ın asıl önemi arz ettiği anlaşılır. Şöyle ki; Tartarca olarak gösterilen *tabvlga*: küçük dallarının, atın tuvaletini yapmasını kolaylaştırıcı etkisi olan bir tür ağaç (efedra türevi). Çağatayca sözlüklerde *tabulga*, *tobulga*, *tobulgu*, *tabulgu* gibi farklı yazımlarla yer alan sözcüğün anlamları ise: bir tür ağaç, yılğın, kamçı sapının yapıldığı api (allı küçük elma) kırmızı sert bir ağaç ve *dabulga* biçimleriyle ve aynı anlamla yer alır. Eski ve Orta Türkçe’de *tabdku/tavdku* biçimlerinde geçen sözcüğün kökenine dair kesin bir açıklama yapılmamıştır. Kırgızca, Hakasça ve Altayca’da *tabilgi* biçimleri olan bu sözcüğün Moğolca’sı da *tabilka*’dır. Sözcüğün -lga ile bitmesi en azından tabüga, tabulga, dobulga biçimlerinin Moğolca olduğunu düşündürmesine rağmen *taw* san-a batır ve *taw* etmek ibarelerinde yer alan *taw* sözcüğünün de Tartarca olduğu belirtilmiştir. Çağatayca sözlüklerin kimisinde yer alan bu sözcük, *uzak/uzaklık* anlamındadır⁶⁴.

Taw san-a batır, *taw* etmek ibareleri sırasıyla “*bir kahramanın şerefine kadeh kaldırmak*”, “*şerefe içmek*” anlamlarındadır. Meninski’de *taw* sözcüğünün anlamı verilmemiştir. Sadece Tatarca olduğu belirtilmiş ve doğrudan doğruya yukarıdaki ibareler verilmiştir. Buna bağlı olarak *tawet-* “sağlığına, gücüne, kuvvetine içmek” biçiminde anlamlandırılabilir⁶⁵.

Böylece “tabilku” sözcüğünün genellikle küçük ağaç tarzı bitkiler için kullanıldığı anlaşılmaktadır ki, gül ağacı da bu türdendir. -Taw kökünün anlamı kesin olmamakla birlikte “-taw” (tab-teb) kökünü, fendli yani “bilgili” ve ayrıca, “sihir” (efsun) anlamında da tercüme edenler olmuştur⁶⁶.

(Çevrimiçi) http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=131015, 14.7.2016.

⁶¹ Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları**, C. II, 3. bs., Ankara, TDK. Yay.,1994, s. 81, 93.

⁶² Talat Tekin, **İrk Bitig**, Ankara, TDK. Yay., 2013, s. 22, 61.

⁶³ *Tabilku*: bir çeşit bitki. Bkz. A. Caferoğlu, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, TDK Yay., 1968, s. 219. Ayrıca, *tabilku* DLT’de, *tawilku*, *tawilku*, *awilku* olarak geçmektedir. Bkz. Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lugat-it Türk**, Çev. Besim Atalay, Birleştirilmiş Birinci Baskı, C. I, Ankara, TDK, 2013, s. 488-489.

⁶⁴ Zuhâl Kargı Ölmez, “Meninski’nin Sözlüğündeki “Tatarca” Sözcükler”. Bkz. (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/843/10674.pdf>, 17.8.2016.

⁶⁵ **A.y.**

⁶⁶ Ziya Gökalp, **Türk Töresi**, Haz. Halil İbrahim Şahin, İstanbul, Ötüken Yay., 2014, s. 24.

Divan-ı Lugat-it Türk'te ise kuşburnu ve yaban gülü karşılığı olarak “azgan” sözcüğünün kullanıldığı görülür. Açıklamasında “...ağaçların en kötüsü olup gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaçcık, küpe gibi kırmızı meyveleri olur...” denmiştir⁶⁷.

Günümüzde kullanılan *gül* sözcüğüyle sesteş ve/veya ona benzeyen qöl, köl, kül gibi sözcüklerin anlamları, çiçek olan gülden farklılık göstermektedir.

“Kül” sözcüğü, Eski Uygur Türkçesi'nden bu yana Türkçe'nin hemen hemen her sahasına ait yazılı kaynaklarında rastlanmasına rağmen hem şekil hem de anlam açısından pek değişikliğe uğramamıştır. Sözcüğün kökeniyle ilgili üzerinde durulması gereken doğru yaklaşım, “saklamak, korumak” fiiline fiilden isim yapan -l ekinin eklenmesiyle meydana geldiğini ileri süren yaklaşımdır. Yalnız buradaki “korumak, saklamak” anlamında kullanıldığı tahmin edilen *kü- fiili, günümüzde Yeni Uygurca, Kırgızca, Kazakça, Tatarca gibi bazı Türk yazı dillerinde “yanmak; dış tarafı kömürleşmek; kızmak, acı duymak; hasretle beklemek, endişelenmek, kaygılanmak, üzülme; candan sevmek” anlamlarında çok yaygın kullanılan *küy* fiiliyle de ilişkilidir. Bu küy- sözcüğünün sonundaki -y- eki, Eski Türkçe'de bir pekiştirme eki olan -d- ekinin daha sonraki devirlerde -d- ve -y- şeklinde gelişmiş halidir. Böylelikle *kü-⁶⁸ fiilinin “saklamak, korumak” anlamlarının yanında “yanmak, acı duymak” (çok sevmek) anlamlarının da bulunma ihtimali vardır ve bu fiil köküne fiilden isim yapma -l ekinin gelmesiyle kül sözcüğünün ortaya çıkma olasılığı daha yüksektir⁶⁹.

Qöl: kol. Qöl: dağın, zirveden alçak olan ve vadi zemini boyunca yükselen kısmı. Qöl: kılıç ya da bıçağın sırtında bulunan oluk. Bu yiv kılıç boyunca uzanır ve bazen altınla kaplanır⁷⁰.

---

⁶⁷ DLT, C. I, 439-7, 439-13.

⁶⁸ Kü-.~küzet- korumak, gözetmek. Eski Uygurca, Altı Dışlı Fil Hikayesi'nde 164. satırda “küyü küzetir tutar (kwyw kwyz ' dw twt'r)”: “(Bu cüppeyi giyenler) başkalarını da tehlikeden koruyup, gözetirler”. Bkz. Murat Elmalı, **Eski Uygurca Altı Dışlı Fil Hikayesi**, İstanbul Uni. BAP YADOP 2014, s. 81, 104, 163.

⁶⁹ Mayram Orozobayev, “Kül” Kelimesinin Kökeni ve Külün Kırgız Kültüründeki Önemi Üzerine”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And The History Of Turkish Or Turkic**, Vol. 10/8 Bahar, Ankara, 2015, s. 1757-1758.

⁷⁰ DLT, s. 435.

Köl: göl, deniz, denizin kendisi, birikmiş su⁷¹. Her toplanmış olan şeye de böyle denir. Örneğin Karluk boyu büyüklerine “Köl irkin” denir. Akli göl gibi toplanmış, dolmuş, demektir⁷².

Eski Türk yazıtlarında sorunsuz okunan tek isim belki de Bilge Kagan’dır. Tonyukuk ve Kül Tegin adları başlangıcından bugüne tartışmalı okunmuştur. 1990’lı yıllara kadar genellikle *kül* okuyuşu yeğlenmiş. *Köl* okunuşu pek kullanılmamıştır. Ancak 1990’lardan sonra Dalay Lama unvanındaki dalay (Moğ. Talai < ET taloy “deniz, umman, büyük deniz, okyanus” sözcüğünün de etkisiyle bu unvanın köl “göl” okuyuşu yaygınlık kazanmıştır. Sözcüğün okunuşunda *ö* veya *ü* ünlüsünün tercihi konusunda iki ayrı temeli olan yazılar yazılmıştır⁷³.

Birinci görüş *köl* okuyuşunu tercih ederken, ikinci görüş *kül* sözcüğünü doğru bulur. Altay halklarındaki ateşe saygı, ateş kültüründen hareketle sözcüğü “kül”e bağlar. Dayanak noktalarından en önemlisi ise Moğolca’daki *ot çigin* “ateş prens” (<*ot tigin) sözüdür. Her iki görüşün de kültürel ve semantik açıklamaları göz ardı edilecek açıklamalar değildir. Konuyu, Kül Tegin adını, yazıtın Çince yüzündeki *que teçin* “Kül Tegin” ifadesinden hareketle bir de Sinoloji verilerine göre ele almakta yarar vardır⁷⁴.

Burada yer alan ve kÜl sözünün Çince karşılığı olan 闕 *què* yalnızca bir transkripsiyon sözcüğü/karakteri olup *kül* adının anlamıyla ilgili bir şey ifade etmemektedir. Sözcüğün ünlü değerini Eski Uygurcaya geçmiş Çince sözcükler üzerinden ararsak, 闕 *què* sözünün bugüne kadar yayımlanmış Eski Uygurca metinlerde geçmediğini görürüz. “kÜl” sözünün ses değeri konusunda Eski Uygurca verilerin yardımı olmayınca 闕 *què* sözünün kullanıldığı öteki Asya dillerine ve eski dönem Çincesinin ses tarihi üzerine yapılmış öteki çalışmalara bakmamız gerekir. Çince ile ilgisi çok eskiye giden ve bugün Mandarin Çincesinde söz sonunda

---

⁷¹ DLT, Index, s. 368.

⁷² DLT, C. I, s. 108 (irkin maddesi).

⁷³ Mehmet Ölmez, “Eski Uygur Ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer Ve Kişi Adları”, III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu 26-29 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı, Ed. Ülkü Çelik Şavk, C. 2, Hacettepe Üni., 2011, s. 632.

⁷⁴ A.g.e., s. 632-633.

kaybolmuş olan sesleri (örneğin -g/-k, -l gibi ünsüzleri) koruyan Korece'ye baktığımızda sözcüğün bugün gwel/kwel olarak kullanıldığını görürüz. Korece -we- ise Çince'de -u'ya denk gelmektedir⁷⁵. Bu da okunuşun gul/kul olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, eğer Korece ve Eski Çince örnekleri göz önünde bulundurulursa, sözcüğün transkripsiyonu Kül Tegin olarak yapılabilir⁷⁶.

Gül ile sesteş olan bu sözcüklerin, çiçek anlamından farklı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.2.2. Günümüz Türkçesi'nde Gül ve Anlamdaş Sözcükler

Günümüzde kullandığımız gül sözcüğünün Farsça'dan alındığı gibi genel bir kabul vardır⁷⁷. Yukarıda da değinildiği gibi, Persçe de tipik olan *v- > b- değişimi, bölge dillerinde *v- ~ *w-, v- olarak kalmış, kalmayanlar da ise *v- > g değişimi olmuştur. Bu değişimin gerçekleştiği bölgelerde de Türk unsurlar yoğunluktadır⁷⁸. Ayrıca bizzat Farsça yazılı kaynaklarda ilk olarak gül'ün kullanılması 9. yy.'dan önce değildir. Bundahisn⁷⁹'de gül, şu şekilde geçer: "Gul", insanoğlu tarafından dikilen, kendi zamanı gelince hoş kokulu çiçek açan ne varsa veya kökü çok yıllık ve her mevsimi geldiğinde yeni tomurcuklarla çiçek açan; vard (gül), nergis, yasemin, yaban gülü (nestarun/nastaran), lale, acielma (kavastik), pandanus (kedi), kamba, öküzgözü (altın/sarı/mastı çiçeği), çiğdem (sarıçiğdem), kırlangıç otu (sarı çiçekli), menekşe gibi bu türlerin hepsine çiçek "gul" diyorlar⁸⁰.

Görüldüğü gibi Farsça ilk yazılı kaynaklar gül'ü *vard* olarak nitelemektedirler. Çiçeklerin hepsine ise "gul diyorlar" demektir. Gul (çiçek) ve vard (gül) aynı pragrafta kullanılmıştır. Bu durum, Türkçe'deki gül'ün Farsça kökenli olduğuna dair kesin hükme gölge düşürür. Türkçe'de çiçeklerin genel tabiri *çiçek*, gülün ise *güldür*.

⁷⁵ A.g.e., s. 633.

⁷⁶ A.y.

⁷⁷ (Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%BCI&mi=0>, 21.9.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/g%C3%BCI>, 21.9.2016.

⁷⁸ Şener Üşümezsoy, "Türk İran Tarihinin Çarpıtılması", **Türk Solu**, S. 206, Ekim 2008. (Çevrimiçi) <http://www.turksolu.com.tr/206/usumezsoy206.htm>, 21.9.2016.

⁷⁹ Hepsi Avesta'ya ait kaynaklar kadar önemli olan Pehlevice (İS 8.-11. yy Farsçası) yazılar çoğunlukla 11. yy'da kaleme alınmıştır. Zend (Avesta'nın yorumu), Bundahisn (Zerdüştcü Tekvin 'Yaradılış'), Denkard (Din "Den" ile ilgili bilgilerin derlenişi), Gathas (İlahiler).

⁸⁰ **Bundahishn**, İng. Çev. E. W. West, Vol. 5, Oxford Uni. Press, 1897, 27/5:11.

Gül'ün etimolojisi olarak gülmek (kûlmek⁸¹) fiili pek kabul görmese de tasavvuf eserlerinin önemli bir kısmında gül ve gülmek bir arada kullanılmıştır⁸². İlahi sırra ulaşmak, hakikate ermek; büyük acılardan sonra gülmekle bir tutulmuştur. Nitekim Zerdüş'tün söylevlerinde de gülmek, hayatın sırrını anlamakla eş tutulmuştur⁸³. Ayrıca çağımızın önemli edebi eserleri arasında yer alan "Gülün Adı" isimli tarihi romanda, eserin hepsi hayatın anlamı (sır olarak kalması gereken) ve gülmek hakkındadır⁸⁴. Ayrıca Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan bahar bayramları, halk arasında gül mevsimi denilen zamanlarda kutlanır. Bahar dalları gül mevsiminde güler. Doğa ana ancak o zaman yeniden canlanır ve uzun uykusundan uyanıp yeniden tüm çiçekleri, ağaçları güldürür⁸⁵.

Gül, Osmanlı döneminde de çok değer verilen bir çiçektir. Osmanlı saraylarının en önemli çiçeklerinden olmuştur. Fatih Sultan Mehmet (1432-1481) döneminde yapılan Topkapı Sarayı Hasbahçe'sinde gül yetiştirilmekteydi. Bu bölgeye verilen "Gülhane" adı da, yetiştirilen güller ile ilgilidir. Bu dönemden önce (14.yy.) Edirne saraylarında da gül yetiştiriciliği yapıldığı bilinmektedir⁸⁶.

Eski kaynaklarda, yalnızca gülün kendisini tanımlayan ve birden fazla adın kullanıldığı ama aynı zamanda *gül* sözcüğünün tüm çiçekleri betimlemek için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kullanılan tabirler arasında; gül-i gîfî (gül-i zemin), gül-

---

⁸¹ (Çevrimiçi)

<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%BClmek&mi=0>, 21.9.2016.

⁸² "Cisme bir ayet okudu, can oldu. Güneşe bir şey söyledi, parladı. Gül'ün kulağına bir şey söyledi, güldürdü". Mevlana Celaleddin Rumi, **Mesnevi**, Yay. Haz. Senan Esker, 2. bs., Konya, Palet Yay., 2010, C. I, b. 1450. Ayrıca, Hâşâ deye zâğ bülbülem men/Yâ lâf ura hâr kim *gülem* men". Fuzuli'nin bu beyitindeki "gülem" ifadesi hem gülmek fiilini hem de çiçek olarak gül manasını karşılayacak şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Bkz. Selami Turan, Ahmet Akgül, Kamile Çetin, "Fuzuli'nin Leyla Vü Mecnun Mesnevisinde Gül Ve Gül Bahçesi", **S.D.Ü.S.B.E Dergisi**, Gül Özel Sayısı, Isparta 2013, s. 78 (s. 75-94).

⁸³ Büyük bir kahkaha ile doğan Zerdüş'tün dediğine göre: "On hakikat bulmalısın günde; yoksa gece de ararsın hakikati ve aç kalır gönlün. Günde on kez gülmelisin yoksa gece rahatsız eder seni miden, bu dert küpü". Bkz. Friedrich Nietzsche, **Böyle Söyledi Zerdüş**, Çev. Mustafa Tüzel, 2. bs., İstanbul, İş B. Yay., 2004, s. 32. Ayrıca Buda'nın da yüzündeki tebessüm unutulmamalıdır.

⁸⁴ Umberto Eco'nun *Gülün Adı* isimli tarihi romanı 14. yy. Avrupası'nda, antik eserleri tercümesi ile ünlü ve büyük bir kütüphaneye sahip olan bir manastırda geçer. Uğruna cinayetler işlenecek kadar özenle saklanan, çok gizli bir eser vardır. Bu eser baştan sona "gülmek" hakkındadır. Bulunması ve tercüme edilmesi halinde bütün dünyanın dengelerini, inanç akidelerini sarsacaktır. Umberto Eco, **Gülün Adı**, Çev. Şadan Karadeniz, 21. bs., İstanbul, Can Yay., 2010, s. 645-694.

⁸⁵ Bahsedildiği gibi bu durum ilkbaharda, "bahar dalları" olarak karşımıza çıkar. R. Graves'e göre; "...Alıç ağacı tomurcuğu birçok erkek için, kadının cinselliğini hatırlatan bir koku yayar; bu nedenle "Türkler, çiçeklenmiş dalı erotik simge olarak kullanırlar...". Alıç, gülgüllerin bir türüdür. Bkz. Robert Graves, **Ak Tanrıça**, Çev. Çağla Çakın, İstanbul, Kabalıcı, 2015, s. 297.

⁸⁶ Baytop, **Bahçe Gülleri**, s. 5.

i rana (gül-i kahbe), gül-i kuze, gül-i müşgin, gül-i Parsi (gül-i sad-berg), gül-i piyade, gül-i sürh (verd-i ahmer/kırmızı gül), gül-i ter (verd-i taze) gibi birçokları bulunmaktadır⁸⁷.

Gül anlamında kullanılan sözcükler arasında başta gelen ise “nesrin”dir. “Nesteran” da (nester, nesterin, nesterûn) yaban gülüdür⁸⁸. Nesteran ile nesrin arasındaki en belirgin fark; nesrin, taranan 26 divanda 57 kez kullanılmasına karşın, nesteran sadece 11 kez kullanılmıştır⁸⁹.

Türkiye Türkçesi’nde *gül* olarak adlandırılan çiçek, Azerbaycan Türkçesi’nde “gızıl gül”; Başkurt, Kırgız ve Tatar Türkçesi’nde “roza”, Kazak Türkçesi’nde “ravşan”, Özbek Türkçesi’nde “ätir gül”, Türkmen Türkçesi’nde “bägül” ve Uygur Türkçesi’nde “gül” veya “kızıl gül” olarak geçmektedir⁹⁰.

---

⁸⁷ Yavuz Bayram, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, **I. Burdur Sempozyumu Bildiriler 16-19 Kasım 2005**, Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üni., 2007, s. 377.

⁸⁸ **Redhouse Sözlüğü**, Türkçe/Osmanlıca-İngilizce, 19. bs., İstanbul, Sev Yay., 2011, s. 880.

⁸⁹ Gelibolu Mevlevihanesi şeyhliği de yapmış olan Sabir Parsa’nın (1652-53) Gül Kasidesi’nden bir beyitte nesteran şöyle kullanılmıştır: “Sünbül ü nergis önince gâsiye-ber-dûs olup/Yâsemîn ü nesterîn oldı kafâdârân-ı gül”. Kazım Yoldaş, “XVII. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinden Sabir Parsa”, **İlmi Araştırmalar**, S. 16, İstanbul, FSM Üni., 2003, s. 126. Ayrıca, bkz. Yavuz Bayram, “a.g.m.”.

⁹⁰ Mustafa Yıldız, Suna Canlı, ““Gül” Sembolünün Taşıdığı Anlam Bakımından “Gül Yetiştiren Adam” Ve “Gülün Adı” Romanları Üzerine Bir İnceleme”, **Gül Kitabı Gül Kültürü Üzerine İncelemeler**, Ed. Bilal Kemikli, Selami Turan, I. Ulusal Isparta Gül Sempozyumu 2-3 Haziran, Isparta Bel. 2005, s. 21.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU VE BATI KÜLTÜRLERİNDE GÜL SİMGEÇİLİĞİ

Batı kültüründe gülün simgesel anlamları incelendiğinde kaynağın Doğu kültürüne dayandığı görülmektedir. Bu nedenle görünüşte farklı olsalar da özde birleşen iki kültürdeki gül simgeçiliğini bir arada ele almayı uygun gördük.

3.1. Çiçek Olarak Gül

60-70 milyon yıl öncesine ait fosilleri bulunan⁹¹ gül çiçeğinin en eski uygarlıklar tarafından bir simge olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Çiçeğin stilize edilmiş hali olan "rozet" motifi⁹², adını gül çiçeğine benzemesinden dolayı almıştır ve Sümerli tanrıça İnanna'nın simgesidir⁹³. Uruk'ta yaşı, İ.Ö. 3300 civarında olan bir Sümer mührü bulunmuştur. Bu mührde tanrıça İnanna'nın rozeti iki akrep tarafından korunur şekilde resmedilmiştir⁹⁴ (R. 1). Bu rozette sekiz yaprak bulunmaktadır.

Resim 1. Rozet ve akrepler, y. İ.Ö. 3300, Mühür, The Brooklyn Museum, New York.

Kaynak: Diana Wolkstein, Samuel Noah Kramer, **Inanna Queen of Heaven and Earth**, Harper and Row, 1983, s. 190.

⁹¹ (Çevrimiçi) <https://botanicenergy.com/tag/roses/>, 11 Kasım 2016.

⁹² Metin Sözen, Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986, s. 204.

⁹³ Maximillien de Lafayette, **Explanation Of Sumerian And Assyrian Tablets, Slabs And Seals And Translation Of Cuneiform Inscriptions**, Vol. I, USA, Times Square Press., 2014, s. 59.

⁹⁴ Jennifer Smith, **The Fly In The Ointment: The Mysteries Of Marry Magdalene**, USA, Lulu.com Pub., 2014, s. 34.

Yine bir Sümer şehri olan Ur'da bulunmuş olan bir gömütten çıkarılan Kraliçe Puabi'nin ve eşlikçilerinin taçlarındaki çiçeklerin de sekiz yaprağı bulunmaktadır (R. 2).

Resim 2. Kraliçe Puabi'nin Tacı, y. İ.Ö. 2500, Altın, University of Pennsylvania Museum Of Archaeology And Antropology.

Kaynak: (Çevrimiçi)
<http://www.anth.ucsb.edu/faculty/stsmith/classes/anth3/queenur.html>, 4.3.2017.

Resim 3. Puabi Shubad'a ait taç, y. İ.Ö. 2500, Altın, British Museum, Londra.

Kaynak: (Çevrimiçi) https://www.geocaching.com/geocache/GCTWT0_tomb-of-queen-shubad-aka-puabi, 4.3.2017.

Tanrıça İnanna'nın mührüne çok benzer bir şekilde Mısırlı tanrıça İsis de kardeş-kocası Osiris'i aramaya gittiğinde akrepler tarafından korunmaktaydı⁹⁵. Güller, İsis için düzenlenen tören ve festivallerde de (Rhodophoria) kullanılmıştır. Bu güller daha çok ona adanmış tapınaklarda yetiştirilen güllerdi ve eski Mısırlılar bu gülleri ihraç da ediyorlardı⁹⁶.

Resim 4. “Tanrıça İştar’a Sungu”, y. İ.Ö. 720-700, Mühür, British Museum, Londra.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.mesopotamiangods.com/inanna/>, 4.3.2017.

Tanrıça İnanna'nın Babilli karşılığı İştar, Asurlu karşılığı Astarte idi⁹⁷. İnanna/İştar aynı zamanda “Işık Getiren” olarak da bilinmekteydi⁹⁸. Benzer biçimde İsis; sabahın erken saatlerinde parlayan Sirius yıldızının ışığıydı. İsis'in isimlerinden biri de Khut'tur. Khut, ışık veren demektir⁹⁹. İştar'ın başlığında da sekiz kollu yıldız/rozet motifi dikkati çeker (R. 4). Astarte'nin başında da sekiz kollu benzer bir motif görülür (R. 5).

⁹⁵ Jennifer Smith, **The Fly In The Ointment: The Mysteries Of Marry Magdalene**, USA, Lulu.com Pub., 2014, s. 34.

⁹⁶ DeTraci Regula, **The Mysteries Of İsis: Her Worship And Magick**, Minnesota, Llywellyn Pub., 2001, s. 165.

⁹⁷ Doreen Virtue, **Goddesses And Angles**, California, Hay House Pub., 2006, s. 148.

⁹⁸ Ron Roth, Roger Montgomery, **The Sacred Light Of Healing**, New York, iUniverse Pub., 2007, s. 100.

⁹⁹ Charles Russell Coulter, Patricia Turner, **Encyclopedia Of Ancient Deities**, New York, Routledge Pub., 2012, s. 242.

Resim 5. Astarte Heykelciği, 2. yy., Bronz, British Museum, Londra.

Kaynak: (Çevrimiçi)

http://www.britishmuseum.org/join_in/using_digital_images/using_digital_images.aspx?asset_id=32521001&objectId=368023&partId=1, 4.3.2017.

Sümerli İnanna, Babilli İştar, Roma mitolojisinde Venüs olarak karşımıza çıkar. Venüs de “Işık Getiren” olarak bilinmekteydi. Çünkü fiziki dünyada da Venüs; sabahyıldızı olarak güneşten önce ve akşam yıldızı olarak güneşten sonra doğar. İlerleyen dönemlerde, Judeo-Hristiyan kültürü içinde “Işık Getiren”, Lucifer’e dönüşecektir¹⁰⁰. Ortak özellikleri ışık getirmeleri olan bu tanrıçaların gül ile de bağlantıları vardır. Batı kültürünün temelinde etkin olan antik Yunan ve Roma mitolojisi dolaylı olarak bu Yakındoğu'daki eski inanç sistemiyle de ilişkilidir.

Efsaneye göre; gül çiçeğini yaratan Yunanlıların Chloris, Romalıların Flora dedikleri çiçek tanrıçasıdır. Chloris bu çiçeği ormanda bulduğu ölü bir nympheden yaratmıştır. Nymphenin biçim değiştirebilmesi için öteki tanrıları yardıma çağırımış, Afrodit ona güzellik, Üç Güzeller parlaklık, neşe ve tazelik, Dionysus da nektar ve

¹⁰⁰ Richard Merrick, **The Venus Blueprint**, Berkeley, Evolver Edition., 2012, s. 8.

koku vermiştir. Böylece tamamlanan çiçekten Chloris bir taç yapıp başına takmıştır¹⁰¹.

Yunan ve Roma mitologyasında tanrı/tanrıçaların rolleri hep aynı kalmamıştır. Zamana ve toplumsal değişimlere bağlı olarak bazen unutulmuş, bazen yer değiştirmiş ya da biri tamamen ötekine dönüşmüştür¹⁰². Bu dönüşümün bir örneği olan Yunanlıların Afrodit adını verdiği tanrıça, Roma döneminde, Venüs olarak anılmaya başlamıştır ve gül, tıpkı Afrodit gibi Venüs'ün de atribüsüdür. Gülün adının bile Afrodit ile bağlantısı vardır. “Rose” sözcüğünün onun oğlu Eros'un adının anagramı olduğu söylenir¹⁰³.

Gülün yaradılışıyla ilgili bir başka öykü Afrodit'in doğuşuyla ilişkilidir. Tanrıça, denizin köpüklerinden doğmuş, sudan çıkıp ilk ayağını bastığı yerde bir gül çalılığı bitmiştir. Tanrılar gelip bu gül çalısına nektar dökmüşler, böylece beyaz çiçekler açmıştır¹⁰⁴.

Bir başka öyküye göre; Venüs ölmekte olan aşığı Adonis'in yardımına koşarken ayağına diken batmış, buradan damlayan kanı, beyaz gül yapraklarını kırmızıya boyamıştır. Böylece kırmızı gül Venüs'ün çiçeği haline gelmiştir¹⁰⁵. Resimlerde Venüs'ün bazen yalnız bazen oğlu Eros'un yardımıyla ayağından dikenini çıkartması gösterilir (R. 6).

Gülün kırmızı oluşu hakkında başka bir öykü de annesinin canını sıkın Eros'u gül dalıyla dövmesi sonucunda akan kanından dolayı gülün kırmızıya dönüştüğüdür¹⁰⁶.

Gülün dikenli oluşu da Eros'un sayesinde. Çok sevdiği gülü koklarken çiçeğin içinden çıkan bir arı Eros'u sokar. Annesine şikayete koşar, ondan aldığı yay ve okla gül bahçesine gidip, ok atmaya başlar. İsabet ettiremediği oklar, güllerin

---

¹⁰¹ John Lust, **The Herb Book: The Most Complete Catalog Of Herbs Ever Published**, New York, Dover Pub., 2014, s. 584.

¹⁰² Janos Geczi, “The Roman Rose: An Anthropological Approach”, **Iskolakultura Online**, 2, 2008, 20.

¹⁰³ Dale Hunter, **Book of Daleth**, USA, Lulu Publishing, 2008, s. 62.

¹⁰⁴ Vivian A. Rich, **Cursing the Basil: And Other Folklore Of The Garden**, Canada, Hordal & Schubart, 1998, s. 120.

¹⁰⁵ James Hall, **Hall's Dictionary Of Subjects&Symbols in Art**, Londra, John Murray, 1991, s. 320.

¹⁰⁶ Rich, **a.g.e.**, s. 121.

dikenleri olur. Öykünün diğer versiyonunda Afrodit bir avuç arının iğnelerini çıkarır, onları gülün dallarına yerleştirir, onlar da diken haline gelir¹⁰⁷.

Bir başka öyküye göre; Eros, gülü rüşvet olarak Sessizlik Tanrısı Harpokrates'e annesinin maceralarının duyulmaması için vermiş, böylece gül sır tutmanın simgesi haline gelmiştir. Toplantı odalarının tavanına asılan gül, "sub-rosa" yani odadaki konuşmaların "sır" olarak kalacağını belirtirdi¹⁰⁸.

Resim 6. Master of Die, Venüs Ayağındaki Dikeni Çıkartıyor, 1532, Gravür, Metropolitan Museum, New York.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/396033>, 4.3.2017.

Venüs'ün eşlikçileri olan Üç Güzeller ve çiçek tanrıçası Flora için de gül kutsaldı. Hepsi için gül, aşkı ve güzelliği simgeliyordu¹⁰⁹.

Yunan mitolojisinde ayrıca adı Eos olarak geçen tanrıça da gül ve gül rengiyle özdeşleştirilmiştir. Bu tanrıça "Şafağın Bakiresi" ve "Gül parmaklı şafak" olarak anılır¹¹⁰. Yunanlılara göre o, gündeğumunun simgesi ve şafağın söküşünü temsil eder. Eos, Roma mitolojisine ve Latince'ye Aurora şeklinde geçmiştir¹¹¹. Öyküye göre; Chloris gülü yarattıktan sonra İris ve Aurora'yı bu yeni çiçeğin adını

¹⁰⁷ Rich, a.g.e., s. 121.

¹⁰⁸ Janos Geczı, "The Rose In Ancient Greek Culture", **Practice And Theory In Systems Of Education**, Vol. 1, S. 1, 2006, s. 30.

¹⁰⁹ James Hall, **Hall's Illustrated Dictionary Of Symbols In Eastern And Western Art**, Londra, John Murray, 1995, s. 157.

¹¹⁰ Geczı, "The Rose In Ancient Greek Culture", s. 5.

¹¹¹ Robert Graves, **Yunan Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, İstanbul, Say Yay., 2004, s. 170-171.

yaysınlar diye çağırılmış, Aurora şafağı pembeye boyarken İris de bu rengi ondan ödünç alıp gökkuşağına vermiştir¹¹².

Latin edebiyatında Lucius Apuleius (124-170), tarafından yazılan ve dünya edebiyatında da önemli bir yeri olan Metamorphoses (Başkalaşımalar) adlı eserde gül, konumuz açısından önemli bir motif olarak karşımıza çıkar. Bu eser, birden fazla hikayenin bir arada anlatıldığı bir yol hikayesidir. Kahramanın başına birçok şey gelir. Bu olaylar arasında en çok ünlenen “Golden Ass” (Altın Eşek) bölümü olur. Altın Eşek bölümünde, Apuleius büyü marifetiyle kuşa dönüşmek isterken kendini eşek olarak bulur¹¹³. Sonunda insanlığını, Mısırlı rahipler tarafından ona verilen kutsal bir gülü yiyerek kurtarır¹¹⁴. Gülün büyü ile bu ilişkisi onun gizem kültürleri ile olan bağlantısından gelmektedir¹¹⁵.

Resim 7. Tevrat Tacı, 18. yy., Altın ve gümüş, Victoria & Albert Museum, Londra.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://collections.vam.ac.uk/item/O158129/torah-crown/>, 4.3.2017.

Tek tanrılı dinlerde de gül, önemli bir simge olmayı sürdürmüştür. Örneğin; Musevi rahiplerin cüppe ve süsleri gizli anlamlar içerir. “İhtişam Cüppesi” denilen

¹¹² Rich, a.g.e., s. 132.

¹¹³ Apuleius, **The Golden Ass Being The Metamorphoses Of Lucius Apuleius**, İng. Çev. W. Adlington, Ed. S. Gaselee, 3. bs., Londra, William Heinemann, 1922, s. 101-143.

¹¹⁴ Manly P. Hall, **Tüm Çağların Gizli Öğretisi**, Çev. Murat Sağlam, İstanbul, Mitra Yay., 2014, s. 429.

¹¹⁵ Örneğin Kabala’da (Yahudi Gizemciliği) “meleksel sihir”, oldukça önemlidir. Zohar’da cennetin dört köşesini dört başmelek tutar ve bunların ortasında Gül’ün özellikle kutsanmış simgesi Shekinah (Şekina) bulunur. Bkz. Simge Özer Pınarbaşı, **Dante’yi Betimlemek**, İstanbul, Tekhne Yay., 2015, s. 57.

İsrail'in Yüksek Rahipleri'nin kıyafetlerine bakıldığında; başlığını oluşturan sarık konumuz açısından dikkat çekicidir. Yüksek Rahip, sıradan rahiplerin sade beyaz sarıklarının üzerine mavi kumaştan ve altından yapılmış bir taç giyer. Üç katlı olan bu taç, Yüksek Rahibin yalnızca kadimlerin üç alemini (cennet, yer ve cehennem) yönetmekle kalmayıp, evrenin ve insanın üç alemini de (ruhani, entelektüel ve maddi) yönetmesini simgeler. Sarığın tepesinde *çiçek* şeklinde küçük bir *altın kap* vardır. Bu kap rahibin doğasının alıcı olduğunu, onun ruhunun bir *tasa* benzediğini ve semadan onun üzerine boşalan sonsuz hayat sularını içine doldurmaya muktedir olduğunu işaret eder.

Sarığın üstündeki bu çiçek, ezoterik anlamı açısından Tapınak Şövalyelerinin simgelerinden biri olan, bir iskeletin içinden çıkan *güle* benzer¹¹⁶. Eskiden bedenden çıkan ruhani doğanın başın üstünden yükseldiğine inanılırdı. Dolayısıyla çiçeğe benzeyen kap ayrıca spiritüel bilinci simgeler. Altın tacın ön kısmında İbranice harflerle Yüce Rabbin Kutsalı yazar¹¹⁷. Bu taçlar daha sonra Tevrat tacı olarak kullanılmıştır (R. 7).

İsrailoğulları Hz. Musa'nın önderliğinde Mısır'dan çıktıktan sonra çölde, ibadetleri için taşınabilir bir çadır inşa ettiler. Bu çadırın adı Mişkan'dır (Tabernaculum). Rahiplik kültürünü oluşturan Mişkan'ın bu özel rahipleri, Musa'nın abisi olarak kabul edilen Harun (Aaron) ve onun halefleridir. Bu rahipler (Kohen kökünden) Kohanim (kahin) olarak adlandırılırlar. Birinci Tapınak (Süleyman Mabedi/Beit ha-Mikdaş) inşa edilene kadar (İ.Ö. 967 veya 953) Mişkan aktif olarak kullanılmıştır. Harun soyunun elinde bulunan rahiplik kültürü, Babilliler'in Kudüs'ü işgali sırasında bu tapınağın yıkılmasıyla (İ.Ö. 587/6) Levililer tarafından yürütülmeye başlamıştır. Yukarıda da değinildiği gibi bu yüksek rahipler oldukça ayrıcalıklı bir sınıf oluşturmakta ve kostümleri baştan aşağıya bunu yansıtacak simgesel anlamlarla doluydu. İkinci defa inşa edilen mabed (İ.Ö. 537-515) yerel vali kral Hirodes tarafından İ.Ö. 20'de eski ölçüleri biraz daha genişletilerek yeniden

---

¹¹⁶ Kurukafanın içinden çıkan gül, ilerleyen bölümlerde anlatılacağı gibi, Hz. Adem'in kafatasını simgeler. O ki insan-ı kamildir yani sıradan bir insanın doğasından farklı bir doğası vardır. Bizzat Tanrının yardımıyla, her şeye isim vererek can veren de odur. İnsan-ı kamilin kafatasından çıkan gül, ilahi zekayı simgeler. Dolayısıyla dünyaya gelecek her insan da bu gülden (bilgi) yardım alacaktır.

¹¹⁷ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 419-420.

yapılmışsa da¹¹⁸ İ.S. 70'te Roma generali Titus tarafından tekrar yıkılmıştır. İşte bu yıkımdan sonra rahiplik kültü eski önemini yitirmiş ve eskiden yüksek rahibe ait olan simgesellik Tevrat'a (Torah) aktarılmıştır. İlk Yüksek Rahip olan Harun ve onun soyu ile devam eden bu kulte tapım tüm simgeselliğiyle Tevrat Ruloları'na yansıtılmış ve Yüksek Rahip Tacı bundan sonra Tevrat Tacı olarak kabul edilmiştir¹¹⁹.

Hristiyanlığın kabulü ile birlikte bir zamanlar Afrodit ve Venüs'ün kutsal çiçeği olan gül, bundan sonra Hz. Meryem'i simgeleyecek ve artık bizzat Bakire Meryem'in kendisi olarak Mistik Gül'e dönüşecektir¹²⁰. Meryem, "dikensiz gül" olarak anılacak ve böylece onun günahsızlığı vurgulanacaktır¹²¹.

Resim 8. Stefan Lochner, Cennet Bahçesinde Meryem Triptikonu, 1445-1450, Wallraf-Richartz Museum, Köln.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.kulturelles-erbe-koeln.de/documents/obj/05011286>, 4.3.2017.

¹¹⁸ Günümüzde bilinen Ağlama Duvarı işte bu yapı evresinden kalmadır. Bu duvar Süleyman Mabedi'nden değil, Hirodes'in inşa ettiği tapınağın çevresini kuşatan duvarın bir kısmıdır ve Kudüs'ün doğusunda Kubbetü's Sahra'nın da bulunduğu Harem-i Şerif'in batısında Tyropean vadisinin kayalık tabanı üzerinde yer almaktadır. Yahudilerin ha-Kotel ha-Ma'aravi (İngilizce: Western Wall-Batı Duvarı) dedikleri bu duvar, Batı literatüründe Hristiyanlığın etkisiyle "ağlama duvarı" (Wailing Wall) olarak adlandırılmıştır. Bkz. Hikmet Tanyu, "Ağlama Duvarı", TDV İA, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 474-475.

¹¹⁹ Ellen Frankel, Betsy Platkin Teutsch, **The Encyclopedia Of Jewish Symbols**, Lanham, Rowman&Littlefield Pub., 1992, s. 131-132.

¹²⁰ Gabriele Tergit, **Flowers Through The Ages**, Londra, Oswald Wolf, 1961, s. 43.

¹²¹ J. Hall, **a.g.e.**, s. 157

Tevrat'tın Neşideler Neşidesi (Ezgiler Ezgisi) adlı bölümünde aşık olunan sevgili, bir gülle karşılaştırılır (Ben Sharon'un gülü¹²², vadilerin zambağım). Buna atfen de gülün ismi Hristiyanlar için Hz. Meryem'in simgesi haline gelmiştir. "Güllü Meryem" inancında gülfidanı ve gül; hem Meryem'e adanan dualara (tespih çekilirken ezbere okunan dualar) hem de bu iş için üretilen tespihlere (Rosary: güllerden taç anlamında) adını vermiştir.

Resim 9. Carravaggio, Tespih Madonnası, y. 1607. Kunsthistorisches Museum, Viyana.

Kaynak: (Çevrimiçi)

https://www.khm.at/nocache/en/search/?id=2546&L=1&tx_solr%5Bq%5D=Carravaggio+madonna,4.3.2017.

¹²² Kutsal Kitap, Ezgiler Ezgisi ii. 1. Bazı Kutsal Kitap çevirilerinde Sharon Çiğdemi olarak da geçmektedir fakat genel kabul Sharon Gülü'dür. "Ben Sharon'un Gülüyüm" tabiri simgesel olarak şu anlamı ifade eder; Sharon: düz zemin vadi. Düz, taşsız ve otsuz zemin, aşkın düzlemlerle birleştirilir (Harun Reşid tarafından yere çizilen Bağdat'ın planı da bunu simgeler). Mandalalar (Kozmik mertebelerin bir şema halinde temsili) için bu, uzamsal-zamansal simgesellik belirtir. "Düz zemin" in cennetin veya herhangi bir başka aşkın düzlemin simgesi olduğu bilinmektedir. Buna karşılık orografik (dağları inceleyen bilim; yeryüzü şekillerinin, dağlar, tepeler, ormanlar, düzlükler v.b. tarafından nasıl oluşturulduğunu tanımlar) değışkeler yaradılışı, biçimlerin ve zamanın ortaya çıkışını ifade eder. Bkz. Mircea Eliade, **Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kabalıcı Yay, 2013, s. 276. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <https://bible.org/question/where-did-idea-jesus-rose-sharon-come>, 7.12.2016.

Yakındoğu’da tespihin bilinen formuyla kullanıldığı en önemli gelenek Hristiyanlık’tır. Asıl anlamı “gül çelengi” demek olan Latince *rosarius / rosarium*, Batı dillerinde tespih karşılığında kullanılan “rosary” / “rosaire” sözcüğüne kaynaklık etmiştir¹²³. Bu sözcük, Hz. Meryem’in güllerden oluşan tacına atıfta bulunur. Hz. Meryem, *ilahi bilgelik* (holy wisdom) ile eşleştirilmiş ve gül de bu bilgeliğin simgesi olarak kullanılmıştır. Tespihin gülle ilişkilendirilmesi Hristiyanlıkta gülün, Bakire Meryem’in remzi oluşundan kaynaklanmaktadır¹²⁴. Bugün özellikle Katolik ve Ortodoks geleneğinde tespih, özel dualar eşliğinde kullanılan, Tanrı’ya yaklaşımcı bir dinî nesne hüviyetine sahiptir¹²⁵. Katolikler Meryem’in on beş gizemi hakkında meditasyon yaparken on beşlik setlere ayrılmış 165 tanesi olan tespihler kullanırlar. Her sette on küçük bir büyük tane vardır. Küçük taneler bir Ave Maria, büyükler Paternoster ve Gloria duaları içindir. Tespihi Aziz Dominic’in keşfettiğine inanılır¹²⁶. Batı sanatında onu tespih dağıtırken gösteren resimlere Karşı-Reformasyon sonrasında Maniyerist ve Barok üsluplarda sıkça rastlanır (R. 9).

Gül, Hristiyanlıkta ayrıca Azize Dorothea’nın da atribüsüdür. 6 Şubat 311’de Kapadokya Kayseri’de şehit edilen bu martirin öyküsü şöyledir: İdama götürülürken Theophilus onunla alay ederek “...İsa’nın gelini, bana güveyinin bahçesinden biraz meyve yolla...” der. İdam edilmeden önce azize de ona altı yaşlarında bir oğlan çocuğuyla başındaki güller ve meyvelerden yapılmış cennetsel bir kokuya sahip çelengi yollar. Bahçıvanların koruyucu azizesidir¹²⁷. Batı sanatında zamanla öyküdeki çocuğun yerine azizeyi çocuk İsa ile birlikte gösteren resimler yapılmaya başlanmıştır (R. 10).

¹²³ (Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/13184b.htm>, 10.01.2017.

¹²⁴ (Çevrimiçi) <http://www.catholictradition.org/Mary/rosa-mystica4.htm>, 10.01.2017.

¹²⁵ Kürşat Demirci, “Tesbih: Diğer Dinlerde”, **TDV İA**, C. XL, İstanbul, TDV, 2011, s. 532-533.

¹²⁶ J. Hall, **a.g.e.**, s. 81

¹²⁷ (Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/05135d.htm>, 10.01.2017.

Resim 10. Francesco di Giorgio, Azize Dorothea ve Çocuk İsa, y. 1460, The National Gallery Londra.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/francesco-di-giorgio-saint-dorothy-and-the-infant-christ>, 4.3.2017.

Hristiyanlıkta gül, Hz. İsa ile de bağlantılıdır. Gülün kırmızısı Mesih'in kanını akla getirir. Çiçeğin ortasındaki altın kalp (erkek kılğan) ise insan doğasında saklı olan ruhani altındır. Gülün taç yapraklarının 10 olması, akla Pisagorcu kusursuz sayıyı getirmektedir. Gül, kalbi simgeler ve kalp Hristiyanlar tarafından her zaman aşk, şefkat ve bu erdemlerin kişileştirmesi olan İsa Mesih'i ima etmek için kullanılmıştır¹²⁸. Böylece kırmızı gülün taç yaprakları İsa'nın beş yarasını; dikenlerle kaplı bir gül İsa'nın çilesini ve insanlık için hissettiği aşkı temsil ederlerdi. Gülün aynı zamanda çarmıha gerilmiş İsa'nın kanını toplayan kutsal kaseinin (Gaal) şekil değiştirmiş hali olduğuna dair düşünceler de vardır¹²⁹.

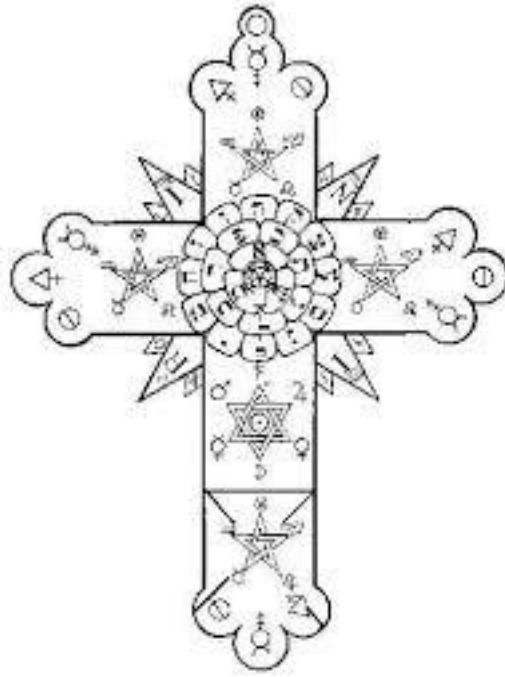
Batı kültüründe gül, dinsel anlamlarının yanı sıra bazı ezoterik inançlarla da ilişkilidir. Bunların başında da, gizemli Gül-Haç örgütü gelir. Bu örgütün, 1610'da yazılıp 1614'e kadar basılmayan, kimi otoritelerin daha erken bir baskısının da var olduğuna inandığı Fama Fraternitatis'te bahsedilen ilkeler çerçevesinde kurulup

¹²⁸ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 429.

¹²⁹ (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=5316>, 15.12.2016.

faaliyet gösteren bir cemiyet olduğu kabul edilir¹³⁰. Başka bir görüş ise bu cemiyetin hiç var olmadığını savunurken; diğer bir grup, Gül-Haç kardeşliğinin tarihte var olduğu konusunda fikir birliğine varsa da tarikatın kökeni konusunda fikir ayrılığı içindedir¹³¹.

Çizim 1. Anonim, Gülhaç simgesi.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://symboldictionary.net/?p=1366>, 22.1.2017.

Gül-haç simge olarak, biri tam ortasında diğer dördü kollarında ama ortadaki güle bağlı halde olan beş gülü de kullanır. Bu oluşum Graal ve kurtarılan kandan da öteye, İsa'nın kalbini temsil ediyordu.

Birçok kişi Gül-Haç gülünün Mısır ve Hindistan'a ait lotus çiçeğinin inançlara uygun bir biçimde düzeltilmiş hali olduğuna ve gül simgesinin bu çiçekle aynı anlama sahip olduğuna inanmaktadır¹³².

Masonlukta da 18. Derece Gül-Haç Şövalyesi olarak adlandırılır¹³³. Pergelin kolları arasında yer alan gül-haçın altında yavrularını besleyen pelikan simgesi

¹³⁰ (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=10178>, 15.12.2016.

¹³¹ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 422, 426.

¹³² M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 429.

¹³³ (Çevrimiçi) <http://www.masonicdictionary.com/rose.html>, 15.12.2016.

mason önlüklerinde karşımıza çıkar (R. 11). Pelikanın göğsünden akan kanla yavrularını beslediğine inanılması İsa'nın simgesi olmasına yol açmıştır¹³⁴. Buradaki gül-haç sonsuz yaşamın şafağını yani bütün ulusların beklediği kurtarıcıyı, pelikan kurtarıcının yardımını, tepesinde taç olan pergel ise kurtarıcının adalet ve tarafsızlığını simgeler¹³⁵.

Resim 11. Mason Önlüğü, 1810-1840, Kumaş, Scottish Rite Masonic Museum & Library, Lexington, Massachusetts.

Kaynak: (Çevrimiçi)

http://nationalheritagemuseum.typepad.com/library_and_archives/masonic-symbolism/, 4.3.2017.

Gül-Haç örgütünün kurulmasından çok daha önce gülün mistik bir simge olarak değerlendirilmesinin izleri Dante'nin (1265-1321) İlahi Komedyası'nda görülür¹³⁶. İlahi Komedya'da bir ezoterik realizasyon süreci vardır. Dante, modern Batılıların hiç bilmediği geleneksel ilimleri, sayılar ilmi, kozmik devreler teorisi, kutsal astroloji gibi ilimleri bildiğini ileri sürer¹³⁷. Dante'nin cehennemi bir negatif Araf'tır. Cenneti ise Heizekel'in beş kollu yıldızı gibi bir haçla bölünmüş, bir dizi

¹³⁴ J. Hall, **a.g.e.**, s. 38.

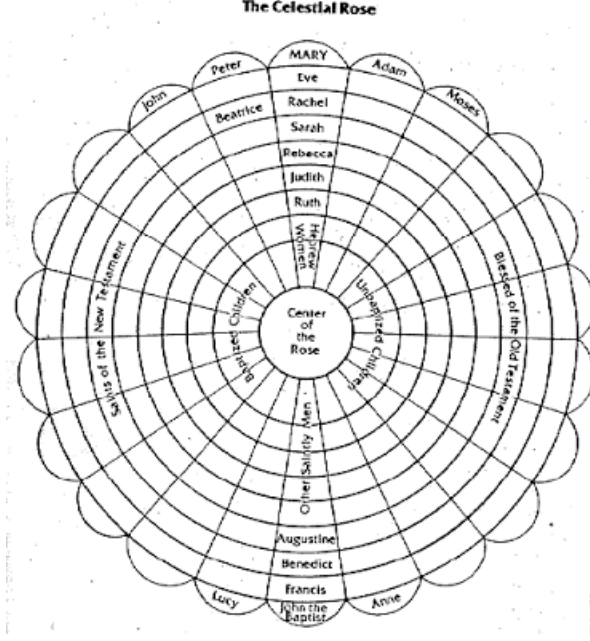
¹³⁵ Albert Pike, **Morals And Dogma Of The Ancient And Accepted Scottish Rite Of Freemasonry**, Prepared For The Supreme Council Of The Thirty Third Degree For The Southern Jurisdiction Of The United States, Charleston, 1871, s. 291.

¹³⁶ Pınarbaşı, **a.g.e.**, s. 67.

¹³⁷ Rene Guenon, **İslam Maneviyatı Ve Taoculuğa Toplu Bakış**, Çev. Mahmut Kınık, İstanbul, İnsan Yay., 1989, s. 22.

Kabalistik çemberden oluşur (aslında bu, İbn-i Arabî'nin (1165-1240) çemberidir. Arabi bu çembere *gül* dememiş fakat Dante, buna *mistik gül* adını vermiştir¹³⁸).

Çizim 2. Anonim, Kutsal Gül.

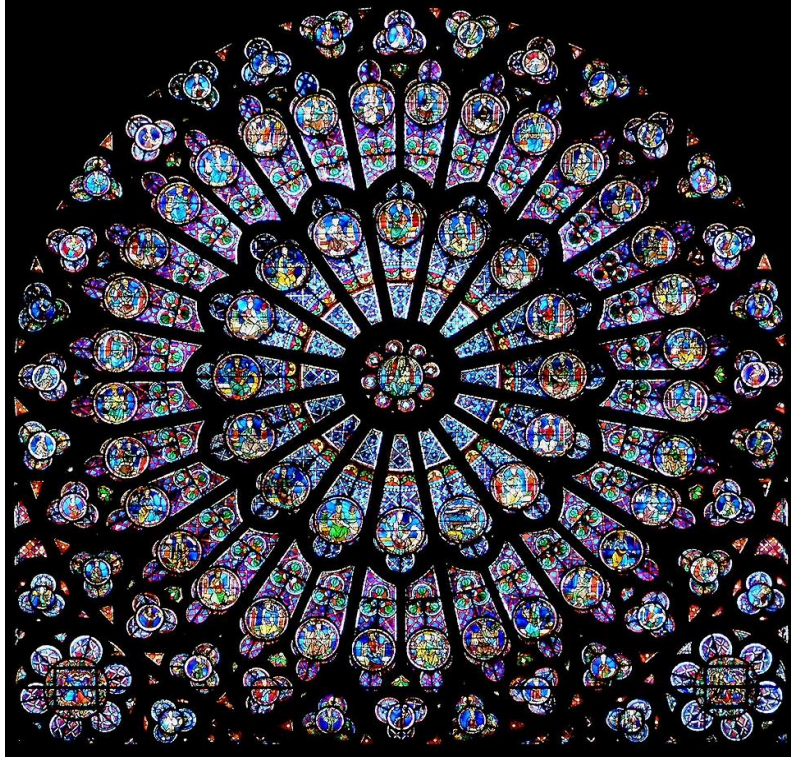
Kaynak: Dante Alighieri, *The Divine Comedy: Paradise*, İng. Çev. Dorothy L. Sayers, Barbara Reynolds, Harmondsworth, Penguin Books, 1962, s. 323.

Bu form akla Gotik katedrallerin batı cephelerinde yer alan gül pencereleri getirir. Ancak bu pencerelere “gül” adı 18. yy.’da verilmiştir¹³⁹.

¹³⁸ Bütün İslam düşünürleri arasında, Dante’ye öbür dünya tasvirlerikonusunda model oluşturmuş olma ihtimali en yüksek isim İbn-i Arabî’dir. Cehennemin bölgeleri, göğün katları, *mistik gülün* daireleri, Tanrısal Işık’ın odağını çevreleyen melekler, Üçleme’yi simgeleyen üç daire, Dante tarafından tamamen İbn-i Arabî’nin tarif ettiği şekilde ele alınmıştır. Bu benzerlik kopyayla model arasındakine benzer bir ilişkiyi onaya koymaktadır. Bunun bir rastlantıdan ibaret olması mümkün gözükmemektedir. Bkz. Dante, **İlahi Komedyâ: Cennet**, Çev. Rekin Teksoy, İstanbul, Oğlak Yay., 1998, Kanto XXX-XXXI. Ayrıca bkz. Miguel Asin Palacios, **Dante Ve İslam**, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, Okuyan Us Yay., 2010, s. 239.

¹³⁹ (Çevrimiçi) <http://www.wordreference.com/definition/rose%20window>, 1.2.2017.

Resim 12. Gül Pencere, Vitray, Notre-Dame Katedrali, Paris.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.museumsyndicate.com/item.php?item=49266>, 4.3.2017.

Eliphas Levi'ye göre; Dante'nin cennetini oluşturan çemberin ortasında bir haç bulunur ve bu haçın ortasında bir *gül* açar. Levi, Gül-Haç simgesinin ilk defa halka açıldığını ve (neredeyse tümüyle) kategorik olarak açıklandığını belirtir. İlk defadır çünkü Dante'nin doğumundan çok önce ölen Guillaume de Lorris (y. 1200-1238), başladığı Gül'ün Romanı adlı eserini bitirmemiştir. Ondan ancak 50 yıl kadar sonra eser, Jean de Meun (1250-1305) tarafından değiştirilerek tamamlanmıştır¹⁴⁰. Ortaçağ edebiyatının önemli bir örneği olan bu kitabın Lorris tarafından yazılan ilk bölümü alegorik bir aşk şiiridir. Meun'un tamamladığı ikinci bölüm ise dönemin bazı inançlarının eleştirildiği kültürel ve toplumsal yaşamın bir yansımasının sunulduğu bir eserdir.

İlahi Komedyanın son kitabı olan Cennet'te Dante, Beatrice'in rehberliğindeki düşsel yolculuğunu anlatır. Beatrice Dante'ye cennetin ortak

¹⁴⁰ Eliphas Levi, **The History Of Magic**, İng. Çev. Arthur Edward Waite, 2. bs., Londra, William Rider And Son Pub., 1922, s. 346. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <http://roseandchess.lib.uchicago.edu/rose.html>, 15.12.2016.

merkezli dokuz göksel küresine yani Tanrının ikametgahı olan semavi ateşin bulunduğu göğe kadar rehberlik eder. Dante, Primum Mobile’de (9. küre) “kutsal aşk”ı simgeleyen bir gül görür. Taç yapraklarında inançlı ruhlar tahtlarda oturmaktadır. Beatrice ve Cennet’teki her ruhun bu gül de evleri vardır (R. 13). Beatrice, yolculuğun ona düşen kısmı sona erince bu güldeki evine döner¹⁴¹.

Resim 13. Giovanni di Paolo, Dante ve Beatrice Kutsal Gülün Önünde, Minyatür, British Library, Londra.

Kaynak: (Çevrimiçi)

https://romancatholicimperialist.blogspot.com.tr/2009_03_01_archive.html, 4.3.2017.

Böylece Batı kültüründe hem dinsel kaynakların hem edebiyat eserlerinin gülün simgesel anlamı açısından önemli örnekler ortaya koyduğu gözlenmektedir. Ancak bu anlamlar, ezoterik inançların etkisinden bağımsız değildir ve dolaylı yollardan Doğu kültürleriyle de ilişki içindedirler.

3.2. Meyve Olarak Gül

“Gül” denildiğinde ilk akla gelen, çiçeğidir. Ancak yukarıda söz edildiği gibi gül, botanik bakımından ağaç ve meyve olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda gülgillere ait olan çalılar, ağaçlar ve onların meyveleri, gül çiçeğinin simgesel alt yapısına zemin hazırlayan unsurlar olarak önem taşırlar.

¹⁴¹ Pınarbaşı, a.g.e., s. 109-112.

Resim 14. Anonim, *Zizyphus lotus*, fotoğraf.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://cdn2.arkive.org/media/DD/DDD74C60-4D77-47E7-9CC6-C90B9DEFF8A2/Presentation.Large/Zizyphus-lotus-fruit.jpg>, 4.3.2017.

Buna güzel bir örnek olarak *Zizyphus lotus* verilebilir. Rosales (gülgiller) takımından, *Zizyphus jujuba*'ya çok yakın olan bu bitki, Yunan mitolojisine atfen Homeros'un (İ.Ö. y. 800- 701) *Odysseia* destanında anlattığı "lotus-yiyiciler" ile birlikte anılır. Lotus denilince akla gelen ilk şey, suda yaşayan nilüfer çiçeğidir. Fakat işin gerçeği lotusun, her zaman nilüferi ifade etmediğidir. Nitekim bu hikayede de lotus, *Zizyphus* bağlamında kullanılmıştır. Ve bu meyvenin *jujuba* (gül elması) olduğu hakkında da görüşler vardır. Hikaye şöyledir;

"...Tam dokuz gün ölüm rüzgarları balıklı denizde çalkaladı bizi, sonunda Lotusyiyenlerin toprağına vardık onuncu günü, bir bu çiçeği yer buranın halkı, orada karaya çıktık ve biz gittik su almaya, arkadaşlar da çabucak hazır etti akşam yemeğini, oturup doyurduk karnımızı tez giden gemilerin dibinde. Yiyip içtikten sonra doyasıya, yolladım arkadaşları, dedim gidin bakın, ekmek yiyen hangi insanların toprağına ayak basmışız. Seçtim iki kişi, kattım yanlarına bir de haberci. Gittiler ossaat, buluştular lotusyiyen adamlarla, bizim dostlara hiçbir kötülük düşünmedi ora halkı, lotus bile verdiler onlara yesinler diye, bizimkilerden kim yediyse lotusun *bal gibi yemişini, kendinden geçti ve dönmek istemedi* bir daha gemiye. Orada kalıp lotus yemekten başka şey düşünmediler, *akallarını çelmişti bu yemiş*, unutturmuştu sılayı...¹⁴²". Bu yemiş ve suyunun alkol (ya da psychoactive*) etkisi ile aynı tepkimeleri uyandırdığı görülmektedir.

¹⁴² Homeros, *Odysseia*, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, 12. bs., İstanbul, Can Yay., 2001, s. 154.

Benzer bitkisel simgeler Hint kozmogonisinde de çok yaygın olarak kullanılmıştır. Puranalardaki Brahma'nın doğuşu tasavvuru özellikle, konumuzla ilgilidir. Abjaja denilen bu tanrı, Lotustan-doğan diye bilinir. Abjaja sözcüğü ile jambu sözcüğü ki “gül elması” demektir, oldukça ilginçtir. Homeros'un bahsettiği lotus yemişi ile akraba olabilir¹⁴³. Görüldüğü gibi, aslında lotus diye anılan bitki her zaman nilüfer çiçeği değil, aksine gülgillerin yemişi olan Ziziphus bağlamında kullanılmıştır ve yukarıda da açıklandığı gibi bu türün bir tanesine de adını vermiştir; Ziziphus lotus.

Lotus dışında gülgillerin bir başka yaygın olarak tanınan ağacı ve meyvesi “elma”dır¹⁴⁴. Elma simgeçiliği birçok kültürde karşımıza çıkmaktadır. Yunan-Roma mitolojisinde Venüs'ün simgeleri arasında gül kadar elma ve elma ağacının çiçekleri de vardır¹⁴⁵. Eski milletlerin birçoğu kendi dini telakkilerine göre, bazen *paradisica* diye de geçen, yabani elmayı Havva'nın elması olarak kabul etmişlerdir. Elma, bilinen en eski prehistorik meyvelerden biridir¹⁴⁶. Elma ağacı, ova ve vadilerde yetiştiği için ilk insanların da yaşadıkları bu bölgelerde, onlarla çağdaştır¹⁴⁷. Bilimsel adı, *Malus sylvestris*'tir. Elmanın vatanı Orta Asya ve Kafkaslar'dır, yaban elması *malus sylvestris*, eski çağlardan beri kültüre alınmış olan elmanın atasıdır. Meyveleri, ormanda yaşayan hayvanların beslenmesi açısından önemlidir¹⁴⁸.

---

* Psychoactive yani psikoaktif ya da psikotrop madde; merkezi sinir sistemine etki ederek, beynin işlevlerini değiştirip, algıda, bilinç, davranış ve ruh halinde geçici değişimlere sebep olan madde demektir. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.sciencedaily.com/terms/psychoactive_drug.htm, 9.9.2016.

¹⁴³ (Çevrimiçi) <http://sanskritdictionary.com/?iencoding=iast&q=jaja&lang=sans&action=Search>, 9.9.2016.

¹⁴⁴ Çağın, **a.g.e.**, s. 15. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi)

<https://global.britannica.com/plant/Rosaceae>, 8.1.2016

¹⁴⁵ J. E. Cirlot, **A Dictionary Of Symbols**, İng. Çev. Jack Sage, 2. bs., Londra, Routledge Pub., 1971, s. 63.

¹⁴⁶ Hititçe (İ.Ö. 2. bin) hashur “elma ağacı” demektir. İdyogramın Hititçe okunuşu tespit edilememiştir. İdyogram metinlerde hem elma hem de elma ağacı olarak geçer. Elma, diğer yaş ve kuru meyvalarla birlikte genellikle kültte tanrılara sunmak ve kutsal yerlere konmak için kullanılmakta olup bir evin yapım ritüelinde, birçok kıymetli madenlerden figürü de muhtemelen temellerin altına konmaktadır. Metinlerde elma fidanı, hem kendisi hem de tohumu bir ilaç olarak kullanılmaktadır. Hititlerin zengin ekmek çeşitlerinden elmalı olanı da (ninda hashur) vardır. Bkz. Hayri Ertem, **Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası**, Ankara, TTK, 1974, s. 60-63.

¹⁴⁷ Lutfi Arif Kenber, **Ana Yurdu Türkiye Olan Ürünlerin Tarihi ve Ekonomik Bitkilerin Biyojeografisi**, İstanbul, Tan Mat., 1938, s. 106-107.

¹⁴⁸ Mamikoğlu, **a.g.e.**, s. 312.

Yunan ve Romalıların *malum*¹⁴⁹ ve *mila* adıyla elma yetiştirdikleri bilinir. Elmanın, Pliny (23-79)¹⁵⁰ vasıtasıyla Anadolu'dan İtalya'ya getirildiği düşünülmektedir¹⁵¹. Daha sonraları da Apius¹⁵² sayesinde Fransa'da da görülmeye başlanmıştır. Bu elmaların Paradisika çeşidi olduğu da tahmin edilmektedir. Nitekim bu türün üzerine aşılanan Trabzon elmasının bir türüne Fransızlar, Apius'a atfen *Api-rose** demişlerdir¹⁵³.

¹⁴⁹ Etrüskçe: Malum/Mallom; elma. Bulunmuş olan bir Etrüsk taş lahdinde, bir elinde kadeh ya da yelpaze, diğer elinde ise elma tutan figürler vardır. Etrüskçe bir deyim olan “Polom Dolom Mallum” hilesiz/riyasız elma demektir. Romalılar aynı deymi Etrüsklerden ödünç almışlardır: Latincesi, sine dolo malo'dur. Bkz. James Cowles Prichard, **Researches Into The History Of The European Nations**, 3. bs., Londra, Houlston & Stoneman, 1841, s. 220. Ayrıca bkz. William Warwick Buckland, **The Roman Law Of Slavery**, Cambridge Uni. Press, 2010, s. 660. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <http://pricefarer.com/oscan/>, 9.9.2016.

(Çevrimiçi) http://www.softwareparadiso.it/ambiente/archeologia_vocabolario_osco.html, 9.9.2016.

¹⁵⁰ Pliny ayrıca Anadolu'da hünnap ağacına (ziziphus) Cappadocia denildiğini de kaydetmiştir. Galen (2.yy) de bu yemiş ve ağacından (serika) bahsetmiştir. Bkz. Peter Dendle, Alain Touwaide, **Health And Healing From The Medieval Garden**, USA, The Boydell Press, 2008, s. 88-91.

¹⁵¹ Anavatanı Orta Asya olan yabani elmanın, başka bölgeler arasında ilk görüldüğü yer Anadolu'dur. Çatal Höyük'te İ.Ö. 6500'e ait karbonize olmuş elmalar bulunmuştur. Hitit döneminde de elma ve elma ağacı oldukça önemlidir. Ayrıca yine gülgillerin önemli bir meyvesi olan kiraz da Pliny tarafından zikredilmiştir. Kirazın da 47'de Lucullus tarafından, Anadolu'dan Roma'ya getirildiğini belirtmiştir. Kirazın alındığı yer de “kirazların şehri” demek olan Kerasous'tur ki Kerasous'ta bugünkü Giresun'dur. Bkz. Don R. Brothwell, Patricia Brothwell, **Food In Antiquity**, JHU Press, Londra 1969, s. 131-132. Ayrıca bkz. Andrew Dalby, **Food In The Ancient World From A To Z**, USA, Routledge Pub., 2003, s. 81.

¹⁵² Apicius ya da Apius aslında bilinen en eski Roma yemek tarifleri kitabıdır. Yazıya 4-5. yy'lar arası geçirilmiştir. Şüphesiz ki tek bir yazar tarafından yazılmamıştır. Yazarlarından biri, hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmeyen Apicius'tur. Apicius kitabı en çok Marcus Gavius Apicius ile ilişkilendirilmesine rağmen kitabın yazıya dökülmesi ondan çok daha sonralarıdır. Marcus Gavius Apicius, Tiberius zamanında (1. yy) yaşamıştır. Lüksün adımları olarak bilinen Apicius, Romalı ilk gurme olarak kabul edilir. Bu yüzden de yemek kitabının yazarı Apicius ile uzun süre karıştırılmıştır. Gurme sözcük olarak *gourmand* sözcüğünden gelir ki bu da lüksün sonucunda boğazına çok düşünleşip lezzetten daha çok zevk alıp oburlaşmak anlamındadır.

Gul/geil, Etrüskçe'de “g” ve “k” karakterlerinin ikisi de “k” olarak ifade edilir. Crawford, Etrüsk yazıtlarını açıklarken, *Avipargl* sözcüğünü ikiye ayırıp öyle incelemek gerektiğini söyler. *Avip argl* olarak. *Avip* “için” anlamındayken *Argl ergilen* sözcüğü ile bağlantılı olarak mutlu olmak, neşelenmek, keyiflenmek anlamına geldiğini ve sözcükkökünün *gl* olduğunu *geil/gul* belirtir. *Gl* kökü obur, oburlaşmak, yeme ve içmede ifrazata kaçan lüks düşüncelerini çağırıştırdığını söylemektedir. *Avipargl* “zevk/haz/neşe için” şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. Christopher Grocock, Sally Grainger, **Apicius**, Devon, Propect Books, 2006, s. 13. Ayrıca bkz. Alexander Crawford, **Etruscan Inscriptions Analysed**, Londra, John Murray, 1872, s. 27.

* Pomme d'api; Fransızca'dan Türkçe'ye Amasya (misket) elması olarak tercüme edilir. Amasya elmasının biraz daha küçük olan çeşidine misket elması denir. Sözcük, Latince orijinalinde ise “apium”dur. Apium; bal arası demektir. Apium'dan türetilmiş “apicius” ise tatlı, taze, genç, güzel demektir. Ayrıca “apicus”, “apicia”, “apicium”; bir çeşit üzüksü bitki ve şarap. “Api-rose” tatlı gül, bal gül yani “gül elması” olarak çevirilebilir. Bkz. (Çevrimiçi)

<http://latin-dictionary.net/definition/3967/apicius-apicia-apicium>, 17.10.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.digthedirt.com/plants/12029-apples-malus-domestica-api-rose>, 17.10.2010.

(Çevrimiçi) <https://translate.google.com.tr/#la/en/apicius>, 17.10.2016.

¹⁵³ Kenber, **a.g.e.**, s. 108-109.

Elmanın (apple) en eski etimolojisi karanlıkta kalmış, tam olarak bir açıklamaya kavuşturulmamıştır. 17. yy. öncesine kadar elma, çekirdeği (tohumu) olan meyvelerin genel adıydı. Üzümsü meyveler hariç, fındık ve palamut da dahil tüm meyveleri kapsıyordu. Bu sözcüğü, Proto-Semitik bir alıntı olarak değerlendirenler, anlamını *`abal- cinsel organ olarak vermektedirler. Apple (elma) sözcüğünün ana kökünün -a olduğu anlaşılmıştır ve bunun da Hint-Avrupa olmadığı bellidir. Sözcük, Hint-Avrupa dili olmayan ve sondan eklemeli yapıya sahip Türkçe'yi andırır¹⁵⁴.

“Apple” sözcüğü, Batı'ya kurgan kültürüne sahip, bozkırdan gelen göçebelerle birlikte girmiş olmalıdır ve yerinden olmak/etmek, düşmek ile bağlantılıdır. Nitekim başta elma olmak üzere gülgillere ait olan tüm meyveler olgunluğa erişince dalından düşerler. Yere düşünce meyvenin artık tatlı ve olgun haline gelmiş olduğu anlaşılır ve rahatlıkla yenilir. Fakat üzümsü meyveler dalından düşmez. Onları kopararak toplamak gerekir¹⁵⁵.

Elmayla ilgili etimolojik açıdan dikkat çekici bir örnek Kral Arthur Efsanesi'nde karşımıza çıkar. Bugün bildiğimiz Kral Arthur efsanesi, farklı zamanlarda farklı yazarlar tarafından yazılmış anlatıların derlenmesi (11. yy) ile oluşturulmuş bir hikayedir¹⁵⁶. Geleneksel anlatıya göre Kral Arthur, Avalon Adası'na gittikten sonra ondan haber alınamaz. Avalon sözcüğünün anlamı ise “elma bahçesi”dir¹⁵⁷. Kral Arthur ölümcül yaralarını iyileştirmek için Avalon'a, gizli “elma ağaçlarının adası”na gitmiştir.

Elma ağacıyla ölümsüzlük arasındaki bu ilişki çok eskidir. Elma (apple) Kuzeybatı Avrupa, Balkanlardan İrlanda'ya kadar olan dillerde *apol* sözcüğüne yaklaşık bir formdadır. *Apol* sözcüğünün, Dionysus'un ölümsüzlük tarafı olan Apollon adıyla bir bağlantısı olup olmadığı, elmanın bu kavramdan türetilip türetilmediği yeterli bir araştırma yapılmadığı için şüpheli kalmıştır. Üç Tanrıçanın

---

¹⁵⁴ Philip Baldi, B. Richard Page, “Review Of Europa Vasconica-Europa Semitica By Theo Vennemann 2003”, *Lingua*, Vol. 116, Issue 12, 2006, s. 2209-2212.

¹⁵⁵ (Çevrimiçi) <http://oldeuropeanculture.blogspot.com.tr/2015/11/apples-and-berries.html>, 7.12.2016.

¹⁵⁶ (Çevrimiçi) <http://www.history.co.uk/shows/king-arthurs-round-table-revealed/articles/the-real-king-arthur>, 7.12.2016.

¹⁵⁷ Chris Barber, David Pykitt, **Journey To Avalon: The Final Discovery Of King Arthur**, Maine, Samuel Weiser Pub., 1997, s. 227, 235.

en eski ikonu da elmadır. Açıktır ki, üç tanrıçalar genelde olduğu gibi en eski Üçlü Tanrıçanın üç karakteridir. Aslında Ana Tanrıça elmayı alan değil verendir. Bu elma da ölümsüzlük elmasıdır¹⁵⁸.

Tek tanrılı dinlerde elma, yasak meyveyi ve dolayısıyla cennetten kovulmaya neden olan ilk günahı simgeler. Batı sanatında Havva, genellikle Adem'e bir elma sunarken gösterilir (R. 16). Havva'nın yediği sihirli yemiş (cennet elması) bildiğimiz bugünkü elma olarak düşünülür. Fakat mukaddes kitaplara göre "her meyve cennetten çıkmadır". Ancak elma ağacı mükemmelliğin sembolü ve ayrıca ölümsüzlük ağacı olduğu için de en asil ağaçtır. Adem ve Havva'nın kutsal kitaplarda anlatılan hikayesi kuzeybatı Avrupa'ya ulaştığı zaman, iyi ve kötüyü bilme ağacının meyvesi elma olarak anlaşılmıştır. Adem, "yaşayan tüm şeylerin anası" Havva¹⁵⁹ tarafından verilen bilgi ağacının meyvesini yemiş ve ozanlar da bu "meyve"yi elma olarak tercüme etmişlerdir¹⁶⁰.

Resim 15. Michelangelo, Adem ve Havva, Fresk, Sistine Şapeli, Vatikan.

Kaynak: (Çevrimiçi)

http://vatican.com/files/photos/Vatican_sistine_chapel_ceiling_by_michelangelo.jpg, 4.3.2017.

Eliade'ye göre; ilk insanın yaşadığı ilk cennet miti ve insanların zor erişebildiği "cennet gibi" bir yer miti, Fırat ve Akdeniz dışında da biliniyordu. Bütün

¹⁵⁸ Graves, **Ak Tanrıça**, s. 414-420.

¹⁵⁹ İbranice *havvah* etimolojik olarak "hayat" anlamına gelen sözcükle aynı kökten türemiştir. Bkz. Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi I**, Çev. Ali Berktaş, 3. bs., İstanbul, Kalcı, 2012, s. 205.

¹⁶⁰ Graves, **Ak Tanrıça**, s. 413-414.

cennetler gibi Aden¹⁶¹ de dünyanın merkezinde, dört kollu nehrin çıktığı yerde bulunur. Bahçenin ortasında hayat ağacı ve iyiyle kötüyü bilme ağacı yükseliyordu¹⁶². Yahve insana şu buyruğu verdi: “...bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün¹⁶³...” bu yasaklamada kaderi belirleyen çok önemli bir düşünce ortaya çıkmaktadır ki bu da bilginin varoluşsal değeridir. Bilgi ya da bilme, insan varoluşunun yapısını kökten değiştirebilecek güce sahiptir¹⁶⁴.

Bununla birlikte yılan Havva'nın aklını çelmeyi başarır, ona kesinlikle ölmeyeceklerini söyler. “...Çünkü Tanrı biliyor ki o ağacın meyvesini yediğinizde gözlerinizin açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız¹⁶⁵...”. Oldukça gizemli olan bu bölüm sayısız yoruma sebep olmuştur. Tevrat anlatısı Adem'i alışlagelmiş mitlerde olduğu gibi bir kahraman yerine, yılanın kalleşliğinin saf kurbanı olarak sunar. Kısacası Gılgamış'ınki gibi başarısız bir “ölümsüzleşme” girişimi söz konusudur. Çünkü, bir kez her şeyi bilip “Tanrı gibi” olunca Adem, hayat ağacını keşfedebilir ve ölümsüz olabilirdi. Metin, açık ve kesin bir dille konuşur: “...Tanrı Yahve dedi ki: ‘Adem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri oldu! Artık hayat ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli!’¹⁶⁶...” ve Tanrı, çifti cennetten kovup, yaşamak için çalışmaya mahkum etti¹⁶⁷.

“İyi ve kötüyü bilme ağacı”nın meyvesini yemek; olağan nesnelere farklı ve ikili bilgilerini tatmak demektir. Bu deneyim “tadanı” asıl merkezden, birlik halinden uzaklaştırır. Bu “şeytana uymak”tır. Yani, “hayat ağacı”nın meyvesine yetişmesini engelleyen “şeytana uyma” deyimidir. İşte böylece varlık, devrî/döngüsel değişikliklerin (çevrim, samsara) sürekliliğine, yani doğum ve ölüme

---

¹⁶¹ Aden, İbraniler tarafından *zevk* anlamına gelen ‘eden’le ilişkilendirilmiştir. İran kökenli pairi-deza (paradise), terimi daha geç dönemde ortaya çıkar. Özellikle Yakındoğu ve Ege dünyasının yakından bildiği koşut imgelerde bir hayat ağacının ve can veren bir kaynağın yanında duran bir Ulu Tanrıça ya da canavarlar ve griffonlar tarafından korunan bir hayat ağacı görülür. Bkz. Eliade, **Düşünceler Tarihi I**, s. 206, h. 8.

¹⁶² Kutsal Kitap, Tekvin ii. 9.

¹⁶³ Kutsal Kitap, Tekvin ii. 16-17.

¹⁶⁴ Eliade, **Düşünceler Tarihi I**, s. 206.

¹⁶⁵ Kutsal Kitap, Tekvin iii. 4-5.

¹⁶⁶ Kutsal Kitap, Tekvin iii. 22.

¹⁶⁷ Eliade, **Düşünceler Tarihi I**, s. 207.

tabi kılınır. Çokluğun sınırsız akışı, dünyanın eksenini simgeleyen ağacın çevresinde dolanıp sarılan yılanın gömleğindeki sıyrımlarla tasvirlenir.

Yasak meyveyi yemekle ilk insanın cennetten kovulması hakkında anlatılan mitolojik öyküler ve dini hikayelerle yaradanın insanoğluna büyük bir özgürlük vermesine rağmen, bunun belli bir sınır dahilinde olduğunu da kanıtlar durumdadır. Dünya aslında iyidir ve insan, tanrının suretidir (imago dei). Yaratıcısı ve mükemmel örneği gibi o da cennette oturur. Bununla birlikte, Tekvin'in altını çizeceği gibi, hayat tanrı tarafından kutsanmış olmasına rağmen zahmetlidir ve insanlar artık cennette yaşamamaktadırlar. Bütün bunlar ataların bir dizi hata ve günahının sonucudur¹⁶⁸.

Yasak meyve insanoğlunun Tanrı emrine karşı gelmesi, bir mükemmellik kaynağı olan başlangıçtan (dini terimle cennetten) uzaklaşmasıdır. Aslında bazı tefsir yorumcularının yazdığı gibi bu fazla bilmek değil, *kozmetik bilgiden uzaklaşmaktır*. Meyvenin ne olduğu konusunda değişik yorumlar olmakla birlikte önemli olan meyvenin türü değil, verilen mesajdır. Ağaçlar, dolayısıyla bitkiler sürekli yenilenme halindeki evreni temsil eder. Evrenin merkezinde, ebedi hayat ya da bilgi ağacı hangisi olursa olsun her zaman bir ağaç vardır. Bu ağacı yeryüzüne getiren, kimi zaman yanında duran kimi zaman da ondan doğan Ulu Tanrıça da yaradılışın tükenmez kaynağının bir kişileştirmesi, tüm gerçekliğin nihai temelidir¹⁶⁹.

---

¹⁶⁸ A.g.e., s. 204.

¹⁶⁹ Mircea Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, Çev. Lale Arslan, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, 2. bs., İstanbul, Kabalcı, 2009, s. 286.

Resim 16. Hans Memling, Meryem ve Çocuk İsa, y. 1485, Pano üzerine yağlıboya, National Museum of Ancient Art, Lizbon.

Kaynak: (Çevrimiçi) http://hoocher.com/Hans_Memling/Virgin_with_Child.jpg, 4.3.2017.

Elma simgeçiliği Batı sanatında Madonna ve İsa resimlerinde de karşımıza çıkar. Buradaki elmanın, ikinci Adem olarak İsa'yı simgelediği düşünülür¹⁷⁰. Böylece ona elmayı veren Meryem de ikinci Havva olmaktadır¹⁷¹.

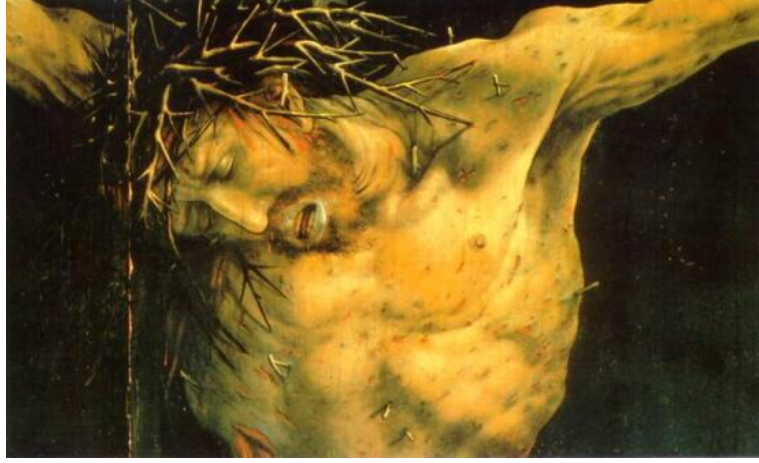
Sonuç olarak anlaşılıyor ki, yasak meyve, gerçeğe yani ölümsüzlüğe götüren *bilginin* simgesidir. Bu meyvenin yorumu kültürden kültüre farklılık göstermekle birlikte çoğunlukla elma gibi gülgillere ait bitkilerin meyvesiyle simgelenmiştir. Bu da çağlar boyunca gülün öneminin kesintisiz olarak devam etmesinin etkili bir sebebi olarak değerlendirilebilir.

¹⁷⁰ John T. Ford, *Saint Mary's Press Glossary Of Theological Terms*, Winona, Christian Brothers Pub., 2006, s. 10.

¹⁷¹ Tom Devonshire Jones, Linda Murray, Peter Murray, *The Oxford Dictionary Of Christian Art And Architecture*, Oxford Uni. Press, 2013, s. 212.

3.3. Ağaç Olarak Gül

Resim 17. Matthias Grünewald, İsenheim Altarı (detay), y. 1515, Musée Unterlinden, Colmar.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.musee-unterlinden.com/en/collections/the-isenheim-altarpiece/>, 4.3.2017.

Yukarıda da bahsedildiği gibi gülgillerden olan Zizphus'un Hristiyan kültürü için önemi oldukça büyüktür. Hatta tüm söylence bu iskelet üzerine oturmaktadır. Ziziphus'un, Z. spina-christi olan cinsinin adı, Hz. İsa'nın başına takılan *dikenli taçtan*¹⁷² dolayı böyle anılmaktadır. İnanişâ göre, Hz. İsa'nın "Yahudilerin kralı" söylemi üzerine, onunla alay etmek amacıyla başına oturtulmuştur. "Madem kralımızsın bu da senin tacın olmalı" diyerek bu taç Yahudiler tarafından kendisine takılmıştır. Tabi bu dikenlerden örölü taç, çok daha fazla işkence ve kanamaya neden olmuştur.

¹⁷² Christ Thorn Jujube: Gülgillerden çiğde, hünnap vb. Kırmızıya çalan sarı renginde çiçekleri, nektarıyla balarılarını çeker. Meyveleri/tohumları insanlar ve kuşlar/hayvanlar tarafından yenir. Yılda bir iki defa açar. Araplar bu ağaca "sidr" veya "dom" derler ve kutsal sayarlar. İbranice'de ise "etz hadomim" olarak geçer. ("Etz Hadomim Tafus" 1994 İsrail-Amerika yapımı bir film yapılmış ve İngilizce'ye "Under The Domim Tree" olarak çevrimmiştir. İbranice "hadomim" olarak geçensözcük: דם (dam) > דמה (damah) > דמות (demut): benzetmek, benzetilenle bir olmak gibi anlamlar taşır ama görüldüğü gibi sözcüğün kökü "dam" (dem) yani "kan"dır. Bkz. Martin Kavka, **Jewish Messianism And The History Of Philosophy**, Cambridge Uni. Press, 2004, s. 216. Ayrıca bkz. Weizmann Institute Of Science-Israel, **What The Tree Has: A-C**, s. 38-39. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) https://www.rotentomatoes.com/m/etz_hadomim_tafus/, 10.9.2016. (Çevrimiçi) <http://www.ancient-hebrew.org/emagazine/>, 10.9.2016.

Resim 18. Anonim, *Ziziphus spina-christi* (Christ's Thorn/İsa'nın Dikeni), fotoğraf.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://apps.cals.arizona.edu/arboretum/taxon.aspx?id=793>, 4.3.2017.

Resim 19. Anonim, *Ziziphus spina-christi* meyvesi, fotoğraf.

Kaynak: (Çevrimiçi)

https://www.researchgate.net/publication/235672041_Phytochemistry_and_pharmacologic_properties_of_Ziziphus_spina_christi_L_Willd, 4.3.2017.

Bugünkü Türkçe'de “*karaçalı*” olarak bildiğimiz *Z. Spina-christi*¹⁷³ gülgillerdir. Çiçek açıp-meyve veren çalı, ağaççıklar hünnap (*ziziphus*), kuşburnu, gül elması, üvez, üzerlik, alıç gibi cehrigillerdir (*Rosaceae*). Karaçalı, kaba-diken¹⁷⁴ olarak da bilinir.

¹⁷³ (Çevrimiçi) <http://ethnobiomed.biomedcentral.com/articles/10.1186/1746-4269-1-8>, 10.9.2016.

¹⁷⁴ Gılgamış destanında kahraman Gılgamış, ölümsüzlüğün peşine düşmüştür. Ölümsüzlüğe ulaşabilmek için göze alamayacağı ve katlanamayacağı şey yok gibidir. En sonunda Utanapıştim'in yanına varmayı başarır. Utanapıştim (ve eşi) tufandan sonra “ölümsüzlüğü” alan tek çifttir. Gılgamış'a ölümsüzlüğü alamayacağını fakat istese ona, Tanrının bir sırrını daha açıklayabileceğini söyler. Bu “gençlik otu”dur. Böylelikle kolay kolay ölüm gelmeyecektir. Utanapıştim sözünü sürdürerek, “*dikenli bir ot varmış. Gülün diken* gibi koparıırken ellere batıyor, kan içinde bırakıyormuş. Yalnız bu bitkiyi yiyen yeniden gençleşiyor, eski gücünü kazanıyormuş. Fakat bu diken gideceğin yol üzerinde olan derin bir suyun dibinde bulunuyor. Eğer onu çıkarabilirsen, yeniden gençleşeceksin” dedi. Gılgamış, ölümsüzlük yerine gençliği duyunca biraz bozulmakla beraber, yine de çok sevindi. Yeniden genç olacak, hiç olmazsa ömrü uzayacaktı. Bu da çok iyiydi. Vakit kaybetmeden giderim dedi. Çok uzun bir yolculuktan sonra, dikenin olduğu yere geldi. Ayağına taş bağladı ve suya daldı. Dikenin yerini buldu. Dikeni koparmak hiç kolay değildi. Nereden tutsa dikenler ellerine batıyordu. Canının son derece acımasına rağmen dikenin kökünden kopardı ve ayağından taşı alarak su yüzüne

Hristiyanlık, kendi doktrinlerini paganizm üzerine sağlam bir şekilde oturtmak için kaçınılmaz olarak bazı efsaneleri adapte etmiştir. Hz. Adem'in gömüldüğü yer olan Golgota Tepesi (Kurukafanın Yeri), Hz. İsa ve üzerinde çarpmıha gerildiği haç; aynen dikenli tacın da olduğu gibi, tüm insanlığın yaradılış efsaneleri ile birleştirilmiş ve vaftiz de eklenerek tamamen Hristiyanlaştırılmıştır. Aşağıda da anlatılacağı gibi bu efsane doğrudan konumuz olan ağaçla (zizphus) ilgilidir.

Resim 20. Piero della Francesca, Gerçek Haçın Bulunuşu ve Kanıtlanması, 1452-55, Fresk, San Francesco Bazilikası, Arezzo.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.ibiblio.org/wm/paint/auth/piero/san-francesco/proof.jpg>, 4.3.2017.

Gerçek haçın yapıldığı ahşabın ölüleri dirilttiğine inanılmaktadır. Bizans imparatoru Konstantin'in (306-337) annesi Helena (y. 250-y. 330) kutsal topraklarda bu haçın peşine düşmüştür¹⁷⁵. Bu olay da Batı sanatında resimlenir. Erken rönesans sanatçısı Piero della Francesca (y. 1415-1492) Arezzo'daki San Francesco

---

çıktı... Otu sarmalayıp koltuğunun altına aldı ve Uruk'a doğru yola koyuldu. Bir süre gittikten sonra hava çok sıcak olmuştu. Gilgamesh, serinlemek istedi. Elindeki diken çıkını kıyıya bıraktı. Soğuk ve berrak suya kendini attı. Ne kadar iyi etmişti suya girmekle. Büyük keyif aldı, serinledi. Nasıl olduysa birden suyun kenarından bir yılan süzülerek geldi ve gelmesiyle otu ağzına alması bir oldu. Gilgamesh bunu görünce ne yapacağını şaşırды. Bağıyor, çığlıklar atıyordu. Fakat olan olmuş, yılan otu yemiş, kabuğunu değiştirerek, pırıl pırıl parlayan bir genç yılan oluvermişti. Bunun için mi bunca sıkıntılar çekmiş, yollar yürümüş, ölüm kalım uğraşları vermişti. Yazık değil miydi ona? Kıyıya oturmuş, bir taraftan ağlıyor, bir taraftan söyleniyordu. Gözlerinden sel gibi yaşlar akarken, ““söyle Urşanabi” diyordu, “ben yılanın gençleşmesi için mi sıkıntıya katlandım? Ellerim onun için mi dikenlerden kana bulandı? Kanımı onun için mi akıttım? Görüyorsun, bu kadar sıkıntıya karşı ben ne kazanabildim? Neşe, sevinç yerine yalnız üzüntü ve gözyaşı değil mi? Ancak şunu öğrenebildim: *Tanrıların koyduğu kurallar değişmiyormuş*. Niçin böyle kurallar koymuşlar, onu da aklım almıyor”. Gilgamesh düşünmüyor, söyleniyor, ağlıyordu. Bkz. Muazzez İlmiye Çığ, **Gilgamesh Tarihte İlk Kahraman**, 13. bs., İstanbul, Kaynak Yay., 2011.

¹⁷⁵ Hristiyan geleneğine göre İsa'nın üzerine gerilip idam edildiği bu haç, daha sonra azize mertebesine yükseltilecek olan Helena tarafından 14 Eylül 326'da bulunmuştur. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=3524>, 14.12.2016.

Kilisesi'nde yaptığı fresk dizisinde Adem'in ölümünden başlayarak bütün öyküyü resimlemiştir. R. 20, Azize Helena'nın haçı buluşunu ve ölü bir çocuğu diriltirek haçın gerçekliğinin kanıtlanmasını gösterir.

Bu haçın yapıldığı tahta parçalarının kutsal kabul edilmesinin nedeni, Aden bahçesindeki hayat ağacından yapılmış olduğuna dair olan inançtır. O yüzden de haç, aynı zamanda hayat ağacının simgesi olarak da düşünülmüştür¹⁷⁶. Haçın tahtasıyla ve Şit'in (Seth) cennete yolculuğuyla ilgili pek çok efsane tüm ortaçağ boyunca bütün Hristiyan ülkelerde dolaşmıştır. Bunların kökeninde, Musa'nın Vahyi, Nicodemus İncili, Adem ve Havva'nın Hayatı bulunmaktadır. Bunların en çok bilinen versiyonu Adem'le ilgili olandır. Adem, Hebron Vadisinde (el-Halil) 932 yaşına kadar yaşadıktan sonra ölümcül bir hastalığa yakalanır ve oğlu Şit'i, cennetin kapısını bekleyen melekten merhamet yağı istemeye gönderir. Şit, Adem ve Havva'nın izlerini takip eder zira ayak bastıkları yerde ot bitmemiştir. Böylece cennete gelir ve Adem'in isteğini başmeleğe iletir. Başmelek, Şit'e üç kere cennete bakmasını söyler. İlk bakışında dört nehrin doğduğu kaynağı ve onun üstünde de kurumuş bir ağaç görür. İkinci bakışında ağacın gövdesine dolanmış bir yılan; üçüncüsünde ağacın göğe yükseldiğini görür. Tepesinde yeni doğmuş bir bebek bulunmaktadır ve kökleri yer altı alemine kadar uzanmaktadır (Hayat Ağacı, evrenin merkezinde bulunur ve eksenini üç kozmik bölgeden geçer). Melek, Şit'e gördüklerinin anlamını açıklar ve kurtarıcının (İsa) gelişini müjdelir. Ona, anne ve babasının tatmış olduğu ağacın meyvesinden üç *tohum* verir. Adem'in üç gün sonra öleceğini ve bu üç tohumu, ölünce *Adem'in dilinin* (sözün yeri) üstüne koymasını söyler. Adem, Şit'in anlattıklarını duyunca cennetten kovulduğundan beri ilk defa güler. Çünkü insanların kurtulacağını anlamıştır. Ölümünde Şit'in dilinin üstüne koyduğu tohumlardan, Hibron vadisinde, Musa'nın dönemine kadar kalacak üç ağaç biter. Bu ağaçların nereden geldiğini bilen Musa, bu ağaçları söküp Tabor ya da Horeb dağına (dünyanın merkezi) diker. Davud, ağaçları Tanrı'dan gelen bir emirle Kudüs'e (burası da merkezdir) götürüp oraya dikene kadar binlerce yıl kalırlar. Pek çok olaydan sonra (Saba kraliçesi, onların tahtasının üzerine ayağıyla basmaz vs.) bu üç ağaç, bir tek ağaç haline gelir ve bu ağacın tahtasından Kurtarıcının Haçı yapılır. Dünyanın

¹⁷⁶ (Çevrimiçi) <http://www.biblestudytools.com/commentaries/revelation/revelation-22/revelation-22-2.html>, 11.1.2017.

merkezinde haça gerilen İsa'nın kanı, Adem'in yaratıldığı ve gömüldüğü yere düşer. Adem'in kafatasına damlayan kan onu vaftiz eder ve böylece tüm insanlık günden arınmış, kurtulmuş olur¹⁷⁷. Resimlerde bu olay da gösterilir (R. 21, 22).

Resim 21. Peeter Kempeneer, “Çarmıh”, 16. yy., Tuval üzerine yağlıboya Louvre, Paris.

Kaynak: (Çevrimiçi)

http://cartelfr.louvre.fr/cartelfr/visite?srv=car_not_frame&idNotice=2088, 4.3.2017.

¹⁷⁷ Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, s. 291.

Resim 22. Fra Angelico, Çarmıh Sahnesi (detay), 1435, San Niccolo del Ceppo, Floransa.

(Çevrimiçi) <http://www.unique-canvas.com/fra-angelico/skull-adams-artwork-581>, 4.3.2017.

Golgotha, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği tepenin adıdır. Bu sözcüğün kökü Aramca, *gulgulta*'dan gelmektedir. Kafatasının yeri manasına gelir. "Kurukafa", Tanrının yarattığı ilk insanın "başının" (tüm bilgilerin, düşüncelerin, fikirlerin vb) bulunduğu, dünyanın merkezidir. Hz. Adem tam da bu noktaya gömülmüştür. Dolayısıyla kişi, tüm insanlığın başından (insan-ı kamilden) yardım alacaktır¹⁷⁸. Çarmıh sahnelerinde bu nedenle altta bir kuru kafa bulunur (R. 21, 22).

3.4. Sıvı Olarak Gül

Gül den ve gülgillerden elde edilen sıvıların da bazı simgesel anlamlar içerdiği söylenebilir. Çeşitli mitolojilerde karşımıza çıkan soma, homa, ambrosia, nektar gibi sıvılar simgesel açıdan dikkat çekicidir. Bunlardan "soma" olarak bilinen içki (aynı zamanda bitki), ocak ve ateş kültü ile bağlantılı olarak kullanılan en eski kutsal içkidir. Vedic kaynaklarda sauma (soma) olarak geçen bu içki Avesta'da "haoma" (hom/homa) olarak geçmektedir. Şimdiye kadar somanın içeriğinin ne olduğu konusu tam olarak açıklığa kavuşmamışken, bunun Amanita muscaria (sinek mantarı) adlı zehirli mantar türünün olabileceği de düşünülmüştür. Fakat gerek

¹⁷⁸ John T. Ford, *Saint Mary's Press Glossary Of Theological Terms*, Winona, Christian Brothers Pub., 2006, s. 85.

linguistik incelemeler gerekse Avesta öncesi ve sonrası yapılan törenlerden anlaşıldığı kadarıyla bunun mümkün olmadığı görülmüştür. Zira bu ayin için havanda dövülecek ince dalları, tohumları ve çiçek açan bir (intoxicant/sarhoş edici) bitkinin olması gerekir ve mantar sarhoşluk kısmını karşılasa da diğer şartları karşılamamaktadır¹⁷⁹. Bu gizemli bitkinin dini kaynaklardan derlenerek, karşılaştırmalı olarak; etimolojik, botanik ve farmakolojik özellikleri bir araya getirilip araştırıldığında ise bunun Orta Asya bozkırlarında çok sık rastlanan *Peganum Harmala* yani Türkçe adıyla “üzerlik” olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁰.

Sauma'nın üzerlik olduğunu destekleyen bir bilgi de sözcüğün etimolojisidir. Modern İran dillerinde üzerlik, “isfan, esfand, sepand” olarak geçer. Bu sözcükler ise “esrarlı, ilahi kudrete sahip olmak” anlamına gelen *svanta- (Avesta dilinde spənta-) kökündendir ve otomatik olarak “kutsal” anlamına gelmektedir. Ayrıca spənta- Avesta'da bu içkinin lakabı olarak kullanılmıştır¹⁸¹.

Üzerlik, botanik bilimde yabankimyongiller (Zygophyllaceae) ailesine mensuptur fakat çiçek açıp tohum veren bir çalı olduğu için Rosinae (rosids) üst takımında sınıflandırılır¹⁸². Bu da botanikte gülün bir üst sınıfı olmaktadır¹⁸³.

Üzerliğin çiçekleri beyaz renkte olup, beş taç yaprağa sahiptir. Halk inancında şehit kanı dökülmüş topraklarda yetiştiğine inanılır. Bunun da sebebi aslında bu bitkinin azotu, fosfatlı toprakları çok sevmesidir. Bu yüzden fosfat içeriği yüksek olan mezarlıklarda sıklıkla rastlanır. Çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmasının yanı sıra erkekte cinsel gücü artırıcı macunların hazırlanmasında da üzerlikten faydalanılmıştır. Tohumlarının balla karıştırılması sonucu elde edilen bir macun, eski toplumlarda uzun süre cinsel gücü artırıcı madde (afrodizyak) olarak

---

¹⁷⁹ David Stophlet Flattery, Martin Schwartz, “Haoma And Harmaline: The Botanical Identity Of The Indo-Iranian Sacred Hallucinogen “Soma” And Its Legacy In Religion, Language And Middle Eastern Folklore”, *Near Eastern Studies*, Vol. 21, California Uni. Press., 1989, s. 4-5, 33.

¹⁸⁰ *A.g.e.*, s. 1, 11.

¹⁸¹ *A.g.e.*, s. 45-46.

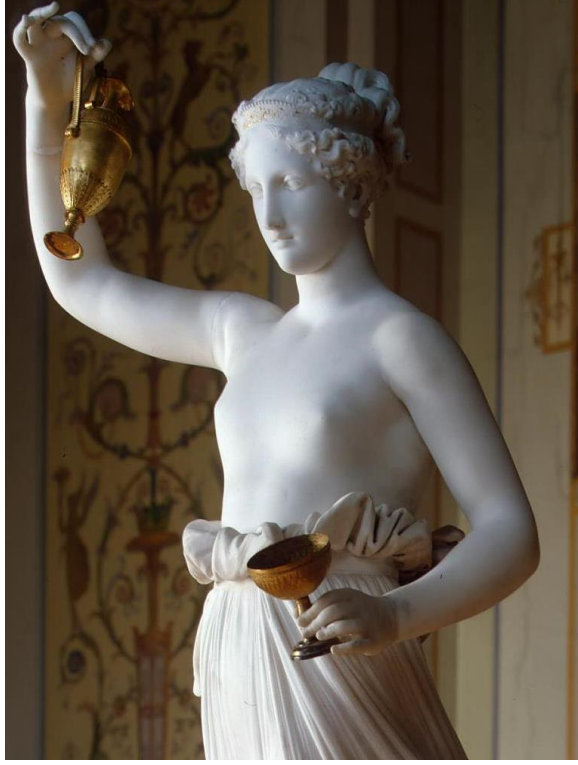
¹⁸²(Çevrimiçi)

https://www.itis.gov/servlet/SingleRpt/SingleRpt?search_topic=TSN&search_value=29053#null, 5.2.2017.

¹⁸³ Michael G. Simpson, *Plant Systematics*, San Diego, Elsevier, 2010, s. 312, fig. 8.30.

kullanılmıştır. Ayrıca tohumlarından kırmızı renkli bir boya maddesi elde edilebilmektedir¹⁸⁴.

Resim 23. Antonio Canova, Hebe, 1800-1805, Mermer, Hermitage, St. Petersburg.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/06.+Sculpture/49006>, 4.3.2017.

Pehlevi yazılarında¹⁸⁵ sauma'nın bir çeşit uyanık uyur hale benzer bir durum yarattığı bilgisi vardır. Sauma'nın verdiği sarhoşluk durumu; dinin kaynağı, itikada

¹⁸⁴ Akalın, "a.g.m.", s. 247-248.

¹⁸⁵ Eski Farsça ile Yeni Farsça arasında bir köprü durumunda olan Orta Farsça, Sasaniler devrinde İran'ın resmi diliydi. Arami yazısından alınmış Pehlevi kitabeleriyle Pehlevi kitapları bu döneme ait başlıca eserlerdir. Pehlevi kitabelerindeki yazının daha gelişmiş bir şekliyle yazılan Pehlevi kitapları Zerdüş'tü dinini konu alan Dinkerd, Bundehişn, Dadistan-ı dini, Madigan (Matikan), Hezar Dadistan, Ardaviraf-name, Minug-i Hired, Nameha-yı Minuçihr, Pend-name-i Azerbad-ı Marsipendan ve Avesta'nın bazı bölümlerinin Pehlevice tefsiri olan Zend gibi dini kitaplarla Yadigar-ı Zeriran, Karname-i Erdeşir-i Babekan (Karnamek-i Artakşir-i Papekan), Draht-ı Aşuri (Draht-ı Aşürük), Husrev-i Gubadan-ı Verizek (Husrev-i Kavatan-ı Aritek) ve Madigan-ı Şetrenğ gibi din dışı kitaplar olmak üzere iki gruba ayrılır. Muhtemelen bu dille yazılmış tek eser olan Avesta'nın hem dili hem de yazı şekline "Avestai" adı verilir. Avesta kitabı Yasna, Yaştlar, Vispered, Vendidad ve Hurda Avesta adlı beş kitaptan meydana gelir. Bunlardan ilahiler mecmuası olan Yasna'nın on yedi ilahisinin dili Avesta'nın diğer bölümlerinin diline göre farklı ve eskidir. Diğer bölümlerden ayırt etmek için bunlara ilahiler anlamına gelen "gata"lar veya "gah"lar adı verilmiştir. Gataların dilini Zerdüş'tün dili sayanlar vardır. Bkz. Yazıcı, Öztürk, "a.g.m.", s. 414.

dayalı şüphelerin yok edilmesinin tek yolu ve böylelikle hakikati görmenin yolu olarak kabul ediliyordu¹⁸⁶. Bu tarz ayinler Güney Amerika’da Amazon nehri kıyısındaki Kızılderililer (şamanik uygulama) arasında “yage” olarak bilinir. Bu hal önce agresif (saldırgan) bir etki ama yarım saat sonra ise sakinlikle gözler kapalı olduğu halde, çok canlı ve parlak görüntüler (imgelem gücünün aşırı indüklenmesi) görmek ve gerçeklik ile hayal aleminin ikisinin de farkında olmak fakat onları birbirinden ayıramamak olarak açıklanabilir¹⁸⁷.

Pehlevi metinlerinde sauma’nın sarhoş edici olduğu anlaşılmasına rağmen onun karşılığı haline gelen “hom” sarhoş edici değildir. Birkaç Zerdüşt rahip dışında sarhoş edici “haoma” hala bilinmesine rağmen artık neredeyse tamamen unutulmuş olduğu görülmektedir. Bu metinler, İslam hakimiyeti geldikten sonra yazıya geçirilmiştir (9. yy.). Sebebi tam olarak bilinmese de Zerdüştlerin sakınlı davranıp, inançlarının en temel noktası olan bu sarhoş edici içkiyi, ayin-törenlerinden arındırmış olmaları muhtemeldir. Rigveda’da geçen sauma kesinlikle sarhoş edici/keyif verici (intoxicant) iken daha sonra, İran Zerdüşlüğünden itibaren (bugün olduğu şekliyle “hom”) haoma bu özelliğini kaybetmiştir¹⁸⁸.

Bugünkü Zerdüştlerin içtikleri haoma, efedra bitkisinden yapılmaktadır. Efedra da çok eski zamanlardan beri, özellikle Çin ve Nepal’de bilinmektedir. Efedranın da dalları tam dini kaynaklarda anlatıldığı gibidir fakat etkisi sauma gibi değil aksi yöndedir. Sauma’nın etken maddesi olan üzerlik ise yukarı da değinildiği gibi tam bir psychoactive (beyni ve ruh halini etkileyen) içeriğe sahiptir. Üzerlik kan basıncını düşüren ve uyku halini indükleyen bir uyaranken, Efedra sympathomimetic bir uyarandır yani sempatik sinir sistemi üzerinde uyarıcı (kafein gibi) etki yapar. Fakat Nepal’de efedra bitkisinin adının “somalata” olması (soma sarmaşığı/soma creeper) modern yazarlar tarafından, somanın efedra olabileceği görüşünü doğurmuştur. Fakat kültürel tarih bunun aksini göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla efedra ne soma ne de somanın ikamesidir. Bu durumun cevabı sözcüğün kökenindedir. Etimolojik olarak soma-/ haoma- zaten (*sau- kökünden) “ezilmiş bitki” ve ondan çıkan öz demektir. Bu durumda efedra da ezilerek hazırlandığı için

¹⁸⁶ Flattery, Schwartz, **a.g.e.**, s. 14-21.

¹⁸⁷ **A.g.e.**, s. 24-25.

¹⁸⁸ **A.g.e.**, s. 20-21.

soma sarmaşığı olarak adlandırılabilir. Nitekim arkaik dönemde somanın içine katılan bir yan madde olarak kullanılmıştır. Somanın etken maddesi Peganum Harmala (üzerlik) iken bu öze eklenen yan madde de efedradır. Bu durumda üzerliğin verdiği uyku halini efedra yok ederken, efedranın verdiği adrenalin de üzerliğin sebep olduğu aşırı canlı hayalgörülerini destekleyip birbirlerini dengeliyor oldukları rahatlıkla düşünülebilir¹⁸⁹.

Resim 24. Johann Balthasar Probst, Thetis Akhilleus'u Ambrosia ile Meshediyor, 17-18.yy., Gravür, Fine Art Museum, San Francisco.

Kaynak: (Çevrimiçi)

<https://art.famsf.org/sites/default/files/artwork/probst/3306201408120035.jpg>, 4.3.2017.

Soma ve homanın içenlere ölümsüzlük verdiği inanıyordu¹⁹⁰. Yunan mitolojisinde de tanrılar, ambrosia ve nektar ile beslenirlerdi. Ambrosia, Vedic amrta'nın (Eski Farsça *amrta-) karşılığıdır ve "ölümsüz/ölümsüzlük" anlamına gelir¹⁹¹. Ambrosia ile beslenen tanrılar yaralanmaz olurlar, insanlara içirilince de onlara gençlik, mutluluk ve ölümsüzlük sağlardı (R. 24). Ambrosia bir çeşit baldır¹⁹². Ancak bu bal gökyüzü ile bağlantılı olup, aslında gökyüzünden dünyaya akan çiydir.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 69-76, 117.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 90, 130, 147.

¹⁹¹ A.g.e., s. 147.

¹⁹² Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1978, s. 35

Eski çağlardan beri çiy, hemen hemen her kültürde kutsal kabul edilmiştir. Çiy, eski inanç ve düşüncelere göre, göklere ait olmasına rağmen yeryüzüne dökülüyordu. Örneğin Yunan mitinde tanrıların yiyecek ve içeceği olan nektar ve ambrosia, balla ilişkilendiriliyordu ve gökten dünyaya akan çiy, bal ile bir görülüyordu¹⁹³. Çünkü aslında bal gökten yağdığı için arıların ürettiği sadece petekti zira onlar zaten gökten ağaçlara, yapraklara ve çiçeklere hazır bir şekilde inen çiyi yani balı yiyorlardı. Bu çiy/bal pek çok farklı uygarlığın mitolojisinde karşımıza çıkar. Anadolu’da Urartu sanatında betimlenmiş Yaşam Ağacı’ndan bal toplayan kanatlı figürler görülür (R. 25). Kuzey Avrupa’da Nors mitolojisindeki hayat ağacı Yggdrasil’e de (kül ağacı) gökten o kadar çok bal yağar ki, bal şarabı (mead) onun dallarında akar¹⁹⁴.

Aristo (İ.Ö. 385-323) bu konuda şöyle yazmıştır: Arı, peteği çiçeklerden üretirken mumu ağaçların reçineli sakızından yapar. Çiy, takımyıldızlar yükselirken ya da gökkuşağı çıktığında yağar ama genel olarak çiy, Ülker Takımyıldızı yükselmeden olmaz. Bu dönemin zamanı değilse arı, atmosferdeki (hava) balı (çiy) alır¹⁹⁵.

Geç dönem Roma mitolojisinde İyi Tanrıça olarak da bilinen Bona Dea’ya ait ritüellerde alkollü içkiye şarap değil, süt denir ve bu içkinin taşındığı kaba da bal kavanozu ya da bal kasesi adı verilirdi¹⁹⁶. Bona Dea birçok bereket tanrıçası ile benzer özellik gösterir fakat bazı klasik dönem yazarları, büyü sanatı ve otacılığı çok iyi bildiği için onun Medea ile aynı kişileştirme olduğunu düşünür¹⁹⁷.

---

¹⁹³ Hilda M. Ransome, **The Sacred Bee In Ancient Times And Folklore**, New York, Dover Pub., 2004, 134-136.

¹⁹⁴ Darl J. Dumont, “The Ash Tree In Indo-European Culture”, **Mankind Quarterly**, Vol. XXXII, S. 4, Londra, 1992, s. 323-336.

¹⁹⁵ Aristotle, **The History Of Animals**, Çev. D’Arcy Wentworth Thompson, ebooks@Adelaide, 2015, Book V, Böl. 22.

¹⁹⁶ Hendrik H. J. Brouwer, **Bona Dea: The Sources And A Description Of The Cult**, Leiden, E. J. Brill Pub., 1989, s. 327.

¹⁹⁷ **A.g.e.**, s. 244.

Resim 25. Yaşam Ağacından Bal Toplayan Tanrıça, İ.Ö. 8-7. yy., Duvar resmi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara.

Kaynak: (Çevrimiçi) http://secreturkey.com/wp-content/uploads/2013/02/anatolian_civil3_20100108.jpg, 4.3.2017.

Gökten yağın çiy/bal düşüncesi Yahudilik ve erken Hristiyanlık'ta da aynı şekilde devam etmiştir. Çiy, Tanrının seçilmiş insanlarına ölümden sonra yaşam veren eskatolojik bir hediyesi olarak kabul edilmiş ve balın, ölümsüzlük yiyeceği olan çiyin (manna) içinde zaten var olduğu düşünülmüştür¹⁹⁸. Kutsal Kitap'ın Çıkış bölümünde, çölde aç kalan İsrail kavmine yollanan "manna" şöyle anlatılır: "...ve sabahleyin ordugahın etrafında çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca, işte, çölün yüzünde, toprağın üzerinde, kırağı gibi küçük, yuvarlak bir şey vardı..."¹⁹⁹. Manna'nın toplanması Batı sanatında resimlere konu olmuştur (R. 26).

¹⁹⁸ R. Van Den Broek, **The Myth Of The Phoenix According To Classical And Early Christian Traditions**, Leiden, E. J. Brill Pub., 1971, s. 342.

¹⁹⁹ Kutsal Kitap, Çıkış xvi. 13-15.

Resim 26. Anonim, Manna'ın Toplanması, y. 1460-1470, Musée de la Chartreuse de Douai.

Kaynak: (Çevrimiçi) http://alhatorah.org/The_Manna_in_Art, 4.3.2017.

Çiy, ezoterik simgecilikte de karşımıza çıkar. Yukarıda sözü edilen Gül-Haç (Rosicrucian) Örgütü'nün adının, gül ve haç (rose and cross) sembolünden mi geldiği yoksa bunun tarikatın gerçek anlamını gizlemek için kullanılan bir perde mi olduğu konusu tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır. "Rosicrucian" sözcüğünün bir çiçeği gösteren *rose* sözcüğünden değil, aynı kökten türeyen ve *çiy* anlamına gelen *ros* sözcüğünden geldiği fikri doğru bir tespit olabilir. Ayrıca *ras*²⁰⁰ sözcüğünün bilgelik, *rus* sözcüğünün ise gizlenmek anlamına gelmesi ilginçtir. Kuşkusuz bütün bu anlamlar Gül-Haç simgeciliğine katkıda bulunmuştur.

²⁰⁰ Bu sözcük Proto-Semitik ra'- kökünden Arapça'da baş, kafa, üst, tepe, tepe noktası demektir. Aynı anlamlarda; İbranice'si ראש "rōš/rosh", Aramca'sı da rešā'dır. Bkz. (Çevrimiçi) <http://biblehub.com/hebrew/7218.htm>, 11.11.2016. (Çevrimiçi) http://end.translatum.gr/wiki/Appendix:Proto-Semitic_*ra%CA%BE%C5%A1-, 11.11.2016.

Gül-Haç isminde, *çiy*'in kullanılmasının, Felsefe Taşı'nın oluşturulması sürecinin gizli olduğunu savunan araştırmalar vardır. Burada bahsedilen *çiyin*, simyacıların bahsettiği ve gökyüzünden düşerek yeri kurtaran *çiye* benzeyen, insan beynindeki gizemli bir madde olması da mümkündür²⁰¹.

Latince *çiy* demek olan “ros”, simya literatüründe “Ay Çiyi” demekti ve bu da gülün ruhu (özü) olan “*çiy damlası*” (jewel/mücevher) ile aynı şeydi. Hindu gelenekte de “ros” ya da “gül *çiyi*”, Om Mani Padme Hum (lotusun kalbindeki mücevher) demektir. Tüm çiçekler içerisinde özellikle gül, zambak ve lotus insan bedenindeki enerji merkezlerinin (çakra) metaforlarıdır. Nasıl ki gül, bitkinin tepe noktasında yer alıyorsa, insan bedeninin temel dayanak noktası olan omiriliğin tepe noktasında da kafatası yer almaktadır. Kafatasında (beynin mahfazası) yer alan üç önemli bez; pineal gland (epifiz bezi/kozalaksı bez), pituitary gland (hipofiz bezi) ve thalamus, “üç elma” (bazen altın elma) olarak simgelenir. Böylece “omurilik ağacının meyvesi” elma, çiçeği de gül olur²⁰². Bu üç bezeden özellikle küçük, koyu kırmızı ve kozalağa benzeyen pineal, insan tinselliğinin merkezi olarak kabul edilmekte ve dinsel vecd sırasında bu bezin bir salgı salgıladığı düşünülmektedir. Eski Magi (büyü sanatları), “kristalimsi *çiy*” olarak gelen tanrısal gücün göklerden buraya aktığını ve kozalaksı bezin bu *çiyi* aldıktan sonra onun rengini değiştirdiği ve “altın” renginde bir sıvı olarak tekrar salgıladığını kabul eder. Bu sıvı; kalite ve işleyiş bakımından eril, pozitif ve elektrikseldir. Thalamus ve hipofiz de bu göksel *çiyden* yararlanır. Hipofiz bezinde ise *çiy*, beyazımsı bir sıvı olarak salgılanır ve “süt ve bal” olarak simgelenir²⁰³.

3.5. Renk Olarak Gül

Aşağı yukarı tüm dillerde, yok olan diller de dahil; *gül* renk de ifade eder. Koyudan açığa kırmızı ve pembenin tüm tonlarını içinde barındırır. Fakat parlak ve göz alıcı sarı, altın sarısı, ateş sarısı, turuncu rengi de ifade etmiştir. Renk adı açısından incelendiğinde de çok benzer sonuçlar elde edilmektedir.

²⁰¹ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 429.

²⁰² Gardiner, Osborn, **a.g.e.** Bkz. (Çevrimiçi)

https://books.google.com.tr/books?id=prDLCQAAQBAJ&pg=PT237&lpg=PT237&dq=scheffa+cake&source=bl&ots=IYqh_iLfdD&sig=JCEw2xvbTm4oeM5FqGnXSsBUuNY&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwi96u7XiOXRAhVF1iwKHclbAC0Q6AEIGTAA#v=onepage&q=dew&f=false, 9.2.2017.

²⁰³ Hilton Hotema, **The Magic Temple**, Health Research Books, USA, 1998, s. 131-132.

İngilizce’de *red* kırmızı demektir. Latince’den alınmıştır²⁰⁴. Orijinali *rosso*’dur. İtalyanca *rosso*, Eski Latince’den alınmıştır. Sözcüğün aslı *russus* yani kırmızıdır. Latince’de olan bütün türevleri şu şekildedir. *Russus*, *ruber*, *rubens*, *rubros* < *ruðros < *ruθros < **rut^hros* < **h₁rud^hrós* < **h₁rewd^h-**.

Yiddiş (Eskenazi dili) רויט (royt). Danca *rød*. İrlandaca *roudos*’tan *ruadh*, *rua* (kırmızı), İskoçça *ruadh*, Breton *ruz*, Welsh dilinde *rhudd*, Keltçe (Galce) *roudos*. Rusça’da *рудый* (rudyj), Lehçe’de *rudy*, Çekçede *rudý*.

Eski Latince’deki **h₁rewd^h-* ayırımından **h₁rud^hrós*’ u takip edenler ise; **rut^hros*, *ruθros, *ruðros, *rubros*, *rubrs*, *rubens*, *ruber*, *russus*, *russeus*, *rojo* (İspanyolca) , *roxo* (Portekizce), *rous*, *roux* (Fransızca), *ros* (Oksitanca parlak turuncu, sarı, kırmızı karışımı renk; ginger). **h₁rud^hrós* ayırımından, Yunanca *ερυθρός* (erythrós) kırmızı, Sanskritçe (rudhirá), Avesta dilinde *raoiðita*-²⁰⁵.

Gül ve kırmızı renk, görüldüğü gibi hem etimolojik düzlemde hem de simgebilimde iç içedir. Bu, hem Türkçe’de *alçiçek* için hem de Batı dillerindeki *rose* için geçerlidir. İnsanlığın ortak belleğinde kırmızı, en derinlere yerleşmiş temel duyguları ön plana çıkarır. Kan ve ateşin rengi olan kırmızı, insanoğlunun tarihinin başlangıcından beri ortak bir simgesellik altında dışa vurulmuştur. İnsanın ikili olan doğası gibi kırmızı da ikili bir doğaya sahiptir. Bu hem yıkıcı hem yaratıcı bir doğadır. İnsanın hayatı, damarlarında akan kanla başlar, o yoksa hayat da yoktur. Yani kırmızı, hayatı başlatandır. *Al* alev de aynı şekilde *al* kan gibi, hayatı doğuran dört temel unsurdan biridir. *Allık* yani *kırmızılık* hayat unsurunun rengidir. Kırmızı, insan doğasında iki ana ama zıt yönde, hem saldırganlık (yok edicilik) hem de kendi içinde kendini yeniden rejenerasyon (yenilenme) düzleminde etki eder. Bu aynı zamanda reenkarnasyon, yeniden doğuş inancını var eden duygudur. Mitolojide de bu durum asırlardır belleklerde yerini koruyan ateş kuşu²⁰⁶ ile canlı bir şekilde

²⁰⁴ **Cambridge Dictionary**, 2. bs. Londra, Bath Press, 1997, s. 1234.

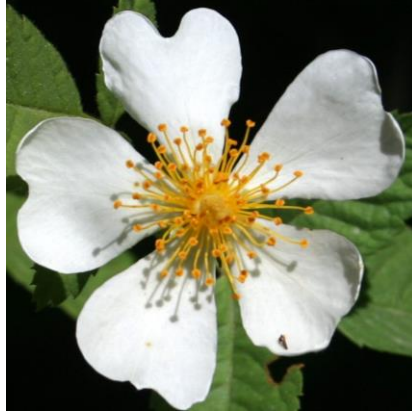
**h₁rewd^h-*, **h₁rewd^hos*, *rouθos Ön-İtalyanca "kırmızı madde". **h₁rowd^h-*, **h₁rowd^hós*, *raudaz, *read*, *red* ve İngilizce’deki *red*. Almanca’da da *rot*, Pensilvanya Almancası’nda ise *rode*.

²⁰⁵ (Çevrimiçi) http://www.etymology.ch/Lexi/Word/rosso__Italian, 22.3.2016.

²⁰⁶ Kongrul, Moğol-Türk mitolojisinde doğüstü güçleri olan kızıl renkli kuştur. Ölümsüzlüğü ve yeniden dirilişi simgeler. Türkçe’de “konur renk” kızıl kahveye çalan renk demektir ve mağrurluk da ifade eder. Bu kuş, her gün yeniden doğar. Korbolko ise Türk mitolojisinde tanrı Ülgen tarafından gönderilen ve ateşi getiren efsanevi kuştur. Kimi söylencelerde de Ülgen, bu kuşun kılığına girerek ateşi yeryüzüne indirmiştir. *Kor*, etimolojik olarak ateş parçası demektir. *Bol* kökü de bulmak fiiliyle

yaşamaktadır. Sonsuz yaşamın sembolü olan ateş kuşu, kendini yakarak yok eder ve kendi küllerinden yeniden var olur (doğar). Kırmızı, küllerinden yeniden doğan ateş kuşunun rengidir. En çok bilinen ateş kuşlarına bir örnek de Phoenix'tir (feniks). Feniks²⁰⁷; kırmızı renkli yemiş ve ağacı da demek olan, aynı zamanda çok eski ve güzel bir gül çeşidinin (Fenike Gülü) de adıdır. Köken itibariyle anlamdaştırlar. Bu gülün iç göbeği, altın sarısıdır. Bu gülün hibridlerinde taç yaprakları krem beyaz veya pembenin tonları olmasına rağmen ortası kızıl kahve veya altın rengidir. Fenike gülü olarak da bilinir²⁰⁸.

Resim 27. Anonim, Fenike Gülü (*Rosa phoenicia*), fotoğraf.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://flora.org.il/en/plants/ROSPHO/>, 6.3.2017.

---

bağlantılıdır. Korbolko aynı Kül Tigin gibi *ateş prensi* anlamına da gelir. Ayrıca eski Türklerde yoğurdun mayasına da *kor* denir. Özel törenlerde içilen, sunu olarak kullanılan *kımız*dan arta kalan koyu tortuya da *kor* denir. Özenle temiz bezlere sarılıp saklanan bu *kordan*, ertesi yıl tekrar kımız mayalanır. Bkz. İlhami Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Kımız", **Milli Folklor**, S. 104, 2014, s. 78. Ayrıca Deniz Karakurt, **Türk Söylence Sözlüğü**, e-kitap, 2011, s. 191-192.

²⁰⁷ Feniks sözcüğünün etimolojik kökeni (Fenikelilerin de adıdır) sonuca bağlanmamış olsa da anlamı hakkında görüş birliği vardır. Diriliş, değişim, hükümdarlık, takdis, güneş ve zaman'ın simgesi olan ateş kuşlarından feniks: Antik Yunanca *φοῖνιξ*, Latince *phoenīx*: mor rengine çalan kırmızı, kan kırmızı ve "hurma yemişi"/ağacı anlamlarına gelmektedir. Feniksin bu yemiş ağacında yuvasını yaptığına inanılır. Bir versiyonda da feniksin kırmızı ayakları ve çarpıcı "sarı" renk gözleri olduğu anlatılır. Antik Mısır'da Bennu, Kızılderililerde Şimşek kuşu, Ruslarda Ateş kuşu, Çin kültüründe Fèng Huáng, Japonlarda ise Hō-ō olarak bilinir. Bkz. Carol Falvo Heffernan, **The Phoenix At The Fountain**, Delaware Uni., 1988, s. 65-67. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.ancient-origins.net/myths-legends/ancient-symbolism-magical-phoenix-002020>, 16.7.2016.

²⁰⁸ T. Baytop, bu gülü Zeybek Gülü olarak kaydetmiştir. Bkz. Baytop, **Bahçe Gülleri**, s. 29.

Resim 28. Anonim, Hibrid Fenike Gülü; Alissar, Princes Of Phoenicia, fotoğraf.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.praskac.at/englische-strauchrose/rose-alissar-princess-of-phoenicia>, 6.3.2017.

Güneş de yeryüzündeki hayatın ana kaynağıdır. Güneş, gökyüzündeki o ulaşılamaz olan ateşin mistik kaynağıdır. Alev renkli güneşin habercisi, gecenin karanlığından doğan şafaktır. Şafak güneşten önce gelir ve gün batarken gecenin karanlığını yine o haber verir. Karanlıktan doğan ve tekrar ona dönen Şafak, *gül renklidir*. Yunan mitolojisinde adı Eos olarak geçen tanrıça, görüldüğü gibi gül ve gül rengiyle özdeşleştirilmiştir²⁰⁹. Helios'un (Güneş) kız kardeşi Tanrıça Eos (Şafağın Bakiresi), "Gül parmaklı şafak"tır. Gül rengi ışığın, bunun sonucu olarak da zekanın rengidir. O, "şaka aydınlığı", Türkçe'deki tabirle "yalancı tan"ın rengidir²¹⁰. Roma mitolojisine ve Latince'ye Aurora olarak geçen şafak tanrıçası Eos, altın sarısı kaftanını giyerek günün ilk ışıklarını insanlara müjdelemek için doğuya kurduğu evinden çıkar. Lampos ve Phaeton adındaki atların çektiği savaş arabasına binerek, gelişini kardeşi Helios'a (güneş) bildirmek için Olimpos'a doğru yola koyulur. Görüldüğü gibi onun savaş arabasını çeken iki atın varlığı ve kardeşi Helios'a (güneşe) gelişini haber vererek, artık sıranın ona geldiğini ifade etmesi gibi ayrıntılar bir efsaneden çok alegorik özellikler taşır²¹¹.

²⁰⁹ Eski Türk Şiirinde *tan tanrısı* diye bir kavram vardır. Gül'ün adı geçmemesine rağmen ona işaret olan mis kokusu şiirde şöyle geçmektedir: "...Gören Güneş Tanrı, siz bizi koruyun/ Görünen Ay Tanrı, siz bizi kurtarın/ Tan Tanrı, güzel kokulu, misk kokulu, parlıtlı, ışıltılı Tan Tanrı/ Tan Tanrı...": Tang tengri yıldız yıparlıg yaruklug yaşuklug tang tengri. Bkz. Reşid Rahmeti Arat, **Eski Türk Şiiri**, 3. bs., Ankara, TTK, 1991, s. 8-9.

²¹⁰ Geczi, "The Rose In Ancient Greek Culture", s. 5.

²¹¹ Robert Graves, **Yunan Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, İstanbul, Say Yay., 2004, s. 170-171.

Kırmızının ikili (ikircikli) doğası, çağlar öncesi dini ritüellerde olduğu gibi bugün de kolaylıkla fark edilir. Tanrıya sunulan her özveri kanla sunulur. Kırmızı; özveri, adak ve kurbanın rengidir. Fakat aynı zamanda hayatın devamlılığı demek olan doğurganlık ve bereketin de rengidir. Kan ve kırmızısı ilk içimizde olan hayat sıvısı ve onun rengidir. O; ulaşılmaz olanla, insan arasındaki bağıdır. Edebi dilde tarif edilecek olursa “kırmızı” kan, insandan tanrıya doğru akan bir yoldur. Kan ve ateşin kırmızısı göksel olanla kurulan bağda hem yakıcı hem de yapıcı (yaratıcı) bir bağ oluşturur. Hem birleştirici hem de ayrıştırıcıdır. Hala coşkuyla kutlanan bahar bayramlarında ateş olmazsa olmaz bir unsur olarak karşımıza çıkar. Al ateşin alevleri (Alın narı) dilekleri alır ve göğe ulaştırır. Bir başka örnekte de; “kan kardeşliği” birleştirici, “kan davaları” ise ayrıştırıcıdır²¹².

Kutsal Kitap’ın Tekvin (Yaradılış) bölümünde tanrı, insanı topraktan yaratmıştır²¹³. Bu toprak sıradan değil aşağıda da değinileceği gibi kırmızı bir topraktır. İlk insan olan Hz. Adem’in adının etimolojisi de kırmızı renk ile ilgilidir. Adem sözcüğü için “insan” ya da “insanoğlu” anlamı verilir. Fakat Semitik dillerde bu sözcük, aslında yaygın bir kullanıma sahip değildir ve Tevrat’ın çevirilerinden adaptasyon gibi görünmektedir. Sözcük büyük ihtimalle Asurca’dır. Adem, İbranice’de *ha-adamah* (yer, toprak) ile bağlantılı gibi görünmektedir ki, bu da Latince *humustan* gelen *homo* (insan) ile aynı anlamdadır. Bu sözcükler de kırmızı rengi ifade ederler. Zaten humuslu toprak da kırmızı topraktır²¹⁴.

Bu bilgiler ışığında simya konusuna dönecek olursak görülür ki, maddi bir tutum içinde bu sanatla uğraşanlar arasında tam olarak anlaşılammış olan şey, aslında “altın”ın sadece bir araç olarak kullanıldığıydı. Yukarıda da bahsedildiği gibi kamil insanın ruhunun rengi olan *kırmızılık*, en önemli unsurdu. Çünkü asıl ilk yerde cana, “ruhu” verenin bu *kırmızılık* olduğuna kesin bir inanış vardı. Altın gibi mükemmel bir madenle hem ruhen hem de fiziken “olgunluğa erişmenin” yegane yolu, hayatın simgesi olan *kırmızılık*’la “altın”ın birleşmesiydi. Yani “kırmızı altın” yapabilmektir. Kırmızı altın bu iki unsurun, uzun ömür/ölümsüzlük ve ruhun (hayat, canlılık) mükemmel bir birleşimiydi. Bu da baz metal olarak “gerçek altın” ve

²¹² İsmet Yazıcı, *Yediveren Düşleri Belgesel Dizisi*, “Kırmızı”, Böl. 1, TRT, 2000.

²¹³ Kutsal Kitap, Tekvin ii. 7.

²¹⁴ (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=179>, 14.12.2016.

kırmızılığı veren bitkisel karışımla yapılıyordu. Elikser, simya, kim-yeh, chemeia; hem maddi hem de manevi olarak, kırmızı altının kendisiydi²¹⁵.

Kırmızı rengin gülün ana rengi olarak kendisinde pek çok anlamı barındırdığı anlaşılmaktadır. Ancak diğer gül renkleri de başka simgesel anlamlar taşır. Örneğin; beyaz gül apayrı bir özellikte “ışık çiçeği” olarak da adlandırılır, kendisi kandan yoksun lekесiz bir saflığı, “dikensiz gül” ve kökensel günahahtan uzak olan Bakire Meryem’i simgeler. Beyaz gül göklere ait ve tam mutlak, fiziki tutkudan arınmış evreni temsil eder²¹⁶. Buna karşılık mavi gül ise simgesel olarak imkansız olanı, altın gül de kusursuz, mutlak başarıyı temsil eder²¹⁷.

---

²¹⁵ S. Mahdihassan, “The Sino-Indian Origin Of Chemeia and Chumeia As Synonyms In Greek, Signifying Alchemy”, **Ancient Science Of Life**, Vol. IV, S. 2, USA, 1984, s. 116-122.

²¹⁶ Nanon Gardin, Robert Olorenshaw, **Larousse Semboller Sözlüğü**, Ed. Ömer Faruk Harman, İsmail Taşpınar, Çev. Beyza Akşit, İstanbul, Bilge K. S. Yay., 2014, s. 245-247.

²¹⁷ Cirlot, **a.g.e.**, s. 275.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMLIĞIN KABULÜNDEN ÖNCE TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜL SİMGEÇİLİĞİ

4.1. Çiçek Olarak Gül

İrk Bitig’te rastlanan *tabilku* sözcüğünün *gül* olarak tercüme edildiğinden yukarıda bahsedilmişti. Ayrıca *alçiçek* de gülün karşılığı olarak kullanılmaktadır²¹⁸. Türk mitolojisinde yaradılışla ilgili söylencelerde gül (çiçek) temaları bulunmaktadır. Örneğin; Altaylıların tufan efsanesinde *kök çeçek* (gök çiçek) motifine rastlanır. Altaylılar, üzerinde yaşadığımız zemine “Çin Yer” (hakiki yer) demektedirler. Bu yerin altında sonsuz karanlığın hüküm sürdüğü bir yer daha vardır ki, buraya altıngı oroon (alttaki mahal) ya da alısyer (uzak yer) denir. Hakiki yer (dünya) bugün ikinci devresini yaşamaktadır. Bu ikinci devre, Altaylılara göre, tufandan (Yayık) sonra başlamıştır. Tufan (Yayık) hakkında şu rivayeti naklederler: “...*Tufan olacağını ilk olarak demir boynuzlu, gök (tüylü) bir teke (temri müüstü kök teke) haber vermişti. Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırdı...*”²¹⁹”.

Efsanenin devamı şöyledir: "...Yedi gün zelzele oldu. Yedi gün dağlar ateş püskürdü. Yedi gün yağmur yağdı, yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı. Yedi gün kar yağdı. Bundan sonra müthiş bir soğuk oldu. Yedi aziz kardeş vardı. Bunlar tufan olacağını bildiler. Bu kardeşlerin büyüğünün adı Erlik, diğerinin adı da Ülgen'di. Ülgen ilâhi kudret sahibi olup nomçı (kitap ehli) adını almıştı. Yedi kardeş gemi yaptılar*. Her cins hayvandan bu gemiye birer çift aldılar. Tufan çekildikten sonra Ülgen bir horoz (ta-kaa) salıverdi. Horoz soğuktan öldü. Sonra bir kaz saldı. Kaz gemiye dönmedi. Üçüncü defa olarak Ülgen bir kuzgunu (kuskun) salıverdi. Kuzgun da gemiye dönmedi, çünkü bir leşi yemeye dalmıştı. Yedi aziz kardeş gemiden çıktılar. Ülgen hikmet kitabından aldığı güçle insanı yaratmaya girişti. *Altın fincan*

---

²¹⁸ (Çevrimiçi)

http://www.turktarihim.com/%C3%96z_T%C3%BCrk%C3%A7e_K%C4%B1z_%C4%B0simleri.html, 8.12.2016.

²¹⁹ A. V. Anohin, “Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, Çev. Abdülkadir İnan, *Ülkü Dergisi*, C. XVI, S. 89, 1945, s. 395-406. Ayrıca bkz. Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976, s. 90.

*Altaylılar bu geminin *Yal Mönkü* denilen yüksek dağda bugüne kadar durduğunu söylerler.

içine gök çiçek (kök çeçek) koydu. Kardeşi Erlik bu çiçeğin bir parçasını çalıp, o da bir insan yarattı. Bunun üzerine Ülgen kardeşine darıldı ve dedi: Senin yarattığın kavim kara kayış kuşaklı kara kavim olsun: “Kara kayış kurluu kara albattı polzın sening yayagan albattıng!”. Sonra, "Benim yarattığım Ak kavim şarka, senin yarattığım kavim garbe gider" diye ilâve etti. Kara kavim deriden davul icat ederek yeryüzünde ilk defa Şamanî ayin yaptı..."²²⁰.

Anlaşıyor ki, Türkler, yaradılış efsanelerinde çiçeğe oldukça önemli bir yer vermişlerdir. Çiçek, insanın yaradılışının ana ögesi durumundadır. Ancak bu çiçeğin hangi türden olduğu belirtilmemiştir. “Gök” terimi kullanılan bu çiçeğin kutsal bir çiçek olduğu anlaşılmaktadır²²¹. Nitekim Köktürkler ve Uygurların tanrısı Tengri; göktür, masmavi gök. Göklerin tanrısıyla masmavi olan gökyüzü kavram ve ses olarak henüz birbirinden ayrılmamışlardı. Tengri göğü, gök (kök) de Tengriyi simgeliyordu²²². Ayrıca yüksek atmosferde berrak olan gökyüzünün göze görünen hali olan mavi, yükseklik ve derinlik algısının (göğün ucu, denizlerin dibi) aşamalarını da simgeleyen uzamsal renktir. Bu yüzden her zaman sonsuzluğu, ulaşılmazlığı ve imkansızı simgeleyerek düşünce ve tefekkürün rengi olmuştur²²³. Bu bağlamda “gök çiçek” betimlemesi aslında renk olarak değil *kutsal çiçek* olarak düşünülmelidir.

Eski Türk şiirinde *linhua* olarak geçen *çiçek* sözcüğü çoğu zaman lotus olarak tercüme edilse de aynı sözcük genel olarak sadece çiçek anlamında da geçmektedir. Örneğin; “...En önceki doğum ile *çiçek* içinde doğalım/ O burkanın fevkalade nadir işaretini görelim...”: Eng bastıncı togum öz-e *linhu-a-ta* togalım²²⁴. “...Sıçan yılında, dokuzuncu ayın onuncu gününde/ Güzel, nadir taydu kidini kav *çiçeğinde*...”: körkle tanggsuk taydu kidin-i kav *linhu-a-ta*²²⁵.

²²⁰ Anohin, **a.g.e.**, s. 89-92

²²¹ Budacı İyi Kalpli Prens ve Kötü Kalpli Prens hikayesinde de “gök çiçek” kavramı geçmektedir. “...Bu altın dağa ulaşırsanız mavi çiçekler (lotus) göreceksiniz. Bu lotusların her birinin dibinde zehirli bir yılan vardır...”: tag-ka täğşär siz kök lenxua p(?) körgäy siz ol lenxua sayu birär agulug. Bkz. James Russell Hamilton, **Budacı İyi Kalpli Prens ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası**, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara, Simurg Yay., 1998, s. 45.

²²² Sencer Divitçioğlu, **Kök Türkler**, İstanbul, Ada Yay., 1987, s. 57.

²²³ Cirlot, **a.g.e.**, s. 26, 53-55, 275.

²²⁴ Arat, **Eski Türk Şiiri**, s. 139.

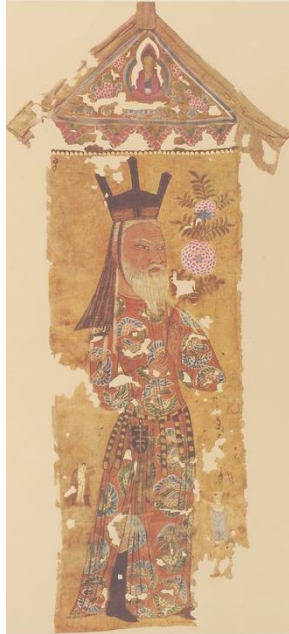
²²⁵ **A.g.e.**, s. 124-125.

Sadece *hua* ya da *kua* da *çiçek* anlamında kullanılmıştır. “...sahibini/ Dalını, yaprak ve çiçeklerini...”: t-ler idiz-in/ ulunun yapırgak *hu-a-ların*²²⁶. “...yı heceleyerek, *çiçek* alıp temizlen/ Bütün talebeler arasında/ Babamız Burkan’a *çiçek* ile kulluk et...”: usik-leyü *ku-a* alu arıl/ kamag titsi-ler-ning ara/ kangımız burkan-ka *ku-a* birle tapın²²⁷.

Ayrıca Eski Türk şiirinde, *altın çiçek* motifine de rastlanmaktadır. Altın çiçek döngüsel hayat çevriminde, doğumdan önce ve ölümden sonraki o anda Burkan’ın huzurunda olunan o anın yeri gibi düşünülmüştür. Örneğin, “...Şimdiki insanlar ölünce/ Kati ve şüphesiz olarak/ Abita Burkan’ın huzurunda/ *Altın lotüs* (çiçek) içinde doğarlar...”: abita burkan üksinte/ *altun-lug linhu-a-ta* togar-lar. Başka bir şiirde de “cevher ağacının çiçekleri” olarak karşımıza çıkar: “...erdinilig söğüt hu-a-ların...”²²⁸.

Koço’da bulunmuş bir Uygur Asilzade portresinde (tapınak sancağı üzerinde) figürün elinde çiçek taşıdığı görülmektedir (R. 29).

Resim 29. Soylu Bir Vakıfçı, 8. yy., Bayrak, Bezeklik.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/LFB-2/V-3/page/0095.html.en>, 6.3.2017.

²²⁶ A.g.e., s. 194-195.

²²⁷ A.g.e., s. 106-107.

²²⁸ A.g.e., s. 200-203.

Turfan Bezeklik Bin Buda Mağaraları dini kompleksinde bulunmuş olan duvar resimlerinde prensler, prensesler, asilzadeler ellerinde hep çiçek taşımaktadırlar (R. 29, 30, 31, 32, 33, 34).

Resim 30. Uygur Prensi, 8-9. yy., Duvar resmi, Bezeklik

Kaynak: (Çevrimiçi) http://www.wikiwand.com/en/Migration_to_Xinjiang, 12.3.2017.

Resim 31. Uygur Prensesleri, 8-9. yy., Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi, Museum für Indische Kunst, Berlin Dahlem.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://dsr.nii.ac.jp/rarebook/01/o/bez11.jpg>, 6.3.2017.

Resim 32. Uygur Prensleri, 8-9. yy., Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi,
Museum für Indische Kunst, Berlin Dahlem.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.dlib.org/dlib/february05/02featured-collection.html>,
11.3.2017.

Resim 33. Soylu Bir Vakıfçı, 9. yy., Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/LFB-2/V-3/page/0097.html.en>,
6.3.2017.

Resim 34. Uygur Vakıfçı Portresi, 10-11. yy., Bezeklik'te Bulunmuş Duvar Resmi, Museum für Indische Kunst, Berlin Dahlem.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://dsr.nii.ac.jp/toyobunko/LFB-2/V-5/page/0097.html.en>, 6.3.2017.

Soylular ya da vakıfçılar tarafından taşınan bu çiçeklerin, tam olarak ne tür törenlerde kullanıldığı bilinmese de yaradılış söylencelerinde yer alan bu çiçeklerin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

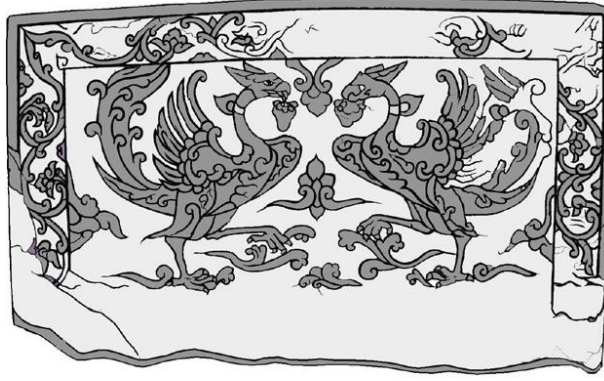
4.2. Meyve Olarak Gül

Yukarıda da bahsedildiği gibi botanik açıdan gül, meyvesi de olan bir bitki türüdür. Dolayısıyla gül simgeçiliğini araştırırken gül meyvesinin de değerlendirilmesi gerekir. Örneğin; bilimsel adı *Ziziphus zizyphus* olan hünnap meyvesinin ağacı gülgiller takımı, çalı ailesindedir. Sert çekirdekli, iri zeytin biçiminde olup, bazı çeşitleri biraz daha büyüktür. Hamken yeşil, olgunlaştıkça kırmızı, sonrasında da siyah-mora döner. Dış çeperi derimsi ve ince, meyve eti (yumuşak kısmı) elma gibi sert ve beyaza yakındır. Tadı da elmayla hemen hemen

aynı olan bu yemiş, tatlı ve lezzetlidir. Yabani olarak hala kolaylıkla bulunabilmektedir²²⁹.

Hünnap ve aynı türden meyveler (tohumlar) özellikle kuşlar için çok önemli bir besin kaynağıdır. Bu tarz meyveler genel olarak *gül elması* adı altında toplanır. Aynı aileye mensup olan, gülgillerden *üvez*, kuşburnu olarak bilinen *köpek gülü* (*Rosa canina*), bu tür meyvelerdir.

Çizim 3. Göktürk Anonim Mezar No: 4, 6-8. yy., Orhun, Moğolistan.

Halit Çal, “Erzincan Çayırılı İlçesi Mezarlarında Kuş Motifi”, Milli Folklor, Yıl 23, S. 89, 2011, s. 224, (s. 220-239).

Gül elması şekil olarak minyatür armut ya da çileğe benzer (Çiz. 3). Hünnap gibi yenilir ve tatlıdır. Kuşlar, meyvenin tümünü yiyip çekirdeği bozulmadan geri çıkarırlar. Böylelikle çekirdek tohumlar, tekrar yetişmeleri için daha da elverişli ortamlara taşınmış olurlar. Bu ağacın en bilinen türleri arasında Z. Jujuba (jube), Z. Spina-christi ve Z. Lotus bulunmaktadır. Z. jujuba, Yunanca zizyphon, kırmızı hurma, Çin hurması, Kore hurması, Hint hurması olarak da bilinir. Gülgillere mensup bu üç çalı ağaççık ve mitolojiye yansımaları ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak açıklanacaktır.

Görüldüğü gibi “elma” denildiğinde, “gül elması”nın da akla gelmesi için haklı sebepler vardır. Türk kültüründe başlangıçtan beri olduğu anlaşılan elma ve elma ağacı, çok eski çağlardan beri bilinmektedir. Orta Asya’da Almalığ adında bir şehrin bulunması, bunu gösteren bir başka izdir. Anadolu masallarında da elmanın her zaman ayrı bir yeri olmuştur. Sevgiliye, hediye olarak elma gönderilmesi, elma

²²⁹ Peter Dendle, Alain Touwaide, **Health And Healing From The Medieval Garden**, USA, The Boydell Press, 2008, s. 86-88.

ağacının kuruması ya da çiçeklenmesi, güveyin yeni gelen gelinin önüne elma bırakması, bu duruma güzel örneklerdir²³⁰. Ayrıca doğum ve bereket sembolü olarak elma, Türk destanlarında en sık kullanılan yegane meyvedir. Örneğin Manas destanında Yakup (Cakıp) Han çocukları olmadığı için üzgündür ve karısını kastederek “...mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip, elmalı, kutlu yerlerde yuvarlanmadın. Çocuksuz kadın, odun olmaktan başka bir faydası olmayan meyvesiz bir ağaçtır...” der²³¹. Anadolu masallarında da dervişler, bazen de Hızır, çocuğu olmayan çiftlere bir elma²³² verir. Bu, Türk masallarında çok yaygın bir motiftir²³³.

Gül meyvesi/yemişi de özellikle yaradılışla ilgili destanlarda karşımıza çıkan bir motif olarak önem taşımaktadır. Türk mitolojisinde devamlı işlenen, yaradılış ve köken mitlerinde var olan “kırmızı meyve” motifi pek araştırılmamış olsa da sürekli karşılaşılan bir simgedir. Bu destanlarda tohumlardan/yemişlerden gebe kalma motifi sık karşımıza çıkan bir motiftir. Büyük insanların, kahramanların köken mitlerinde şenliğin oynadığı rolü, bir meyve veya herhangi bir şeyin ağızdan alınması sonucunda gebe kalınması öyküleriyle bağlantılandırmak gerekebilir.

Örneğin; Mançular’ın²³⁴ kökenleri şöyle anlatılır: Eskiden Bukuri gölünün yanında aynı adlı dağın eteğinde, versiyonlara göre “göksel”, “olağanüstü”, “gökten inme” olduğu söylenen üç bakire yaşıyordu (aslında bunlar bakire kuşlardır). Bir gün gölde yıkanırken kutsal bir saksagan, *gagasında tuttuğu kırmızıyı meyveyi* bu genç kızlardan en gencinin elbisesi üzerine bıraktı ve bakire kız, meyveyi ağızına götürür götürmez midesine indi ve gebe kaldığını hissetti. Sonra uçamamaktan yakındı. Kardeşlerinden biri ona şöyle dedi: “...biz hepimiz ölümsüzüz, bu gebelik sana *gökten verilmiştir. Akşam olmadan doğuracaksın...*”. Ve konuşabilen, endamı ve görünüşüyle dikkat çeken bir oğlan doğurdu. Doğan çocuğa bir ad vermeye gelince

²³⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. II, Ankara, TTK, 1995, s. 474.

²³¹ **Manas Destanı**, Çev. Abdülkadir İnan, M.E.B Yay., İstanbul 1992, s. 6.

²³² Elma DLT’de “alma”, “almıla” olarak geçer. Mıla’nın kökeni belirsiz olarak kalmıştır. Fakat Sarı Uygur Türkçesi’nde ipuçları vardır. DLT’de “bala” olarak geçen “yavru, kuş yavrusu” > SUyg. **mıla** olarak geçer. Bkz. M. Ölmez, “a.g.m.”, s. 35. Ayrıca, bir sıfat öbeği olarak “anañ yoq mıla”, “annesi olmayan çocuk/yavru” demektir. Bkz. Mehmet Gülsün, “Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi”, **Doktora Tezi**, Ankara Üni., SBE, 2007, s. 321.

²³³ Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. II, s. 485.

²³⁴ Altay halklarından Tunguzlara bağlı Mançular 17. yy’dan sonra Çinlileşmişlerdir. Bkz. Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu**, Çev. Halil İncalcık, Yay. Haz. Ertuğrul Tokdemir, Mustafa Dönmez, Ankara, TTK, 2011, s. 3-5, 502-503.

kadın çocuğuna şöyle dedi: “...*senin soyadın Aisin Gioro'dur, adın da Bukuri Yon-gson'dur. Gök seni güçlü bir imparatorluğa düzen getirmen için doğurdu. Git ve bu imparatorluğu yönet!..*” Oğlan, bir kayık üzerinde nehrin yatağından aşağıya indi ve üç ailenin savaş halinde olduğu bir bölgeye vardı. “Bir ırmak geçidinde bir erkek duruyordu. Şöyle dedi: birini gördüm görünüşe bakılırsa olağanüstü bir insandı: gök kuşkusuz böyle bir erkeğe boşuna yaşam vermedi”. Genç erkek bunun üzerine kendisini karşılayanlara şöyle seslendi: “...*bir tanrıçadan doğan tanrısal bir erkeğim. Gök beni düzensizliklerinize bir son vermek için gönderdi...*”. Onu şef yaptılar²³⁵.

Oğuz Kağan Destanı'nda da yemiştin (tohum) türeme ile ilgili bir ipucu buluruz. “...*Oğuz Kağan bu şehre yürüdü. Uruz Beyin oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı ve dedi ki: ey Oğuz Kağan, sen benim Kağanımsın; babam sana kızdı ise bu benim suçum mudur? Ben senin emrini yerine getirmeye hazırım. Bizim devletimiz senin devletindir, bizim uruğumuz senin ağacının yemişindedir...*”²³⁶. Ancak bu yemiştin ne olduğu belirtilmez. Öte yandan “uruk” sözcüğü soy, sülale anlamına ilham kaynağı olan tohum, nüve, tane, çekirdek anlamlarına gelmektedir²³⁷. Eski Türk şiirinde altın uruk (soyun tohumu olan çocuk için) motifi çok rastlanan bir motiftir. Örneğin, “...*Huang-t'ai-tsu, altın çocukları/ Kazaya belaya uğramaksızın, binlerce yıl yaşasınlar...*”: kagan kan katun kung tayz-ı *altun urug-ları*²³⁸. Bir başka örnekte de: “...*imparatoriçe saadeti ve Kusala ile Siddhipala başta olmak üzere altın çocukları ile birlikte...*”: kung kıu kutı kuşala sit ibala/ başlap *altun urugları birle*²³⁹, olarak geçmektedir.

Böyle küçük, parlak kırmızı, çekirdekli (tohumlu) meyvelerin mitolojide bu kadar önemli rol oynaması görüldüğü gibi tarihsel sürece derin izler bırakmıştır. Bu türdeki tüm meyvelerin (tohumların) çiçeklerine *gül* denildiği gibi, Rosa canina'daki gibi, tüm bu çeşit meyveler (tohumlar), Türk kültüründe *elma* adı altında

---

²³⁵ Jean-Paul Roux, **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar**, Çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yay., 2005, s. 282-283.

²³⁶ **Oğuz Kağan Destanı**, Yay. Haz. Muharrem Ergin, Ankara, Hülbe Yay., 1998, s. 19.

²³⁷ **DLT**, C. I, s. 63-64.

²³⁸ Arat, **Eski Türk Şiiri**, s. 234-235.

²³⁹ **A.g.e.**, s. 238-239.

genelleştirilmiştir. Nasıl ki Çinliler için şeftali çok önemlidir, aynı sebeplerden dolayı Türkler için de *elma* önemlidir. Şeftali de elma da gülgillerdendir.

Eski Türk kaynaklarında ayrıca sengeç/senkeç adı verilen “fındık ebatlarında, beyazlı allı (kırmızı) bir çeşit elma”dan söz edilir. Anadolu köylerinde yaban elmasına yemişen adı da verilmektedir²⁴⁰. Fındık büyüklüğünde olan bu yemiş (senkeç), konumuz açısından çok önemli olan hünnap yemişine benzemektedir.

Resim 35. Bilge Kağan Tacı, 6-8. yy., Altın, Moğolistan Milli Tarih Müzesi.

Kaynak: (Çevrimiçi) http://bitig.org/show_big.php?fn=pictures/261.jpg, 11.3.2017.

Ayrıca bir Uygur efsanesinde fıstık şeklinde bir taştan bahsedilir. Fıstık şeklindeki taş, biçimsel olarak gül elmasını anırtmaktadır. Dolayısıyla gül elmasının büyüsel üreme ile ilgili bir sembol olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Sözü geçen efsaneye göre; “...Tulga ve Selenga ırmaklarının birleştiği Kumlanco denilen yerde bir yemiş ağacıyla bir de kayın ağacı vardı. Bunların arasında bir dağ belirdi. Bir gece o dağın üzerine gökten bir nur indi. Bu dağ gündün güne büyüdü. Uygurlar bu hali görünce hayrette kaldılar. Edep ve tevazu ile o tarafa gittiler. Oradan güzel musiki sesleri geliyor ve geceleri otuz adım çevresinde bir nur görünüyordu. Nihayet doğum vakti geldi, dağda bir kapı açıldı. İçinde birbirinden ayrı beş daire ve onlarda beş çocuk vardı. Bunların Tanrı tarafından geldiğine inanan Uygurlar, içlerinden birini hükümdar yapmaya karar verdiler. Buku, güzellik ve zeka bakımından diğerlerinden üstün olduğundan, onu han seçmeye karar verdiler. Tanrı ona üç karga

²⁴⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş II: Türklerde Ziraat Kültürü**, Ankara, K.B. Yay., 1978, s. 281.

vermişti ki memlekette olup biteni ona haber verirlerdi. Bir gece Buku Han uyurken penceresinden bir kız süzüldü. Buku korktu. İkinci gece yine geldi, yine korktu. Üçüncü gece vezirin teşvikiyle kızla görüştü. Ak dağa giderek orada konuşuyorlardı. Bir gece aksakallı ve ak değnekli bir ihtiyar rüyasına girdi. Ona *fıstık şeklinde bir taş* vererek: ‘bu taşı sakladığınız müddetçe dünyanın dört bucağına hakim olacaksınız’ dedi...’’²⁴¹.

Resim 36. Bilge Kağan Tacı, detay.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://galeri.genelturktarihi.net/bilge-kagan-hazinesi/tac1>, 11.3.2017.

Böylece bu taşın²⁴² hakimiyetle ilgili bir simge olduğu anlaşılmaktadır. Bilge Kağan’a ait olduğu düşünülen taçta yer alan kuşun²⁴³ gagasından sarkan²⁴⁴ kırmızı meyve de hakimiyet simgesi olarak değerlendirilebilir²⁴⁵.

²⁴¹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yay., 1981, s. 61-62.

²⁴² “Kutsal Kase” ile ilgili bazı öykülerde de kasenin bir *taş* gibi görünmesine neden olan bazı belirtiler vardır.

²⁴³ Kuşlar göklere yükselerek göktanrıya yakın olabilme özelliğine sahiptirler. Göğe yükselme motifi, kabul edilen en büyük tanrısallık göstergesidir. Kuşlar; göğe yükselme tanrısallık simgeciğini, yani soyun tanrı soyundan geldiğini hatırlatır veya imlerler. Bkz. Mehmet Naci Önal, “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısallık Simgecilik”, **Milli Folklor**, S. 84, 2009, s. 64, s. 57-72.

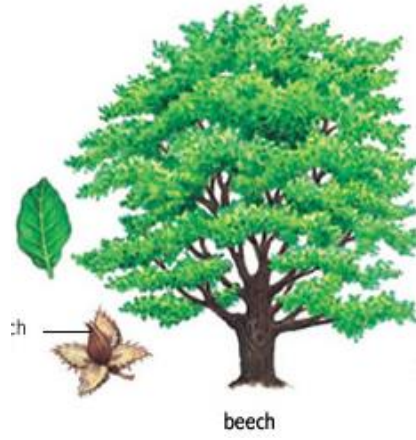
²⁴⁴ Nitekim Herodot’un anlattığı Feniks efsanesinde de bu ölümsüzlük kuşu, ona yeniden hayat ve güç verecek olan yumurta biçimli taşı gagasında taşır. Herodot aynen şöyle yazar: “...Bir de phoenix dedikleri bir kuş var. Aslında ben bu kuşu görmedim, yalnız resimlerini gördüm; zaten öyle her zaman görünmezmiş. Heliopolisliler beş yüz yılda bir diyorlar, yalnız diyorlar gene, babası öldüğü zaman meydana çıkar. Eğer resimleri yeteri kadar doğru bir fikir verebiliyorsa, boyu ve görünüşü şöyle olmalı: Kanatlarının bir bölümü altın sarısı, öbür bölümü kırmızı; kanat yayılımı ve yüksekliği kartalinki kadar. Bu kuşa pek ustalıklı işler yakıştırırlar ki, bana hiç de inanılır gibi görünmemektedir. Babasını mürden (myrrha) bir kalıp içerisine koyar, götürür Arabistan’daki güneş tapınağına gömermiş. Bu iş şöyle olurmuş: önce mürden yumurta biçimli taşıyabileceği büyüklükte bir şey yapıyor. Babasının ölü bedenini ona koyup taşıyacak bu yüzden, kaldırıp kaldıramayacağını deneyerek, ağırsa içini kazmaya başlıyor. Babasını içine koyduktan sonra, üstünü gene mürle kapatıyor, böylece kazıyarak çıkan mürden ağırlığı ile babasının ağırlığı aynı olurmuş; üstünü kapattıktan sonra Mısır toprağından alıp güneş tapınağına götürüyormuş. Bu kuş için anlattıkları da budur işte...”. Bkz. Herodot, **Tarih**, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, İKY, 2012, s. 152.

²⁴⁵ (Çevrimiçi) <http://bitig.org/?mod=1&tid=1&oid=16&lang=e>, 8.12.2016.

Mançu efsanesindeki saksaganın taşıdığı meyveden hamile kalan kız figürü de göz önüne alınırsa bu taç, Bilge Kağan'ın daha doğuştan kutsallık niteliği taşıyan bir kişi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla gül elması denilen bu tür meyveler, kutsal bir doğumun gerçekleşmesini sağlayan, doğan kişinin hakimiyetini belirten simgeler olarak değerlendirilebilir.

4.3. Ağaç Olarak Gül

Çizim 4. Anonim, Kayın ağacı.

Kaynak: (Çevrimiçi)
http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/media/american_english/fullsize/d/dec/decid/deciduous_trees.jpg, 12.3.2017.

Çizim 5. Anonim, Kayın ağacı yaprak, çiçek, tohum/meyve detay.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.botanical.com/botanical/mgmh/b/beechn-27.html>, 12.3.2017.

İslamlığın kabulünden önce Türklerin ateşe ve dolayısıyla ağaca saygı gösterdikleri bilinir. Kök Türkler'de, yaz gündönümü ayinlerinde güneş ve ateş unsurunun zirveye varıp, su unsurunun yağmur şeklinde onu takip ettiği (döngüsel olarak) inancı vardı. Yaz gündönümlerinde ateş unsurunun ön plana çıkarılması, özellikle Kök Türk döneminde Türklerin, ateşe olan olağanüstü saygısıyla da ortaya çıkmaktadır. 630'da kaydedilen benzer bir gözlem, Batı Türk hükümdarı T'ong-Yabgu, ateş unsuruna gösterdiği saygıyı, ateş özü olduğu sanılan *ağaç unsuruna* da gösteriyor ve ağaçtan bir tahta oturmak istemiyordu²⁴⁶ şeklindedir. Hem ağaç (odun) hem ateş anlamına gelen *od* sözcüğü zaten bu durumu yansıtır²⁴⁷. Diğer taraftan Türklerdeki ateş kültü ile aile ocağı arasında da yakın bir ilişki (Al Ruh) bulunmaktadır. Zira "ocak" sözü eski Türkçe "od" sözcüğünden çıkmış bir sözcüktür ve oc(d)ak, 'ateşin bulunduğu yer' demektir²⁴⁸. İslam sonrası sıvı olarak gül bölümünde, *bengisu* kavramı anlatılırken, yer-sub (yer-su) ruhlarının önemine değinilecektir. Fakat şimdiden belirtmekte fayda vardır çünkü çiy ya da yağmur şeklinde gelen göksel su, hem söndürdüğü ateşin karşıtı hem de aynı ateşin (kaynağı) tamamlayıcısıdır. Zira ateş, büyümesi suya bağlı olan "tahta"dan (odun) gelmektedir²⁴⁹.

Destan ve efsanelerde ağaçtan doğma motifine sık rastlanır. Yukarıda anlatılan Uygur köken efsanesinde sadece aksakallı dedenin verdiği taşın değil, bu kutsal ağacın yemişinin de fıstık şeklinde olduğunu, anlatılan başka bir versiyondan öğreniyoruz. Uygurların bu beş atası gökten inen nurla ağaçtan doğmuşlardı. Bu efsaneye göre: "...*Tulga ve Selenga ırmaklarının kavuştuğu yerde iki ağaç vardı. Meyveleri çam fıstığına benzerdi. Bir gün bu iki ağacın arasına gökten bir ışık düştü. Halk hayretle yaklaştığında, içeriden güzel bir müzik sesi duyuldu. Aynı yerde beş çadır kurulmuştu ve beş çocuk böylece doğdu...*". Buryat Moğolları'na göre de

---

²⁴⁶ Emel Esin, **Türk Kozmolojisi Giriş**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalcı, 2001, s. 118.

²⁴⁷ Odun: [ot / od (*ateş*) >ot-un / od-un] *is.* 1. Yakacak olarak kullanmak üzere kesilmiş ve parçalanmış ağaç gövde veya dalları. 2. *bot.* Bitkilerde besi suyunu ileten damarlarla, bunlara eşlik eden özel doku ve liflerden oluşan, aynı zamanda bitkiye destek görevi yapan parçası. Bkz. Yaşar Çağbayır, **Ötüken Türkçe Sözlük**, C. IV, İstanbul, Ötüken Yay., 2007, s. 3586.

²⁴⁸ Salim Koca, **Türk Kültürünün Temelleri II**, Trabzon, KTÜ Yay., 2000, s. 172.

²⁴⁹ Jean-Paul Roux, **Türklerin Ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Aykut Kazancıgil, 2. bs., İstanbul, Kabalcı, 2011, s. 143.

ağacın deliğinden çıkan bir kadın ilk insanı doğurmuştu²⁵⁰. Oğuz destanı içinde yer alan Kıpçak Beg de çevresi sarp dağlarla çevrili bir ırmağın ortasındaki adada bulunan bir ağaç kovuğu içinde doğmuştu. Oğuz Han ikinci eşini böyle bir adacıktaki ağaç kovuğu içinde bulmuştu²⁵¹.

Yakut Türklerinin milli sayılabilecek Er Sogotoh Destanı, hayat ağacı ile ilgili bütün bilgileri içinde barındırır. Bununla birlikte biraz daha batıdaki Adem motifinden ilham alınarak oluşturulmuş bazı kısa anlatılar da vardır. Buradaki hayat ağacı yedi dallıdır ve Batı Türklerinin etkisi altında kalmış bir efsanedir: “...İlk insan (kutsal menşeli Er Sogotoh), nereden geldiğini düşünmüş. Gün geçtikçe kafası iyice karışmaya başlamış. Nasıl doğdum, nasıl dünyaya geldim diye hep düşünür olmuş. Birçok kafa yormalardan sonra nihayet şu karara varmış; beni doğursa doğursa yine Büyük Ana Kübey Hatun doğurmuş olmalıdır. Çünkü onun içinde bulunduğu ağacın göğsünden sütler akar. Bu sebeple ilk insan hayat ağacının karşısına varıp şöyle demiş: beni doğuran ana sen olmalısın. Ağaç ilk insana, ilk insan da ağaca bakmış ve sonunda adam, bu ağacın kendi annesi olduğunu anlamış²⁵². Dede Korkut Destanı’nda da Basat “...*Atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan...*”²⁵³ der.

Çizim 6. Anonim, Karaağaç.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://johnkennedymemorialpark.weebly.com/plants.html>, 12.3.2017.

²⁵⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, 2. bs., Ankara, TTK, 1993, s. 101.

²⁵¹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. II, s. 465-466, 476.

²⁵² Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, s. 96-97.

²⁵³ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, MEB Yay., 1973, s. 113.

Çizim 7. Anonim, Karağaç yaprak, çiçek, tohum/meyve detay.

(Çevrimiçi) https://img1.etsystatic.com/000/0/6199577/il_fullxfull.225215117.jpg, 12.3.2017.

Destan ve efsanelerde sözü edilen bu ağaçların türleri araştırıldığında kayın ağacının yerinin özel olduğu görülmektedir. Kayın, Umay Ana'yla birlikte yeryüzüne inen ağaçtır²⁵⁴. Fakat bu noktada çok önemli bir konuya değinmek aydınlatıcı olacaktır. Zira Orta Asya'daki kayın ağacı, Anadolu'da *karaağaç* denilen türdür²⁵⁵. Bu husus çok önemlidir. Çünkü karaağaç gülgillerdendir²⁵⁶. Böylece gülgillerden olan bu ağacın Türkler için önemli bir motif olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim Karaağaç adı altındaki her bitki *Ulmus* olarak adlandırılır²⁵⁷. Dağ Karaağacı'nın (*Ulmus glabra/scraba/montana*) vatanı da Orta Asya'dır²⁵⁸. Bu kutsal kayın, eski inanışlara göre ebemkuşağının altına kadar uzanırdı. Tanrıdan ayrı düşen kayın (Kuday'dan ayrılgan kayıng) tabiri, onun bir zamanlar tanrı katında olduğuna

²⁵⁴ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, 3. bs., TTK, 1986, s. 64.

²⁵⁵ Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. II, s. 478-479, 482.

²⁵⁶ Anlaşıldığına göre Osmanlılar, *üvez* ağacının karşılığı olarak daha çok *derdar* denilen ağacı kabul etmişlerdi ve Türkler bu ağaca "*karaağaç*" da demişlerdi. Bu ağacın hünnap ağacı ile olan bağlantısına da değinmek gerekir. Eski Türkçe'de yiğde zamanla *çiğde* ve *iğdeye* dönüşmüştür. Ayrıca Türklerin birden fazla ağaç çeşidini tanıtan *tavilka* (tabılku), bu ağacın adlarından biriydi. İğde ağacı Türkler tarafından, sık sık hünnap ağacı ile karıştırılmıştır. Eski Anadolu Türkleri de çoğu zaman *iğde* ile *üvez* ağaçlarını birbirlerine karıştırmışlardır. Bunun başlıca sebebi eski Türkçe ile tıp kitaplarında Türkçe'ye çevrilmiş olan Arap-Fars kültür deyişlerinin çoğu zaman karışık olmalarıdır. Türklerin ünnab ve hünnab sözcüklerini Arap-Fars kültüründen ne zaman aldıkları tam olarak bilinmemektedir. Bkz. Ögel, **Türklerde Ziraat Kültürü**, s. 299-303, 324.

²⁵⁷ Şerife Bayram, "Ankara'da Karaağaç (*Ulmus glabra* Mill.)'da Gal Yapan Yaprakbitkilerinde Avcı Coccinellidae (Coleoptera), Chrysopidae ve Hemerobiidae (Neuroptera) Familyasına Bağlı Türler", **Tarım Bilimleri Dergisi**, C. 14, S. 4, Ankara Üni., 2008, s. 386-393.

²⁵⁸ (Çevrimiçi) <http://www.yenimakale.com/dag-karaagaci.html>, 9.7.2016.

dair inanışın açık kanıtıdır ki Umay'la yeryüzüne inmiştir. İngilizce'si *elm* olan bu ağacın etimolojisi, Proto-Hint Avrupa **el-* kırmızı, kızıl kahverengi anlamında açıklanmaktadır. Proto-Germen *elmaz, Danca *elm*, Nors *almr*, Eski Yüksek Almanca'da ise *elme*, Latince'de ise *ulmus*'tur²⁵⁹.

Eski Türk inanışına göre kayın ağacına kadınların, anaların ana kutları sinmiştir. Tuva, Şor, Saha (Yakut) ve Çuvaş Türkçelerine dayanarak “kayın” sözcüğünün “kadın” sözcüğünden geldiği, Eski Türkçe'de “kadın” biçiminde kullanıldığı kaydedilmiştir²⁶⁰. Anaerki dönemde kayın, kadın ağacı veya kadınlara tapım ağacı idyese anaerki düzen kaybolunca bu kutsal ağaca gam keder eklenerek, hüznü ya da olumsuz anlam yüklenmesine sebep olmuş olabilir. Örneğin Çuvaş türkülerinde kayın ağacının yaprakları genç kıızı simgeler. Kayın ağacına sarılan efkârı bir kız, güzelliğin ve zarıflığın simgesi olarak görülür²⁶¹.

Gülgillerden olan karaağaç/kayının Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu ağacın Tanrı katından Umay ile yeryüzüne indiğine ve insanların anası olduğuna inanılmaktadır²⁶².

4.4. Sıvı Olarak Gül

Gülgillerden elde edilen içkiler, Türk kültüründe özellikle İslamiyet öncesi dönem için söz konusudur. Gülgillerin küçük, kırmızı yemişlerinden elde edilen içkiler neredeyse her zaman fermente edilerek yapılırdı. Yani bu içkiler, oranı yüksek veya düşük, çoğunlukla alkollüydü. İslam'ın kabulünden sonra gülgillerden yapılan içkiler hala en önemli törensel içecekler olup, alkolsüz olarak kullanılmaya devam etmiştir. İslam sonrası sıvı olarak gül bölümünde bu konu tekrar incelenecektir.

²⁵⁹ (Çevrimiçi) <http://www.ontree.ca/faqs-resources/articles/origin-of-common-tree-names>, 8.12.2016.
(Çevrimiçi) <http://www.dictionary.com/browse/elm>, 8.12.2016.

²⁶⁰ Kaşgarlı bu durumu şöyle açıklar: “...Oğuzlar, birbirine uygun olarak *dh* harfini, her zaman *y* harfine çevirirler. Kayın ağacına bunlardan başkası *kadhing*, bunlar *kaymğ* derler. *Kadhın* sözcüğünü bunlar *kayın* diye söylerler...”. Bkz. **DLT**, C. I, s. 32.

²⁶¹ Çulpan Zariyova Çetin, “Tatar Folklor Ve Halk Edebiyatında Kayın Ağacı”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, Vol. 4/3 Bahar, 2009, s. 583-601.

²⁶² İslamiyet'ten önceki destanlarda görülen anne ağaç motifi İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında da görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu Osman Gazi'nin (1299-1326) rüyasına giren ağaç; dünyanın üç kıtasına doğru uzayan dalları ve kılıca dönüşen yapraklarıyla ona, Türk hakimiyetini nerelere kadar götüreceğini haber verecektir. Bkz. Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, MEB Yay., 1987, s. 31.

Resim 37. Ant Kadehi Tutan Tanrıça Umay Ana, Kabartma, 6-7. yy, Kazakistan.

Kaynak: Nuray Bilgili, *Türklerin Kozmik Sembolleri: Tamgalar*, İstanbul, Hermes Yay., 2014, s. 128.

Gülgillerin yemişlerinden elde edilen bu içkiler, antik dönemden beri varlığını sürdürmektedir. Herodot (İ.Ö. 484-425), İskitlerin hemen yanında yaşayan Argipeialar'dan bahsederken der ki "Skythler (İskitler) gibi giyinirler, ağaçlardan topladıkları yemişlerle beslenirler. Yağ çıkardıkları ağaca fındık (*yemiş*) ağacı derler. Aşağı yukarı incir ağacı büyüklüğünde olur; bakla iriliğinde yemiş verir, çekirdekli bir yemiştir bu. Bu yemiş olgunlaşınca bez içinde ezip özünü süzerler, koyu ve siyah bir öz akar. Bu akan sıvıya "askhü"²⁶³ derler. Zevkle içerler. Sütle karıştırıp öyle de içerler. Tortusu yapışkan bir macun kıvamında olur. Bundan da çörekler yapıp saklarlar²⁶⁴. Bu çörekler günümüzde Anadolu'da pestil adı altında aynen yapılmaya devam etmektedir.

²⁶³ Anadolu'da bazı bölgelerde "askil" yabani gül demektir. "Ahku" diye bilinen bir huş ağacı türü de vardır, kızılağaç. Bkz. Turhan Baytop, *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, 3. bs., Ankara, TDK, 2007, s. 23, 35.

²⁶⁴ Herodot, *Tarih*, s. 303.

Resim 38. Ant Kadehi Tutan Yol Tengri (Merkür), 6-7. yy., Boyalı Pano, Hotan, Doğu Türkistan.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.xenophon-mil.org/china/centralasia/ancientkhotan200129s.htm>, 18.4.2017.

En eski dinsel uygulamalarda bu kutsal içecek, mayalanma (fermentasyon) işleminden geçirilerek elde edilen bitki öz suları ve süttten elde edilmekteydi. Türk kültüründeki *kımız*²⁶⁵ bu uygulama için çok güzel bir örnektir.

Resim 39. Elinde ant kadehiyle, kuş formunda Tanrıça Umay tasvirli küpe, Koybala Kurganı, Minusinsk Etnografya Müzesi.

Foto: S. G. Skobeleev. Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1338881297.pdf>, 12.3.2017.

²⁶⁵ ET kümüş “gümüş” > SUyg. *kumos* - *kumus* kumıs. Bilindiği gibi gümüş, Ay’ı simgeler, Ay’ın madenidir. Kutsal içki, Homa/Soma da Ay ile bağlatılıdır. Ayrıca kımız, İngilizce’ye de “kumys, koumiss” olarak geçmiştir. Bkz. Mehmet Ölmez, “Sarı Uygurlar Ve Sarı Uygurca”, **Çağdaş Türk Dili**, S. 98, Ankara, 1996, s. 35.

Türkler buğday, darı, arpa, üzüm, kayısı, erik ve süttten içecekler yapmasını biliyorlardı. Kısarak sütü ekşitilerek yapılan içkiye kımız denilmektedir. Kımız alkollü, eski bir Türk içkisidir. Hem keyif verici hem de besleyici olan bu mayhoş içkinin tadı kızılıcığa benzer ve alkol kokusu verir²⁶⁶. Kımızın insan sağlığına olan olumlu etkileri sadece bir inanç meselesi olmayıp, tıp dünyası tarafından da kabul görmüştür²⁶⁷. Kımız özellikle bahar aylarında yapılır. Doğanın yeniden uyanışı ile kutlanan bahar bayramlarının (nevruz²⁶⁸ kutsal içeceği de kımızdır²⁶⁹. Ayrıca kımız, “ekşi elma” anlamında da kullanılmıştır. Kaşgarlı, ekşi elmayı “kımız almıla” olarak ifade etmiştir²⁷⁰.

Resim 40. Türk Uygur Budist levha, 6-7. yy., Doğu Türkistan.

Ay, Güneş ve Mars antropomorfik olarak ifade edilmiş ve Türk usulü bağdaş kurmuşlardır. Soldan sağa doğru; Ay, Güneş ve Mars (Kızagan) oturmaktadır. Mars, elinde Türk Ant Kadehi tutar haldedir. Kaynak: Nuray Bilgili, Türklerin Kozmik Sembollerini: Tamgalar, İstanbul, Hermes Yay., 2014, s. 114.

²⁶⁶ (Çevrimiçi) <http://tataryemekleri.blogspot.com.tr/2010/12/kimiz.html>, 18.11.2016.

²⁶⁷ Muhtevası bakımından inek sütünden çok farklı olan kısarak sütü, mayalanma süresince köklü değişimlere uğrar. Albümin maddeleri kısmen peptona; süt şekeri de asitlaktik, alkol ve asitkarbona dönüşür. Asitlaktik ve alkol, kımızın mayalanması sırasında şekerin değerine göre gelişir ve böylece kımızın özelliğine direk etki eder. Kımızın içeriğindeki önemli maddeler şunlardır: zerrecikler halinde albümin, asitlaktik, alkol, asitkarbon ve vitaminlerdir. Kımız albümini, önemli asitaminleri içinde topladığı için tam bir değere sahiptir. Pepton haline geldiği için de kolaylıkla sindirilir. Vücut kımızı kolaylıkla benimser. Kımızda bulunan alkol; kalp damarları, sinir sistemleri ve nefes alma fonksiyonlarını da olumlu yönde etkiler. Kımızın tuz terkininde bolca kalsiyum bulunur. Ayrıca içindeki A, B ve C vitaminleri, onu tedavi vasıtası olduğu kadar; koruyucu bir ilaç haline de getirmektedir. Bkz. Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş IV: Türklerde Yemek Ve Beslenme Kültürü**, Ankara, K.B. Yay., 1978, s. 59-60.

²⁶⁸ Nevruz, en az 3000 yıllık Türk geleneğidir. İ.Ö. 8.yy'da 9 ve 21 Mart tarihleri, yani otların yeşermeye başladığı dönem Türkler tarafından yılbaşı ve bahar bayramı olarak kutlanmış ve hala da devam etmektedir. Bkz. Reşat Genç, **Türk İnanışları İle Milli Geleneklerde Renkler Ve Sarı Kırmızı Yeşil**, Yay. Haz. Erol Kalender, 3. bs., Ankara, AKM Yay., 1999, s. 28-29.

²⁶⁹ Daha önce de belirtildiği gibi, kımızın özenle saklanıp her bahar bayramında yeniden yapıldığı mayasına “kor” denilmektedir. Bkz. İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Kımız”, **Milli Folklor**, S. 104, 2014, s. 75-84.

²⁷⁰ DLT, C. I, 366-2.

Kaşgarlı, eserinde *uhak* adında bir içecekten de bahseder. Uhak'ı “kayısı, erik gibi meyvelerden elde edilen sıvı²⁷¹” diye açıklar. Aynen elma, hünnap gibi kayısı ve erik de gülgillerdendir. Türk kültür çevresinde ağaçtan toplanan yemişler ezilip, özü süzülerek suyu çıkarılıyordu. Bu sıvıya “askhü” denilmekte, sade ya da süte karıştırılıp içilmekteydi. Ashü adı verilen bu içecek gülgillerden olan kuş kirazı/yabani kiraz meyvesinden yapılıyordu²⁷². Aşağıda da anlatılacağı gibi Türk kültüründe çok derin bir yeri olan “And” kavramı “askhü” ile bağlantılı görünmektedir. Nitekim askhü, güncel Macarcada *eskü* olarak yaşamaktadır ve ant/yemin anlamına gelmektedir²⁷³.

Resim 41. Kızıl deve süren, ant kadehi tutan Kızagan (Mars) Tengri, 6-7. yy., Hotan, Doğu Türkistan.

Kaynak: Nuray Bilgili, *Türklerin Kozmik Sembolleri: Tamgalar*, İstanbul, Hermes Yay., 2014, s. 113.

Kımız gibi özel içkiler, Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan ant törenlerinin de vazgeçilmez bir unsuruydu. Ant (and) sözcüğü bütün Türk

²⁷¹ DLT, C. I, s. 122.

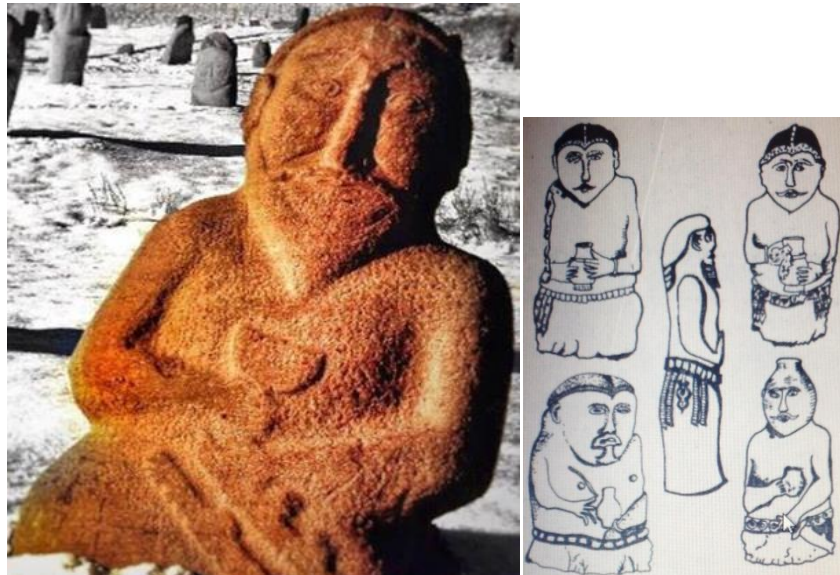
²⁷² Durmuş, “a.g.m.”.

²⁷³ And içme ve kan kardeşliğine, Macarlarda da rastlanır. İsmi bilinmeyen bir Macar devlet görevlisinden kalan 1205 tarihli yıllıkta, and törenin toponomiye yansımaları da görülür: “...*Sonra efendilerinin öldüğünü gören memleket ahalisi sağellerini uzatarak kendi istekleriyle Horca'nın babası Tühütüm'ü kendilerine efendi seçtiler ve Esculeu denen o yerde yeminle sözlerini perçinlediler ve o günden beri orası Esculeu adlanır, çünkü orada and içmişlerdir...*” Bugün bu yerin adı Esküllö'dür, Romanya sınırlarında yer alır, yukarıda da değinildiği gibi “*eskü*” Macarcada *yemin* anlamına gelir. Bkz. Erhan Aktaş, “Türklerde Ve Macarlarda Ant İçme Ve Kan Kardeşliği”, **Acta Turcica**, Yıl 5, S. 2, 2013. Ayrıca, (Çevrimiçi) http://actaturcica.com/_media/2013-07/v_2_04.pdf, 1.12.2016.

kabilelerinde ortak olan bir sözcüktür. En eski devirlerde ant; devletler, kabileler veya şahıslar arasında yapılan kardeşlik ve dostluk törenlerini de ifade etmiştir. Bahsedilen bu ant töreni, Türk folkloründen de anlaşıldığına göre şöyle uygulanmaktaydı; iki kişi kan kardeş ve/veya dost olmaya karar verdiklerinde kollarını kılıç ucuyla çizerek bir kaba (ant ayağı/*ant kadehi*) kanlarını akıtırlar. Aralarına kılıç, ok veya başka bir silah koyarak bu kaptaki kana kırmızı, süt veya şarap türü bir içki karıştırarak beraber içerlerdi. Sonra silahlarını/atlarını değiştirirler, böylece kan kardeş “antlı adaş” olurlardı²⁷⁴.

Türk kültür çevresinde yemin etmek manasına kullanılan “ant içmek” sözünden de anlaşılacağı gibi yemin bir maddenin içilişi ile olmaktadır. Şaraba kanlarını karıştırmak suretiyle yapılan bu hareket bir kardeşlik (dostluk/ortaklık) oluşturmak ve anlaşmak için yapılmaktaydı. Bunun için yalnızca ant, yani yemin yeterli olmayıp, tören sırasında karşılıklı *içme* de söz konusuydu. Bu itibarla ant töreninde hem içilmekte hem de kutlu saydıklarına andı bozmamak için yemin etmekteydiler. Bu şekilde ant içme şahıslar arasında olduğu gibi boylar ve devletler arasında da olmaktadır²⁷⁵.

Çizim 8. Balballar ve Göktürk Heykelleri 6.-8. yy.

²⁷⁴ Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde Ve Folklorunda Ant”, **Ankara Ü.D.T. Dergisi**, C. VI, S. 4, 1948, s. 279-290.

²⁷⁵ İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, **Milli Folklor**, S. 84, 2009, s. 97-106.

Kaynak: Foto. Cem Sertesin, Balasagun, Kırgızistan. Çizimler: Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Giyecek Kültürü, C. V, Ankara, K.B. Yay., 1978, s. 88-91.

Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan *kadeh* sembolü, *and tolu* ile bağlantılıdır. 9. yüzyıl Oğuz boylarının ölü gömme gelenekleri, Gök Türklerin defin törenlerinin aynısıdır. İbn Fadlan böyle bir töreni anlatırken, ölünün eline tutturulan bir kadehten bahseder ve der ki: “...Onlardan biri ölürse ev gibi büyük bir çukur hazırlarlar. Ölüye ceket giydirirler. Kuşağını kuşandırır, yayını yanına korlar. Eline *nebiz** dolu tahta kadeh tutturup önüne de *nebiz* dolu bir tahta kap korlar...²⁷⁶”. Özellikle Türk kültüründe *and tolu* adı verilen gelenek öylesine köklü ve derin bir geçmişe sahiptir ki açık izleri Selçuklu dönemlerine kadar rahatlıkla takip edilebilir. İslamın kabulünden önce Türk hükümdar ya da Alplerin ellerinde kadeh olduğu halde bazen yalnız bazen de tanrıça Umay ile birlikte görselleştirildiği çok sayıda mezar taşı vardır.

* Yaş üzüm harici, ağaç ve çalılarda yetişen yemişlerden yapılan bir çeşit mey, şarap. Orta doğuda hurma şarabı olarak bilinir.

²⁷⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 178.

Resim 42. Tanrıça Umay Ana İle And Kadehi Tutan Alp (cennette ölümsüzlük şarabı içen alp), 6-8. yy.

Kaynak: Nuray Bilgili, Türklerin Kozmik Sembolleri: Tamgalar, İstanbul, Hermes Yay., 2014, s. 127.

Anlaşıyor ki gülgillerden yapılan içkilerin Türk kültüründe önemli bir yeri olmuştur. Hem ölü gömme adetlerinde uygulanan ritüellerde hem de ant törenlerinde kullanılması bunu açıkça göstermektedir.

Kımız dışında *sücu* içkisi de Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. İbn Fadlan da sücudan bahsetmiştir²⁷⁷. Kaşgarlı, *süçig*'i şarap olarak açıklamıştır²⁷⁸. Özellikle eski dönem kanunname ve belgelerde geçen sücu, Eski Türkçe *süçig* “tatlı olan şey; şarap” < *süçi-mek* “tatlılaşmak” kökünden gelmektedir²⁷⁹.

Tatlı içkiler arasında gülgillerden olduğuna yukarıda değinilen kayından elde edilen bir içki de konumuz açısından önemlidir. Kayın ağacına bol rastlanan coğrafyada yaşayan Tatar Türklerinde 15–25 Haziran'da Töçegän Atnası (Kayın Suyunu Toplama Haftası) adıyla bilinen cıym da (Kırım Tatar geleneği) olmuştur. Çok faydalı sayılan ve değişik bir tada sahip olan kayın suyu, Tatar Türkleri

²⁷⁷ Ramazan Şeşen, **İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi**, İstanbul, Bedir Yay., 1975, s. 45.

²⁷⁸ **DLT**, C. I, s. 408.

²⁷⁹(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtulugati.com/sonuclar.aspx?km=S%C3%9CC%C4%B0&mi=0>, 1.12.2016

tarafından eskiden ve günümüzde sevilerek içilmektedir. İdil Boyu Bulgar Türklerinin yaşadığı coğrafyada yetişen, sarkan dallarıyla ilgi çeken kayın ağacının suyunu Bulgarlar, acı baldan da hoş bulurlar. Hatta çok içildiğinde insanı sarhoş ettiği hakkında bilgiler mevcuttur. Aradan asırlar geçmesine rağmen, kayın suyu hala sevilerek içilmekte ve onu elde etme usulleri de değişime uğramadan devam etmektedir²⁸⁰.

Ağaca saplanacak kesici bir alet yardımıyla da süzülebilen (R. 43) bu özsu'ya Şorlar ve Teleutlar “kayning sünezi” (kayın ruhu) demektedirler. Ağız sütü (annenin ilk sütü) kıvamındaki kayın özsuyu adeta kayın, yani “kadın” ağacının/ananın sütü olarak tasavvur edilmiş olmalıdır. Özellikle, sosyo-kültürel yapıya kadınların hakim olduğu anaerkil süreçte bitki ve ağaç köklerini devşirmenin esas geçim kaynağı olduğu toplayıcılık döneminde, “süne”ye (ruh/yula) sahip olan kayın ağacının, Türk mitolojisinde “köken miti” olacak kadar kutsanmasının belki de en önemli maddi kültürel nedeni bu sütümsü özsuya, bala sahip oluşudur²⁸¹.

Resim 43. Anonim, Ağacın özsuyunun çıkarılması, Minyatür, tarihsiz.

Kaynak: Ayten Altıntaş, Gül, Gül Suyu: Tarihte, Tedavide Ve Gelenekteki Yeri, İstanbul, Maestro, 2009, s. 48.

²⁸⁰ Çetin, “a.g.m.”, s. 588.

²⁸¹ Özkul Çobanoğlu, “Batı Sibirya Türk Kültürü Tetkiklerine Göre Kayın Ağacının Türk Mitolojisinde Kutsallaşmasının Maddi Kültürel Nedenleri”, **3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu** (Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu), 2010, s. 245-247. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.genelturktarihi.net/kayin-agacinin-turk-mitolojisinde-yeri>, 1.12.2016.

Türk mitolojisinde köken miti olan bu ağaç ve özsu, yukarıda sözü edilen Nors mitolojisindeki Yggdrasil ile çarpıcı bir paralellik içindedir. The World Ash, Yggdrasil, Germen-Nors mitolojisinin en temel ağacı, hayat ağacı olarak kabul edilir. İlk insan Ask (Ash²⁸²) bir kül ağacı²⁸³ tarafından yaratıldı. Ragnarok'tan (koptuğu varsayılan kıyamet, dünyanın sonu) sonra dünyada kalan tek çift, bu ağaca sığındı. Onun kovuğunda yaşadı ve onun özsuyla (bal) beslendi²⁸⁴.

Bu, Kül ağacının ne olabileceği konusunda tartışmalar devam etse de çok önemli bir ipucu aslında bulunmuştur. Şu anda İngilizce'de de kullanılan "ash" (kül) sözcüğü orijinalinde Hint-Avrupa *os- olan kökten türemiştir ve ondan da önce bu kök "oxúe" yani *kayın ağacına dönüşmüştür*²⁸⁵.

Hayat ağacı olarak kabul edilen ağaç, bölgeye göre farklılık gösterebilir. Örneğin Fin-Ural ailesine mensup, Çeremişlerde (Mariler) bu ağaç ihlamurdur. Ihlamur ağacı da çok miktarda şekerli özsu (bal) içerir. Anlaşıyor ki, önemli olan bu "özsu" idi²⁸⁶. Yüksek miktarda şekerli özsu, tadı iyi olsun olmasın, mayalanma/fermentasyon için en önemli şeydir²⁸⁷. Böyle kült haline gelmiş ağaçlardan özsu/balı toplamak, hazırlamak ve sunmak dini bir ritüeldi. Bu ritüeller, ağacı; ağaç özsu ve balı bir bütün halinde kabul eder.

Bu ritüelin kökeninde, özsu/balın gökten geldiğine inanç vardır. Arılar da bunu kendileri değil, ağaçlara ve çiçeklere yağın "bal"ı yiyerek oluşturuyorlardı. Yani "bal" diye tarif edilen şey aslında "çiy"²⁸⁸di. Ve bu "çiy" yılın belli

---

²⁸² Bu sözcük Batı dillerinde "kül" demektir.

²⁸³ Kül ağacı: Ash tree: Günümüz Türkçesi'nde dişbudak ağacı.

²⁸⁴ Dumont, "a.g.m.", s. 323-336.

²⁸⁵ **A.y.**

²⁸⁶ Bu görüş; ağaç reçinesi, çiçek balı ve arının ürettiği balı birbirinden ayırmaya gerek görmez. Çünkü hepsinin kaynağının bir olduğunu düşünür. Bal (çiy) zaten gökten indiğine göre sadece çiçeklere değil, ağaca ve yapraklarına da düşüyordu ve arılar da bunu yiyordu. Dolayısıyla hepsinin kaynağı tekti.

²⁸⁷ Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan kımızın, üstün kalitede olabilmesi için gerekli tek faktör de şekerin fazla olmasıdır. Bozkır kısıraklarının sütlerinde şeker miktarı 7.2, bozkırda yaşamayan atların sütü ise 5.9 oranında ölçülmüştür. Anne (kadın) sütünün şeker oranı ise 6.4'tür. Bozkır atlarının sütünde bulunan şeker anne sütünden de yüksektir. Bkz. Bahaeddin Ögel, **Türklerde Yemek Ve Beslenme Kültürü**, s. 57.

²⁸⁸ Çiy, eski İngilizce'de "Ros" olarak geçer. Sözcüğün "rose" (gül) ile bağı açıktır. Mitolojiye göre Ros, çiy tanrısıdır.

zamanlarında yağardı. Eski inançlara göre sadece, Ülker takımyıldızının²⁸⁹ yükseliş zamanı boyunca, sabah seher vakitleri bu *bal/çiy* gökten düşerdi. Bu “çiy”in açık bir şekilde göksel, *ilahi* olduğunu gösterir. Ağaç/hayat ağacı da bu “balı” gökten alıyordu. Ağaç, insan ve tanrılar arasındaki somut bağ olmakla beraber verdiği bu *özsü/bal* da, ister reçinesini kullanarak ister meyvesini, dallarını sıkarak*, ilahiydi ve insanların tanrılarla birebir paylaşımı, iletişimi²⁹⁰ olarak görülüyordu. O ilahi içkiyi içmek, tanrılarının huzurunda olmak demektir. Türklerin Ant Tolu, Odin’in başka hiçbir şey içmediği “şarabı”, Indra’nın Soma’sı, Olimposluların nektar ve ambrosia’sı, hep bu gökten “akan” içecekti²⁹¹.

Hinduizmde de bir çeşit insan-ı kamil olan kozmik varlık Atman, *özsü* olan bal’dı. Kozmik varlığın (ruhun/Atman’ın) *balı* yaratılmış her şeyin özsuyu, yaratılmış her şeyin balı da kozmik varlığın özsuyuydu. Bu kozmik varlığın içindeki parlak (ışık) ölümsüz *öz* ve insanın içindeki parlak ölümsüz *öz* aynıydı. İkisi de bu özsü yani baldı. Toplamda dört olan (kozmik varlık ve özü, insan ve özü) *öz*’ün kendisiydi. *Öz*’ün bilgisi de ölümsüzlüğün kendisiydi. Bu birleşme Brahman’dı. Brahman’ı bilmek, *bir olmak, birliğin bilgisi* demektir²⁹².

Böylece sıvı olarak gül başlığı altında incelediğimiz gül meyvesinden yapılan içkilerin ve gülgillerden olan ağaçların özsularının ve ballarının Türk kültürü açısından çok önemli olduğu anlaşılmaktadır.

---

²⁸⁹ Ülker Takımyıldızı, mitolojide 7 kız kardeş olarak bilinir. Ortak bir motiftir. Hititlerde (İ.Ö. 2.Bin) “Gul”ler kader, talih tanrıçaları olarak bilinirdi. Guls- (telaffuzu “kuls”), Hititçe’de oymak, işaretlemek, hakketmek, yazmak anlamlarına gelir. GULses: Gulsa/Gulza/Gulzan olarak geçen formları da vardır. Bu tanrıçalar eski Sümer ulu anası ve doğum tanrıçası ile beraber gezen 7’li grubun (7 kız) Hitit dönemine yansıyan halidir. Genel olarak “Gulses” olarak bilinirler. Kader tanrıçasının Hitit ideogramı “GUL”dür. Sümerogram “GUL” ise saldırmak anlamına da gelir. GULses’ler nehir kenarında yaşar, alın yazısını yazar, sihir ve büyü ile uğraşırlar. Bkz. Alfonso Archi, “The Anatolian Fate-Goddesses And Their Different Traditions”, Ed. G. W. Müller, **Diversity And Standardization: Perspectives On Social And Political Norms In The Near East**, Berlin, Conference Pub., 2013, s. 6-13. Ayrıca, bkz. Ilya Yakubovich, “ The Luwian Deity Kwanza”, **Aramazd**, Vol. 8, S. 1-2, Erivan, 2014, s. 282-297.

* Çoğunlukla mayalanarak/fermente edilerek.

²⁹⁰ Bektaşilik geleneğinde “bal” ilahi hakikat’i temsil eden bir konuşma simgesi; arı (bal arısı) ya da talibin aradığı “şey”dir. Bkz. John Kingsley Birge, **Bektaşilik Tarihi**, Çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul, Ant Yay., 1991, s. 253.

²⁹¹ Dumont, “a.g.m.”.

²⁹² Swami Nikhilananda, **The Upanishads: Aitareya And Brihadaranyaka**, Vol. III, USA, Harper & Brothers Pub., 1956, Brihadaranyaka 5: 14.

4.5. Renk Olarak Gül

Alçiçek'in bugünkü gül anlamında kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Bu çiçeğin en önemli özelliği olan al rengi, Türk kültür tarihinde çok derin izler bırakan ve hala da öneminden bir şey yitirmeden kullanılmaya devam eden özelliklere sahiptir. Türklerde al, kızıl ve kırmızı birbirinden farklı kullanılmış ve de farklı anlaşılmıştır. Al renk tam olarak kızıl ya da kırmızı değildir. *Al*, ateş (alev) rengi; koyu turuncuya çalan *altın* rengi olarak kabul edilmiştir. Kızıl ise parlak kırmızı renk anlamında kullanılıyordu fakat uzun tarihi süreç içinde zaman zaman bu renkler birbirinin adı ile ve birbirlerinin yerine de kullanılır hale gelmişlerdir²⁹³.

Türklerde bayrak gibi çok önemli bir mefhum da “al” ile nitelendirilir. Güneş ve ateşe benzemesinden kinaye olarak Altaylılar bu bayraklara “yalama” (yalav, alev) derlerdi. Kamlarca, ruhların şerefine dikilen bayraklar da kızıl/al tonlarıdır²⁹⁴.

Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak onlarda Al Ruhü veya Al Ateş adları verilen bir ateş tanrısının (ocak ilahesi) ya da hamî (koruyucu) bir ruhun varlığı bilinmektedir. İşte Türklerin en eski devirlerden beri Al Bayrak kullanmalarının bu Al Ateş kültüne bağlı bir gelenek olduğu düşünülebilir. Al ruhunun koruyucu ruh sayıldığı devirde, onuruna dikilen bayrak, ateş rengine yakın bir renkte olmuştur. Türklerin Al Bayrakları, Al Ruhunun ateş tanrısı/tanrıçası ve hamî ruh olduğu zamanlardan kalma bir gelenektir ki, bu da onun en az yedi, sekiz bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunun göstergesidir. En eski zamanlardan beri Al Ruhü, ateş tanrısı (ocak ilahesi) veya hamî ruh olmuştur²⁹⁵.

Zaten, “Al”ın renk yönüyle ateş rengini karşılıyor olması aslında ateş ve ocakla da alakasını göstermektedir. Üstelik “al” sözcüğü Saka Türklerinde “ateş ruhu” anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra Altay kamlarının dua ederken ateşe “Alır Od” ve “Al Yangın” diye hitap ettikleri de bilinmektedir. Türk kültüründe

---

²⁹³ Reşat Genç, **Türk İnanışları İle Milli Geleneklerinde Renkler**, Yay. Haz. Erol Kalender, Ankara, AKMB Yay., 1999, s. 16.

²⁹⁴ Fevzi Kurtoğlu, **Türk Bayrağı Ve Ay Yıldız**, Ankara, TTK, 1992, s. 4.

²⁹⁵ Abdülkadir İnan, **Makaleler Ve İncelemeler**, C. I, Ankara, TTK, 1991, s. 265.

hastaları tedavi etme usullerinden alaslama (alazlama) da aynı kökten gelip ateş ruhuyla ilgili olan ve al ruhu hakkındaki görüşleri destekleyen emarelerdendir²⁹⁶.

Kuzey Avrasya'nın üst paleolit çağının pek çok katmanında (özellikle Orinyak döneminde) arkeologlar taştan veya kemikten oyulmuş heykeller, çıplak kadın figürleri bulunmuştur. Orinyak Venüsleri olarak adlandırılan, cinsiyetleri özellikle vurgulanmış bu heykeller ilk kadını sembolize eden "kadın ataların" tasvirleri olarak kabul edilmiştir. Onlara daha geç dönem katmanlarda (neolit, mezolit) bulunan daha şematize kadın figürleri de katılmaktadır. Heykellerin bulunduğu yerlere (ocak çukurlarının yakınları) bakılarak, onları "ocağın anası" ya da "ateşin kadın sahibi" tasvirleri olarak kabul etmek mümkündür. Bu tipin temelinde bir gerçek yatmaktadır ki, o da ilk çağlarda ateşin elde edilmesi ve korunmasında kadının rolünün çok büyük olduğudur²⁹⁷.

Dinî saygının bir objesi olan "ateş ruhunun" karmaşık tipi büyük ihtimalle sınıf öncesi ve erken dönem sınıflı toplum yaşamının sınırında oluşmuştur. Temelde kadın olan bu kişileştirmeler, Sibiryalı halklarında da vardır. Sınıflı toplumun eşiğinde "ateşin erkek sahibi" mitolojik tipinin çizgileri boy ve aile atalarının (koruyucularının) tipleriyle karışmaktadır. Slav halklarında (mesela Rus Domovoy'u), Doğu Fin halklarında (Vorşud u Udmurtov) da böyle olmuştur²⁹⁸.

Al Ruhı, Al Tanrı'nın henüz gücünü tam olarak kaybetmediği ama yavaş yavaş değişimin başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Al Dini ve Al Tanrı, Türk mitolojisinde dişil ve anaerkil özelliklere sahip "Umay-Tanrıça" dini ile eril ve ataerkil özelliklere sahip "Kök-Tengri" (Göktanrı) dini arasında bir geçiş ve denklik, eşitlik dönemi dini olarak karşımıza çıkmaktadır²⁹⁹.

---

²⁹⁶ İnan, **Eski Türk Dini**, s. 164.

²⁹⁷ S. A. Tokarev, "Kültür Tarihinde Ateş Sembölü", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Çev. Muvaffak Duranlı, İzmir, C. VI, S. 1, 2005, s. 261.

²⁹⁸ **A.g.e.**, s. 261-262.

²⁹⁹ Özkul Çobanoğlu, "Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra İlişkisi", **Iconas 38**, Ankara, Atatürk K.D.T. Y.K., Eylül 2007, s. 981.

Ancak altı bin yıl kadar önce Al Ruhunun, önce sessizliği daha sonra da unutuluşu başlamıştır. Al Ruhunun geçirdiği bu dönem sonrasında doğal olarak şer (kötücül) ruhlar zümresine dahil edilme süreci de başlamıştır³⁰⁰.

Görüldüğü gibi Al Ruhunun adı ile Al renginin münasebeti çok sıkı bir ilişki içerisinde. Türklerin en eski inançlarından olan Al Ruhu daha sonra Albastı olarak anılmış ve Al renk ile ilgili geleneklerin günümüze kadar izlenebilmesini sağlamıştır. Örneğin kırmızı onun rengi ve simgesiyken dönüşüm sürecinde Albastı artık kırmızı renkten çekinir olmuştur. Bu yüzden lohusanın başına kırmızı tül bağlanır (al bağlamak), kırmızı altın takılır ve kırmızı şeker hediye edilir³⁰¹. Ayrıca Anadolu'nun bazı bölgelerinde lohusaya, *allı* denilmektedir.

Ancak Al Ruhu yukarıda da anlatıldığı üzere, tarih öncesi zamanlarda, günümüzdeki gibi kötücül (şeytani) bir ruh olmamıştır. Bu ruh, eski Türk panteonunda kudretli hamî tanrılardan biriydi. Urenha-Tuba Türkleri'nin şaman dualarında kam bu ruha “kaya yerlerde yaşayan altı Sarı Albıslarım” diye hitap ediyor ve yardım soruyor. Kazak-Kırgız baksıları da bu ruhu “tuv dediği yerde derman olan ey Sarı Kız, gel” diye çağırıyor. “Al” sözcüğünün ateş kültüyle alakalı olması özellikle bu ruhun en eski devirlerde “hamî” ruh, ateş ve ocak ilahesi olduğunun göstergesidir. Yakut Türkleri de aile ocağı ateşine Al-ot (od) demektedirler³⁰².

Böylece gül denildiğinde ilk akla gelen renk olan kırmızı/alın Türk kültüründe önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

---

³⁰⁰ İnan, *Makaleler*, C. I, s. 264-265.

³⁰¹ Genç, *a.g.e.*, s. 17-18.

³⁰² İnan, *Şamanizm*, s. 173.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAMLIĞIN KABULÜNDEN SONRA TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜL SİMGEÇİLİĞİ

5.1. Çiçek Olarak Gül

Türklerde ağaç ve çiçeğe düşkünlük İslam'ın kabulüyle kesintiye uğramamıştır. Aksine doğaya tutkunun yoğunluğu çiçeklere aktarılarak aynen devam etmiştir. Çiçeğe olan tutku camilere de yansımış fakat zirveye tekkelerde ulaşmıştır. Zamanla her caminin, her tekkenin kendi yetiştirdiği özel çiçekleri oluşmuştur³⁰³. Gül, bu çiçekler arasında en yaygın olmasına rağmen en özel olmayı da her zaman başarmıştır. Gül, hem Hz. Muhammed'in hem de Hz. Ali'nin simgelerinden olmakla beraber Kur'an'da da zikredilmektedir³⁰⁴. Rahman suresinin 37. ayetinde şu şekilde geçer: "...Gök kızarmış bir gül gibi açıldığı zaman..."³⁰⁵.

Bu kırmızılık ile ilgili teşbihlerden biri de Hz. Muhammed'in miraç sırasında ilahi tecellinin şiddetiyle yüzünün kızarıp terlemesidir. Bu ter damlasının (çiy gibi) yeryüzüne düşmesiyle de güller kızarmıştır. Yani kırmızı güller, rengini bu ilahi damladan almıştır. İslam peygamberinin gülü çok sevmekten öte, "...Kırmızı gül Allah'ın mehabetinden bir parçadır..." dediği rivayet edilir. Kırmızı gül, Allah'ın ihtişamının bir tezahürüdür³⁰⁶, şeklinde tercüme edilebilecek bu hadisi, büyük sufilerden Ruzbihan Bakli (ö. 1209) öne çıkarmıştır. Bakli, Allah'ı gül bulutları şeklinde, ilahi zatı da kırmızı bir gül olarak görür. Bu çiçek, cemali (ilahi güzelliği) ve ihtişamı en mükemmel biçimde açığa çıkardığı için iştihak içindeki (şevk sahibi) ruhun simgesi olan bülbül tarafından, sonsuza kadar sevmeye yazgılıdır. Türk-İslam edebiyatı, tezyinî sanatları ve dindışı eserler bile, can-kuşu ve gülün bu metafizik anlamını ister istemez yüklenmişlerdir³⁰⁷.

Mevlid'de (15.yy.) geçen beyitlerde ise Hz. Muhammed'in yüzü; gül, teri ise gül suyudur. Fi Medhi'n Nebi Salla'llahü Aleyhi Ve Sellem faslında: "...*Hak*

³⁰³ Sabiha Tansuğ, **Türklerde Çiçek Sevgisi Ve Sümbülname**, İstanbul, Ak Yay., 1988, s. 16-17.

³⁰⁴ Kur'an Iv. 37.

³⁰⁵ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ كَالدِّهَانِ وَرَدَّكَ كَانَتْ

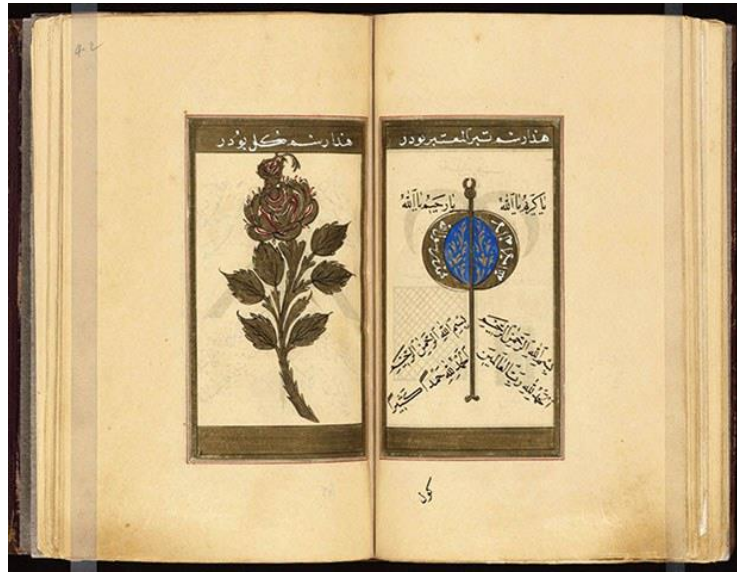
³⁰⁶ Beşir Ayvazoğlu, **Güller Kitabı**, İstanbul, Ötügen Yay., 1992, s. 86-87.

³⁰⁷ Annemarie Schimmel, **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalcı, 2001, s. 293.

*gölşeninde ötti girü vahy bülbülü/ Rahmet gülüyle doldı bu gülzar-ı Mustafa...”:
Terlese güller olurdu her teri/ Hoş dererlerdi terinden gülleri*³⁰⁸.

Yine aynı eserde Fi Medhi’n Nebi faslında: “...Yüzleri gül dilleri bülbülleri/
Tuti gibi ol latif oğulları...” denmiştir³⁰⁹. Minyatürlerde de peygamberin gül simgesi
karşımıza çıkar (R. 44, 45, 46).

Resim 44. Hz. Muhammed’i Tasvir Eden Gül Simgesi, 18. yy., Minyatür,
Beinecke Rare Book&Manuscript Library, Yale University.

Kaynak: (Çevrimiçi)

<https://www.library.yale.edu/neareast/exhibitions/exhibit2007/1102081.jpg>, 12.3.2017.

Gül, Hz. Muhammed’in simgesi olarak kabul edildiği için, onun sözlü tasvirlerinde de gül motifi çok kullanılmıştır. Onun doğum mevsimi gül mevsimidir. Doğduğu yer de gül bahçesidir. Onun doğumu da ölümü de gül benzetmeleri ile anlatılmıştır. Hz. Muhammed’in yüzü, binlerce gül bahçesinde yetişmesi mümkün olmayan bir güldür. Peygamberin kulakları da güle benzetilmiş; “can fidanında biten iki gül gibi” denmiştir. Bu güle benzeyen kulakların, peygamber aşığı olanların feryat ve inlemelerini işitmesi arzulanmıştır³¹⁰. Saçlarının telleri tek tek gül

³⁰⁸ Süleyman Çelebi, **Mevlid**, Yay. Haz. Ahmed Ateş, Ankara, TTK, 1954, s. 112.

³⁰⁹ **A.g.e.**, s. 112, 115, 136.

³¹⁰ Farsça’da *bang* bağırma, seslenmek anlamındadır. Türkçe tercümesini *avaz* şeklinde de yapabiliriz. Böylelikle tarikat toplantılarında çok önemli bir yeri olan gülbangın, *gül avazı* demek olduğu anlaşılır. Gül avazı, “gül sesi” manasına gelen gülbang için sözlüklerde birbirine yakın anlamlar verilmiştir. Coşkulu bir şekilde yüksek sesle bağırma, savaş esnasında askerlerin attığı nara, bülbül sesi, müjde, bir makam adı olarak kullanılışlarına da rastlanmıştır. Gülbang, bazı kaynaklarda

goncasına benzetilmiştir. Ellerinin içi ve ayaklarının altı bir gül yaprağı gibi hoş görünümlü olarak tasvir edilmiştir. Boyu da sidre ağacının yanı sıra gül dalına benzetilmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu olduğunun bir işareti olarak kürek kemiklerinin arasında bir beni olduğu rivayet edilir ve bu benin "nübüvvet mührü" (peygamberlik mührü) olduğu söylenir. Bu mühre; ay, güneş, düğmenin yanı sıra gül goncası da denir³¹¹.

Resim 45. Hz. Muhammed'in Gülü, 1708. McPherson Library, Victoria BC.

Akhlaq i Rasul Allah produced in 1708 containing the Asma un Nabi, the Asma al Husna and the names of the ten companions (Ashara Mubashara) to whom Paradise was promised. Kaynak: (Çevrimiçi) <https://imanfaith.files.wordpress.com/2011/11/roseofmuhammad4.jpg>, 12.3.2017.

Gerek Türk-İslam anlayışı içinde, gerek Türk edebiyatında Hz. Muhammed ve gül simgeçiliği, İslam dinine mensup diğer kültürlerde kesinlikle bu kadar yoğun

---

gülbank/gülbenk/gülbeng olarak geçmektedir. Farsça'da beng (بنگ) Türkçe'deki ban otudur, zehirli bir bitkidir. Ban otunun tohumu, uyuşturucu ve keyif vericidir. Hyoscyamusniger L (Solanaceae) Yerel olarak bengilik otu, bengildek, dağdağan, deli bardağın, deli batbat, olarak bilinir. Bkz. Baytop, **Bitki Adları Sözlüğü**, s. 44. Ayrıca bkz. Mustafa Uzun, "Gülbank", **TDV İA**, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 232. Ayrıca, bkz.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilagati.com/sonuclar.aspx?km=beng&mi=0>, 11.10.2016.

³¹¹ Zülfikar Güngör, "Edebiyatımızda Gül Sembolü Ve Peygamberimiz", **Gül Kitabı**, s. 31-40.

kullanılmamıştır. Peygamber ve gül, Türk kültüründe adeta özdeşir. O kadar özdeşleşmiştir ki, biri diğèrinin yerine rahatlıkla kullanılabilir. Edebiyatımızda konusu Hz. Muhammed olan birçok edebi tür olmasına rağmen diğèr dillerde durum böyle değildir. Yine Türkçe'dekin aksine, Arapça ve Farsça'da gül ve gül ile yapılan birleşik isimler oldukça azdır. İslam coğrafyası ve kültürünün en önemli üç lisanı olan Arapça, Farsça ve Türkçe'deki şahıs isimlerine bakıldığında, yalın olarak gül sözcüğüyle veya güllü terkiplerle yapılan şahıs isimlerinin en çok Türkçe'de olduğu görülür³¹².

Edebiyatımızda; ölen birinin ardından yazılan, onu hayırla yad edip öven methiyelere mersiye veya ağıt denilirken Hz. Muhammed için yazılanlara naat denir. Bunun da sebebi, onun daima hayatla bağlantılı, gönüllerdeki muhabbetle canlı olduğu inancını aksettirmektir. İkinci sebep de, Hz. Muhammed dışında hiçbir insanın övgüsüne hasredilen edebi bir türün mevcut olmamasıdır ki, bu da naatları istisnai kılar. Naatların içeriği incelendiği zaman şairlerin Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını; kainatın efendisi, yaratılışın gayesi, Cenâb-ı Hakk'ın Habib'i olduğunu, örnek ahlakını, üstün vasıflarını, manada ve surette hiç kimsenin benzemesi mümkün olmayan eşsiz güzelliğini, mucizelerini, miracını ve diğèr peygamberlerden üstünlüğünü ayet ve hadislerle destekleyerek ele aldıkları görülür. Özellikle naatların son bölümünü; günahkârlığını kabul edip, şefaata dileyen şairlerin; şefaata yetkisinin yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olduğunu, onun alemlere rahmet olarak gönderildiğini ve Şefîü'l-Müznibîn oluşunu özellikle vurgulamalarıyla son bulur. "...Çiçeklerin şahı olan gül³¹³, edebiyatımızda ve kültürümüzde peygamberlik bağının gülü, sultan-ı enbiya Hz. Muhammed'in remzidir. Naatlarda çok sık ele alınan bu motif; müminlerin gülü, gül-i rana, gül-i ter, gül-i ziba, gül-i bi-bahar, gül-i hoş-buy-ı gül-şen-i risalet, gül-i nev-reste-i harem, gül-i maksud, gül-i destar-ı murad, verd-i gülistan-ı kuds gibi terkiplerle ifade edilir..."³¹⁴.

³¹² Mehmet Akkuş, "İsimlerimizde Gülün Rengi Ve Kokusu", **Gül Kitabı**, s. 60, 62.

³¹³ Antik çağın meşhur kadın şairi Sappho'nun (İ.Ö. 7-6. yy) da dediği gibi "Eğer çiçeklere bir kraliçe seçilecekse; bahçelerin gururu, kameriyelerin mücevheri, gözün görebildiği tüm renklerin tanrıçası, gül olmalıdır". Sappho Fragment V. Bkz. Robert Anderson, **The Works Of The British Poets: Cooke's Hesiod, Fawkes's: Theocritus, Anacreon, Sappho**, Vol. 13, Londra, J&J Arch, 1795, s. 207. Ayrıca bkz. **The Metropolitan**, R.S.F., Londra, Bodleina Pub., 1887, C. 19, s. 219.

³¹⁴ Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Naat**, Ankara, TDV Yay., 1993, s. 314. Ayrıca bkz. Emine Yeniterzi", **Türk Edebiyatında Naatlar**", 2009. (Çevrimiçi)

Gül; kokusu, şekli ve rengiyle sahip olduğu bütün güzellikleri peygamberin özelliklerine aynen yansımıştır. Bundan dolayı da gül şeklinde hilyeler yapılmış ve bunlara gül-i Muhammedi veya verd-i Muhammedi adı verilmiştir³¹⁵ (R. 46). Tasavvufta Resul-i Ekrem'in şefaati; ona sığınma ve ondan yardım talebinde bulunma önemlidir. Mutasavvıflar "dahilek ya Resülallah" (sana sığındım ey Allah'ın elçisi), "şefa'at ya Resulallah" deyip onun ruhundan yardım ve şefa'at umarlar. Aynı şekilde mutasavvıflar, fıkıh alimleri mekruh saydıkları halde* dua esnasında "bihakki resulike" (peygamber hakkı için, "onu yüzü suyu hürmetine") demekle bir sakınca görmezler ve bu tarzda dua etmeye önem verirler. "Fena" sözcüğü tasavvufta Allah'la ilgili olarak kullanıldığı gibi (fena fillah "Allah'ta fani olmak") Hz. Peygamber için de (fena fi'r-resul) kullanılması adettir. Onlara göre Peygamber'de fani olmak Hak'ta fani olmanın mukaddimesidir. Sufi şairler *Mahbub-u Hüda* (Allah'ın sevgili olanı) olması itibariyle Resul-u Ekrem'i *güle* benzetir, hilye-i şerifleri *gül* şeklinde yapar ve buna da "gül-i Muhammedi" derler³¹⁶. Mahbub-u Hüda olan Hz. Muhammed, Allah'ın yüce sevgisine ve merhametine mazhar olan varlıktır. O, Allah'ın *cemal* sıfatıdır.

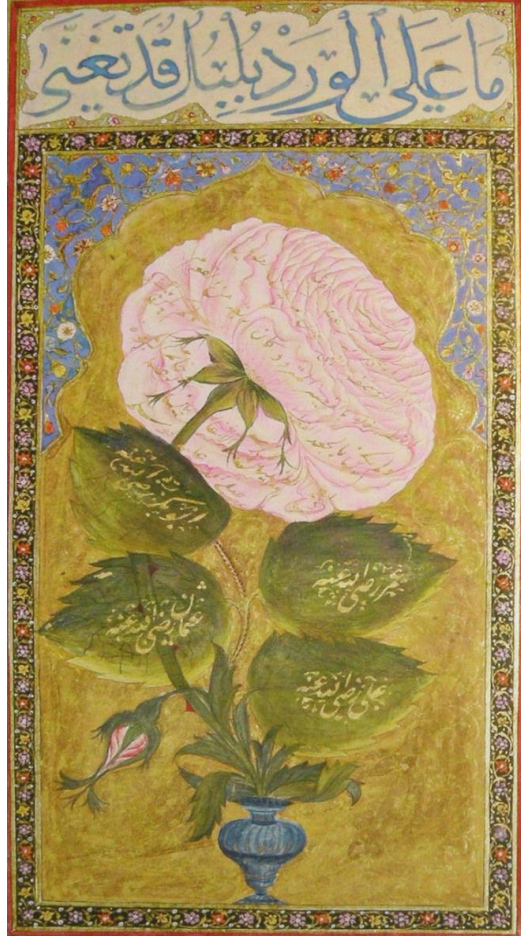
<http://www.sonpeygamber.info/turk-edebiyatinda-naatler>, 17.12.2016.

³¹⁵ Güngör, "a.g.m.", s. 30-31.

* İslam fıkıhına göre şefa'at ve yardım istenecek tek merci Allah'tır. Allah haricinde hiç kimseden yardım dilemek uygun değil yani mekruhtur. Fakat Türk-İslam anlayışında Hz. Muhammed'ten şefa'at dilemekte bir beis görülmez.

³¹⁶ Süleyman Uludağ, "İslam Kültüründe Hz. Muhammed", **TDV İA**, C. XXX, İstanbul, TDV, 2005, s. 448-450.

Resim 46. Hilye-i Şerif, Sadberk Hanım Müzesi.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.ulker.com.tr/tr/haberler/haber-detay/hat-sanatinin-saheserleri-hilye-i-serfeler-yildiz-holding-sponsorlugunda-sergilendi>, 12.3.2017.

Allah'ın "Cemal" ism-i şerifini ifade eden Hz. Muhammed ve *gül* ilişkisini çok etkileyici bir biçimde içinde barındıran sözlü ifadeler günümüzde dahi canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu konuya zamanımızın en güzel örneği, bestelenmiş bir şiiirdir. Bu örmek; güftesi Yahya Kemal Beyatlı'ya (1884-1958), bestesi Münir Nurettin Selçuk'a (1900-1981) ait olan Segâh makamındaki eserdir³¹⁷. Bestekârı tarafından özellikle Segâh makamında bestelenmesi, bu makamın dini musiki formlarına uygunluk arz etmesi sebebiyledir:

“Dönülmez akşamın ufkundayız vakit çok geç

Bu son fasıldır ey ömrüm nasıl geçersen geç.

³¹⁷ (Çevrimiçi) <http://www.turksanatmuzigi.org/notalarimiz/segah-notalari/donulmez-aksamin-ufkundayiz-vakit-cok-gec-notasi>, 13.12.2016.

...

*Geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan
Ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan
Geçince başlayacak bitmeyen sükunlu gece
Guruba karşı bu son bahçelerde keyfince
Ya aşk içinde harab ol ya şevk içinde gönül
Ya lale açmalıdır göğsümüzde yahut gül”*

Güneşin asla doğmayacağı o büyük kapı, ölümdür. Ölümle yüzleşecek faninin gönlünde (iman tahtasında) ya lale açacaktır ya da gül. Lale'nin eski harflerle yazılışı ve Allah lafzı ebced hesabında aynı değerdedir ve birbirinin yerine kullanılır. “Allah” lafzı, yüce yaradanın ism-i “Celal” sıfatıdır. Simgesel olarak lale Allah'ın celalini (ilahi gazap), gül ise Allah'ın cemalini (ilahi merhamet, Hz. Muhammed) simgeler. Böylelikle Beyatlı, olacak olanı ve sonucunu ifade etmiş olmaktadır³¹⁸. İsmail Hakkı Bursavi de bir dizesinde şöyle demektedir: “...Eğer gülün yaprakları, Ahmed'in (Hz Muhammed) cemalini açıklamasaydı, güzel sesli bülbül gülün arzusu içinde olmazdı...”

*“Ger cemal-i Ahmedi şerh etmese evrak-ı gül
Olmaz idi andelib-i hoş-neva müştak-ı gül”³¹⁹*

Gül'ün saf güzelliği, toprağın derinliklerine bağlı köklerinden başlayarak, dikenlerle dolu bir dal boyunca uzanan, tepe noktasında da bu mükemmel güzelliği sunan çiçek, “Allah yolu”nu simgeler³²⁰. Bu “yol” herkese nasip olamayacak kadar aşılması zor ve çok meşakkatlidir. Buna mukabil mükafatı bir o kadar değerlidir. 13. yy.'da Mevlana'nın dediği gibi: “*Gül kokusu nedir? Akıl nefesi, ebediyet ülkesinin*

³¹⁸ Erdoğan Ateş, Melek K. Dikmen, “Şarkılarda Gül”, **Gül Kitabı**, s. 94-95.

³¹⁹ Mustafa Tatcı, “İsmail Hakkı Bursavi'nin Gül Risalesi”, **Gül Kitabı**, s. 107.

³²⁰ Hüsnü Can Başer, Ayten Altıntaş, Mine Kürkçüoğlu, “Turkish Rose: A Review Of TheHistory, Ethnobotany And Modern Uses Of Rose Petals, Rose Water And Other Roses”, **Herbal Gram**, Vol. 96, 2012, s. 40-53.

*güzel kılavuzu...*³²¹. Hakikat sırrının çiçeği gülün kokusu o sırdan haber verir. Bunu anlayıp başarabilen için “yol”un sonu, nihai ödüdür.

Mevlana'nın da dediği gibi: “...*Güneşin ışıkları odadır ama güneş, dördüncü kat göktedir. Gülün suretini, latife yollu burnunun altında görürsün ama gül kokusu dimağın ta tavanına, sayvanına kadar her yeri tutmuştur...*”³²².

Bektaşî inancına göre Hz. Ali (599-661) vefatından önce Selman-ı Farisî'ye, kendisine bir deste gül³²³ getirmesini söyler. Öleceği sırada eline aldığı bir deste gül, “güldeste” olarak anılır. Hz. Ali, güldesteyi eline aldıktan sonra vefat etmiştir³²⁴.

Mevlana Mesnevi'sinde hakikatten nasibini almamış olanlara *güldestesi* götürünce ne olduğunu şöyle anlatıyor: “...*Onlara nice lezzetli şaraplarla dolu kadehler sundum. Fakat onlara kadehteki şerbet taş kesildi. Güldesteleri yapıp götürdüm. Her gül diken oldu, şerbet zehre döndü. Bu kendisinden geçenlerin canlarına nasip olan bir şey...*”³²⁵.

---

³²¹ Mevlana, **Mesnevi**, C. V, b. 3350.

³²² **A.g.e.**, b. 1840.

³²³ On mutlak olanın, mutlakiyetin sayısıdır. On emir, Kutsal Olan'ın varlığını, safir denizinde yerleştirdiği on ışıltılı mücevherdir ve maddenin derinlerinde bu mücevherlerin ışıltıları Ayaltı alemleri yöneten yasalar olarak görülür. Bu yasalar Yüce Uluhiyet'in iradesini doğanın yüzüne işlediği kutsal 10'ludur. Pisagorcular da, inisiyeye evrenin bütün kozmik şemasını gösteren doğum noktalarının birleşmesiyle oluşmuş bir üçgen olan tetratik formu altında bu aynı decadı kutluyorlardı. Çünkü 10 kusursuzluğun sayısıydı, yaratımın anahtarı, Tanrının simgesi, insan ve evrendi. Bkz. M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 295.

Ayrıca 5 (yaban gülünün 5 taç yaprağı), tüm sayıların başı ve adaletin simgesiydi. 10'nu (Mutlak Sayı) bölebilen tek sayıydı. İnsanda 5 duyu vardı. Çarmıha gerilmiş olan İsa'nın bedeninde 5 yara (stigmata) açılmıştı. Tanrının gizli adı Pentegram, 5 harften (penta) oluşuyordu ve 5, insanı vahşetten koruyan sayıydı. 6: yaradılış, 7: hayat mucizesi, 8: tamlık ve hakkaniyet, 9: ilham perisi olan sayı, 10: mutlakiyet, mutlak sayı, tanrının 10 sırrı (hikmeti) vardı (görüldüğü gibi Hz. Ali'nin *güldestesi* tesadüf değildir). Bkz. Aytunç Altındal, **Gül ve Haç Kardeşliği: Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği**, 2. bs., İstanbul, Alfa Yay., 2004, s. 145.

³²⁴ Orhan Hançerlioğlu, **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984, s. 117.

³²⁵ Mevlana, **Mesnevi**, b. 1110-1114.

Resim 47. Kalender Paşa, Hz. İbrahim'in Mancınıkla Ateşe Atılması, Minyatür, Falname, TSM H. 1703, fol. 13b.

Kaynak: Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası, İstanbul, YKY, 2007, s. 149.

Hz. İbrahim (İ.Ö. ?-1600), Nemrut tarafından ateşe atılınca ateş, etrafı güllerle çevrili bir göle dönüşür. Hz. Ali ölüm döşeginde, gülleri kokladıktan sonra Hakk'a yürür³²⁶. (Altay Yaradılış destanına göre Tanrı insanın kulaklarına üfleme suretiyle can, burnuna üfleterek de "akıl" vermiştir³²⁷). 16. yy. Divan edebiyatımızda da gül, kıvrımlı yaprakları ile insan kulağına benzetilir³²⁸. Baki, bir gazelinde gülün; baştan ayağa kulak olduğunu bu sebeple gülün aşkıyla gönlü hasta olan bülbülün sır ve inlemelerinin, onun için sır olmadığını söyler: "...Baştan ayağa kulakdur nalişin guş itmege/ Bülbül-i dil-hasteye sanman degül hem-raz gül..."³²⁹.

Arapça *gül* demek olan verd (ورد) ile aynı kökten olan vird (ورد) her gün belli zamanlarda okunması adet edinilen Kur'an sureleri ya da duaların adıdır. Bu, bir tasavvuf terimi olarak *susayanların suya gitme zamanını* ifade eder³³⁰. Sufiler,

³²⁶ Başer, "a.g.m."

³²⁷ Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. I, s. 446.

³²⁸ Kimi Avrupa efsanelerinde Hz. İsa'nın, kulaktan doğmuş olduğu inancı vardır. Kulak helezon simgeçiliğinin bir biçimidir ki bunun da metafizik anlamı *merkezdir*. Bkz. Mircea Eliade, **Babil Kozmolojisi Ve Sımyası**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul, Kabaalacı, 2002, s. 34-35.

³²⁹ Selami Turan, "Müzeyyel Gazelde Gül", **Gül Kitabı**, s. 125.

³³⁰ Susuzluk, ölümün bir metaforu olarak kullanılmıştır. Türk İslam tasavvufunda bilgisizlik hali susuzluktur. Dolayısıyla "suya gitme zamanı"; can bulma, dirilme (bilgiye kavuşma) zamanını ifade eder. Günümüzde dahi mezar ziyaretine gidildiğinde, kabirlere su dökme adeti vardır. Ayrıca Budist

sahih hadislerdeki salavat örneklerini esas alıp salavatlar düzenlemişler; çoğu nesir, bir kısmı manzum olan bu salavatların günlük *vird* şeklinde okunması da tarikat adabı olarak uygulanagelmiştir. Gecenin tapıma ayrılması adet edinilen bölümü ve belli zamanlarda okunması adet edinilen sure ve dua sayısını da dile getirir. Aynı durum yukarıda belirtildiği gibi Güllü Meryem duaları için de geçerlidir. Rosary (başa takılan çelenk, gül bahçesi, güldeste) hem tespihin adı hem de tespih çekilirken Meryem'e adanan duaların okunmasıdır. Rosary duaları aynen *virdte* de olduğu gibi bir çeşit zikir ve meditasyon şeklinde uygulanır³³¹. Vird, çeşitli anlamlarda Kur'an'da ve hadislerde de kullanılmıştır. Örneğin; Meryem suresinin 86. ayetinde *susuz* anlamında kullanılır: "...günahlıları da susuz, cehenneme süreceğiz...". Tasavvuf terminolojisinde vird deyimi zikir ve hizb deyimleriyle anlamdaş olarak kullanılmıştır. Vird-i hass: zikir-i sırrı (sır olan söz) de denir. Bu zikirler kimi tarikatlarda yüksek sesle (gülbanglar gibi), kimilerinde alçak sesle kimilerindeyse içten (sessizce) okunur³³².

Edebiyatımızda da gül teması çok sık karşımıza çıkar. Tamamen gül teması üzerine kurulmuş, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın "Gül" şiiri bu bakımdan anılmaya değerdir. Bu şiirde *gül* artık, bir estetik unsur olarak şairin, "bakir ten cümbüşü", "sessiz kamaşan şafak", yıldızların ezeli aşka tuttuğu ayna" gibi orijinal nitelemeleri ve imgeleri ile yeni Türk şiirindeki en zengin işlenişlerinden birine kavuşur. Şair için gül, âna sığmış ebediyet rüyası"dır³³³.

"...Ey bakir ten cümbüşü her özleyişten sıcak

Bin uykuya yaslanmış sessiz kamaşan şafak;

Her bahçenin üstünde ve her ufuktan başka

Yıldızların tuttuğu ayna, ezeli aşka,

Bir sır gibi hayattan ve ölümden öteye

İlk arzunun toprağa mal olmuş lezzetiyle...

---

mitolojideki Mara "susuzluk" ya da "ölüm" tanrıçasıdır. Bkz. Jeffrey Burton Russell, **Şeytan: Antikiteden İkel Hıristiyanlığa Kötülük**, Çev. Nuri Plümer, İstanbul, Kabalcı, 1999, s. 82.

³³¹ (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=10161>, 15.12.2016.

³³² Orhan Hançerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler**, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s. 704-705.

³³³ M. Fatih Andi, "Modern Türk Şiirinde Gül İmajı", **Gül Kitabı**, s. 17.

...

Bir sonsuz uçurumda uyanmış gibi birden

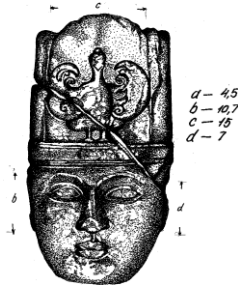
Sazlar sustuktan sonra duyulan nağmelerden;

Doldurur hiç durmadan uzattığı bu tası,

Gül, ey bir âna sığmış ebediyet rüyası!...³³⁴

Gül, giysilerde de kullanılan bir simgedir. Modern dünyada giyim ne kadar sosyal statüyü belirten bir gösterge ise, eski kültürlerde de öyleydi. Özellikle başlıklar, konumuz açısından önemlidir. Türk-İslam anlayışı ile birlikte tasavvuf ehli tarikatların, büyük anlamlar atfederek uygulamaya devam ettikleri inanç ve bu inançla paralel olan simgecilik, en rahat şekilde kıyafetlerinden anlaşılabilir. Kıyafet unsurları içerisinde de en belirginleşen kısım taçlardır. Bu taç, arakiye ve takiyyelerde, özellikle tepe noktasına yerleştirilen dairevi parçalar konumuz açısından oldukça önemlidir. Bu parçanın adına, *gül* denilmektedir. Güllerin de tam ortasında yer alan merkez parçaya da *düğme* veya *gül mührü* denilmektedir. Böyle özellikli başlıklar Türk kültüründe en başından beri vardır. Görüldüğü gibi İslamiyet sonrasında da devam etmiştir. Örneğin, Uygur duvar resimlerinde taç tasvirlerine çok defa rastlanır. Ulan Batur Tarih Enstitüsü'nde muhafaza edilen ve Kül Tegin'e ait olduğu sanılan mermer heykel başı da taçlıdır. Türklerde taç (başlık) geleneği, 20. yy.'a kadar devam etmiştir³³⁵.

Çizim 9. Kül Tegin Büstü, 736, Orhun, Moğolistan Milli Tarih Müzesi, Ulan Batur.

Kaynak: (Çevrimiçi) http://bitig.org/show_big.php?fn=sizes/177.gif, 13.3.2017.

³³⁴ Ahmed Hamdi Tanpınar, Gül şiiri. Bkz. (Çevrimiçi)

<http://siir.sohbetci.net/gul-ahmet-hamdi-tanpinar-1247.html>, 13.12.2016.

³³⁵ Nebi Bozkurt, "Taç", TDV İA, C. XXXIX, İstanbul, TDV, 2010, s. 362-363.

Tarikatların teşekkülünden sonra taç, bir tasavvuf alameti ve terimine dönüşmüştür. Tarikat adabına dair eserlerde şeyhin dervişine taç giydirmesi ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Bu konuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır. İlk devirlerde zahid ve sufilerin, tarikatların oluşumunun ardından tarikat ehlinin zühd, takva ve manevi kemal simgesi halinde başlarına giydikleri tacın tasavvuf adabı içerisinde yer almasına sebep olarak Kur'an ve Sünnet'ten birçok delil ileri sürülmüştür. Eşrefoğlu Rumi (?- 1469); Resulullah'a miraçta altı veya on iki terkli manevi bir taç verildiğini, daha sonra bu tacın Hz. Ali'ye intikal ettiğini ve silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan (Alevî) tarikatlarda sülûk miracının belli mertebelerine erip hilafete hak kazanan müritlere bu manevi ve irfani mirasın intikalinin bir işareti olarak taç giydirildiğini anlatır³³⁶. Kadiriliğin bir kolu olan Eşrefilik (15. yy) de güllü arakiyeler kullanmıştır. Eşrefoğlu İbrahim Efendi'den naklen (1770) “...Gül, Hz. Peygambere olan sevginin işareti oldu. Gül, halifelere alamet oldu. Onlardan müritlere, peygambere duyulan sevgiden dolayı verildi. Daha sonra da gül; velilerin, ariflerin, kamillerin işareti oldu. Hz. Peygamberin buyurduğu gibi ‘Alimler, peygamberin varisidir’...”³³⁷.

Tarikat taçlarındaki farklılık hem terklerin (dilimlerin) sayısı hem de kubbenin merkez noktasına dikilen düğme, pul, mühür ve güllerle de sağlanır. Bunlar velilerin içindeki Muhammedî nurun zahiri işaretleridir. Çeşitli şekillere sahip mühür ve güller ilk defa Kadiriyye (12. yy.) tarikatında³³⁸ kullanılmış, diğer tarikatlar Kadirî geleneğini takip ederek bu alametleri taçlarına yerleştirmiştir. Bunların beş, altı ve yedi tıgı yıldız şeklinde, yaprak desenli, tılsım ve vefkler (muska, tılsım) içereni vardır. Yeşil çuha üzerine beyaz üç daireden oluşan Bağdadi gülü, “Hayy” isminin ebced karşılığı olan on sekiz yapraklı Eşrefî gülü, Hayy ismi üzerine tıgı ve havuzlu İsmailî gülü ile kafesli kız gülü Kadirî taçlarında kullanılır. Rıfaiyye (Rufai), Bedeviyye ve Sa'diyye tarikatlarının gülleri Hz. Ali'nin Celcelûtiyye (tılsım) manzumesinin vefkini, Halvetiyye'nin kollarına ait gül, dört adet kelime-i tevhid

³³⁶ Semih Ceyhan, “Taç: Tasavvuf”, TDV İA, C. XXXIX, İstanbul, TDV, 2010, s. 363-365.

³³⁷ Nurhan Atasoy, **Derviş Çeyizi**, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 218.

³³⁸ Süreklilik arz eden, yaygın ve kurumsal niteliğe sahip, tarikat olma özelliği kazanmış ilk tasavvufi oluşumlar 12. yy.'dan itibaren rahatlıkla takip edilebilmektedir. Bunlardan Ahmed Yesevî'ye nisbet edilen Yeseviyye daha çok Orta Asya'da ve Türkler arasında, Ahmed er-Rifai'ye nisbet edilen Rifaiyye (Rufai) Ortadoğu'da ve Araplar arasında, Abdülkadir-i Geylani'ye nisbet edilen Kadiriyye ise Irak başta olmak üzere İslam dünyasının hemen her tarafında yayılmıştır. Bkz. Nihat Azamat, “Kadiriyye”, TDV İA, C. XXIV, İstanbul, TDV, 2001, s. 131-136.

şeklini içerir. Taçların tepesine konulan *düğme* vahdet sırrını simgeler. Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunda taçtaki yirmi dal “vedud”a, pul diye adlandırılan güller sırr-ı hüviyyete* işaretir³³⁹.

Resim 48. Nurhan Atasoy, Taç ve Başlık modelleri, fotoğraf, İstanbul Vakıflar Deposu.

Kaynak: Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 150.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, geleneğe göre; Hz. Muhammed'e miracı sırasında Cebrail aracılığıyla başta taç olmak üzere hulle, kuşak, asa ve nalın ihsan edilmiştir. “...*Resul-u Kibriya (a.s) efendimiz kendilerine verilen bu tacın destarını parçalara ayırıp huzurlarında bulunan ashabına hediye ederek imameleri tepesinde hıfzelmelerini işaret buyurdıklarından meşayih-i kiram hazeratının Tac-ı Şeriflerine düğme ve pul ilave etmeleri bu hadise sebebiyledir...*”³⁴⁰.

Resim 49. (Sol) 12 terkli, sırma ile Kelime-i Tevhid işlenmiş taç. (Sağ) 7 terkli taç, fotoğraf.

Kaynak: Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 194, 203

* Mahiyet, hakikat.

³³⁹ Ceyhan, “a.g.m.”.

³⁴⁰ Mehmed S. Erhan, “Kıyafetname (Tarikatlerde Semboller)”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3**, Yay. Haz. Hasan Basri Öcalan, Bursa, K.S.T.V. Yay., 2004, s. 41.

Taçların merkezindeki (tepe noktası) beyaz, siyah ve kırmızı renklerde olan bu alamet, nokta-i zata veya nokta-i nur-i Muhammediyye'ye işarettir. Yani Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in nuraniyetine bir göndermedir. Çoğu zaman “düğme” denilen bu alamet, mühr-ü güldür. Tasavvuf dilinde süveyda denilen nokta, gül mührünün bir izdüşümüdür. Nokta-i süveyda; kendisiyle, müminin kalbine tecelli eden Allah'ın müşahede edildiği ve kalbin tam ortasında bulunduğu kabul edilen siyah noktadır. Bu siyah nokta, insan varlığında ilahi tecellinin odak noktasıdır³⁴¹. Tacın üzerine sarılan destarın uzantısı olan “taylesan”ın kalp üzerine denk gelecek şekilde sarkıtılmasının sebebi budur.

Resim 50. Nurhan Atasoy, (Sol) Pullu, düğmeli, taylesanlı taç. (Sağ) Pullu ve taylesanlı taç, fotoğraf.

Kaynak: Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 69, 193.

Taylesanın sağ kulak üzerinden sağ omuza bırakılması “Hal”e, sol omuza inmesi “İsm-i Celale”, tuğ şeklinde bırakılması ise “İsm-i Cemal”e işaret ederdi.

³⁴¹ Letaif-i Hamse (insanda ilahi hakikatleri idrak ve müşahede eden 5 meleke) konusu, Nakşibendiliğin (14. yy) bir kolu olan Müceddidiyye tarikatı kurucusu İmam-ı Rabbani (ö. 1624) tarafından tarikatın seyrü sülük metodu olarak temellendirilmiştir. Ona göre insanda beşi halk, beşi de emir alemine ait on latife vardır. Halk alemine ait latifeler 4 unsur (hava, su, toprak, ateş) ile nefistir. Emir alemine ait latifeleri de kalp, ruh, sır, hafi (gizli), ahfa (en gizli) şeklinde sıralayan Rabbani, Nakşibendiyye tarikatında seyrüsülükün kalp latifesinden başlayarak emir alemine ait bu beş latife ile (letaif-i hamse) sürdürülmesi usulünü ortaya koymuştur. Halifelerinden Mir Muhammed Nu'man'a göre bu beş latifeden her biri için insan vücudunda bir yer takdir edilmiş ve bu yerlerde yoğunlaşarak zikir yapma usulü Müceddidiyye'deseyrüsülükün önemli bir unsuru haline gelmiştir. Kalp latifesinin yeri sol göğsün iki parmak altında *süveyda* denilen bir noktadır. Ruhun yeri sağ göğsün iki parmak altında, sırrın yeri sol göğsün iki parmak üstünde, hafinin (gizlinin) yeri sağ göğsün iki parmak altında, ahfanın (en gizlinin) yeri de göğsün ortasıdır. Bkz. Osman Türer, “Letaif-i Hamse”, TDV İA, C. XXVII, Ankara, TDV, 2003, s. 143.

Taylesanın, bilinçli bir şekilde özellikle omuzdan kalp üzerine iner halde bırakılması, şeklen kafa (zihin) ile kalbi birleştirdiği gibi, ruhen de birleştirdiğinin var sayılmasıdır. Uzun olması alamet-i peygamberi olup, başlangıç aşamasında olan biatlı dervişan, nükaba ve nücabanın, bazı tarikatlarda dört parmak uzunluğunda bırakmalarına müsaade ediliyordu³⁴².

Abdülkadir Geylani (ö. 1165/6) Kadiriyye tarikatının piri ve kurucusudur. Tarikat silsilesi Cüneyd-i Bağdadi'ye (ö. 909) bağlanır. Daha sağlığından itibaren kendisinden birçok keramet nakledilerek kişiliği tam anlamıyla menkıbeleştirilmiştir. Gerçek kimliği ise önemini yitirmiş ve unutulmuştur. Veysel Karani (594-657) ve İbrahim Edhem gibi Geylani de Türk halk edebiyatı ve folklorunda önemli bir yer tutmuştur. Yunus Emre'ye (1240-1320) atfedilen "...*Seyyah olup şu alemi arasan Abdülkadir gibi bir er bulunmaz*" mısralarıyla başlayan şiirle, Eşrefoğlu Rumi'nin, "...*Arısının balıyım bahçesinin gülüyüm/ Çayırının bülbüliyüm ya şeyh Abdülkadir!...*" gibi şiirlerinde ona karşı duyulan derin hayranlık ifade edilmiştir³⁴³. Geylani'nin, Bağdat'ta kurduğu tarikat daha sonra oğulları tarafından yayılmıştır. Anadolu'da bu tarikatın yayılışında en önemli rolü Eşrefoğlu Abdullah-ı Rumi oynamıştır. İkinci en önemli kurucu ki, kendisine ikinci Pir denir, İsmail-i Rumi'dir (ö. 1631 veya 1643)³⁴⁴.

Gül, Kadirî tarikatının hem çiçeği hem de tabirlerindedir. Kadirî tarikatı alameti olarak gül, arakiyenin (başlık) tepesinde çuhadan dairevi parçanın da adıydı. Yeni intisap eden dervişe ilk önce bu güllü arakiye giydirilirdi. Yukarıda da bahsedildiği gibi arakiyelerin; Bağdat gülü, havuzlu, kafesli, kız gülü gibi şekillerine göre verilen isimleri vardı³⁴⁵.

---

³⁴² Erhan, **a.g.e.**, s. 44.

³⁴³ Süleyman Uludağ, "Abdülkadir-i Geylani", **TDV İA**, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 234-239.

³⁴⁴ Atasoy, **a.g.e.**, s. 90-91.

³⁴⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara, MEB Yay., 1971, s. 683.

Resim 51. Nurhan Atasoy, Çeşitli Güller, fotoğraf.

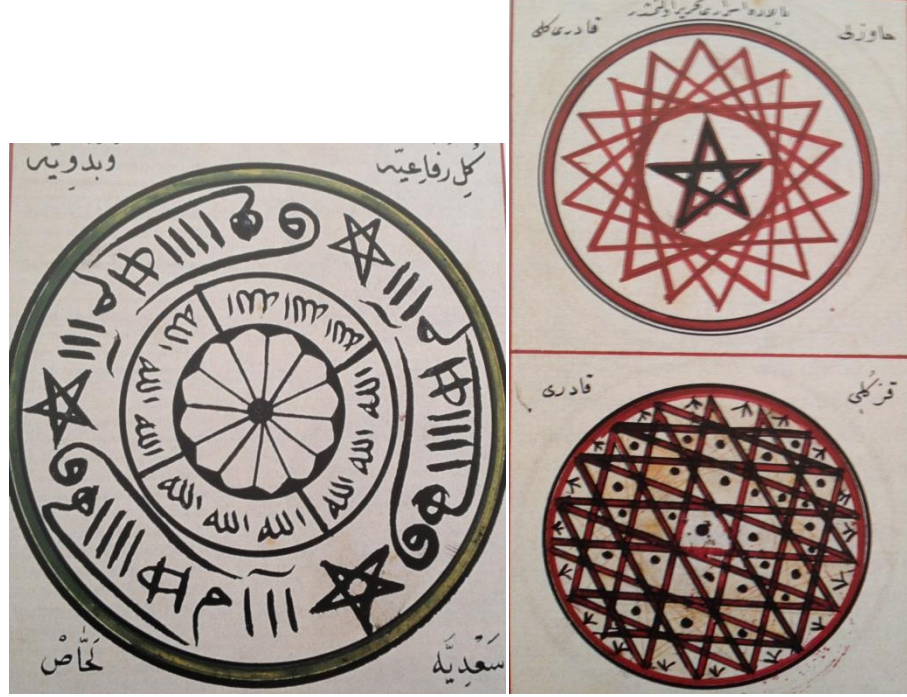
Kaynak: Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 221.

Gül, aynı zamanda Rufailer tarafından da kullanılmıştır. Kurucusu Rufai boyundan geldiği için tarikat da bu isimle anılmıştır. Bazı bölgelerde aynı tarikat, Seyyid Ahmed Rufai'nin (d. 1118/9) diğer adı ile "Ahmediyye" olarak isimlendirilmiştir. Anadolu'ya yayılışı sırasında fütüvvet teşkilatının etkisi altında kalmış ve fütüvvet erkanı ile çok yakınlaşmıştır. Rufailik özellikle Rumeli'de Bektaşilik ile yakınlaşmış ve bu yüzden Sultan II. Mahmud'un (1808-1839), Yeniçerileri ortadan kaldırma hareketinde sıkıntılı duruma düşmüştür. Rufailerin başlarına koydukları örfiye ve takiyelerinde bulunan Gül-i Celcelutiyye'dir (tılsımlı dua)³⁴⁶. Bunun konmasının sebebi Pir Rufai'nin Medine'de Hz. Muhammed'in kabrini ziyareti sırasında olan keramettir (Rufai'nin, peygamberin elini öptüğü rivayet edilir). Bu keramet üzerine müritleri cezbeyle girer ve kendilerini kaybederler. Bunun üzerine Pir, parmaklarıyla yere, İbrani harfleriyle sevakıt-ı Fatiha (Fatiha suresinde olmayan harfler) vefk ve celcelutiyye olan isimleri çizer. Sonra o kumu avucuna alıp müritlerine koklatarak onları ayıltır. Halefleri de o vefki, beyaz çuha üzerine siyah ibrişimle işleyip, başlarına Müher-ü Gül olarak koyarlar. Sadiyye ve Bedeviyye mensupları da aynı müher-ü gülü kullanmışlardır³⁴⁷.

³⁴⁶ Atasoy, **a.g.e.**, s. 135-136, 222.

³⁴⁷ Erhan, **a.g.e.**, s. 49.

Resim 52. Nurhan Atasoy, (Sol) Rukaiyye ve Bedeviyye Gülü, altta Sadiyye ve Lehhas yazısı da okunmaktadır. (Sağ üst) Havuzi Kadirî Gülü. (Sağ alt) Kadirî Kız Gülü.

Kaynak: Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 220-221.

Resim 53. Nurhan Atasoy, (Sol) Kadirî Bağdadî Gülü. (Sağ) Eşrefî Gülü.

Kaynak: Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, İstanbul, K.B. Yay., 2000, s. 215, 217.

Dervişlerin ateşte kızdırıp zikir arasında; *burhan makamında* olarak, yaladıkları demirin adına da *gül* derlerdi. Bu demir istifham (baston başı gibi)

şeklinde ve yassıydı³⁴⁸. Rufailer kadar olmasa da Kadiriler de burhan gösterirler, yani ateşte kızdırılmış aletleri saplar, kızgın madeni tasları başlarına giyerlerdi³⁴⁹.

Resim 54. Ekrem Işın, Selahattin Özpalabıyıklar, Rufai cihazları; demir ve bronzdan meydan aynaları, asa, zincir, hançer ve güller, fotoğraf, Murat Morova Koleksiyonu.

Kaynak: Ekrem Işın, Selahattin Özpalabıyıklar, “Hoş Gör Ya Hu” Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesnelere, İstanbul, YKY, 1999, s. 106.

Bayramiye Tarikatı, Hacı Bayram Veli tarafından (d. 1449) Ankara’da kurulmuştur. Bünyesinde Halvetilik ve Nakşibendiliği birleştiren bu tarikat, silsile bakımından Bayezîd Bestami’ye (9. yy.) çıkarılmaktadır. Bayrami tacının tepesinde üst üste birbirinden küçük üç daireden oluşan bir *gül* bulunmaktadır. Bu gülün açıklamasına göre; birinci daire şeriata, ikincisi tarikata, üçüncüsü de marifete yani

³⁴⁸ Pakalın, **a.g.e.**, s. 683.

³⁴⁹ Atasoy, **a.g.e.**, s. 91.

Tanrı'yı bilmeye işaretler. Bu üç dairenin tamamından oluşan durum da *hakikat* makamıdır. Allah'ın isimlerinden biri olan Hayy'yı (diri) temsil eder³⁵⁰.

Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunu kuran Şemseddin-i Sivasî'nin (1520-1597) Gülşenâbâd adlı mesnevisi de, sufilerin çiçeklerle, özellikle gülle ilgili tasavvurlarını yansıtmaya bakımda önemli bir eserdir. Sivasî, Gülşenâbâd'da bir bakıma Feridüddin Attar'ın (ö. 1221) Mantıku't-Tayr'da kuşlarla yaptığını çiçeklerle yapmak istemiş, yani Vahdet-i Vücut felsefesini işlemiştir. Eserin mukaddime kısmında, her zerrenin Allah'ı zikrettiği ve Allah'ın cemâlini insanlara göstermek için siyah topraktan çeşit çeşit çiçekler bitirdiği üzerinde durulur. Gülşenâbâd'da kutbu'l-aktab olan gül, seccadesini sermiş, şeyh makamında oturmaktadır. Büyük bir merak ve heyecanla Gül Şeyh'i dinleyen şair, sonunda merakını yenemeyerek ona renginin ve kokusunun kaynağını sorar. Gül, bu soruyu dala sorması gerektiğini, çünkü kokusunu ondan aldığı söyler. Şair şimdi büyük bir soruşturmaya başlamıştır. Dal onu gövdeye, gövde köke, kök toprağa, toprak yağmura, yağmur buluta, bulut havaya gönderir. Havanın verdiği cevap şöyledir: "...*Bana bu koku yokluk âleminden geldi. Eğer yok olursan, fenâfillâha varabilirsen, bu kokuyu her tarafta duyabilirsin. Bu mertebeye ermek istersen geri dön ve Gül Şey'e selâm ver; çünkü senin müşkülünü ancak o çözebilir!...*". Şair havaya veda edip buluta varır, yağmurla toprağa düşer, kökten gövdeye, gövdeden dala ulaşıp Gül Şeyh'in önüne gelir. Ve gül vasıtasıyla hakikatler madenini keşfeder:

"...*Gül ile gül olup hârî bıraktım/ Kamusun âteş-i vahdetde yakdım...*"³⁵¹.

Gül motifiyle Gülşeniyye tarikatının kuruluşunda da karşılaşırız. Bu tarikatın temeli, İbrahim Gülşenî'nin Kahire'de kurduğu tekkeyle atılmış ve Osmanlı topraklarında 16. yy.'dan sonra faaliyet göstermeye ve yayılmaya başlamıştır. İbrahim Gülşenî (ö. 1534) rivayete göre, mürşidi Dede Ömer Rûşenî'nin kendisine bir gül vererek "Sen ol bağ-ı bekanın gülşenisin" demesi üzerine mahlası olan Heybetî'yi Gülşenî'ye çevirmiştir. Gül motifine, oldukça hoş bir uyum içerisinde bu tarikatın zikir faslında da rastlanır. Sesli ve toplu olarak yapılan zikir, halka halinde

³⁵⁰ Mustafa Kara, "Gül Risalesi", *Uludağ Ü.İ.F. Dergisi*, S. 5, C. 5, 1993, s. 11-23. Ayrıca bkz. Atasoy, *a.g.e.*, s. 32, 36.

³⁵¹ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 150, 177-178.

oturan dervişlerin şeyh efendinin işaretleriyle Fatiha'dan sonra kelime-i tevhid çekmeleriyle başlar. Daha sonra ayakta “hû” ve “hay” esmaları ile devam edilir. Bu sırada zakirler “Gülşenî savtı” (ses/seda) adıyla bilinen kısa güfteli, ağır tempolu ilahiler okurlar. Zikrin temposu hızlandığında kudüm, mazhar, bendir gibi vurmali sazlar çalınır. Dervişler el ele tutuşarak bir çember oluşturur ve sağdan sola doğru yürümeye başlarlar. Sol ayaklarını “kutubhane” denilen zikir halkasının merkezine, sağ ayaklarını da ters yöne doğru atan dervişler; sol ayakla birlikte bedenlerini öne doğru eğerken sağ ayakla doğrulurlar. Bu hareket yukarıdan bakıldığında bir gül goncasının açılıp kapanması gibi görünür. Gülşenî tacının pembe renkli ve yeşil destarlı oluşu, bu görünümü daha estetik hale getirir. Zikir, Kur'an tilaveti ve dua ile son bulur³⁵².

Görüldüğü üzere gülün Türk kültüründeki önemi İslam öncesinde başlamış olmasına rağmen, İslam'ın kabulünden sonra da kesintisiz bir biçimde devam etmiştir. Daha öncesinde tüm odak, bitkinin özsuynunun (balın) merkezi olan meyvesinde iken, Türk-İslam anlayışı ile bu durum meyveden, onun habercisi (müjdecisi) olan çiçeğe yönlendirilmiştir. Bu bakış açısı somut olan bir kavramı daha soyut açıdan algılama imkanı sunmuş ve tasavvufun çok derin metafizik sorgulama yöntemleri ile birebir örtüşmüştür³⁵³ (R. 55). Allah'ın ihtişamının bir tezahürü olan gül, onun gül cemali olarak Hz. Muhammed'in simgesi olmuş, Hz. Ali'de Hz. Muhammed'in hem ehli beyti hem de alimlerin alimi olduğu için aynı şekilde güldeste de onun simgesi olmuştur. Türk-İslam anlayışının en önemli bu iki karakterinden feyz alan tasavvuf ehli tarikatlar da gülü hem maddi hem manevi olarak almış ve baş tacı yapmışlardır.

---

³⁵² Mustafa Kara, “Gülşeniye”, TDV İA, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 256-259.

³⁵³ Tasavvuf; aslında mistisizm ile alakası olmayan, öğretisi itibariyle, sözcüğün gerçek anlamıyla saf metafiziktir. Ama diğer geleneksel sistemlerde olduğu gibi, İslam'da bu öğreti değişik birçok alanlarda az veya çok doğrudan uygulanma şeklinde “geleneksel ilimler”in bir bütünüdür. Ayrıca bu ilimler bağlı oldukları metafiziksel kurallara dayanmış, bütünüyle bu bağlantıdan türemiş ve çıkarılmış olduğundan, her ne kadar ikincil ya da tali bir sırada da olsalar bizzat öğretinin tamamlayıcı kısmıdır; asla yapmacık ya da yersiz ilaveler değildir. Bkz. Guenon, **İslam Maneviyatı**, s. 34-35.

Resim 55. Şeyh Abdur-rehman el-Bistami, Kıyamet sahneleri ile ilgili minyatürler, ed-Dürü'l-munazzam fi sırri'l-ismi'l-a'zam, British Library, 444.

Osmanlı minyatürlerinde; Hz. Muhammed, eşi ve kızı dışında insan yüzü tasvir edilmiştir fakat çok az sayıda tasvirde insan yüzü yerine çiçek konulmuştur. Kaynak: Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, İstanbul, YKY, 2007, s. 53.

5.2. Meyve Olarak Gül

İslamlığın kabulü ile beraber eski Türk inanç dünyası kendini bu yeni dine en saygılı ve en güzel şekilde adapte etmeye başlamıştır. Binlerce yıllık bir serüveni olan meyve/tohum/yemiş³⁵⁴ simgeçiliği yerini yavaş yavaş, onun habercisi olan çiçeğe bırakmıştır. Hükümdar ve kahramanların ellerinden düşürmedikleri ant kadehleri ve o kadehin içindeki özel sıvı artık Türk İslam tasavvufunda yoğun olarak kullanılan metaforlara dönüşecektir. Örneğin tasavvuf dilinde en genel anlamıyla *gül*, bilginin gönülde (kalpte) meydana gelen meyvesini³⁵⁵ simgeleyecektir.

Resim 56. Elinde gül tutan figürlü Selçuklu çinisi,1220, Kubadabad Büyük Saray.

Kaynak: Gül İrepoğlu, *Gül: Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği*, İstanbul, YKY, 2015, s. 174.

İslamlığın kabulünden sonra, özellikle Osmanlı imparatorlarının ellerinde gördüğümüz güller, bu dönüşüm sürecine çok güzel örnekler sunmaktadır. Görülüyor ki, Osmanlı hükümdarları bu simgeçiliği bilinçli olarak kullanmıştır. Elleri tuttukları gül, hem İslamlık öncesi Alplik geleneğini hem de İslamlık sonrasında “Allah’ın Halifesi” unvanını bünyesinde barındıracak şekilde tasarlanmıştır.

³⁵⁴ Yesevî menkıbelerine göre; Arslan Baba, Peygamberin eshâbındandı. Dört asır yaşamış ve sonradan doğacak bir Türk velisine (Hoca Ahmed Yesevi) işaret ve temsili rızık olarak verilmek üzere, Peygamberin kendisine emânet ettiği meyveyi(hurmayı) saklamakta idi. Bkz. Emel Esin, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi Ve İslama Giriş**, İstanbul, İ.Ü.E.F.M., 1978, s. 179.

³⁵⁵ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü**, 6. bs., İstanbul, Otto Yay., 2014, s. 181.

Resim 57. Şiblizade Ahmed, Fatih Sultan Mehmed, y. 1480, Minyatür, TSM H. 2153, fol. 10a..

(Çevrimiçi) <http://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/culture/visual-art/art-renaissance-venice/content-section-1.4>, 13.3.2017.

Resim 58. Arifi, Kanuni Sultan Süleyman, Minyatür, Süleymanname, TSM H. 1517, y. 321b.

Gül İrepoğlu, Gül: Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği, İstanbul, YKY, 2015, s. 125.

Resim 59. Nakkaş Osman, Çelebi Sultan Mehmed, Minyatür, Zübdetü't-tevarih, TİEM 1973, y. 61a.

Kaynak: Gül İrepoğlu, Gül: Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği, İstanbul, YKY, 2015, s. 126.

13. yy.'ın önemli tasavvuf eserlerinden Mesnevi'de tohum, çiçek, meyve bağlamında şöyle bir aktarım vardır: “...Baharda çiçek dökülünce meyve baş gösterir. Ten de harap olunca can görünür. O çiçek müjdedir, meyve de nimeti. Meyve manadır, çiçek onun sureti. O, çiçek döküldü mü meyve meydana çıkar. O, kayboldu mu bu fazlasıyla görünür. Salkımlar sıkılmadıkça şarap olur mu?... Gerçi meyve ağaçtan sonra vücuda gelir fakat hakikatte evvel odur çünkü ağaçtan maksat odur...”³⁵⁶.

Türk İslam tasavvufuna göre meyvenin kabuğu ve içi, şariat ve hakikat gibidir. Sembolik bir biçimde zahir (egzoterik) ile batının (ezoterik) ilişkilerini, karşılıklı olarak bir meyvenin dış ve iç kısmına benzetir. Meyvenin dışı (şariat), herkesçe izlenilmek için ortaya konulan, herkese hitaben, “büyük yol” ifadesinin de belirttiği gibi dinin zahiri yasalarıdır. Çekirdek (tohum, iç) ise hakikat yani özgerçektir. Şeriatın tersine, buna herkesin gücü yetmez. Ancak zahirin altındakini

³⁵⁶ Mevlana, **Mesnevi**, C. I, b. 2930, C. III, b. 1129.

keşfederek, hakikati örten, onu koruyup muhafaza eden, aynı zamanda gizleyen dış şekiller arasından sıyrılarak ona ulaşmasını bilen kimselere özgüdür³⁵⁷.

Böylece Türk kültüründe meyve simgeciliğinin İslamlık sonrasında da sürdüğünü, ancak bunun artık sadece gül meyvesi gibi özel türleri kapsayan bir simgecilik değil, daha genel bir meyve simgeciliği olduğunu söyleyebiliriz.

5.3. Ağaç Olarak Gül

Yukarıda da bahsedildiği gibi Ziziphus zizyphus'un (hünnap/tavılga/üvez/iğde) türleri arasında gülgillere ait olan özellikle üç türü konumuz açısından oldukça önemlidir. Daha önce de açıklandığı gibi bu üç tür Ziziphus jujuba, Ziziphus spina-christi ve Ziziphus lotus'tur. Z. lotus, Orta Doğu'da da oldukça iyi bilinir. Nitekim İslam inancında önemli bir yeri olan *sidre ağacı* ile yakından bağlantılıdır. Filistin taraflarında ise *sidre Z. Spina-christi* adıyla bilinir.

Sidre en genel anlamıyla Arabistan'ın yemişi/yemiş ağacı olarak geçer. Bu yemiş Arabistan kirazı/hurması olarak da bilinir. Yaygın kanının aksine bu yemiş/meyve/tohum, hurma (تمر) değildir. Aramicesi "nubk"tur. Bu kökten dolayı Arapça'da 'nebak' ya da 'nıbk' olarak da geçer. Nubk, "gülgiller"den olan bu dikenli çalılarının yemişinin genel adıdır³⁵⁸. Hünnap, Arapça'da عَنَاب şeklinde yazılır. Aslında üzüm demek olan, 'inab (عِنَاب) sözcüğü ile eş kökenlidir. Akadça'da *inbu* sözcüğü ise meyve anlamına gelmektedir³⁵⁹.

Sidre, Kur'an-ı Kerim'de de geçmesinden dolayı ayrıca Müslümanlar açısından da oldukça önemli ve kutsaldır. Sidre-i Munteha (Sidratu'l-munteha), yapraklarının gölgesinden dolayı Kur'an'da ve miraç ile ilgili hadislerde "cennetin gölgesi" yani manen ulaşılan huzur ve esenlik halinin simgesi olarak kullanılır. El-munteha sıfatı (en uzak nokta, sınır), nihayete işaret edildiği gibi Allah'ın, yaratılmış tüm varlıkların ulaşabileceği bilgilere bir sınır koyduğu gerçeğinin göstergesidir. Bu özellikle, ne kadar kapsayıcı ve nüfuz edici olsa da insan bilgisinin; cennette (sonsuz

³⁵⁷ Ayrıca meyve simgesi "kalp"le ve kozmosun "altın yumurtası" ile de ilişkilidir. Bkz. Guenon, **İslam Maneviyatı**, s. 39.

³⁵⁸ (Çevrimiçi) <http://biblehub.com/topical/c/crown.htm>, 11.11.2016.

³⁵⁹ (Çevrimiçi) <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/h%C3%BCnnap>, 18.11.2016.

<http://www.kubbealtilagati.com/sonuclar.aspx?km=H%C3%9Cnnap%20E2%80%93%20H%C3%9Cnnab%20E2%80%93%20C3%9Cnnap%20E2%80%93%20UNNAP&mi=0>, 18.11.2016.

huzur), yaratıcının yalnızca zatına ait olan nihai gerçekliğin tamamına, asla ulaşamayacağını gösterir. Allah'ın seçilmiş peygamberlerine bile varlığını, hayatın ve ölümün gerçek anlamını, evreni yaratmasındaki maksadın ve bizzat evrenin kendisinin gerçek sırlarını tamamen açmadığını ifade eder³⁶⁰.

Bu durum konumuz açısından oldukça hassas bir noktadır ki, Alevi ve Bektaşî geleneklerinde, Hz. Ali'nin neden bu kadar önemli olduğuna dair ipuçları içerir. Bilindiği gibi Hz. Ali'nin, bilgilerin tümüne vakıf olduğu kabul edilir. Bektaşî geleneğinde sidre ağacına, "Ali Ağacı" denir. Bu geleneğe göre; Miraç gecesi Peygamber, Rabbi ile konuşmadan dönerken, cennete girmesine izin verilir ve kendisini bir "Sidre" ağacıyla ve onu saran huriler ve bayraklarında aşağıdakiler yazan gilmanlarla karşı karşıya bulur: "Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed Allah'ın peygamberi, Ali de Allah'ın Velisidir". Muhammed'in sorusuna cevap olarak, Cebrail, bu ağacın *Ali ağacı* olduğunu ve yapraklarının peygamberlerin tüm dertlerinin dermanı* olduğunu söyler³⁶¹.

Anadolu Aleviliği, Orta Asya eski Türk geleneklerinin en büyük taşıyıcılarından biridir. Dolayısıyla da "kutlu ağaç" motifinin onlarda bu kadar önemli olmasının sebebi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Fakat aradaki ince nüansı fark etmek gerekir ki, aşağıda bu ince ama önemli ayrım anlatılmaya çalışılacaktır.

Evrenin merkezinde bulunan; yeri, göğü ve cehennemi birbirine bağlayan Ulu Ağaç (Hayat Ağacı) düşüncesi İskandinav ve Orta Asya inançlarında ama özellikle Altay halklarında çok güçlüdür. Altaylılar "yerin göbeğinde"; dalları Bay Ülgen'in evi göğe kadar uzanan dev bir köknarın, dünyanın en yüksek ağacının bulunduğu inanırlar. Abakan Tatarları da göğün yedi katının simgesi yedi dallı kayın ağacının bulunduğu "demir dağ"dan söz ederler. Ostyak Şamanlarının Vasyugan ilahilerinde; kozmik ağacın, gök gibi yedi basamağı olduğundan, göğün tüm bölgelerine yayıldığından ve köklerinin yerin en dibine kadar uzandığından söz

---

³⁶⁰ Muhammed Esed, **Kur'an Meal-Tefsir**, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 6. bs., İstanbul, İşaret Yay., 2011, s. 879, h. 6, 10. Ayrıca bkz. Sandra Keynes, **Whispers From The Woods**, Minnesota, LlewellynPub., 2006, s. 7.

* Tüm dertlerin dermanı, bütün soruların cevabı elbette "bilgi" alınması yoluyla elde edilir. Örneğin; Yakutların Olongho Destanında da; destan kahramanı, ağacı üç kez selamlar ve ağaca dileğini söyler. Ağaç yarılır ve içinden çıkan kadın ona gerekli bilgileri verir. Sonra tekrar eski haline döner. Önal, "a.g.m.", s. 65.

³⁶¹ Birge, **a.g.e.**, s. 161.

ederler. Sözü geçen bu kozmik ağaç “axis mundi”dir yani Altay ve Nors kozmolojilerinin “dünyayı taşıyan”, “evrenin ekseni” olan Direk’tir. Bu mitlere göre ağaç; kozmosun dayanağı, sabit noktası ve biçimiyle mutlak gerçekliği temsil eder³⁶².

Herdem yeşil kalan bu kutlu ağaçlar, özellikle çam türlerine ait olan ağaçlardır. Yerin katları ile göğün katlarını birleştiren bu ulu ağaç motifi, dikkat edilmelidir ki, bizim konumuzu oluşturan meyveli ağaç (gülgiller) simgeciliğinden farklıdır. Çünkü burada; Hristiyanlık ile karşılaştıracak olursak Haç ve Gül simgeciliği gibi, bir simgeyi oluşturan iki ayrı imge söz konusudur. Kesinlikle gözden kaçırılmaması gereken nokta; o, ulu ağacı da en nihayetinde var edenin çiçeği yani tohumu olduğudur (kozalak/palamut). Hayat o tohumun içinde saklıdır. Ağaçtan önce o tohum vardır. Dolayısıyla konu Ali Ağacı olunca mitin hangi yüzünün ele alınacağına iyi karar verilmelidir. Zira Anadolu Aleviliği yüzyılların bilgi, düşünce, inanç ve gelenek birikimiyle son derece ince bir estetik algılayış ve zekayı birleştirmiştir. Katman katman dokunan bu birikim, onu daha derin düzeyde takip etmeyi gerektirir. Sidre ağacı ve Ali Ağacı, Hz. Ali’nin misyonu hatırlanacak olursa (alimlerin alimi), aslında hakikat “bilgi”si simgeciliği ile alakalıdır. Bu yüzden de herdem yeşil ulu ağaçların Ali Ağacı olup, sidrenin Ali Ağacı olmadığına karar vermek bu şartlar altında mümkün değildir. Sadece çam ağaçlarının Ali Ağacı oldukları fikri³⁶³, biraz eksik bir yorum olarak kalacaktır.

Zira köknar da bir çam türüdür ve çamlar da çiçekleriyle ürerler³⁶⁴. Aynı ağaçta hem erkek, hem de dişi çiçekler olur. Çiçeklerin meydana gelmesi ağacın ancak 20-25 yaşında başlar. Ormanda erkek çiçekler aynı zamanda olgunlaştıklarından keseciklerinde bulunan çiçek tozlarını havaya saçarlar. Her çiçek tozunun iki baloncuğu vardır. Böylece, tozlar uzunca bir müddet yere düşmeden havada uçarlar. Uzaktan bakıldığı zaman sarı bir bulut gibi görünen bu toz

---

³⁶² Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, s. 296-297.

³⁶³ Pervin Ergun, **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara, AKM Baş. Yay., 2004, s. 346-374. Ayrıca bkz. Metin Ergun, “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları”, **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**, Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İstanbul, Ötüken Yay., 2002, s. 142. Ayrıca bkz. Nazife Özdemir, “Hz. Ali Ve Yaz Kış Yaprağını Dökmeyen Kutlu Ağaç”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Araş. Der.**, S. 56, 2010, s. 103-108.

³⁶⁴ (Çevrimiçi) http://oregonstate.edu/trees/conifer_genera/spp/true_fir_spp.html, 19.1.2017.

yağmuruna halk arasında “kükürt yağmuru” da denir. Görevi biten erkek çiçeklerin bulunduğu başaklar kurur ve dökülür. “Kozalak”lar ise çamın “dişi çiçek”leridir. Baharda yeni çıkan dalların uçlarında kozalaklar meydana gelir. Kozalağın üzeri, kiremitler gibi üst üste dizilmiş, sert pullarla kaplıdır. Her pul aslında bir “meyve” yaprağıdır. Meyve yaprağının iki yanı başka bitkilerde olduğu gibi kapanmayıp; tersine, açıkta kalır. Bundan dolayı çamlar ve benzeri bitikler açık-tohumlulardandır. Örneğin sarıçam her yıl tepesinden yanlara doğru dallar verir. Ağacın uzaktan görünüşü piramidi andırır. Zamanla alttaki dallar kopar, tepedeki dallar kalır. Çamın tepedeki tomurcuğu koparsa büyümesi durur³⁶⁵. Büyümenin durması, ölüm için geri sayım demektir. Diriliğin kaynağı çiçekte yani (meyve) tohumdadır.

Sünni gelenekte de Hz. Ali'nin yeri başkadır. Kur'an yoluyla Hz. Muhammed'e indirilenlerin anlaşılması, Hz. Ali'deki sır'ın anlaşılmasına bağlıdır. Hz. Ali'ye atfedilen söz alıntılanır, “...*Her kitap kendi sırrına sahiptir, Kur'an'ın sırrı birinci surededir, birinci surenin anlamı Bismillah'tadır ve onun da anlamı birinci harf olan be'dedir, o harfin anlamı da onu be (ب) yapan noktadadır ve ben o noktayım...*”. Fatıha ya da Kur'an'ın ilk suresine Kitabın Anası denilir çünkü yedi ayeti ve 21 harfi vardır; bu yirmi bir harfin sesleri söylendiğinde ortaya 29 harf çıkar ve 29 da bağımsız harflerle başlayan surelerin sayısıdır. *Allah'ın sözünü* dünyaya indirmek Hz. Muhammed'in işleviyken, Hz. Ali'ninki de onu açıklamaktır³⁶⁶.

Be (ب) harfinin altında yer alan bu nokta, tüm yaratılışın sırrı olarak görülmektedir. Arap (ve İbrani) alfabesinin ilk harfi olan Elif'in şekli (ا) bir eksene benzer ve kutupsal bir harftir. Elif'in en üst noktası *sırların sırrıdır*. Ve Be'nin noktasında yansır³⁶⁷. Külli varlığın alanını saran ve sınırlandıran “ilk daire”nin merkezi olarak bu nokta, zaten mevcut ve mümkün bütün yönlerde aynı zamanda görülebilir nitelikteki çemberdir. Gerçekte bir küredir. Temel ve bütünsel şekildir ki, ayrılma yolu ile bütün öteki şekiller ondan doğacaktır³⁶⁸.

³⁶⁵ (Çevrimiçi) <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Reproduction+of+pine+trees>, 17.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.nkfu.com/cam-agacinin-ozellikleri-cam-agaci-cesitleri-nelerdir/>, 17.1.2017.

³⁶⁶ Birge, **a.g.e.**, s. 173-174.

³⁶⁷ Elif'in üstündeki noktayı (daha rahat görselleştirilmesi açısından Medli Elif kullanılmıştır) ve dikey olan eksenini; tam bir çember oluştururken, ilk 90°lik eğimde (tam yatay pozisyon) Be harfi oluşur. ا - ب

³⁶⁸ Guenon, **İslam Maneviyatı**, s. 56.

Türk-İslam gizemciliğinde Elif ¹, üstündeki noktanın aşağı doğru inmesiyle oluşmuştur. Nitekim elif de dikey eksenyle üzerindeki noktayı işaret eder. Bu da merkez simgeciliğini anımsatır ki, ortası işaretli daire (güneş ve and okunan piktogramlar gibi) hakkındaki görüşler şöyle özetlenebilir: merkez, dairenin en önemli noktasıdır. Daireye göre kökendir, daireyi oluşturandır, dairenin *kalbi*, *göbeği*, *özüdür*, en iç olandır ve çemberin tüm noktalarına eşit uzaklıktadır. Çember için başlangıç ve sondur. Dairenin merkezinden geçen bir eksen etrafında döndüğü düşünülürse, merkez sabit olandır, değişmez olandır, hareketsiz kalandır, yani “kutup”tur. Merkez, hareketsiz olmakla birlikte hareket ettirendir. Daire noktanın yayılması olarak düşünülürse, eksen ya da merkez tezahürün yayıldığı prensiptir, ilk nedendir, dairenin *tohumudur*, çekirdeğidir. Dolayısıyla aslında merkez, daireyi içerir³⁶⁹. Bu yüzden Plotinus (204-270) “merkez, dairenin babasıdır” demiştir³⁷⁰.

Noktalı daire sembolü, “bir”in ikiyi yaratması simgeciliği (Türk tasavvufunda aynen korunmuştur) ile paraleldir. Harfler ilminin geleneksel verilerine göre, Allah evreni harflerin ilki olan Ā (elifle) değil ama ikinci harf olan ب (be) ile yarattı. Hakk-tevhid, zuhurun ilk ilkesi olsa da bu zuhur doğrudan doğruya ikiliği varsayar. Mümkün varlıkların sayısız çokluğu Be’nin iki ucuyla simgelenen zuhurun birbirini tamamlayan iki kutbu gibi, bu iki terim arasında ortaya çıkmış olur. Öyleyse yaratılışın kökeninde Be vardır. Yaratılış onunla ve onda olur³⁷¹.

Bu durum, tasavvuf düşüncesinde çok güzel bir şekilde ifadesini bulur. Merkezi (noktayı) simgeleyen gonca halindeki gül; vahdete, birliğe, açılmış gül; kesrete (çokluğa) yani birliğin çokluk halinde görünüşüne bir işaretir. *Gonca gül*; halvet halini, dervişin Rabbi ile olan *sır anını*, açılmış gül; sırrın açığa vurulmasını anlatır. Kesret içindeki vahdeti ifade etmek bağlamında *serv-i gül endam* tabiri kullanılır. *Gülşen* ise gönül açıklığının adı olup, kir ve pastan temizlenerek cemel-i ilahinin tecellisine hazır hale gelen kalbi (gönül) ifade eder³⁷².

³⁶⁹ Alparslan Salt, **Ansiklopedi Semboller: Neo-spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında**, İstanbul, Ruh Ve Madde Yay., 2006, s. 95-96.

³⁷⁰ Plotinus, **Enneads**, VI. 8. Bkz. (Çevrimiçi)

https://www.loebclassics.com/view/plotinus-enneas/1966/pb_LCL468.287.xml, 19.11.2016.

³⁷¹ Guenon, **İslam Maneviyatı**, s. 55.

³⁷² Mehmet Necmettin Bardakçı, “Türk Tasavvuf Kültüründe Gül Sembolü Üzerine Bazı Düşünceler”, **Gül Kitabı**, s. 114.

5.4. Sıvı Olarak Gül

10. yy.'dan itibaren Türk dünyası, İslamiyet'le daha yakından tanışmaya başlamış, Hakani Türklerinin (Karahanlılar) İslam'ı kabulüyle Batı Türkleri arasındaki din savaşı bitmiş ve Batı Türkistan'ının tamamı ile Doğu Türkistan'ın batı kısmı Hakani Türk devleti içinde birleşmişti. Uygurlar ise İslam'ı ancak 1473'ten itibaren benimseyecekti. Hakani Türk devleti İslam'ın güçlü bir kalesi olarak yükselmiş, Hotan'ı da fethetmelerinden sonra Türkistan'a da hakim olmuşlardı. Bu ilk büyük Türk İslam Devleti 926-1220 arasında üç yüz yıl kadar devam etmiş ve yüksek bir medeniyete ulaşmıştır. İşte bu Türk İslam medeniyeti, çağdaşı olan bütün Türk çevrelerini etkilemiş ve gelecekteki bütün Türk İslam nesillerine kendi öz üslubunu da böylece aktarmıştır³⁷³.

Hakani medeniyetinin, Türk dünyası içinde aldığı bu merkezi mevki, Burkan ve Mani dinlerini de bünyesinde özümseyen bir Türk kültürünün varisi olması ve Türkçe bir edebiyatla, Türk geleneğinde bir sanata dayanmasından dolayıdır. Hakani Türkleri böylece Türk Budizm kültürünün düşünceleriyle harmanlanmış yenilikleri İslam medeniyetine de aktarmış oluyorlardı. Türkistan'da kurulan bu medeniyetin yetiştirdiği "kişilik" imajı ve hayat görüşü, Türk İslam'ının öz üslubu oldu. İşte bu yüzden 8-10. yy'a tarihlenen Argu'da bulunmuş bir Türk mezar taşında; başında Müslüman olduğunu gösteren sarık ve elinde kadeh tutan heykele rastlanabilmektedir³⁷⁴ (R. 60).

Resim 60. Argu'da bulunmuş mezar heykeli, 8-10. yy., Kırgızistan.

Kaynak: Emel Esin, "Farabi'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür Ve Sanatı", İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C. VI, Cüz 3-4, İstanbul Üni., 1976, s. 139.

³⁷³ Esin, **İslama Giriş**, s. 165-166.

³⁷⁴ **A.g.e.**, s. 169.

11-13. yüzyıllarda³⁷⁵ Anadolu'ya akan zihniyet büyük ölçüde Hoca Ahmed Yesevi'den (1093-1166)³⁷⁶ etkilenmiş ve mütemadiyen kendini geliştirmeye devam etmiştir. Ahmed Yesevi doğuştan Hakani Türk kültürüne mensup bir şahsiyetti³⁷⁷. İslam'a geçişin yoğunluk kazandığı bu dönem çok coşkulu, yaratıcı ve verimlidir³⁷⁸. Böylesi bir durum, Bektaşilik'i (ve Alevilik) oluşturacak olan dini ve toplumsal koşulları gözler önüne serer. Bu durum Mevleviler ve diğer tarikatlar için de geçerlidir. Anadolu Aleviliği ve Bektaşilik özellikle önemlidir, çünkü Orta Asya Türk gelenek ve inançlarını; İslam ve Anadolu'da var olan diğer düşüncelerin çeşitli biçimleriyle hem öğreti ve hem de pratikler düzeyinde birleştirmiş ve ortaya sadece Anadolu'da rastlanabilecek eşsiz bir entelekt düzeyine erişmiş Türk-İslam sentezi ortaya koymuştur³⁷⁹.

11-13. yy. Anadolu halkı köken olarak karakter ve dilleriyle Orta Asya Türkleriyle akrabaydı. Yüzeysel olarak Hristiyanlaşmış Anadolu halkı, yalnızca Yunan ya da Arnavutlar değil bir zamanlar Nesturi Hristiyan olan yüzbinlerce Türk'ün torunları da önce Ahilik sonra Bektaşilik potasında birleşmişti³⁸⁰.

---

³⁷⁵ Türklerin, İran ve Anadolu topraklarına yayılışı, Türkistan ve Maverâünnehir'de olduğu gibi, Orhon Türk İmparatorluğu'nun yıkılışına ve 9. yüzyılda Kırgızlarca şimdiki Moğolistan'dan çıkarılan Uygurların çökmeye başlamasından sonra hızlanmıştır. Türk ögeleri, aralarında Sogdların önemli yer tuttuğu İranlı nüfusa gelip katılınca Türk ve İran kültürü, önce birlikte yaşamış; fakat sonraları Türk dilinin İran dillerine baskın gelmesi ve yerli nüfusun giderek Türkleşmesi bu bölgelerin niteliğini değiştirmiştir. Bkz. Irene Melikoff, **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe**, Çev. Turan Alptekin, 7. bs., İstanbul, Cumhuriyet Kitap., 2010, s. 32.

³⁷⁶ Aslında Ahmed Yesevi'nin hangi tarihte doğduğu tam olarak bilinmese de bunun 11. yy olduğu kabul edilir. Ahmed Yesevi, küçük yaşlarında Yesi şehrine (Türkistan) gelir ve eğitimine orada başlar. Gerek Yesevi lakabını alması gerek Arslan Baba'nın onunla Yesi'de buluşması hakkındaki anane bu görüşü kuvvetlendirir. Bkz. Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevi", **TDV İA**, C. II, İstanbul, TDV, 1989, s. 159-161.

³⁷⁷ Esin, **İslama Giriş**, s. 178.

³⁷⁸ Türk tarihi için çok önemli bir şahsiyettir. Onun bu önemi sadece birkaç cilt tasavvufi manzume yazmış eski bir şair olmasından değil; İslamiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı zamanlarda, onlar arasında ilk defa bir tasavvuf düşüncesi meydana getirerek, hem zihinsel hem manevi değerler üzerinde asırlarca hüküm sürmüş ve hala da sürüyor olmasındandır. Ondan önce de tasavvuf düşüncesini ortaya atanlar olmuştur fakat o çağlarda baskın olan İran kültürünün etkisinde kalmaktan tam olarak sıyrılamamışlardır. Hoca Ahmed Yesevi ise güçlü kişiliği ve derin maneviyatıyla ilk defa bir Türk İslam Tasavvuf yorumu oluşturmuş ve Türkler arasında ilk tarikat böylece kurulmuştur. Yesevilik denilecek bu çok önemli tarikat geleneğinden, önce Bektaşilik daha sonra da Nakşibendilik doğacaktır. Bkz. M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Yay. Haz. Orhan Köprülü, 12. bs., Ankara, Akçağ Yay., 2012, s. 125, 127, 130.

³⁷⁹ Birge, **a.g.e.**, s. 22.

³⁸⁰ **A.g.e.**, s. 242, 245.

Bektaşilik geleneği, bir irfan ve bir bilinç birikimidir (gnose, gnostic). Bektaşi ve Alevilerde bugün dahi sürdürülen gelenekler, Orta Asya ananesiyle sıkı bir ilişki içindedir. Bu inanç; İslam anlayışı içerisinde, eski geleneklerin sürdürülmesi şeklinde tanımlanabilir. İşte tam da bu yüzden eski Türk kültürünün en yakın izleri Anadolu Aleviliğinde bulunmaktadır. Örneğin hala çok sayılıp, ciddi olarak değer verilmeye devam edilen gelenekler arasında şu inançlar vardır:

Doksan dokuz alem veya doksan dokuz Tengri, Altay inanışlarında yer alır. Esas itibariyle 9 rakamından türeyen 99 Tanrı veya gök, Büyük Tanrı'nın yardımcılardı. Her birinin, Gök Tanrı'nın işlevlerinden gelmek gibi bir niteliği bulunan bu 99 tanrı, toprak-ananın 77 derecesine karşılıktır. Bu simgeleşmiş sayılara Bektaşi menakıbnamelerinde, binle çarpılmış olarak, birçok kez rastlanır. Fakat artık tanrıları değil, tanrısallaşmış kişilikler olan “ruhani ulular”ı nitelemektedirler. Hacı Bektaş Vilayetname'sinde Hacı Bektaş'ın gelenek ve söylencedeki mürşidi Ahmed Yesevi, “Türkistan'ın doksan dokuz bin pirinin piri” olarak geçer. Kendisinden daha alt basamakta yer alan müridi Hacı Bektaş da “Horasan'ın yetmiş yedi bin erenlerinin piri”dir. Geleneğin kutlu sayılarında bir değer değişmesi olmuştur. Bu sayılar, önceleri tanrıları nitelendiriyorken, ruhani ululara uygulanmaya başlanmış ve bir çeşit yeniden ayarlama, bir değer ayarlaması amacı ile binle çarpılarak kullanılmıştır. Ayrıca, ceng ya da sefer gülbangları gibi dualarında yeniçeriler sık sık değişik güçler atfettikleri Erenleri yardıma çağırmaktadırlar. Sözelimi Hz. Muhammed “Söz”ün (Ku'ran-ı Kerim), Hz. Ali Zülfıkar'ın, Ebu Müslim Kılıç'ın ve Hacı Bektaş-ı Veli ise Nefes'in gücüne sahiptir. Daha da ötesi, birçok Bektaşi gülbangında olduğu gibi yeniçeri gülbanglarında da gizemli doğaüstü varlıklar vardır. Üçler, Yediler ve Kırklar. Bunlara “Rical-i Gayb” (bilinmeyenin seçkinleri) de denir. Bu veliler, meleksi bir tabiata sahip olup gayba aittirler. Gerçek nitelikleri insanlar tarafından kavranamaz. Gizem dolu bir panteonu oluştururlar. Belirtmek gerekir ki, Zülfıkar ve kılıç aynı şey değildir. Kılıç; maddi anlamda, ordunun

gücünü temsil ederken, Zülfikar; manevi anlamda ruhsal gücü ifade eder. Çünkü Zülfikar'ın kendi iradesi ve doğüstü güçleri vardır³⁸¹.

15. yy.'dan sonra Bektaşilik, Hurifilik akımından oldukça etkilenmeye başlamış ve sonunda da bu akımı kendi görüşleriyle uyumlandırarak bünyesine katmıştır³⁸².

Başka bir önemli kültür taşıyıcısı da dini ritüel olarak uygulanan dans törenleridir. Bu törenler Türk kültüründe bugün dahi öneminden bir şey kaybetmeden devam etmektedir. Yesevi törenlerinden beri bilinen ve uygulanan dinsel oyunlar (danslar) mevcuttur. Bu oyunlar; Alevilikteki Semah, Mevlevilikteki Sema danslarının da büyük atası diyebileceğimiz kadar çok eskilere dayanır. Ritüel raks ile birçok eski kültürde karşılaşılır. Nitekim Türk olmayan gizemcilerde de bu danslar bulunur. Ancak Tabgaç ve Göktürk dönemi şaman törenlerinde belirgin biçimde ivedi (hızlıca ve peşpeşe) dönüşlere dayanan bu oyun-dansa rastlanır. Bu oyunlar, 6-9. yüzyıl arasında dinsel törenlerin en özgün özelliklerinden biridir. Böylece semahların ilk izleri belirgin biçimde ortaya konmuş olur³⁸³.

---

³⁸¹ Erdal Küçükyalçın, **Turna'nın Kalbi: Yeniçeri Yoldaşlığı Ve Bektaşilik**, 3. bs., İstanbul, Boğaziçi Üni. Yay., 2013, s. 217-218. Ayrıca bkz. Melikoff, **a.g.e.**, s. 49-50. Ayrıca bkz. Ögel, **Türk Mitolojisi**, C. I, s. 447.

³⁸² Hurifilik, 1398 yılında, Horasan'ın Esterabad şehrinde Fazlullah adında bir adamın kendisini yeni peygamber olarak ilan etmesi, Tanrı ve evrenin son hakikatının kendisine indirildiğini ileri sürmesiyle başlamıştır. Ona göre, Tanrı'nın ilk durumu, İslam tasavvufunun genelde öğrettiği gibi, aslında "Gizli Hazine" (Kenzi Mahfi) olan bir bilinmeyen ilk Neden'dir, ve ilk ortaya çıkış ya da tezahür söz, kelam, şeklinde olmuştur. Asıl biçimiyle bu söz soyut ve farklılaşmamıştır, kelamı nefsi. Nihai Hakikat kendisini daha fazla tanıttıkça bu Soyut Söz belirli unsurlara ayrılmış ve dışlanmış bir hale gelmiştir, Arap alfabesinin yirmi sekiz ve Fars alfabesinin otuziki harfi. Bu, Söylenen Söz ya da Kelamı melfuzun unsurlarını oluşturur. İşte bunların bileşiminden duygu ve bilinç dünyası meydana çıkar. Tanrı'nın peygamberler aracılığıyla kendisini tanıtmaya giderek ilerlediği için, her bir peygamber sırasıyla doğal olarak, evrenin kendilerinden yaratıldığı bu harf ve unsurların giderek artan bir sayısıyla anlayışlarını açığa vururlar. Böylece Adem 9 harfin, İbrahim 14, Musa 22, İsa 24, Hz. Muhammed 28 ve 'son peygamber' Fazlullah 32 harfin bilgisiyle ortaya çıkar. Son dördü için unsurların sayısı, indirilen her bir kitabın yazılmış olduğu alfabelerin harf sayısıdır, İbranice'de 22, Yunanca'da 24, Arapça'da 28 ve Farsça'da 32.

Hurifilik ortaya çıkmadan önce, Kabalacı gizli felsefenin bir özeti olarak kabul edilen Sefirot ağacının yorumuna göre: "Sefirot'u oluşturan (10) sayı, yollara karşılık gelen 22 harfle birleştirilince sonuç 32'dir; bu sayı Kabalacı Bilgelik Yollarını temsil eder. Bazen Büyük Yüz'ün ağızındaki 32 diş veya İlahi Beyin'den çıkan 32 sinir diye de gösterilebilen bu Yollar, masonluktaki adayı Soylu Sırrın Prensi mertebesine yükselten 32 dereceye tekabül eder. Kabalacılar ayrıca orijinal İbranice Kutsal Kitap'ın ilk bölümü Tekvin'de Tanrı isminin 32 kere geçmesini çok önemli bulurlar. Hahamlara göre, insan bedeninin mistik analizinde 32 omur, yukarı, *Bilgelik Tapınağına, kafatasına* çıkar. Bkz. M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 370-371. Ayrıca, bkz. Birge, **a.g.e.**, s. 167-168.

³⁸³ Esin, **İslama Giriş**, s. 177-178. Ayrıca bkz. Fuat Bozkurt, **Türklerin Dini**, İstanbul, Cem Yay., 1992, s. 165.

Budist dönemde döne döne oynanan bu dinsel dönüşler, tengridem oyun “tanrıların dansı” (göksel oyun) olarak bilinir, Yeseviler tarafından da devam ettirilir. Dini istiğrak³⁸⁴ yani, *kendinden geçip dünyayı unutma*³⁸⁵, “kadeh” simgesi ile ifade edilir³⁸⁶. Bu inanç, gizemcilikte olduğu gibi sürer. Türkler arasında özellikle *ant içme* törenini karşılar. Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkçe’de “ayak”: çanak, kase ve kadeh anlamlarının³⁸⁷ yanı sıra; ırmak ya da çayların döküldüğü, toplandığı yer de (su ayağı) demektir³⁸⁸. Bu noktada hatırlanmalıdır ki, eski Türk geleneğinde; kan kardeş ve/veya dost olmak için kişiler kanlarını “and ayak”ına yani ant kadehine damlatıp, içindeki sıvıyı öyle içmekteydiler³⁸⁹.

922 yılında İslam’ı seçen proto-Bulgar Türklerinin hanı (Yıltavar’ı) Almuş; İskit, Hun ve Türk töresinde olduğu gibi, “sücu” (meyve/bal şarabı) kadehi ile ant içer. İslam öncesi Türk kültüründe oldukça iyi bilinen; “Hızır’ın, Ahmet Yesevi’ye *kadeh* sunması” motifi, Türk İslam Tasavvufunu derinden etkileyecek ve kadehin içinde yeşim taşından yapılmış olduğu düşünülen *ölümsüzlük iksiri*³⁹⁰ yani Türkçe

---

³⁸⁴ Bir şeyin içine gömülme, içine dalma, garkolma. Tasavvuf dilinde de: Allah’tan başka her şeyden ilgisini keserek vecde dalma, kendinden geçip dünyâyı unutma hali anlamına gelir. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=isti%C4%9Frak&mi=0>, 15.11.2016.

³⁸⁵ Bellek yitimi (kendi kimliğini unutma); uyku, sarhoşluk, uyuşma, tutsaklık, düşüş, sıra hasreti Gnosis üstatlarının yaratımı olmasalar da, Gnostiklere özgü simge ve imgeler arasında yer alırlar. Ruh, maddeye yönelip bedensel zevkleri tanımak isteyince, kendi kimliğini unuttur. Örneğin; “Hayat”a (maddeye) dalmanın yol açtığı bellek yitimi ve bir elçinin (aracının) davranışları, şarkıları ve sözlerinin verdiği bilgilerle kendini hatırlama izleğinde, en yaygın efsanelerden biri, Matsyendranath’ın bellek yitimi hikayesidir. Bu yoga üstadı, bir kraliçeye aşık olur ve kimliğini tamamen unutarak onun sarayına yerleşir. Matsyendranath’ın tutsak olduğunu öğrenen müridi Goraknath, bir dansöz kılığında onun karşısına çıkar ve bilmece gibi şarkılar söyleyerek dans etmeye başlar. Matsyendranath yavaş yavaş gerçek kimliğini hatırlar. “Tensel yol”un ölüme götürdüğünü, “unutkanlığının” aslında gerçek ve ölümsüz doğasını unutmak anlamına geldiğini ve saraydaki “büyüleyiciliğin” (yanılsama) din dışı hayatın seraplarını temsil ettiğini anlar. Goraknath, neredeyse “ölümsüzlüğünü” yitirmesine neden olacak “unutkanlığa” tanrıça Durga’nın (birçok yönden Al Ruhuna benzer) yol açtığını açıklar. Bu büyü diye ekler Goraknath, “Doğa”nın (Durga) insanın başına indirdiği ezeli ve ebedi “bilgisizlik” lanetini simgeler. Bkz. Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi II**, Çev. Ali Berktaş, 3. bs., İstanbul, Kabalcı, 2012, s. 429-431.

³⁸⁶ Hoca Ahmed Yesevi, onsekizinde istiğrak kadehini kanıncaya kadar içmiş ve kanatlanıp uçmakta idi: “...*Gavs-ül giyâs mey içirdi, toydum, muna! Andın songra, kanat kakıp uçtum, muna!...*”. Bkz. Esin, **İslama Giriş**, s. 180.

³⁸⁷ DLT, C. I: 80-84, C. II; 346, 446, C. III; 296.

³⁸⁸ Ögel, **Türk Mitolojisi II**, s. 388.

³⁸⁹ İnan, “Eski Türklerde Ve Folklorunda Ant”, s. 279-290.

³⁹⁰ Abi-hayat, “yaşam suyu”: Efsaneye göre Hızır, İlyas ve İskender, tehlike ve baskının hüküm sürdüğü bir bölgeye bu suyu aramaya giderler. İskender korkar ve vazgeçer. Hızır ve İlyas gider, kaynağı bulup, sudan içerek ölümsüzlük kazanırlar. Tasavvufta bu, Hakk’a ilişkin deneyimsel bilgiye yapılan bir göndermedir. Bkz. Birge, **a.g.e.**, s. 248.

adı ile “tiriglig suvı” (dirilik suyu) veya *bengisu* da vahdet şarabı ile eşdeğer olacaktır³⁹¹.

Hayat (bilgelik) kaynağı olan bu mucizevi (göksel) su; içinde bulunduğu kabı (kase/kadeh) ve gül birbiri ile bağlantılıdır. Bunu daha iyi anlayabilmek için aşağıda sırasıyla bazı örnekler karşılaştırmalı olarak verilecektir.

Resim 61. Seyyid Lokman, Nakkaş Osman, Ayağını yere vurmasıyla su çıkacağı bilgisini getiren meleğin Hz. Eyyüb’e çiçek (gül) sunması, Minyatür, Zübdetü’t-tevarih, TİEM 1973, fol. 56b .

Kaynak: Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, İstanbul, YKY, 2007, s. 222.

Bengi; Eski Türkçe’de, ölümsüz, sonu olmayan, ebedi demektir³⁹². Özellikle eski Türk kültüründe çok önemli bir motif olan bengi su³⁹³, ölümsüzlük suyu olduğu

³⁹¹ Hoca Ahmed Yesevi’nin eserlerinde (Hikmet) Pir-i Mugan olarak geçen kişilik, bazen Hz. Muhammed, bazen Hz. Hızır, bazen de Türklerin İslam’a girmesine yol açan Satuk Bugra Han’a işaret eder. Bkz. Esin, **İslama Giriş**, s. 177-178.

³⁹² E.T. *menggü>beñgü> bengi*. Bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.kubbealtugati.com/sonuclar.aspx?km=BENG%C4%B0&mi=0>, 17.1.2017.

³⁹³ Hemen hemen bütün dünya mitlerinde var olan bu kavram, Türk-İslam kaynaklarında ve edebi eserlerinde; aynü’l hayat, nehrü’l hayat, ab-ı cavidani, ab-ı zindegi, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu, bazen de Hızır ve İskender’e atfen ab-ı Hızır veya ab-ı İskender vb. isimlerle anılmıştır. Efsanelerin dışında, ab-ı hayata Ku’ran’da Hz. Musa ve Hızır kıssası anlatılırken de dolaylı

için *dirilik* verendir. Dirilik suyu ve bengisu aynı kavramı ifade etmek için kullanılmıştır³⁹⁴. Kutadgu Bilig’te de bu kavrama (tiriglik suvı/ dirilik suyu) çok güzel bir atıf vardır:

“...Tilek ârzû nimet tükel yese sen, tiriglik suvın sen bulup içse sen/

Sunu tutsa elgiñ eger kök közin, başıñ kökke tegse yana yerde sen...”

“...Bütün arzularına ve dünya nimetlerine nail olsan, ab-ı hayatı bulup ondan içsen/ Elini uzatarak gökteki yıldızları tutsan ve başın göğe değse bile, sonunda sen yine yerdesin...”³⁹⁵.

Bu “sonsuzluk kaynağı su” anlayışı, en eski zamanlardan beri Türk kültüründe vardır. Zira su, Türk geleneklerinin en derindeki temeli ve bu temelin köklerini tutan yegane unsur olmuştur. Türklerdeki yer-su anlayışı ve inancı tam bir “vatan” kavrayışıdır. Dualar bile Tanrı’ya, “Türkün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın” şeklinde yapılır³⁹⁶. Bütün büyük dünya kültürlerinde: toprak ile su, ayrı ayrı unsurlar olarak görülmüşlerdir. Türkler ise toprağı, susuz düşünmemişlerdir. Bu gerçekçi bir görüştür. Örneğin; “yer ruhları”, yer ve sular içinde toplanmışlardı³⁹⁷.

Aslında su, bütün potansiyel ve üretken güçleri temsil eder. Sular tüm varoluşun kaynağı, fons ve origo’dur³⁹⁸. Potansiyel gücün ve ayrışmamışlığın ilkesi, her tür kozmik tezahürün temeli, bütün tohumların taşıyıcısı olan su, bütün biçimlerin kaynaklandığı ve bir felaket ya da kendi gerilemeleri sonucunda dönecekleri “ilk öz”ü simgeler (tufan mitleri gibi). Ne tür bir kültürel örüntü söz konusu olursa olsun su, kozmik döngünün hem başında hem de sonunda vardır. Ama asla tek başına var olamaz. Çünkü o, parçalanan bütünlüğünde tüm biçimleri potansiyel olarak barındıran bir hayat kaynağıdır, her biçimin öncülü, her yaratının

---

olarak temas edilmiştir. Bkz. Kur’an xvii. 60-82. Ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Ab-ı Hayat: Tasavvuf”, TDV İA, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 1-3.

³⁹⁴ Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 327.

³⁹⁵ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Çev. Reşid Rahmeti Arat, 3. bs., Ankara, TTK, 1985, LXXXI, 6148-6149.

³⁹⁶ Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 315.

³⁹⁷ *A.g.e.*, s. 322.

³⁹⁸ Fons et origo; Latince olan bu söz öbeği “kaynak ve başlangıç”ı ifade eder. Bkz. (Çevrimiçi) https://en.oxforddictionaries.com/definition/fons_et_origo, 17.1.2017.

desteğidir. Bütün bu potansiyel güçleri kendinde toplayan su; “hayat suyu” ve yaşamın simgesidir³⁹⁹.

Kozmogoni simgesi ve *tüm tohumların taşıyıcısı olan su*, büyüsel bir maddedir. Her derde devadır; iyileştirir, gençleştirir ve yaşamı sonsuz kılar. Suyun ilk örneği “hayat suyu”dur (bengisu/dirilik suyu/ab-ı hayat). Daha sonraki dönemlerde hayat suyu göğün katlarıyla birlikte anılır olmuş ve böylece gökte bulunan kutsal sıvı; “beyaz homa” ya da “göksel soma” vb. temalar doğmuştur. “Hayat suyu”, “gençlik çeşmesi” aynı metafizik ve dinsel gerçekliğin türevleridir: suda yaşam, güç ve sonsuzluk vardır. Bu su doğal olarak kolayca ulaşılabilecek bir yerde olamaz. Bu su, her yerde bulunabilecek bir su değildir ve elbette özel (çoğu zaman korkunç canavarlar) yaratıklar tarafından korunmaktadır. Hayat suyunun kaynağına ulaşmak ve bu suya sahip olmak için bir dizi zorlu sınav ve sınamalardan geçmek gerekir⁴⁰⁰. Ne de olsa bu ölümsüzlük iksiri zulmettedir (karanlıklar diyarı) ve karanlığa girmek büyük cesaret ister. Sonsuz aydınlığa kavuşmak, öncelikle sonsuz karanlığa düşmeyi göze almakla başlar⁴⁰¹. Kutsal kase (kupa/kadeh), hayat ağacı ya da hayat suyu arayışı; özünde hep aynı yani hep bu “ezeli ve ebedi hakikat”in arayışındır.

---

³⁹⁹ Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, s. 196-197.

⁴⁰⁰ **A.g.e.**, s. 200.

⁴⁰¹ Ab-ı hayat ve Hızır efsanesi şu şekildedir: Nuh Peygamberin torunu, Yunan soyundan İskender-i Zülkarneyn, ebedi hayat veren ve insanüstü güçler kazandıran ab-ı hayattan bahsedildiğini duyar ve bunu aramaya karar verir. Rivayete göre Allah bunu Sam'ın soyundan birine nasip edecektir. Zülkarneyn, halasının oğlu olan ve Hızır diye anılan Elyesa ile askerlerinin refakatinde bir yolculuğa başlar. Ab-ı hayat, “zulmet”te yani karanlıklar ülkesindedir. Yolda bir fırtına yüzünden Zülkarneyn ve Hızır, askerlerinden ayrı düşerler. Bir müddet sonra zulmete (karanlıklar ülkesine) gelirler. Zülkarneyn sağa, Hızır sola giderek yollarını bulmaya çalışırlar. Günlerce yol aldıktan sonra Hızır, ilahi bir ses duyar ve bir nur görür. Bunların, kendisini çektiği yere gidince de orada “ab-ı hayatı” bulur. Bu sudan içer ve yıkanır. Böylece hem ebedi hayata kavuşur, hem de doğaüstü güçler kazanır. Daha sonra Zülkarneyn'le karşılaşırlar. Zülkarneyn durumu öğrenir ve ab-ı hayatı aramaya koyulur. Fakat bulamaz ve sonunda kaderine razı olur. Bir müddet sonra da kaçınılmaz olarak ölür. Bkz. Ocak, “a.g.m.”, s. 1-3.

Resim 62. Kalender Paşa, Hz. Hızır ve Hz. İlyas'ın, Zulmet'te Ab-ı Hayat pınarının başında ölü bir balığı diriltmeleri, Minyatür, Falname, TSM H. 1703, fol. 9b.

Kaynak: Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, İstanbul, YKY, 2007, s. 42.

Türklerdeki *bengisu/dirilik suyu* kavramı İslamlığın kabulünden sonra “vahdet şarabı” kavramına dönüşecektir. “Vahdet şarabı”ndan içmek; Bektaşiler ve diğer tasavvuf ehli için, İlahi Hakk'ın gerçekliğini örten hicabın aradan kalkması ve tensel istekleri aşarak sadece duyuyla algılamanın ötesine geçip, tinsel dünyaya karşı bir uyanıklığa ulaşmanın saf bir alegorisidir⁴⁰². İnsan eğer kendi benliğini yani “kendilik ayrımını” bir kenara bırakır ve vazgeçebilirse (fena makamı), işte o an

⁴⁰² Gnostik külliyatta bilgisizlik ve uyku, “sarhoşluk”la ilgili terimlerle ifade edilir. Örneğin Hakikat İncili'nde “Gnosise sahip olan”ı, “sarhoş olduktan sonra yeniden kendini toparlayan ve yeniden kendine gelip, özünde onun olanı yeniden açıklayan bir kişi”ye benzetir. “Uyanma”; edinilen bilgileri hatırlama, ruhun gerçek kimliğini yeniden keşfetme yani, “göksel kökeni”ni yeniden “bilme” anlamına gelir. Maniheist bir metinde: “Göz kamaştırıcı ruh, içine düştüğün sarhoşluk uykusundan uyan... Başlangıçta yaşadığın o yüce yere kadar izle beni” diye yazılıdır. Sabîî geleneğinde, göksel elçi Adem'i derin uykusundan uyandırdıktan sonra, ona şöyle seslenir: “Artık ne uyukla ne de uyu. Tanrı'nın sana verdiği görevi unutma”. Sonuç olarak Gnostik vaazda bu imgeler (bilgisizlik, bellek yitimi, tutsaklık, uyku, sarhoşluk) ruhen ölmeyi ifade etmek için kullanılan eğretilenlere dönüşür. Gnosis, gerçek hayatı, yani kurtuluşu ve ölümsüzlüğü sağlar. Bkz. Eliade, **Düşünceler Tarihi II**, s. 432.

Tanrı'da var olmanın (beka makamı), tarife sığmaz hissini elde etmiş olur ki, bu da vahdet şarabının sırrına ermektir⁴⁰³.

Hristiyanlıkta varolan kutsal kase efsanesi de (graal) yukarıda işaret edildiği gibi And Tulusu, Vedik Soma, Mazdek Homa gibi, gerekli şartları taşıyanlarda, *ezellilik hissini* tekrar kazandıran ölümsüzlük iksirini (bengisu) içeren kurban kadehi ile aynı anlama sahip olduğunu fark etmek kolaydır⁴⁰⁴. Kadeh, kupa, kase ve onun içerdiği şey *gül* simgesi ile yakından ilişkilidir ve bu durumun en güzel açıklamasını, ikisini de birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak yorumlayan Türk-İslam tasavvufu yapmıştır. Karmaşık gibi görünen fakat çok derin olmasına rağmen oldukça yalın bir mantığı olan bu süreci net olarak anlayabilmek için gnostik Hristiyanlıkla başlamak uygun olacaktır.

Örneğin; çoğu Hristiyan söylencesinde kutsal kasenin, İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde şarap için kullandığı "kupa" (kadeh) olduğu açıkça ortaya konulur. İsa bir açıklama yaptıktan sonra şarap, mucizevi biçimde onun kanına dönüşür⁴⁰⁵. Arimatealı Yusuf, İsa çarmıhta çakılıyken ya da çarmıhtan indirildiğinde, kanını bu kase ile toplamıştır⁴⁰⁶. Fakat Kutsal Kase ile ilgili bazı öykülerde de kasenin bir *taş* gibi görünmesine neden olan bazı belirtiler vardır. Örneğin; Wolfram Von Eschenbach'ın (y. 1170-1230) oldukça tanınan eseri Parzival'de bu taş lapis exilis'ten (felsefe taşı) yapılmıştır⁴⁰⁷. Eserdeki açıklamaya göre; bu taşın gücüyle Anka (phoenix) küle dönüşür ama ona hayat veren de bu küllerdir. Anka tüylerini böylece döker ve öncekiden daha canlı, daha güzel ve parlak tüylere sahip olur. İnsan ne kadar hasta olursa olsun, o taşı gördükten sonraki hafta boyunca ölmeyeceği kesindir. İster kadın ister erkek olsun taşı gördüğü an, yaşamının en iyi yıllarındaki görüntüsüne bürünecektir. Taş, insana öyle bir güç verir ki, beden ve kemikler bir

⁴⁰³ Çelebioğlu, "a.g.m.", s. 3-4. Ayrıca bkz. Birge, **a.g.e.**, s. 241.

⁴⁰⁴ Rene Guenon, **Alemin Hükümdarı: Dinlerde Merkez Sembolizmi**, Çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, İnsan Yay., 2004, s. 42.

⁴⁰⁵ "...Sonra bir *kase* alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, "hepiniz bundan için" dedi. "Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır..." Bkz. Kutsal Kitap, Matta xxvi. 26-28.

⁴⁰⁶ W. B. Crow, **Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi**, Çev. Fulya Yavuz, 2. bs., İstanbul, Dharma Yay., 2002, s. 199.

⁴⁰⁷ Felsefe taşı, gerçekten de felsefi bir taştır. Çünkü felsefe, dokunuşuyla baz maddeleri kendisi gibi paha biçilmez mücevherlere dönüştüren büyü bir taşa benzer. O, kendisinden bin kat fazla ağırlıkta cehaleti, değerli aydınlanma tözüne çeviren korunma tozudur. Bkz. M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 294.

anda yeniden gençleşir. Bu taş da Kutsal Kase denir”⁴⁰⁸. Bu metinden anlaşılır ki, kutsal kase bir tür taştır. Kasenin böyle bir tanımı, tatmin edici bir açıklama olmaktan ziyade daha da kışkırtıcıdır. Çünkü simya literatüründe böylesine önemli olan felsefe taşı ya da lapis elixir, lapis exilis’in bozulmuş hali gibi görünmektedir. Lapis Exilis aslında göklerden gelen (cennetten düşen) taş demek olan Lapis Ex Caelus ile aynı şeydir⁴⁰⁹.

Nitekim bu görüşü perçinleyen meşhur bir heykel, Fransa’daki Chartres Katedrali’nde yerini almıştır. Bu heykel, hem Kabala hem Judeo-Hırisyanlık için çok önemli bir figür olan rahip kral Melchizedek’e aittir. Melchizedek, tuttuğu kupa-kadehin içinde silindirik formda bir taş olduğu halde tasvir edilmiştir⁴¹⁰.

Resim 63. Anonim, Melchizedek Kase’yi Tutuyor, 1205-1240, Heykel, Chartres Katedrali, Fransa.

Soldan sağa doğru; Melchizedek, Hz. İbrahim İshak’ı tutuyor, Hz. Musa, Samael ve Hz. Davut. Kaynak: (Çevrimiçi)
<https://www.bluffton.edu/homepages/facstaff/sullivanm/chartresnorth/cportalleftjamb.jpg>, 15.3.2017.

⁴⁰⁸ Wolfram Von Eschenbach, **Parzival**, İng. Çev. Jessie L. Weston, Vol. I, New York, G. E. Stechert&Co., 1912, s. 270.

⁴⁰⁹ Michael Baigent, Richard Leigh, Henry Lincoln, **Kutsal Kan Kutsal Kase**, Çev. Batur Özdingç, Yasemin Güneş Dulkadir, 20. bs., İstanbul, Nokta Kitap, 2005, s.349.

⁴¹⁰ Laura Knight-Jadczyk, **The Secret History Of The World And How To Get Out Alive**, USA, Red Pill Press, 2005, s. 345. Ayrıca bkz. Bob Maddison, **Now And Then**, 2. bs., Lulu.com, 2012, s. 329.

Bu taş orijinalinde iblisin (Lucifer) tacındaydı ve cennetten kovulduğunda bu taş, tacından düşerek kaybolmuştu. Yahudi Kabalasına göre hikaye şu şekildedir: Başmelek Lusifer'in tacının taşı "lapis exilis" ironik olarak aslında küçük veya değersiz taş anlamına gelir ve gökten düşmüştür. Mikail, melekler ordusunun başında Lusifer'e ve onun asi ruhlarına saldırır. Çatışma sırasında Mikail alevli kılıcıyla, rakibinin parlak lapis exilis'ine bir darbe indirir ve yeşil olan bu taş semavi halkalardan geçerek karanlık ve ölçülemez derinliklerdeki uçuruma düşer. Lusifer'in parlak mücevher taşından, İsa'nın Son Yemek'te içkisini içtiği Sangreal yani Kutsal Kase yapılır⁴¹¹. Lucifer'in alt bölgelere (yeryüzü) sürgüne gönderildiği gerçeğiyle ilişkilendirerek bu taş, "sürgün taşı" olarak da düşünülebilir. Öte yandan bu taşın zümrüt olduğu inancı hayli güçlüdür ki, zümrüt Venüs'e kutsal olan değerli taştır (gül gonca halindeyken yeşildir). Bu noktada Venüs gezegeninin güneş doğmadan hemen önce "sabah yıldızı" olarak belirildiğindeki adının da Lucifer (iblis)⁴¹² olduğu hatırlanırsa konumuzla olan ilişkisi de anlaşılmış olur. Son olarak Venüs, İsa'nın çarmıha gerildiği gün olan Cuma gününün dünyasal tanrıçasıdır. Venüs'e adından ötürü Diriliş Şenliği olan Paskalya'nın (Easter) türetildiği Eostre yani yukarıda da belirtildiği gibi Eos da (Aurora) denir⁴¹³. Ve Eos şafağın bakiresi yani Gül Parmaklı Şafak'tır. Başka bir açıdan yorumlanacak olursa da yeşil kase/kadeh ve içindeki kızıl kan alegorik olarak: yeşil; Allah dostlarının gül bahçesi (cennet), kanın kızılılığı da *gül* (tek gül) yani ilahi bilgi "hakikat" olduğu söylenebilir⁴¹⁴. Bu durumda mistik Hristiyan yorumda; Tanrı'nın yeşil katında (cennet) korunan, kutsal kan yani logos'un (word/rose) ta kendisi olan İsa demek de olabilir.

Kutsal kase arayışı aynen Bengisu/ Dirilik Suyu ya da Vahdet Şarabı'nda olduğu gibi *ezeli hakikat* arayışıdır. Kase hikayesinin, Hristiyanlık kültü içine sezdirilmeden işlenmiş eski bir pagan (doğa) mitinin çeşitlemesi olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. Bu özel bakış açısından "kutsal kase" dünya hayatının saklandığı bir

---

⁴¹¹ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 297.

⁴¹² Lucifer, sözcük anlamı olarak "parlak olan", "parıldayan", "ışık getiren" demektir. (Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/09410a.htm>, 16.1.2017.

⁴¹³ Crow, **a.g.e.**, s. 199.

⁴¹⁴ Yesevi Zikri'nde sağ tarafta erkekler, sol tarafa da kadınlar oturur ve "Baş Köşe" boş bırakılır. Zikir, üçü kadın olmak üzere, yedi kişi ile yapılır. Birisinin baş bandı kırmızı diğerlerinininki de yeşil olur. Bkz. Yakup Deliömeroğlu, **Türkistan: Yesevi'nin Şehri Yesi'ye Dair**, Ankara, Alternatif Yay., 2003, s. 79-80.

tür araçtır. Dolayısıyla Ulu Ana'nın (Doğa) vücudunu simgeler. Yeşil rengi de onu Venüs'le (Afrodit) ve üreme gizemiyle ilişkilendirir ki, İslam'ın kutsal rengi de yeşildir. Kutsal günü de yine Venüs'ün kutsal günü olan Cuma'dır⁴¹⁵.

Kutsal kase (kadeh)⁴¹⁶ ve güle; yukarıda da değinildiği gibi birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak bakıldığında, en güzel açıklama Türk-İslam tasavvuf yorumundan elde edilir. Kutsal kase, sürekli olarak ezeli hayatın canlı sularını (kan) dolaştıran kalbi de simgelediğine göre, bu kadeh ya da kase bulunduğu zaman yanılısma ortadan kalkacak ve *hakikat* (vahdet) ortaya çıkacaktır. Buradaki vurgu maddi olarak kalbe değil, manevi olan *gönül*'edir. Kutsal kasenin içindeki *gül*;⁴¹⁷ aynen tasavvuf ehlinin yorumunda olduğu gibi, bu “bilginin gönülde oluşan meyvesi” (bilginin gönülde yarattığı etki/sonuç/ışık) yani gönülde açan gül'dür ve ancak *vahdet şarabını* içen yani kendini duyuşsal varoluşun üstüne çıkarabilmeyi başaran kişi, bu kadehi bulabilir⁴¹⁸.

---

⁴¹⁵ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 298.

⁴¹⁶ Kutsal kase sık sık, dölleme ve dirilişin amblemi olarak kullanılan *tohum taşı* da (altın fincan içindeki gök çiçek gibi) olabilir. Kasenin kadehi andıran biçimi bir çiçekten esinlenmişse, o zaman kase, insandaki üretken kuvvetlerin yenilenmesini ve spiritüelleşmesini gösterir. Bkz. M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 299.

⁴¹⁷ Kullanılmamış su kavramı, günlük kullanımla kutsallığını yitirmemiş yani aynen “yeni bir vazunun (kupanın) içindeki su” gibi ilksel suyun hayatı ortaya çıkaran ve besleyen tüm değerlerini içermesi şeklinde açıklanabilir. Bu potansiyel güç kaynağının içinden çıkan “şey” ya da “sonuç” otomatik olarak bu ilksel “bilgi”dir. Ayrıca büyüsel uygulamalar da alemlerin yaratıldığı mitolojik zamana yönlendirildikleri için bu kozmogoniye tekrarlamış olurlar. Yalnız bu uygulamalar, sadece sonradan yaratılmış şeyleri (ab origine) yineleme gücüne sahiptirler. Bkz. Eliade, **Dinler Tarihine Giriş**, s. 201.

⁴¹⁸ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 298. Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalcı, 2002, s. 149.

Resim 64. Anonim, Antropomorfik, kadeh tutan çeşitli heykel ve mezar taşları, fotokolaj.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2015/04/turklerde-tas-heykel-ve-balballar.html>, 13.3.2017.

Resim 65. M. E. Kilunovskaya, Türk Beyi, 6-7. yy., Mezar Taşı, Tuva.

Foto. M. E. Kilunovskaya, 2007. Kaynak: Sergey A. Yatsenko, "Early Turks: Male Costume In The Chinese Art", Transoxiana 14, Ağu. 2009. (Çevrimiçi) http://www.transoxiana.org/14/yatsenko_turk_costume_chinese_art.html, 13.3.2017.

Resim 66. Selçuklu avlu içi tören maketi, Firuze sırlı seramik, 12-13. yy.,
Metropolitan Museum, New York.

Bir çiftin karşındaki minberde duran bir figür ve etraflarında, ellerinde kadeh tutar halde diğer figürler. Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/451908>, 13.3.2017.

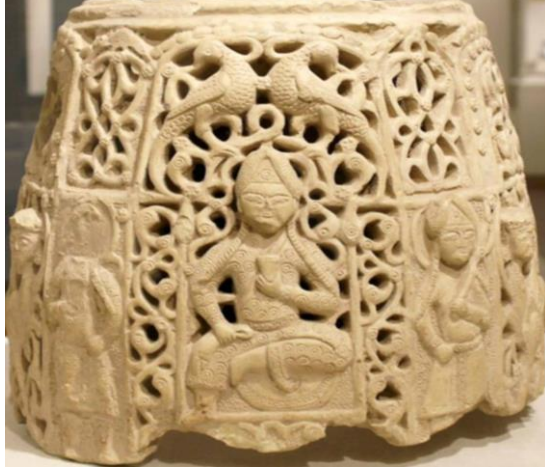
Resim 67. Kadeh Tutan Selçuklu Figürü, 12. yy., Seramik Kase,
Metropolitan Museum, New York.

(Çevrimiçi) http://warfare.net.au.net/Turk/Seljuk_Minai_bowl-3.htm, 15.3.2017.

Resim 68. “Kadeh Tutan Hükümdar”, Selçuklu Sürahi Ağzı, 12-13. yy., Brooklyn Museum.

Kaynak: (Çevrimiçi) <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/99446>, 13.3.2017.

Resim 69. II. Selim (1524-1574), Minyatür, Aga Khan Museum, Ontario, Kanada.

Kaynak: (Çevrimiçi) <http://www.ottomanhistorypodcast.com/2016/01/ottoman-painting.html>, 15.3.2017.

İslamlığın kabulü öncesi Türkler’de, gerek ağaç öz suyundan, gerekse küçük kırmızı meyvelerden yapılan ve bazı durumlarda kımızla katılarak içilen kutsal sıvı, alkollü olduğu için ciddi görüş ayrılıklarına sebep olacaktır. İslamlığın giderek ağırlık kazanmasıyla alkol kullanımı, tören esnasında sadece simgesel olarak, bazı gruplarca da törenden sonra bir usul terki binde alınır olmuştur. Fakat *meydan sakisi* deyimi hala yaşamaktadır. Hem Alevilik’te hem Bektaşilik’te ortak olan Ayin-i Cem en önemli törendir. Ayin-i Cem, ikisinde de çok çarpıcı benzerliklerle düzenlenmiş bir *meydanda* toplanır. Meydan tabiri de ikisinde aynıdır. Çünkü çıktığı nokta, ortak paydalarıdır. Hz. Ali’nin, Hz. Muhammed’in göğe yükselişi, Miraç, sırasında oynadığı rol bu konuyla ilişkili olmakla birlikte Hz. Ali’nin nasıl görüldüğüne dair değerli fikirler verir: “Cebrail tarafından yükselişe çağrıldığında Hz. Muhammed, yanında bir rehber ile yola çıkar. Yolda, kendisini korkutan bir aslanla karşılaşır. Bunun üzerine Tanrı, aslanın sadece bir yadigar istediğini söyler ve onu teskin eder. Hz. Muhammed, aslana yüzüğünü verir. Sonra doksan bin sırrını konuşacağı Tanrı’nın huzuruna çıkar. Konuşma bir perdenin arkasından devam ederken Hz. Muhammed, bu perdenin kaldırılıp kaldırılamayacağını sorar. Perde kaldırılır ve Hz. Muhammed arkasında Hz. Ali’yi görür. Ayrılmadan önce Tanrı ona, torunları Hasan ve Hüseyin’e vermesi için bir avuç üzüm verir. Orada bulunan Selman (Farisi) da bir üzüm ister ve Hz. Muhammed ona bir tane verir. Dönüş yolunda kendilerine “Kırklar” diyen bir grupla karşılaşır. Onları sayan Hz. Muhammed otuz dokuz olduklarını görür. Fakat o anda Selman gelir ve Kırklar’ı tamamlar. Onlar sohbet ederken görünmez bir el, Selman’ın elindeki üzümü sıkar. Bu şekilde üretilen suyu Kırklar’dan biri içer ve hepsi birden kendilerinden geçerler. Vecd içinde dansa ve Tanrı anlamında “Hû, Hû” çekmeye başlarlar. Sonra Hz. Ali, diğerlerinden daha büyük bir vecd içinde ortaya gelir ve ağzından Hz. Muhammed’in aslana verdiği mühür yüzüğü çıkarır. Hz. Muhammed, Ali’yi tanır ve onun gerçek doğasını anlar. Böylece, kendisini ilahi Hakikat’in kavrayışına ulaştırır”. Bu toplantının, Bektaşi ve Aleviler arasında, ibadetin temel töreni kabul edilen Ayn- i Cem’in ilk modeli olduğu kabul edilir⁴¹⁹.

---

⁴¹⁹ Birge, a.g.e., s. 154-155.

Bu ritüel, kendi *meydan*larında her iki tarafça da saygı gösterilen eşige sahiptir. Her ikisinde de *ocak* vardır, sürekli yanan ve bazen ortaklaşa Çerağ-ı Ali denilen bir çırağ vardır. Sonra her ikisinde de diğer çırağların bulunduğu bir taht ve bir *çırağ uyurma* hizmeti mevcuttur. Her ikisinde mürşit ve rehber makamları için özel postlar vardır. İki durumda da gözcüler bulunur. Her iki grupta peymançe (and, yemin) terimini ve yerini bilir. Her ikisinde de oniki hizmet vardır. Her iki grup da töreni Türkçe yapar, *gülbang* ve tercüman terimleri kullanılır. Her ikisinde de telli sazlar eşliğinde yapılan *sema* vardır (Mevleviler’de olduğu gibi ney kullanılmaz). Her iki grup *nefes* söylemekle kalmayıp (Hatayi ve Turabi’ninkiler) aynı nefesleri söylerler. Her ikisinde de törensel bir şekilde simgesel *içki*, *dem*’i dağıtan sakiler bulunur. Her ikisi için de ikrar töreninde sahib ve musahib gereklidir. Her ikisi de kadınların eşitliğini tanır⁴²⁰.

Daha önceden de belirtildiği gibi içki; tıpkı gerçekdışı uyarıcılar gibi, kendini aşmalarda, duruma uymayı sağlayan (vecd hali) bir araçtır. Törenlerde bunlardan yalnızca biri kullanılır. Fakat vecd haline ermeye yardımcı tütsüler hiç şüphesiz kullanılmaya devam etmektedir. Bu tütsüler arasında günlük, öd, özellikle de ardıç ağırlıklı bir yer tutar⁴²¹.

İslam tasavvuf edebiyatında *sır* sözcüğü genellikle bir içsel bilinçlilik durumu anlamında kullanıldığı için, “gönlün saklı deneyimi” anlamına geldiğinde “gizem” (mystery), başkalarından saklanan bilgi anlamına geldiğinde ise “sır” (secret) olarak kullanılmıştır⁴²². “...Şarap, gayb alemindedir, testi bu cihandan. Testi meydandadır, içindeki şarap gizliden gizli. Namahremlerin gözlerinden pek gizli ama mahremlere meydanda...”⁴²³ beyitleri de bu sır ve gizem arasındaki ilişkiye güzel bir örnektir.

Tanrı’nın, öznel olarak insanın içinde (gönülde) deneyimlenebilmesi inancı; Bektaşilik’i, insanın pratik bir yüceltilmesine götürmüştür. Allah’ın en büyük

---

⁴²⁰ A.g.e., s. 237.

⁴²¹ Melikoff, a.g.e., s. 141.

⁴²² Birge, a.g.e., s. 45.

⁴²³ Mevlana, *Mesnevi*, C. V, b. 3305.

isminin, İsmi Azam⁴²⁴, insan olduğu düşüncesi böyle doğmuştur. İkincisi ve yukarıdakilerin bir tamamlayıcısı olarak bu, Tanrı'nın bazı insanlarda özel tezahürleri olduğu yolunda bir inanca yol açmıştır. Yukarıda da açıklandığı gibi, Hz. Ali bunun en büyük örneklerinden biridir.

Sır kavramı, Türk tasavvufunda kilit noktalardan biridir. Gül ve sır hep bir aradadır. Simgesel sır olan Bektaşilerin “alkol” hakkındaki düşünceleri ve çok özel durumlarda da kullanımı gerçeği, tüm tarihleri boyunca yaygın olarak bilinmesine rağmen gözden kaçan asıl sır, yani sırların sırrı, alkolü kullanmalarının anlamı ve sebebi olan “alkolün içindeki sır”dır⁴²⁵.

Kendinden geçip dünyayı unutmaya tolosu, yani “and kadehi” ve içindeki sıvı (bengisu), eskiden olduğu gibi bu dönemde de kendini, yani benliği ve nefsi unutup, dünyevi olan her şeyi ardında bırakarak tek gerçekliğe (yukarıda bahsi geçen vahdet anlayışı) ulaşmak, ilahi hakikat ile bir olmak, bütünleşmek, hemhal olmak anlamına gelir. Elde tutulan kadeh de bu yapılan ahde en önemli vefa sembolüdür. Çünkü onun sayesinde Tanrı ile temas kurulmuştur. Alkolün içindeki *sır*, işte bu *yokoluştur*. Bu yokoluş makamı ancak ve ancak kendinden geçerek (kendini yani nefsi öldürerek) mümkün olur. Uyur olan (öz) uyanır, uyanık olan (aldanan, nefis) uyur⁴²⁶. İşte tasavvufta bu kadar çok kullanılan şarap (alkol) teşbihi bu yüzdendir. İnsan, kendilik yanılışmasından (benlik) sıyrıldığı zaman, tek varlıkla bütünleşir. Yani yokoluştaki varolur. Alkolün içindeki sır budur. Bu simgesel izleğin devamında gül, en önemli

---

⁴²⁴ Hz. Ali, kendi kimliğini tanımlayan ve Hutbetül Beyan olarak bilinecek yetmiş sözcük söyler. Peygamberin ashabı bu sözcükleri Kur'an ve hadislerle uyumlu bularak kaydederler ve onlara Kitabü'l enaniyet-i Ali derler. Bu sözlerden üçüncüsü: “Kanıt benim, Süleyman'ın mührünün sahibi. “Yani, adım mührün üzerinde olmasaydı, dünyadaki hiçbir şey ona itaat etmeyecekti”. Ali'nin adının “İsmi Azam” olarak görüldüğü anlaşılıyor. Buradaki karşılık unsuru Bektaşi teolojisi için tamamıyla karakteristiktir, sistematik bir teolojinin unsurları vardır. Bkz. Birge, **a.g.e.**, s. 159-160, 180, h. 1.

⁴²⁵ **A.g.e.**, s. 178-179.

⁴²⁶ Gnostik yazarların kullandığı pek çok imge ve eğretilmelerin saygın bir tarihi, hatta tarih öncesi ve olağanüstü bir yaygınlığı bulunmaktadır. En gözde imgelerden biri de, bilgisizlik ve ölümle özdeşleştirilen, uykudur. Gnostikler, insanların uyumakla kalmayıp, uyumayı sevdiğini de söyler. Ginza (Sabiî kutsal kitaplarının en temellerinden biridir, *hazine* anlamına gelir) şunu sorar: “Niye uykuyu hep sevecek ve sendeleyenerle birlikte siz de sendeleyeceksiniz?”. Yuhanna'nın Vahiy'inde “[Beni] duyan ağır uykusundan uyansın” yazılıdır. Maniheizmde de aynı motife rastlanır. Fakat bu tür ifadeleri her zaman, sadece Gnostikler kullanmamışlardır. Efeslilere Mektup'ta (5: 14), şu anonim satırlara yer verilir: “Uyan ey uyuyan! Ölüler arasından ayağa kalk! Mesih sana ışık saçacak. Gerek Yunanistan ve Hindistan'da, gerekse Gnostiklerde, Uyku (Hypnos) Ölüm'ün (Thanatos) ikiz kardeşi olduğu için, “uyandırma” eyleminin soteriyolojisi aktarmaya (kurtuluş bilgisi) ilişkin bir anlamı vardır. Bkz. Eliade, **Düşünceler Tarihi II**, s. 431.

rolü oynar. Çünkü gülün görevi; bu sırrı anlayabilecek, anlayıp hazmedebilecek arı duru bir gönüle sahip olanlara “bilgi”yi aşıkarmaktır. O yüzden gül ve sır hep bir aradadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu metafor o kadar çok benimsenir ve kullanılır ki; gül, goncasının içinde “vahdet sırrını” sımsıkı kavrayıp saklayandır. O sırrı anlamaya hazır olan (kesrete aldanmayacak olan) ancak; o, aynı tomurcuğun açıldığını ve tam bir güle dönüştüğünü görebilir⁴²⁷.

Türk tasavvufundaki bu teşbih, düşünce tarihinin en derin kavramsallaştırmalarından biridir. Burada ilahi hakikat, tek gerçek nurdur (ışık). Şarap sarhoşluğu metaforu, getirdiği yokoluş tecrübesi ile eksiksiz bir karanlığa ulaştırır. Zifiri karanlığa düşen, sonsuz aydınlığı gönül nurunda bulacaktır. Bu sayede; gece gibi karanlık, gündüz gibi aydınlığa kavuşur. Aşksız insan ölü gibidir. Bu yüzden şarap (ilahi aşkın şarabı) ab-ı hayat olarak düşünülür. İlahi kabul edilen bu “aşk şarabı”nın kırmızılığı ateştir. Ateş de aşk, hararet ve iştiyakın simgesidir. Ve şarabın sıvı oluşu ise (aynen aşkın ikili doğası gibi) vuslata, sükun ve teskin olmaya işaretir⁴²⁸. Böylelikle “aşk şarabı” mükemmel bir şekilde bu iki tezdin (karanlık/aydınlık) bir birleşimi olmuştur. Hem yakar hem söndürür. Ayrıca yine ab-ı hayat (bengisu) motifi ile bağlantılı olarak; gökyüzü, gece olduğu zaman zulmet kesilir (karanlıklar ülkesi). Geceleyn kaybolan güneş⁴²⁹, zulmette gezinen “ab-ı hayat” olur. Gündüz olunca gökyüzü, içinde ab-ı hayat bulunan “altın bir kadeh” olur⁴³⁰.

Mesnevi’de şöyle yazmaktadır: “...Meyvenin olması için hararet ve su lazımdır. Gönül şimşegiyle iki göz bulutu olmadıkça tehdit ve huşım ateşi nasıl yatıştır? Vuslat zevkinin yeşilliği nasıl yetişir, kaynaklardan arı duru su nasıl coşar? Gül bahçesi yeşilliğe nasıl sır söyler? Gül, kesesinden nasıl altın saçar? Nasıl olur

⁴²⁷ Bardakçı, “a.g.m.”, s. 114.

⁴²⁸ Çelebioğlu, “a.g.m.”, s. 3-4.

⁴²⁹ Gece güneş yokken ay belirir ve ay; eski Hint mitolojisinde, tanrılara Soma (Homa) sunulan “kadeh” olarak düşünülürdü. Ayın küçülüp büyümesi de bu yüzdendi. Tanrılar Soma’yı içmeye devam ederken Ay hilale doğru giderdi. Soma bitince de tanrılar onu yeniden içebilsin diye kadehi tam doldurur yani dolunay halinde kendini yeniden oluştururdu. Buna paralel olarak Türk-İslam tasavvufunda “Ay kadeh, hale de kadehi tutan el veya parmağa takılan altın ya da gümüş bir yüzüktür” yorumu oldukça yaygındır. Bkz. Amil Çelebioğlu, “Ay: Kültür Ve Edebiyat”, TDV İA, C. IV, İstanbul, TDV, 1991, s. 191. Ayrıca bkz., Stephen T. Naylor, “Soma”, **Encyclopedia Mythica**, Hindu Mythology, 1999. Bkz.

(Çevrimiçi) <http://www.pantheon.org/articles/s/soma.html>, 8.8.2016.

⁴³⁰ Çelebioğlu, “Ay: Kültür Ve Edebiyat”, s. 4.

da bülbül gülü koklar?...Elest deminde Rabbini görüp sarhoş olarak kendinden geçen kişinin ruhu bugün de Rabbini görür, kendinden geçer. Şarap kokusunu şarap içen tanır. Şarap içmeyen şarap kokusunu ne bilir?...”⁴³¹.

Bilindiği gibi “gül ve bülbül” tasavvuf edebiyatında çok önemli bir yer tutar. Bu metaforun bu kadar çok kullanılması, bülbülün *hakikati* şakıdığına dair düşüncedir. Karga da öter, bülbül de ama bülbülü kendine hayran bırakan şakıyış “ilahi hakikat”i söylemesindedir. Bu *hakikat sırrı* görüldüğü gibi *güldedir, güldendir*. Bülbülün ona konmak için ısrarcı olması, bedenini yaralar bereler içinde bırakır, kanatır. Ama o, bu zorlu (yol) maceradan vazgeçmez ve nihayet ilahi feyzi gül’den alır. Mevlana Celaleddin Rumi’nin, kendisinden ilham aldığı 12. yy’ın büyük düşünürü Feriduddin Attar’ın (1145-1220) da dediği gibi “...*gizem; gül yatağında parlar, sır ise gülün içinde saklıdır...*”⁴³².

Bu noktada soma/homa’ya dönmek yerinde olacaktır. Doğu geleneklerinde rivayete göre belli bir dönemde soma/homa bilinemez olmuş ve bu yüzden ayinlerde başka bir içecek kullanılması icap etmiştir ki, bu ilk somanın ancak bir sureti mertebesindedir. Bu görev genellikle şarap (Anadolu’da rakı⁴³³) tarafından yerine getirilir olmuştur.

Antik Yunan’daki Dionysus efsanesinin büyük bir kısmını da bu motif oluşturur. Gül, her zaman ikili bir doğaya sahip olmuştur. Yunan mitindeki Demeter⁴³⁴ ve Dionysus⁴³⁵ da bu durumu güzel bir şekilde ortaya koyar. Diğer

---

⁴³¹ Mevlana, **Mesnevi**, b.1653-1669.

⁴³² Tom Hinton, **10000 Days: The Rest Of Your Life, The Best Of Your Life**, USA, Blue Carriage Pub., 2011, s. 139.

⁴³³ Hz. Ali’nin de simgesi olan güneşe kutsal Aslan, halk dilinde rakıya da isim olmuştur. Aslan sütü olarak bilinen rakının sadece üzüm ve anasondan yapıldığını düşünmek hatadır. Hambeles, erik, yaban mersini, incir gibi birçok karışık meyveden de yapılır. Özellikle Güney Anadolu’da ev yapımı rakılar hala üretilmekte ve lezzetle tüketilmektedir. Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.antakya.com/bilgi-126-bogma-raki-arak-tini>, 13.12.2016.

⁴³⁴ Yunan mitindeki Demeter ve Proserpina aslında Suriye mitindeki Astarte (Afrodit) ve Adonis, Frigya mitindeki İsis ve Osiris’le aynı şeydir. Yunan mitinde de Asyalı ve Mısırlı benzerlerinde olduğu gibi, bir tanrıça (Demeter) bitki dünyasını, daha özel olarak da baharda yeniden doğmak üzere yazın ölen “tohum”un kişileştirmesi olan sevgili birinin (Proserpina) kaybının yasını tutar. Fakat Yunan söylencesinde kaybolan “sevgili kişi” tanrıçanın kocası ya da aşığı değil, kızıdır. Kız kadar ana da tarım (bitki) tanrıçasıdır. Yani çağdaş bilginlerin de kabul ettiği gibi, Demeter ve Proserpina aynı doğal görüngünün söylencesel (mitsel) bir tekrarından başka bir şey değildir. Bkz. James G. Frazer, **Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri**, Çev. Mehmet H. Doğan, C. I, İstanbul, Payel Yay., 1991, s. 323-324.

tanrılardan farklı olarak, Demeter ve Dionysus yılın belli bir mevsiminde (döngüsel olarak) acı çekerler. Dengeden uzak olarak (iki zıt kutup) hem acıyı hem kavuşmayı yaşarlar. Dionysus hem merhametli ve nazik hem de ölçsüz ve zalim olabilir. Bu figür esrik bir neşeyi ve zulmü bünyesinde birleştirir. Kült törenleri ve festivallerde zevkle tüketilen şarap keyif vermesi yanında vücuda toksik madde (intoxicant) girdiği için aslında zehirleyicidir. Şarap bu yüzden aynı aşk (dolayısıyla gül) gibi ikili bir doğaya sahiptir. Bu da Dionysus ve gülün ilk etapta neden hem kutsal verimlilik ve aşkın, hem de tanrılara kurban sunumlarında olduğu gibi “içki gerektiren” durumlarda önemli bir eleman olarak kullanıldığını açıklar⁴³⁶.

Resim 70. Norbert Zimmermann, Sabine Ladsatter, Uzanmış Dionysus tasvirli serpmeye çiçekli duvar resmi, (Efes) Ephesos Roma İmparatorluk Dönemi duvar resimleri, 3. yy., 1 no’lu konut birimi, A tonozunun güney duvarı.

⁴³⁵ Dionysus ya da Bakkhos, en çok şarap tanrısı olarak tanınır. Fakat o, genellikle bir ağaç tanrısıdır (bitki tanrısı). Boeotia’da onun unvanlarından biri “ağacın içindeki Dionysus” idi. Özellikle çiftçiler, en çok da meyve bahçelerine onun doğal ağaç kütüğü şeklinde bir simgesi dikilirdi. Onun için, elmanın da adının geçtiği tüm meyvelerin bulucusu denirdi. “Bol meyveli”, “yeşil meyvenin tanrısı”, meyveleri büyüten” gibi sanları yanında ona “doğurtan” ya da canlı kısmı yani çiçekleri “patlatan” (bahar açan) da denirdi. Diğer bitki tanrıları gibi Dionysus’un da kanlı bir ölümle öldüğüne fakat yeniden yaşama döndürüldüğüne inanılırdı. Çektiği acılar, ölümü ve yeniden dirilişi, kutsal törenlerinde canlandırılırdı. Hatta bu döngüsel dirilişin, ölümsüzlük öğretisinin, tapınanlarına telkin edildiği de görülürdü. Dionysus törenlerinin tam anlamıyla bahar şenliği olup olmadığı kesin olmamakla birlikte baharı da getirdiği varsayılıyordu. Demeter’in kızı Proserpina gibi yılın belli bir bölümünü yerin altında geçirdikleri varsayılan bitki tanrılarına giderek, doğallıkla yer altı dünyası ya da ölümler dünyası tanrıları gözleriyle bakılır olmuştur. Hem Dionysus hem de Osiris böyle düşünülüyordu. Zaten Proserpina da Hades’in karısıydı. Bkz. Frazer, **a.g.e.**, s. 311-317.

⁴³⁶ Gecczi, “The Rose In Ancient Greek Culture”, s. 15.

Resim 71. Uzanmış Dionysus, Duvar resmi detay.

Kaynak: Norbert Zimmermann, Sabine Ladsatter, Ephesos Duvar Resimler, Ege Yay., İstanbul 2011, s. 118, 134.

İbranice’de şarap *yayin* demektir. Sır’rı karşılayan sözcük de *sod*’tur. Şarap ve sır yani “yayin ve sod” gematriaya göre (Yahudi ebcedi) aynı sayısal değere (70) sahiptir ve bu yüzden birbirlerinin yerine kullanılırlar. Tasavvuf ehli için şarap, ezoterik (içrek) *bilgiyi* yani herkes için uygun olmayıp sadece seçkin bir zümreye has olan doktrini temsil için kullanılır. Öyle ki, şarap içen herkese (nerede içilirse içilsin) ceza uygulanır⁴³⁷. Buradan çıkan sonuç, bir ayinde şarap (intoxicant) kullanımı, bu ayine/törene açıkça inisiyatik (Yeniçerilerin ikrar töreninde olduğu gibi⁴³⁸) bir özellik katmaktadır⁴³⁹.

⁴³⁷ Alevi deyişlerinde çok sevilerek okunan, Harabi’ye (1853-1917) ait olan aşağıdaki deyiş, bu duruma güzel bir şekilde değinir:

“Ey zahit şaraba eyle ihtiram/ Müslüman ol terk et bu kılıkale/ Ehline helaldir na-ehle haram/ Biz içeriz bize yoktur vebali/ Sevaba girmek çün içeriz şarap/ İçmezsek oluruz duçar-i azap/ Senin aklın ermez bu başka hesap/ Meyhanede bulduk biz bu kemali/ Kandil geceleri kandil oluruz

Kandilin içinde fitil oluruz/ Hakkı göstermeye delil oluruz/ Fakat kör olanlar görmez bu hali
Sen münkirsin sana haramdır bade.

⁴³⁸ Yeniçeri adayının tam bir Yeniçeri olabilmesi için “ikrar” (yola giriş) çok önemlidir. Küçük farklılıklar olsa da bu tören hem Yeniçeri Ocağı hem de Bektaşilik için geçerlidir. “Yola girmek” tabiri, her yeniçerinin geçmesi beklenen “tören”i (inisiyasyon) ifade eder. Acemilikten kurtulan yeniçeri, yol kardeşleri tarafından yoldaş kabul edilebilecektir. Böylelikle en önemli olan “yoldaşlık yemini” de edilir. Yeniçeriler, “dolum, dolunuz” tabirini kullanmaya devam etseler de resmi törenlerinde alkol kullanmazlar. Kılıç kuşanma gülbangı, yoldaşlar arasında bir *andiçme* töreninde kullanılmaktaydı. Türk kültüründe savaşçılar arasında yapılan bu and törenleri, kadim Oğuz geleneklerinden beri devam etmekteydi. Kaşgarlı’nın da yazdığı gibi “kök kirsün, kızıl çıksun” yani adımını bozarsam demir (kılıç) olan bedenime girsin, kanım bedenimden aksın demektir. Fütüvvet kardeşliği, Anadolu’daki adıyla Ahiliğin Seyfi kolu (kılıç erbabı) ise ittifak yemini ederken *şarap* yerine tuz ve su kullanmakta ve bir talip ancak bu şekilde kılıç kuşanma hakkını kazanabilmekteydi. Bektaşî yoluna ikrar ile girerek yoldaş olmanın ötesine geçen Yeniçeriler; kadim Oğuz ve fütüvvet geleneklerini sürdürerek birbirlerine duydukları sadakat ve aralarındaki ittifakı, yaptıkları kılıç kuşanma töreni sırasında *ıçtikleri and* ile perçinlemiş oluyorlardı. Bu yeminle kılıç kuşanmaya talip olan kişinin “yolum yolunuz, kolum kolunuz, dolum dolunuz, dinim dininiz” diyerek ruhunu ve

Mevlana ayrıca şöyle demiştir: “...Allahım, uluların içtikleri o gizli kadehten yeryüzüne bir yudumcuk saçtın. Güzellerin saçlarında, yüzlerinde o bir yudumcuk şarabın izi var. Padişahlar bu yüzden topraktan meydana gelen güzelleri yalar dururlar. Gece gündüz yüzlerce gönülle o topraktan meydana gelen güzeli öpüp durman, onda güzelliğin bir zerresi bulunduğundandır. Bu toprakla karışık bir yudumcuk şarabı yalayıp durmaktasın, onu toprağa karışmamış, saf bir halde görürsen ne hale geleceksin?

Ölüm zamanında o bir yudumcuk saf şarap, bu toprak bedenden⁴⁴⁰ ölümlle ayrılmakta. Geri kalanı hemen görmüyorsun. Böyle çirkin bir beden onunla bak ne hale geliyormuş...⁴⁴¹”.

Tasavvufi anlayışta, insanoğlunun varlık öncesi durumu Tanrı’dan ayrı bir durum olarak düşünülmez. Allah’ın insanı kendi özünden yaratmış olduğuna inanılır. Dolayısıyla ikrar, (tanıklık/şehadet) Tanrı ile bir olunduğu duruma yapılan apaçık bir göndermedir. “Elestü birabbiküm”deki *Elest*, Bektaşî geleneğinde *vahdeti* (birlik) ifade eden anahtar sözcüktür. Bu ayet, her ruhun doğumundan önce İlahi Varlık ve

---

“başım yolumuzda, canım uğrunuzda, malım törenizde kurban” diyerek de can ve malını artık bu kardeşliğe emanet etmiş olduğu görülmektedir. Yeniçeri, bu kardeşliğin gereklerini yerine getirmedeği takdirde yani andını bozup yoldan ayrılacak olursa ona doğrultulmuş olan kılıçla öldürülmeyi peşinen kabul ettiğini söylemiş oluyordu. Görüldüğü gibi, Orta Asya Türk geleneğinin aynen devamı söz konusudur. Bkz. Esin, **Türk Kozlolojisine Giriş**, s. 134-135. Ayrıca bkz. Küçükyağın, **a.g.e.**, s. 131-133. Ayrıca, bkz. Şevki Koca, **Bektaşî Kültür Argümanlarına Göre Yeniçeri Ocağı ve Devşirmeler**, İstanbul, Nazenin Yay., 2000, s. 54-55.

⁴³⁹ Perslerin geleneğine göre de iki tür Homa (soma) vardır. Sadece “kutsal dağda” toplanabilen homadır ki buna Elborj (Elbruz dağı; buz dağ, buzul dağı. “Ruhların kralı”, “tanrıların tahtı”, “mutluların yeri”, “kutsal yükseklik” olarak da adlandırılır. Araplar ise bu dağa “dillerin dağı” derler) adı verilmektedir. Diğer ise İranlıların ataları ilk yerleşim yerlerini terk ettikten sonra birincinin yerini alan sarı homadır ki sonraları bu kabul edilmiştir. Burada söz konusu olan, manevi karanlığın peş peşe gelen safhalarıdır ki bu, insanlığın çeşitli çevrimsel aşırıları boyunca yükselerek gerçekleşmektedir. Bkz. Guenon, **Alemin Hükümdarı**, s. 43-44.

⁴⁴⁰ İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan Eflatun (İ.Ö. 427-347) Batılı adıyla Platon da bedeni; bir çeşit muhafaza (kap) olarak görür ve ölümsüz olan öz’ün bu kabın içinde hapsedildiğini düşünür. İdealar âleminde “en yüce iyi” doruk noktasıdır. İyi ideası bir bakıma idealerin ideasıdır. En yüce iyi, dünyanın nihai amacı ve hedefidir. Platon bu en yüce iyi ideasını ruhun ölümsüzlüğü anlayışıyla birleştirip bu zeminde ettiğini temellendirir. Ölümsüz ruh, insanın idealer dünyasına katılmasını sağlayan yanıdır. İnsanın hedefi duyduğüstü dünyaya yükselerek o en yüce iyiyi ele geçirmektir. Öyleyse beden ve tenselliğimiz, duyularımız, insanı bu kavuşmadan alıkoyan zincirlerdir. Ölümsüz olan insan ruhu, ölümlü olan bedeni içinde sıkışmıştır. Beden, bozulmaya ve çürümeye mahkumdur. Platon’a göre “soma”sema” yani “beden, ruhun mezarı”dır. Bkz. Platon, **Şölen**, Çev. Cüneyt Çetinkaya, İstanbul, Bordo Siyah Yay., 2003, s. 19. Ayrıca, Alan F. Alford, “Atlantis- Plato”. Bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.eridu.co.uk/author/atlanstis/plato.html>, 28.9.2016.

⁴⁴¹ Mevlana, **Mesnevi**, b. 370-384.

Birlik'e tanıklık ettiğini beyan etmesine dayalı "Ezeli Yemin" doktrininin kendisini gösterdiği ayet olarak bilinir⁴⁴².

Ayrıca, güzel sevgili için de *şahid* sözcüğü kullanılır. Çünkü ilahi cemalin gerçek şahidi odur. Ona bakmak, onu uzaktan sevmek, sufiyi gerçek dinsel vecde geçirebilir ve onun yüzünü seyre dalmak ibadettir. Güzelliğin ortaya çıktığı her yerde zorunlu olarak aşk doğacaktır⁴⁴³.

Şarap ortodoks gelenek tarafından yasaklanmış: Bektaşî için ise hem törensel hem de gizemli bir anlama sahip olmayı sürdürmüştür. Bektaşîlerin, Kur'an'dan en çok alıntı yaptıkları bölümlerden biri 76. sürenin 21. ayetidir, "...*Rableri onlara tertemiz içecekler içirir...*". Bu ayette geçen *sekahüm* (içirir) fiili, *Sekahüm Şarabı* sırrını içirir.

Şiri mahlasını kullanan Bektaş Çelebi (ö. 1761) zaman, mekan ve diğer dünyevi boyutların iç içe geçtiği soyut bir evreni ve ruhun bu evrende yaptığı göçü ustalıkla resmeder: "...*Cihan var olmadan ketm-i ademde/ Hak ile birlikte yekdaş idim ben/ Yarattı bu mülkü çünkü o demde/ Yaptım tasvirini nakkaş idim ben/.../ Şu fena mülküne çok geldim gittim/ Yağmur olup yağdım ot olup bittim/ Urum diyarını ben irşad ettim/ Horasan'dan gelen Bektaş idim ben...*"⁴⁴⁴.

"Cihan var olmadan ketm-i ademde" beyitinde geçen "ketm-i adem"⁴⁴⁵ insanoğlunun kendisinden yaratıldığı ilk maddeyi ifade eder. Ketm-i adem tohumdur, insan için her şeyin başlangıcıdır. Yaratılması ile henüz yaratılmamış olması arasındaki o bir an'da Tanrı insana seslenir ve onun tanıklığını ister: "Elestü birabbüküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) der ve buna kendilerini şahit tutar. Onlar da "evet şahidiz" demişlerdir⁴⁴⁶.

⁴⁴² Küçükyağcı, a.g.e., s. 213-214, h. 65.

⁴⁴³ Schimmel, a.g.e., s. 286.

⁴⁴⁴ (Çevrimiçi) <http://alevi-deyisleri- nefesler.tr.gg/Bektas-Celebi-Siri.htm>, 23.12.2016.

⁴⁴⁵ Allahın ruh ve cisim alemlerini yaratmak istediği zaman bütün mahlukların ilki olan "cevher-i ahzar"ın *yeşil öz*'ün çıktığı yer. Fakat burada, çoğu kişinin gözünden kaçan büyük bir "gizem" vardır ki, ilk insan (insan-ı kamil) Hz. Adem ve bu tabirdeki adem aynı şeydir. *Ketm*, Arapça'da saklama, gizleme, göstermeme anlamlarına gelir, *adem* ise varlığın karşıtı, hiçlik yani "yokluk" demektir. Tercümesi de "yokluğun sırrı" olabileceği gibi "hilkat ve zuhurdan önceki izafi yokluk" olarak çevrilmektedir. Bkz.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=KETM&mi=0>, 20.1.2017.

⁴⁴⁶ Kur'an vii. 172.

Gönlün kaynağa dönüş için duyduğu büyük (gizemli) özlem; Bektaşî kavramlaştırmasında ruhların beden bulmadan önceki bu toplanmaları (bezm-i elest), tinsel deneyimi açıklamanın bir simgesi haline gelmiştir. Bu durum, eski gelenekteki “and töreninin” çarpıcı bir izdüşümüdür. Yaratıcı bilinci ve ona duyulan aşk, Bezm-i Elest “Ruhlar Meclisi” ile başlamıştır ve Mutlak Güzellik’in herhangi bir anlık görünüşüyle gelen *vecd sarhoşluğunda* simgesel olarak *şarap sarhoşluğuna* gönderme vardır ve o (vecd hali, vuslat) ima edilir.

Bu nedenle Derviş Ruhullah⁴⁴⁷ Bektaşî dostlarına şunları söyler: “...*Vahdet badesile mestiz ezelden Elest kadehinden tadanlardanız...*”. Kur’an’ın “...*Rableri onlara tertemiz içecekler içirir...*” ayetine yine simgesel bir yorum getirilerek bu, hem öğreti hem de pratikleri bakımından Bektaşîler için temel bir kavram haline gelmiştir. *Elest şarabında* ima edilen anlamdan, *sekahum*, “onlara içki verdi” sırrı bulunacaktır. Seyyid Nesimi⁴⁴⁸ de şöyle yazmıştır: “...*Ezelden içmişim cam-ı sekahum/ Anın çün söylerim her dem*⁴⁴⁹ *enelhak...*”. Bu “elest şarabı” içilmesi uygulaması Bektaşî tarikatının sırlarından biridir. Bu fikren, içsel bir tür yaşam deneyimidir ve bunu anlamaya hazır olmayanlara karşı, sır gibi korunması gereken bir uygulamadır. Bunun için Genç Abdal (ö. 1874), “...*Sekahum sırrını söyleme sakın...*” der⁴⁵⁰.

Bu uygulamayla, tasavvufun ana çerçevesi tamamlanmış olur. Tek *hakikat* olarak Tanrı kavramıyla başlayıp, sonra onu “bilinmek isteyen” mükemmel *Güzellik* (cemal) olarak düşünür. Bu görüşe göre tek gerçek “Yokluk”tur (fena). Dünya ise acı

---

⁴⁴⁷ Derviş Ruhullah ve Ruhi mahlaslarını kullanan sanatçının asıl adı Ahmet Rıfki’dır (1884-1935). Bkz. (Çevrimiçi) <http://www.rozayayinevi.com/bektasinefesleri.html>, 23.12.2016.

⁴⁴⁸ Türkmen olan Seyyid Nesimi (ö. 1417), edebi kişiliği yanında düşünceleri açısından da dikkate değer bir kişiliktir. Klasik İslami ilimler ve Batını düşünce alanındaki birikimiyle vahdet-i vücud ve Hurufî anlayışına da ilgi duymuştur. Türkçe’nin yanı sıra Arapça ve Farsça da bilen şair; düşüncelerini, üstün bir edebi kudretle ifade etmiş, benzer anlayışlara sahip batını-sufî çevreleri de etkilemiştir. Nesimi’nin, Hallac-ı Mansur’a ve “enelhak” motifine sıkça gönderme yapması ve Hallac-ı Mansur gibi dramatik biçimde öldürülmesi bazı müelliflerce “İkinci Mansur” diye anılmasına yol açmıştır. Bkz. İlyas Üzüm, “Nesimi”, **TDV İA**, C. XXXIII, İstanbul, TDV, 2007, s. 5-6.

⁴⁴⁹ Türkçe *dem* sözcüğü birkaç anlama sahiptir, muhtemelen burada çift anlamlı kullanılıyor. Soluk demektir; ayrıca bir zaman dönemi ve de “şarap” da demektir. Bektaşîler arasında içki içmenin simgesel ya da gerçek adı olarak da kullanılır. Burada hem “her an” hem de şarabın “her dem”i olarak kullanılıyor. Bkz. Birge, **a.g.e.**, s. 188, 129, h. 2.

⁴⁵⁰ “Sakahüm” sırrını söyleme sakın/ Sakla kulum beni saklayım seni/ Cevher-i zatını keşf etme sakın/ Sakla kulum beni saklayım seni”. Bkz. Doğan Kaya, “Cönklerden Gün Işığında: Abdal Mahlaslı Halk Şairleri”, bkz. (Çevrimiçi) <http://www.turkuler.com/yazi/conklerdenabdal.asp>, 23.12.2016.

ve zorluklarla dolu bir yanılsamadır. Dünyanın; bu ikisini ayırt edemeyenler, sadece onların yapısını yanlış anlayanlar için bir gerçekliğe sahip olduğunu varsayar. Bu dünyanın hakiki amacı, kutsal *Hakikat*'i yansıtan bir ayna gibi hizmet etmektir. İnsanın kendi içinde hiçbir hakiki varoluş bulunmaz ama yaratıcısından gelen ve coşkulu bir şekilde ona dönüşü özleyen bir *kıvılcım*, insanın içinde yani özünde vardır⁴⁵¹.

Nitekim bu ilahi “kıvılcım” kavramı Gnostikler tarafından üzerinde en çok durulan konulardan biri olmuştur. Sonunda sadece çiçeği (gül) tarafından simgelenen bu ilahi “ışık/bilgi”, meyve (ateş/ışık/nur tohumu ya da yemişi) ve yaratılış bağlantısıyla insan ruhunun dramı, evrensel yaşamın morfolojisine ve kaderine yansıtılır⁴⁵². Bu nedenle, bahsi geçen bu “aşk” birliği arar ve (nadiren de

---

⁴⁵¹ Birge, a.g.e., s. 129-130.

⁴⁵² Kabalada da çok benzer bir versiyonunun bulunduğu gnostik yaratılış mitine göre, tanrısal ışık “kıvılcım”, düşmüş melekler aracılığıyla insana aktarılır. Arada ki madde de “meyve”dir. Bu yaratılış mitinin oldukça “şeytani” kötücül yorumuna göre: “...Başlangıçta, iki “yaratılış” veya “töz” vardı. Işık ve Karanlık, iyi ve kötü bir sınırla ayrılmış halde bir arada var olur. Kuzeyde; Yücelik Babası (Hristiyan: Tanrı Baba, Pers: Zurvan), güneyde ise Karanlıklar Prensi (Ehrimen veya Şeytan) egemendir. Ama maddenin düzensiz hareketi, Karanlıklar Prensi’ni, krallığının üst sınırına doğru sıkıştırır. Göz kamaştırıcı Işık’ı görünce, içi onu ele geçirme arzusuyla tutuşur. O zaman Baba, düşmanı kendi başına püskürtmeye karar verir. “Hayatın Anası”ni çağırır (kendi benliğinden bir hipostaz tasarımlar). Hayatın Anası da başka bir hipostaz tasarımlar ki bu da İlk İnsan olur. İlk İnsan’ın İranlı izdüşümü Ahura Mazda’dır. İlk İnsan, ruhunu yani beş ışıktan yapılmış “zırh”ını oluşturan beş oğluyla birlikte sınıra iner. Karanlığın karşısına dikilir ama yenilir ve demonlar/iblisler (Arkhontlar/Düşmüş Melekler) beş oğlunu yer. Bu bozgun kozmik “karışım”ın da başlangıcıdır. Fakat aynı zamanda Tanrı’nın nihai zaferini de sağlar çünkü karanlık (madde) şimdi bir “ışık” parçasına yani tanrısal ruhun bir parçasına sahiptir ve Baba, o parçanın kurtuluşunu hazırlarken aynı zamanda karanlığa karşı nihai zaferini de düzenlemektedir. Baba, ikinci bir yaratma eylemine girilerek Yaşayan Ruh’u çağırır. O da karanlığa doğru inip Ezeli İnsan’ın elinden tutar. Onu gökteki vatanına, Işıklar Cenneti’ne doğru çıkarır. Yaşayan Ruh, demon Arkhontları yere sererek onların derilerinden gökleri, kemiklerinden dağları, etlerinden ve dışkılarından toprağı yaratır. Ayrıca karanlıkla temasın fazla zarar vermediği ışık parçalarından güneşi, ayı ve yıldızları yaratarak ışığın ilk kurtuluşunu gerçekleştirir. Son olarak Baba, son bir çağrı yapar ve türüm yoluyla Üçüncü Elçi’yi yaratır. Üçüncü Elçi kozmosu, hala tutsak ışık parçacıklarını toplayacak ve nihayetinde kurtaracak bir makine gibi düzenler. Ayın ilk 15 gününde parçacıklar dolunay olan aya kadar yükselir; ikinci 15 günde ışık, aydan güneşe ve en sonunda da gökteki vatanına aktarılır. Ama geride demonların yuttuğu ışık parçacıkları kalmıştır. O zaman Elçi, erkek demonlara göz kamaştırıcı çıplak bir bakire kılığında görünür. Dişi demonlara ise onu çıplak ve güzel genç bir adam olarak görür (göksel elçinin, erdişi doğasının uğursuz “şeytani” yorumu). Arzuyla yanıp tutuşan erkek Arkhontlar tohumlarını ve onlarla birlikte yuttukları “Işık”ı saçarlar. Toprağa düşen tohumlar her türlü bitkinin doğmasını sağlar. Genç adamı görür görmez hamile kalan dişi demonların doğurduğu ucubeler ise toprağa atılınca ağaçların tomurcuklarını yerler. *Böylece tohumların içindeki ışığı özümserler. “Tensel İstekler” biçiminde kişileşen madde, Üçüncü Elçi’nin izlediği taktiğin tehlike çanları çaldığını fark eder ve henüz tutsak durumdaki ışık parçacıklarının çevresinde daha güvenli bir zindan yaratmaya karar verir. Biri erkek diğeri dişi iki demon, Işık’ın tamamını yutabilmek için ucubelerin hepsini yer ve sonra çiftleşirler. Adem ve Havva, dünyaya böyle gelir.*

olsa) ulaşmanın yaşanmasıyla gelen neşede (melamet neşesi gibi) hissedilen *sarhoşluk* simgesel olarak, Tanrı aşkı şarabını (vahdet badesi) tadını çıkara çıkara içmeye benzetilir⁴⁵³.

Mevlana Celaleddin de bahsi geçen bu “kılvcım” için şöyle demektedir: “...Çakmaktan maksat taş ve demirden meydana gelen kılvcım olduğundan, kılvcım onlardan çok ileridedir. Taş ve demir evvel, kılvcım sonra. Fakat bu ikisi ten, kılvcım can. Kılvcım, zaman itibariyle çakmaktan sonra ise de değeri bakımından ondan üstündür. Zaman bakımından dal, meyveden öncedir fakat hüner bakımından daldan üstün, çünkü ağaçtan maksat meyvedir; şu halde meyve evveldir, ağaç sonra gelir...⁴⁵⁴”.

Yukarıda anlatılanları hem destekleyen hem de biraz daha açıklığa kavuşturan bir görüş, bilim dünyası tarafından da kabul edilmiştir. Eski “mitoloji” ekolünün (19. yy.) taraftarları ilk insanları gök ateşi (yıldırım) ve yer, doğal ateşi (birbirine sürtünen kuru ağaçların kendiliğinden yanışı) kendi hayal güçlerinde oluşturduklarını düşünüyorlardı. Onlara göre, insanlar bu doğal oluşumu taklit ettiler, buradan iki kuru ağaç parçasını birbirine sürtmek yoluyla ateşin elde edilmesi olan eski tarz ortaya çıktı. Bu tür eski mitolojik görüşlere zaman içinde diğerleri de katılmıştır. Ağaçların yanmasından tekerlek, ateş kuşu, kutsal içecek, hatta insanın kendisi oluştu. Bu bakış açısını 19. yüzyılın ortasında Alman etnograf Adalbert Kuhn (1812-1881) ayrıntılı bir şekilde açıkladı. Kuhn çalışmasını şu sözlerle bitirmiştir:

Arkhontların hayvansal biçimi olan beden (ten), insanı çiftleşmeye ve üremeye yani maddenin yaptığı plan uyarınca, her kuşağın bedenden bedene taşıdığı, “kaptan kaba (kadehten kadehe) aktardığı” Işıklı ruhu sonsuza dek esir olarak tutmaya iten “libido” yani arzunun kaynağıdır. Ama artık en çok Işık, Adem’de toplandığı için o ve soyu kurtuluşun başlıca amacı haline gelir. Eskatolojik senaryo yenilenir: nasıl Yaşayan Ruh, Ezeli İnsan’ı kurtarmışsa; alçaltılmış, bilgisiz Adem de, Ahura Mazda veya Işık İsa ile özdeşleştirilen Kurtarıcı, “Tanrı’nın Oğlu” tarafından uyandırılır. Kurtarıcı Aklın (Nous) bedenlenmiş hali, Adem’in içindeki kendi ruhunu, yolunu şaşırıp karanlık içinde zincirlenmiş ruhunu kurtarmaya gelir. Diğer gnosis sistemlerinde de olduğu gibi, kurtuluşun üç evresi vardır: Uyanma, kurtarıcı bilginin vahyedilmesi ve anamnesis (edinilen bilgilerle kimliğini hatırlama). “Adem kendini inceledi ve kim olduğunu bildi...”, “Yeniden akıllanan kutlu kişinin ruhu dirildi...”. Bu soteriyolojik senaryo o zamanki ve gelecekteki tüm gnosis yoluyla kurtuluşların örneği olur. Dünyanın sonuna dek Işık’ın, yani tanrısal ruhun bir bölümü; dünya zindanının duvarları içinde, insanların ve hayvanların bedeniyle tüm bitki türlerinde kapalı kalmış diğer bölümü “uyandırmaya”, dolayısıyla kurtarmaya çalışacaktır. Bu yüzden de, Acı Çeken İsa’nın (İesus Patibilis) çarmıhı, içinde (özsuyu) büyük oranda “tanrısal ruh barındıran ağaçlar” kullanılır...”. Bkz. Eliade, **Düşünceler Tarihi II**, s. 437-438.

⁴⁵³ Birge, **a.g.e.**, s. 129-130.

⁴⁵⁴ Mevlana, **Mesnevi**, b. 1965.

“...Burada incelenen bütün mitsel dünya görüşleri için ilk ve temel olan insanların yeryüzünde olduğu gibi bulutlarda da kutsal ateş ve kutsal içkinin aynı şekilde oluştuğunu düşündüklerini kabul etmek gerekir. Üstelik bütün bu görüşün merkezi, kıvılcımın elde edilmesidir. Ancak daha sonra buna içkiyle ilgili görüş de katılmıştır...⁴⁵⁵”. Kuhn’un da açıkladığı gibi ateş ve ocaktaki alev (Al), gökteki alev gibi düşünülmüştür (şimşek/yıldırım). Bu durum ateş tohumuna (kor⁴⁵⁶/ kırmızı yemiş⁴⁵⁷), ateş kuşlarına (Korbolko/ Umay-Hüma/ Öksökö) ve ateş içkilerine (Homa/Sücu/And Tolusu/Kımız) aynen yansıtılmış ve törenler bu anlayışa göre uygulanmıştır.

Ayrıca hatırlanmalıdır ki; yukarıda da bahsi geçen Hz. Şit’in (Seth), Hz. Adem’in ağzına yerleştirdiği üç tohum menkıbesi de Kabala’da, “ateş tohumu” ile bağlantılandırılmıştır. Buna göre bu tohumlardan çıkan filizler Tanrı ile Musa arasındaki *yanan çalı*⁴⁵⁸’yı doğuracaktır⁴⁵⁹.

Mevlana da Musa’nın çalısı için şöyle demiştir: “...*Pılımı pırtını Musa’nın bulunduğu yere çekersen görürsün ki bu ağacı ateş yeşertir, neşeli bir hale kor. Dalı,*

---

⁴⁵⁵ Adalbert Kuhn, **Die Herabkunft Des Feuers Und Des Göttertranks**, Almanya, C. Bertelsmann Pub., 1896, s. 35, 253.

⁴⁵⁶ Daha önce *kor*’un, etimolojik olarak ateş parçası demek olduğu açıklanmıştı. Korbolko (korbulku) Kül Tegin gibi ateş prensi anlamına da gelir. Ayrıca eski Türklerde yoğurdun mayasına da *kor* denildiğini bir kez daha belirtmekte fayda vardır. Çünkü bu kor, törensel içki olan kımızın da özüdür. Özel törenlerde içilen, sunu olarak kullanılan *kımız*dan arta kalan koyu tortuya *kor* denir. Özenle temiz bezlere sarılıp saklanan bu *kordan*, gelecek yıl tekrar kımız mayalanır. Bkz. Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Kımız”, s. 78. Karakurt, **a.g.e.**, s. 191-192.

⁴⁵⁷ Feniks sözcüğünün etimolojik kökeni (Fenikelilerin de adıdır) sonuca bağlanmamış olsa da anlamı hakkında görüş birliği vardır. Diriliş, değişim, hükümdarlık, takdis, güneş ve zaman’ın simgesi olan ateş kuşlarından feniks: Antik Yunanca *φοῖνιξ*, Latince *phoenīx*: mor rengine çalan kırmızı, kan kırmızı ve “hurma yemişi”/ağacı anlamlarına gelmektedir. Feniksin bu yemiş ağacında yuvasını yaptığına inanılır. Bir versiyonda feniksin kırmızı ayakları ve çarpıcı “sarı” renk gözleri olduğu anlatılır. Antik Mısır’da Bennu, Kızılderililerde Şimşek kuşu, Ruslarda Ateş kuşu, Çin kültüründe Fèng Huáng, Japonlarda ise Hō-ō olarak bilinir. Bkz. Carol Falvo Heffernan, **The Phoenix At The Fountain**, Delaware Uni., 1988, s. 65-67. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <http://www.ancient-origins.net/myths-legends/ancient-symbolism-magical-phoenix-002020>, 16.7.2016.

⁴⁵⁸ Ateş, her şeyin özüdür. Bundan ötürü Tanrı, Musa’nın anlattığı gibi, yanan ateşe benzer. Bu ateşten 6 çift aeon, kök ya da güç yayılır. Her çift bir erkek ve kadın içerir. Erkek eşini korur ve ona bakar. İlk çift bir anlamda gök ve yeryüzü olan Akıl ve Zeka’dır. İkincisi güneş ve ayla özdeşleştirilen Ses ve Ad’dır. Üçüncüsü hava ve su olan Mantık ve Düşünce’dir. Bkz. Crow, **a.g.e.**, s. 106.

⁴⁵⁹ Levi, **a.g.e.**, s. 41-42.

“*şüphesiz yok ben Allah’ım der durur!*” *Gölgesinde bütün hacetler reva olur. İşte ilahi kimya böyledir...*”⁴⁶⁰.

Bektaşilerde de Alevilerde de ortak olan (belli zamanlarda yapılan en büyük tören) Ayn-i Cem’den sonra akşamın geri kalanı, genellikle (usule uygun olarak içki de alınabilir) yemek yenilerek geçirilir. Eğer içki alınacaksa bu ciddi bir törensel uygulama gerektirir. Bu erkana göre, üç içki belirli bir şekilde sunulur, *kadeh* taşıyan niyaz eder, Baba’nın iki dizini öper, kadehi başparmağını kenarından uzatarak sunar, Baba kadehi aynı şekilde alır ve kadehi sunan Baba’nın başparmağını öper⁴⁶¹, Baba da onu öper. Baba kadehi bir süre *göğsünde tutar* ve gözlerini kapayarak orada bulunmayanlar için bir dua mırıldanır. İçtikten sonra kadeh geri verilir⁴⁶².

Kadehi göğüs hizasında tutmak, tamamen *gönüle* yapılan bir atıftır. Kalp bir organ olabilir ama o ilahi hakikatin tecelli ettiği yer, yani gönüldür. Bütün idrak orada başlar, orada biter. O yüzden *gül*, daha önce de belirtildiği gibi, bilginin gönülde (kalpte) oluşan meyvesini simgeler⁴⁶³. Kalp, goncaya (gül tomurcuğu) benzer. Vijnana ya da buddhi’nin de (sezgisel akıl, yüksek akıl) tahtı kalp’tedir. Öz benlik; zihni, organları, bedeni ve dış nesnelere, aynı cam bir kürenin içindeki ışık gibi, hem içeriği hem dışarıyı aydınlatır⁴⁶⁴. Tasavvufta da kalple ilgili zikredilen hadislerin en önemlilerinden biri; “...*Ben yere ve göğe sığmadım, ancak mü’min kulunun kalbine sığıldım...*”⁴⁶⁵ hadisidir. Uygur Türk ozanının da dediği gibi “...*Burkan’ın kendisi bizzat gönüldür, gönül de Burkan...*”⁴⁶⁶ ya da Yunus Emre’nin (13.yy.) dediği gibi “...*Gönül çalabın tahtı/ Çalab gönüle baktı...*”⁴⁶⁷.

---

⁴⁶⁰ Mevlana, **Mesnevi**, b. 3570.

⁴⁶¹ Kef ilmi, İlahi isimler ilmi ile bağlantılıdır. Buna göre sol avucun içinde temel çizgileri durumu 81 sayısını; sağ avuç 18 sayısını; her iki avuçtaki çizgilerin toplamı da 99 sayısını, yani Allahın 99 sıfatını adlarını belirtir. Bizzat Allah (ﷻ) adına gelince, o da parmaklarda yazılıdır. Şöyle ki: serçe parmak *elif*, yüzük parmağı *lam*, orta ve şehadet parmağı ikinci *lam* ki şeddelidir. Başparmak ise (ʾ) *he*’ye (güzel he) tekabül eder. “*Hu*” nidası da aynı *he*’dir. Bkz. Guenon, **İslam Maneviyatı**, s. 64.

⁴⁶² Birge, **a.g.e.**, s. 220-221.

⁴⁶³ Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 181.

⁴⁶⁴ Nikhilananda, **a.g.e.**, s. 264-265.

⁴⁶⁵ (Çevrimiçi) http://akademik.semazen.net/article_print.php?id=628, 16.7.2016.

⁴⁶⁶ Arat, **Eski Türk Şiiri**, s. 121.

⁴⁶⁷ Kabe, maddi bir yapı olmasıyla beraber aynı zamanda bir simgedir. Bu bakış açısına göre hakiki Kabe gönüldür. Bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.yunusemre.gov.tr/index.php/yunus-emre/dusunce-dunyasi/521-bir-goenule-girmek>, 20.8.2016.

Son olarak gülü, alkol bağlamından tamamen uzaklaşmış görünen fakat en derin zeminde aslında bu bağdan kopan hali olan gül suyu ve gül yağı olarak incelemekte de fayda vardır. Özellikle İslam sonrasında Türk kültüründe gül ve gülgillerin yemişlerinden elde edilen her şey şekil değiştirmiştir. Eski gelenek tamamen terk edilmiş gibi görünse de yüzeyin hemen altında; İslam'ın hoş görmediği şeylere saygı gösterilerek bir adaptasyona gidildiği fark edilir. Şekil değişse de simgesel açıdan anlam değişmemiştir. Örneğin; en eski ve önemli Türk adetlerinden yadigar olan, mevlidler bu duruma güzel bir örnektir.

11. yy.'da yazılan Kutadgu Bilig'de; vezirin oğlu Ögdülmiş'in vezirin kardeşi Odgurmuş'a öğütleri arasında yer alan "ziyafete davet usulü" anlatırken, ziyafet sırasında gül suyundan hazırlanan *cülab* ve *cülengebin* şuruplarını ikram etmesini nasihat eder. "...*Yemek yanında içecek de hazır olmazsa, o yemek yiyenler için zehir olur/ İster fuka, ister mizâb, istersen cülengebin veya cülab şerbetlerini ver. Bunlardan başka daha neler vereceğini bana sorma, bunu başkalarına sor...*"⁴⁶⁸.

Ay-Toldu'nun, Hükümdar'a cevapları faslında; tedavi amaçlı: "biri şerbet hazırladı ve gül-suyu (cülab) kattı; biri lüzumlu gördüğü bir içki yapıp verdi"⁴⁶⁹. Ögdülmiş'in Hükümdar'a içki-başısının nasıl olması lazım geldiğini söyle bahsinde: "...*kuru, yaş meyva veya gül balı, gül şurubu, bütün bu içkileri kendisi yapmalı ve muhafaza etmelidir...*"⁴⁷⁰ der.

Cülab ve cülengebin şurupları 9. yy.'dan beri tıp kitaplarında yer alan, mide için faydalı gül suyundan hazırlanan şuruplardır ki, buradan da anlaşıldığı gibi Türkler gül suyundan şerbet hazırlıyor ve kullanıyordu⁴⁷¹.

Mevlidlerde gül suyu sunulur. Ramazan iftarlarında ve özel günlerde ikram edilen en itibarlı içecek her zaman güldür (°gülab/°gülengebin). Güllü tatlılar da bu özel sofralarda baş tacıdır. Mevlide katılanların ellerine gül yağı⁴⁷² sürülür. Yüze gül

⁴⁶⁸ Kutadgu Bilig, LXVI, 4655-4657.

⁴⁶⁹ A.g.e., XX, 1060.

⁴⁷⁰ A.g.e., XXXVII, 2904.

⁴⁷¹ Ayten Altıntaş, **Gül, Gül Suyu: Tarihte, Tedavide Ve Gelenekteki Yeri**, İstanbul, Maestro, 2009, s. 119.

⁴⁷² Güzel kokusundan dolayı gül yağı (rosaotto) elde etmede en fazla Rosadamascena (gül-i Muhammedi) türünün kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı'da kullanılan kokulu gül de bu güldür.

suyu serpmek, eller üzerine gül esansı⁴⁷³ sürmek, temizlik ve imandan sayılır. Hz. Muhammed'in beden sıvıları da, cennet kokusu yani gül kokusudur.

Gül kokusunun bu büyük önemi sadece felsefi olarak açıklanabilir bir durum değildir. Aksine, tıp dünyasında kokuların önemi uzun zamandan beri araştırılan bir konudur. Özellikle koku ve hafıza arasındaki ilişki, konumuz için oldukça ilgi çekicidir. Tüm duyularımız arasında sadece koku alma, diğerlerinden farklı ve kestirme bir yol izler. Örneğin; görme ve işitme duyularımız, ilgili organda başlar, beynin diğer bölgelerine geçmeden önce aktarma merkezi olan talamusa ulaşır yani ara beynin orta bölümüne geçer. Koku alma duyumuz ise talamusa uğramadan doğrudan koku alma soğanına (bulbus olfactorius)⁴⁷⁴ gider. Burası beyinde, kokulara ait bilgilerin saklandığı hafıza merkezidir ve beyin tarafından denetlenemez. Kokuların anında çağrışım yapması, söze dökülememesi ya da asla unutulmaması bu sebeptir⁴⁷⁵. Sırların çiçeği olan gül, belki de bu yüzden sırlardan koku verendir. Felsefi açıdan da insan ruhu; “saf, temiz latif, canlı, havamsı ve kanın elle tutulmaz buharından oluştuğu için hiçbir merhem, ruhumuza madde bakımından benzeyen buharlar kadar iyi gelmez. O halde benzerlik yasası gereği bunlar ruhu karıştırır, çeker ve dönüştürür”⁴⁷⁶. Koku, insan ruhu ve dolayısıyla da bedeni için işte bu denli önemlidir⁴⁷⁷. Gül ve kokusunun, Türk İslam geleneğinde en önemli koku olması boşuna değildir.

Günümüzde ise en çok Türkiye’de (Isparta, Burdur, Afyonkarahisar) ve Bulgaristan’da (Kazanlık, Plovdiv, Karlova) yetiştirilmekte; elde edilen gül ürünleri bu ülkelerden tüm dünyaya pazarlanmaktadır. Bkz. Altıntaş, **Gül: İlaçların En Güzeli**, s. 11-12.

⁴⁷³ Gül uçucu yağı, doğum sırasındaki psikolojik etkisi ile doğumun kolay geçmesini sağlar. Peygamberin söylediği rivayet edilen; bazı kokular melekleri çeker, bazıları da habis ruhları, inancı vardır. Melekleri çeken kokular arasında en başta *gül* gelmektedir. Bkz. Aidin Salih, **Gerçek Tıp**, İstanbul, Sade Hayat Yay., 2008, s. 34-35.

⁴⁷⁴ (Çevrimiçi) <http://www.saglikkitabi.org/rinensefalon-koku-beyni>, 5.1.2017.

⁴⁷⁵ (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/future/story/20120312-why-can-smells-unlock-memories>, 21.12.2016.

⁴⁷⁶ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 340.

⁴⁷⁷ Beden sinir sistemi elektro-kimyasal sinyallerle çalışır. Besin, su ve solunum yoluyla vücuda alınan ve beyne ulaşan maddeler, beynin düşüncesini etkileyen ve yöneten elektro-kimyasal sinyallerin üretiminde çok önemlidir. İnsanlar; bedenini, aklını ve ruhunu korumak için en eski zamanlardan bu yana bir takım ritüeller, içecek ve kokular kullanmışlardır. Dikkat edilirse bugünkü uçaklarda, yolcular kokulu müziklerle karşılanmaktadır. Bu garip müzik ve koku dağıtımı sinemalarda, asansörlerde, otobüslerde ve alış-veriş merkezlerinde de kullanılmaktadır. Bu, globelleşen dünyanın bir nimeti ve konforu gibi sunulsa da bunun yani müzik-koku birlikteliğinin çok güçlü bir bilinçaltı etkiye sahip olduğunu çok az kişi bilmektedir. Bu fenomene “psikotropik etki”

Türkler, tarihin her döneminde güzel kokulara çok önem vermişlerdir. Orta Asya ve birçok coğrafyada, çok uzun bir dönem hükmetmiş olan Türk devletleri, tütünü tarihin en eski dönemlerinden itibaren kullanmışlardı. Ateşin bulunuşundan sonra tütünün kullanılması gündeme gelmişti. Altay efsanelerine göre; ilk insanlar meyve ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrı onlara et yemelerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç oldu. Çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktaydı⁴⁷⁸ ve güzel kokulu otların ateşe atılması kutsal bir törendi. Şaman/kamın, hastalıkların teşhisinde yaptığı dini ritüelde ateşe karşı oturur ve tütünü yaptığı kap elinde olurdu. Her hastalıkta etkili olduğuna inandığı başka başka tütünü maddelerini kullanırdı. Orta Asya Türklerinde Tanrılara adanmış atların ve hayvanların güz mevsiminde güzel kokulu sularla yıkandığı bilinen bir gerçektir. Kutsal olan her şey güzel kokulu sularla yıkanır. Şamanlar/kamlar hem güzel kokulu hem de kutsal olduklarına inandıkları pek çok çiçek ve bitkiden hazırladıkları suları bu merasimde kendi elleriyle uygularlardı⁴⁷⁹. Günümüzün bilgisiyle kokular, tütümler ve içkilerle istenilen herhangi bir zihinsel tutumu anında yaratabilen böylesi sanatlar yeterince takdir edilmese de görüldüğü gibi şamanlar/kamlar eski doğa (pagan) gelenekleriyle bu konularda büyük ustalık kazanmışlardı⁴⁸⁰.

Gül suyu içerikli en eski yemek tarifleri (yazılı kaynak) 8-11. yy arasında Orta Doğu'da bulunur⁴⁸¹. Arap coğrafyasında ilk olarak gül ürünlerinden bahis 9. yy.'da geçer. Ünlü bilim adamı El-Kindi⁴⁸² gülün tıbbi kullanımından bahseder. Bazı kaynaklar da ilk olarak İskenderiye simyacılarını verir (İ.Ö. 50- İ.S. 100). Bu tarz bir damıtma işlemiyle (hydrodistillation) esansiyel yağ üretiminin tarihi orijini hakkında

---

denmektedir. Görüldüğü gibi koku, insan psikolojisinin hem en güçlü hem de en zayıf noktasıdır. Bkz. Salih, **a.g.e.**, s. 419-421.

⁴⁷⁸ Ülgen, gökten biri kara, biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu. Otlar ateş aldı. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip “bu ateş atamın kudretinden taşla düşmüş ateştir” dedi. Bundan dolayıdır ki Altaylılarda ve Yakutlarda ancak çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır. Bu durum, Adelbert Kuhn’ın göksel ve yersel ateş (ve kutsal içki) yorumuyla birebir örtüşmektedir. Bkz. İnan, **Şamanizm**, s. 66.

⁴⁷⁹ Altıntaş, **Gül, Gülsuyu**, s. 47. Ayrıca bkz. İnan, **Şamanizm**, s. 61.

⁴⁸⁰ M. P. Hall, **a.g.e.**, s. 340.

⁴⁸¹ Elizabeth Manus, “Rose Water An Age Old Flavoring For Dinner And Dessert”, **Brooklyn Botanic Garden**, 2005. Bkz. (Çevrimiçi) http://www.bbg.org/gardening/article/rose_water, 10.10.2016.

⁴⁸² Batıda ismi Alkindus olarak geçen Kindi, 9. yy’ın en önemli filozof ve bilim adamlarından biridir. Babası, Harun Reşit döneminde uzun süre Küfe valiliği yapmıştır. Halife Memun tarafından Yunanca eserleri de tercüme görevi alan Kindi, Abbasi döneminde bilimin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Bkz. Mahmut Kaya, “Kindi”, **TDV İA**, C. XXVI, Ankara, TDV, 2002, s. 41-58.

tartışmalar hala sürmektedir fakat en eski buluntu Güney Asya, Indus vadisinde ele geçmiştir. Aynı tarihlerde Arap coğrafyasında (damıtma işlemi için) hiçbir buluntu elde edilememiştir. Indus vadisi, Harappa'da bulunan ve İ.Ö. 5. bine dayanan damıtma şişesi, topraktan yapılmış özel bir kaptır ama hakkında yazılı kaynak bulunamamıştır. İlk yazılı kaynak Mezopotamya'ya aittir. Ninova'da bulunan damıtma şişesi de İ.Ö. 3. bine tarihlenir. Bu tarz kapların varlığı ve suyla damıtma işlemlerinin nasıl yapıldığına dair ilk yazılı kaynak da böylelikle İ.Ö. 3. bine tarihlenebilmektedir⁴⁸³.

Bu belgelerde damıtma işlemleri sırasında ateşin ne kadar önemli bir rol oynadığı baştan sona kadar izlenebilmektedir. En şiddetli harareten soğutma ısısına kadar ateş başroldedir. Fakat İ.Ö. 8. yy.'a kadar esansiyel yağın bahsi hiç geçmez bu da gösterir ki, bu damıtma işlemi daha çok simya ve tıbbi kullanım içindir. Amaç saf alkol üretimi gibi görünmektedir⁴⁸⁴.

Harappa'da başlayan, Mezopotamya'da yazıya dökülen bu sanat daha sonra Eski Mısır'da yeniden dirilir. Mısırlılar bunu daha çok tahnit için kullanırlar. Mür, günlük (sığla) damıtımı da yapılır. Bu sanat ve bilimin Batı'ya taşınması ise ancak Haçlı seferlerinden sonradır⁴⁸⁵.

Görüldüğü gibi, Avrupa'dan yüzyıllar öncesinden bilinen bu uygulamalar; gülün hem biyolojik olarak insan bedeninde ve zihninde (gül, frekansı en yüksek kokudur⁴⁸⁶), hem de ruhunda (bilinçdışı olarak) çok etkili olduğu görüşünü şüpheyeye yer bırakmayacak kadar net ortaya koymaktadır. Gül hem bir madde hem bir simge olarak o kadar güçlüdür ki, felsefi olarak da dört elementin kusursuz bir birleşimi olarak düşünülmüştür. Felsefi açıdan bakılınca; evrenin bir parçası olan içinde yaşadığımız dünyada var olan her şey dört "temel element"ten (unsur) meydana gelmiştir. Bunlar; toprak, ateş, hava ve sudur. Bu alemdeki her şey, dört değişmez ve vazgeçilemez elementin belli oranlarda karışıp birleşmesiyle meydana gelmiştir.

---

⁴⁸³ Erich Schmidt, "Production Of Essential Oils", **Handbook Of Essential Oils: Science, Technology And Applications**, Ed. K. Hüsnü Can Başer, Gerhard Buchbauer, USA, CRC Press, 2010, s. 86-87.

⁴⁸⁴ Schmidt, "a.g.m.", s. 87.

⁴⁸⁵ **A.y.**

⁴⁸⁶ Şimdiye kadar yapılan ölçümler sonucunda gül kokusunun, 320 MHz ile en yüksek frekansa sahip olduğu anlaşılmıştır. Bkz. (Çevrimiçi) <http://nuworldbotanicals.com/miscellaneous/science-behind-aromatherapy/>, 19.4.2017.

İnsan da bu dört temel elementin belli oranlarda karışıp birleşmesiyle meydana gelmiş olup, bunlar bedendeki dört vazgeçilmez sıvıyı da oluşturmuşlardır. Osmanlı hekimlerine göre bedendeki “dört sıvı” (hılt) bedenın sağlıklı olabilmesi için dengeli bir şekilde çalışmalıdırlar. Bu dört hılt; kan, safra, sevda ve balgam diye adlandırılan özel sıvılardır⁴⁸⁷. İnsanlarda bu dört mizacın farkı, modern dünyada dört kan grubu ayırımına denk düşmektedir⁴⁸⁸.

Dört temel unsurun nitelikleri ise, sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluktur. Gül, birinci derecede soğuk sonra kurudur. Bu etkisi bazı hekimler tarafından tartışılrsa da genel kanı soğuk nitelikte olmasıdır. Soğuk niteliği gülün en önemli özelliğidir. Yani gül, soğutucu “ayıltıcı” bir etkiye sahiptir⁴⁸⁹. Bu sebeple sıcak nitelikteki hastalıklarda, ateşli hastalıklarda vazgeçilmez bir ilaçtır.

Gülün ikinci niteliği “kuruluk” olup bu niteliği bedende kabız, büzücü kurutucu etkiyi vermesi ile özetlenir. Gülден, şeker ve bal ile hazırlanan ilaçların başında gül macunu (gülbeşeker) ve gül şerbeti gelir. Gülbeşeker mideye ve karaciğere kuvvet veren özelliği ile tanınır. Yemekleri hazmetmede çok yararlıdır. Soğutucu etkisinden dolayı, harareten kaynaklanan yürek kabarmasına çok faydalıdır⁴⁹⁰.

Gül tohumu, tıp kitaplarında “gül düğmesi” de denilen gül çiçeğinin içindeki tohumun (yemiş) ilaç olarak kullanılan şeklidir. Gül tohumunun tabiatı gül çiçeğinin etkisinden farklıdır. Gül tohumu, soğuk değil aksine *sıcak* özelliktedir. Gül

---

⁴⁸⁷ Ayten Altıntaş, “Osmanlı Tıbbında Gül”, **Osmanlılarda Sağlık I**, Ed. Çoşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, İstanbul, Biofarma, 2006, s. 77-83.

⁴⁸⁸ Salih, **a.g.e.**, s. 57.

⁴⁸⁹ Birçok resim, fresk ve vazo kalıntıları Yunanların garlandları çok sık kullandığını gösterir. Başa takılan bu taçlar her zaman güçlü bir fregransa sahip bitkilerden yapıldı. Adaçayı, menekşe, gül, kereviz, dereotu (Sappho tarafından önerilen), biberiye, yaban mersini, zeytin, yabani limon, çam, söğüt ve defne gibi. Bu da demek oluyor ki Yunanlar yalnızca tanrılar gibi görünmek ya da hissetmek amacıyla değil aynı zamanda pratik nedenlerden ötürü de bu taçları takıyorlardı. Gülün “soğutucu” yani *ayıltıcı* etkisi, sefahat alemlerinde, başa neden gül taçları takıldığını da açıklar. Gül sayesinde, şarabın etkisi ile ağızdan kaçabilecek herhangi uygunsuz bir söz ya da sır engellenmiş oluyordu. Engellenemediği halde bu sırrı duyan kişi de gül tacı taktığı için sırrı tutmakla mükellefti. Gül bu sebeple, sessizlik ve ihtiyatla da birleştirilmiştir. Antik devrin erkekleri mahrem toplantıların yapıldığı odaları gülle süsleme alışkanlığı edinmişlerdi. Yapılan görüşmelerin *subrosa* (gül’ün altında) yani *sır* olarak kalacağına gönderme yapılmaktaydı. Bkz. Geçzi, “The Rose In Ancient Greek Culture”, s. 30. Ayrıca bkz. Salt, **a.g.e.**, s. 142-143.

⁴⁹⁰ Altıntaş, “Osmanlı Tıbbında Gül”, s. 81.

çiçeği cinsel arzuyu azaltırken, gül tohumunun tam tersi etki yapıp, özellikle meniye arttırıcı⁴⁹¹ ve cinsel arzuyu tetikleyici olduğu kaydedilmiştir⁴⁹².

Görüldüğü üzere gülün, Türk kültüründeki önemi İslam öncesinde zaten var olup, eski simgesel anlamlarının üzerine gerek değişerek gerek yeni anlamlara bürünerek birkaç ayrı simgeyi tek başına ifade eder hale gelmiştir. Yine gerek İslam öncesi gerek sonrasında var olan güzel kokulara düşkünlük ve dini ritüellerdeki yeri aynı şekilde devam etmiştir. İslam sonrasında gül en önemli koku olmuş, hem dini hem sosyal yaşamda bu önemini korumaya da devam etmiştir. Gül suyu ve gül yağı da sosyal yaşamda yaygın olarak yer bulmuş, aynı şekilde tıbbi olarak da faydalanılmıştır. Türk-İslam anlayışının getirdiği girift metafizik yaklaşım gülün, bu merkezi yerini edinmesinde katkıda bulunmuş, simgesel değerini daha da ön plana çıkarmış ve onu, hem dini hem edebi betimlemelerinin ayrılmaz bir parçası yapmıştır.

5.5. Renk Olarak Gül

Yukarıda da değinildiği gibi ilahi hakikat, mutlak olan tek gerçek ışıktır. Şarap, sebep olduğu “yokoluş” deneyimi ile vazgeçilmez bir metafor olarak, zifiri karanlık makamıdır. Buna göre; kusursuz bir karanlığa düşmeden, kusursuz olan aydınlığa ulaşamaz. Mutlak aydınlığın yolu kalbin içindeki noktadan başlar. Nur, ancak orada müşahede edilebilir. Gece gibi karanlığın, gündüz gibi aydınlığa kavuşacağı nokta orasıdır. Gece ve günün, bu iki halin arasındaki haberci (müjde) de sabah kızılığdır (fecd-i kazip, *yalancı tan*). Güneş (alev sarısı) zifiri karanlıktan (gece) doğarken önce kızılığa bürünür. Bu haberci, mutlak aydınlıktan önceki geçici aydınlıktır. Şarap neden “gül renkli”⁴⁹³ ise, şafak da bu yüzden “gül parmaklı”⁴⁹⁴ dır.

⁴⁹¹ İnsan (madde) yaratılırken “Işık” parçacıkları içinde tutsak olur. Maniheizimde (Mani tarafından) de kullanılan bu izlek, arkaik Hint-İran düşüncesinde de vardır. Bu yaygın görüşe göre; ruh-ışık-“semen virile” (ersuyu) arasında bir özdeşlik bulunur. Bu ışık (tanrısal kıvılcım) spermin içindedir. (Dolayısıyla *gül*, aslında tanrısal kıvılcımı arttırmaktadır) Bkz. Eliade, **Düşünceler Tarihi II**, s. 440.

⁴⁹² Altıntaş, “Osmanlı Tıbbında Gül”, s. 82.

⁴⁹³ Baki (16. yy) bir gazelinde “*Gül-sitân-ı bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana/Kulkul-i halk-i surâhisavt-ı bülbüldür bana*” demiştir. Şarap kadehe, o kadehten içenler de (çiçek açar gibi) gül bahçesine teşbih edilir. Gül renkli şarabın, sürahiden kadehe dökülürken çıkardığı sesi şair, bülbülün sesine benzetir. Gülün dikenleriyle yaralanan bülbülden akan kan, zaten gülün rengidir. Bkz. Sabahaddin Küçük, **Baki Divanı**, Ankara, TDK, 1994, G. 12: 1. Ayrıca bkz. Nazmi Özerol, “Baki’de Gül”, **Adıyaman Ü.S.B.E.D.**, Yıl 5, S. 9, Haziran 2012, s. 155.

Sabahın bu kutlu ilk saatleri aynı zamanda, daha önce de bahsedildiği gibi, göksel balın da (çiy⁴⁹⁵) düştüğü saatlerdir. Gün batarken de aydınlık (güneş) önce yine kızılığa bürünür. O kızılık ki geceyi de haber verendir. Böylelikle her şey önce karanlıktan doğar sonra tekrar ona döner. Aracı, *güldür* ve dolayısıyla gülün rengidir. Bu bilginin haberini veren, “söz”ünü söyleyen o’dur. Bu bilgiye en başından sahip olan gül; onu idrak edip almaya hazır olana verendir⁴⁹⁶. Feriduddin Attar’dan, yukarıda da alıntıladığımız gibi “gizem; gül yatağında parlar, sır ise gülün içinde saklıdır”.

Daha önce de değinildiği gibi, tasavvuf edebiyatında önemli bir yeri olan Ruzbihan Bakli’nin tefekkürünün ana teması *ezeli güzelliğin* eşyada saklı olmasıdır. Ona ait olan şu gazel; yukarıda bahsedilen *ezelilik hissine* de çok güzel bir örnek teşkil eder: “...İyi bak, çünkü kalp O’nun aşkının pazarıdır. Aşk dalındaki Adem’in gülü, orada O’nun gülünün tecellisinin rengindedir. Bülbülün “ruh”u bu gülle kendinden geçince, ezeliyet çeşmesinde Elest kuşunun namesini ruh kulağıyla işitir...”⁴⁹⁷.

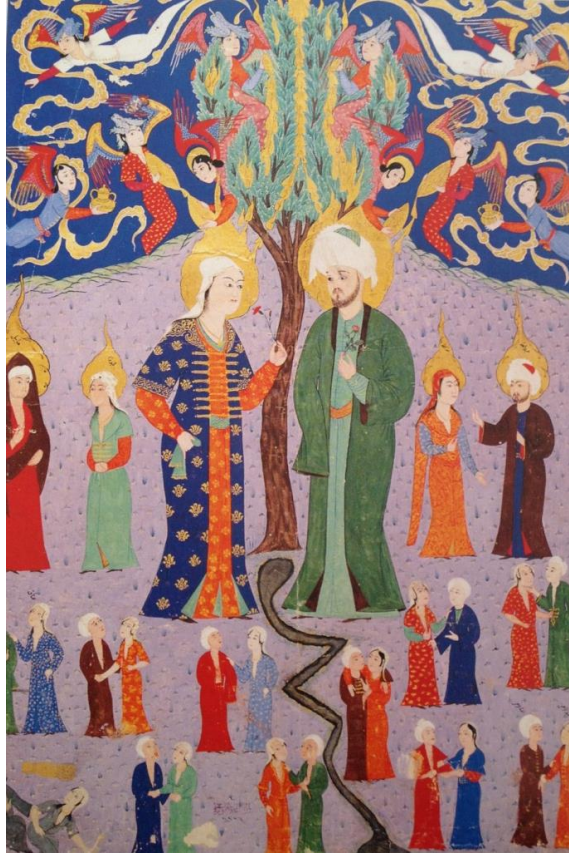
⁴⁹⁴ Helios’un (Güneş) kız kardeşi Tanrıça Eos, “Gül parmaklı şafak”tır. Gül rengi ışığın, direk olarak zekanın rengidir. O, “şaka aydınlığı”, yalancı tan’ın rengidir. Bkz. Geczi, “The Rose In Ancient Greek Culture”, s. 5.

⁴⁹⁵ “*Seherde mest eden her andelibi gonca câmundan/Mey-i jâleyle dolmuş süseninçini kabağıdır*”. Hayali, bu beyitinde; bülbülü sarhoş edenin, goncanın içindeki jale (çiy) şarabı olduğunu söylemektedir. Su kabağı; oyulup kap/kadeh yapılmasına atfen, süsenin kadehidir. Seher vakti bülbül, çiy şarabıyla dolu o kadehle mest olmuş bir şekilde şakırmaktadır. Ali Nihat Tarlan, **Hayali Bey Divanı**, İstanbul Ü.E.F. Yay., 1945, s. 150, G. 57: 3.

⁴⁹⁶ Hayali’nin (16. yy); Gül Beray-i Sultan Süleyman Han (1) kasidesindeki bazı beyitler, bu durumu çok güzel bir şekilde ifade etmiştir: “*Cür’adânın goncanın açmaz megerrâz ehline/Olalı tecrid içinde sâhib-i esrâr gül*”. Gül, halvete girip manevî sırlara eriştiğinden beri; o sırları idrak edenlerden başkasına, goncasının esrar kutusunu açmaz. Cür’adan; içki kadehinin dibinde kalan kısım, şarap tortusunun döküldüğü kap, anlamına gelmesine rağmen Abdâllar, esrarlarını taşıdığı bu kaba cür’adan ismini verirlerdi. Cür’adan, Kalenderilerde, içine esrar koydukları kabin adı olup *yudumluk* anlamına gelmektedir. Üzeri çifte “Yâ Ali” işlemeli olan Cür’adan’ı Kalenderiler kemerlerine takarak yanlarında taşırlardı. Cür’adan, Divan şiirinde çift anlamlı olarak (esrar sözcüğü, Arapça’da “sır” sözcüğünün çoğul halidir) “esrar mahzeni” anlamında yer almaktadır. “...*Mantuku’t-Tayr okutur bülbül çemen etfâline/ Şerh eder her faslın anın nitekim Attâr gül...Her varak bir nüktedir gülşende fehm et olalı/ Mahzen-i Esrâr gonca Matla’-ı Envâr gül*...” Bkz. Tarlan, **a.g.e.**, s. 37, b. 3, 4, 6. Ayrıca bkz. Abdülkadir Erkal, “Divan Şiirinde Afyon Ve Esrar”, Atatürk Üni., **Türkiyat A.E.D.**, S. 33, 2007, s. 48.

⁴⁹⁷ Schimmel, **a.g.e.**, s. 293-294.

Resim 72. Seyyid Lokman, Nakkaş Osman, Adem İle Havva ve On Üç İkizi, Minyatür, Zübdetü't-tevarih, TİEM 1973, fol. 53a.

Kaynak: Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, İstanbul, YKY, 2007, s. 97.

Yukarıda da bahsedildiği gibi ezoterik anlayışa göre yaratılış dört temel unsurdan bağımsız düşünülemez ve bitkiler aleminde bunun en güzel alegorisine gül haizdir. Gülden başka hiçbir bitki bu çetrefil durumu daha iyi simgeleyemez. Mesela,

her bitki ilk etapta, karakteristik özelliklerini göstermez. Bunun için belli bir olgunlaşma süreci gerekir. Yaprakların yeşermesi, tomurcuklanma ve sonunda da meyve. Bütün bu olgunlaşma sürecinin sonunda bitkinin organlarının hangi elementlere bağlı (hava, ateş, toprak, su) olduğu anlaşılır. Gül yaprakları ilk başta beyazdır fakat olgunlaşma sürecinin sonuna doğru kırmızı veya morun tonlarına dönerler. Narçiçeği de böyledir⁴⁹⁸.

Gülün taç yaprakları, ham tomurcuğun içinde henüz beyazdır. Antik felsefede bu aşama, su elementinin baskınlığını gösterir. İlk etapta nem, yaşamsal önemdedir. Gülün eşsiz karakteri, sadece kırmızı taçyapraklarda değildir. Onu *gül* yapan gül bitkisinin diğer organları ile beraber dikenli ve kokusudur. Bunların birleşimi ile gül, *gül* olur. Kırmızı rengini gül, ateş elementi sayesinde alır. Gül dört elementin de kusursuz birleşimine sahiptir. Gül kokusu olmadan ne kadar yaşayamazsa dikenleri olmadan da yaşayamaz. Bir gülün merkezi şişkin ve kalınsa bu canlılık belirtisidir. Bu canlılığı dikenler arasında tekrarlar. Güzel bir koku da ateş elementinin göstergesidir⁴⁹⁹.

Özellikle Divan Edebiyatında o kadar ustalıklı; hem entelektüel, hem tasavvufî, hem fevkalade bir estetikle “gül” mazmunu kullanılmıştır ki, üzerine söylenecek pek bir söz yoktur. Gül, tek beyitlerde ele alındığı gibi “gül” redifli gazel ve kasidelere, ayrıca; Gül ü Bülbül (Kara Fazlı, Rifai, Bekayi, Gazi Giray, Acem Molla Niyazi), Gül ü Nevruz (Lutfi, Muidi, Sabir), Gül ü Hüsrev (Tutmacı). Gül ü Sabâ (Necati), Gül ü Mül (Rasih) gibi müstakil eserlere de konu olmuştur. Divan şiirinde, aralarında Necati (ö. 1509) ve Nev’i’nin (ö. 1599) de bulunduğu “gül” redifli kaside yazan şairler arasında Fuzûli’nin (ö. 1556), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) için kaleme aldığı kasidesi; altmış iki beyit boyunca gülün hemen her kullanımında ayrı bir mazmuna işaret eden zengin bir imgelem dünyasıyla, hem entelekt hem şiir sanatı bakımından yetkin örneklerden biridir:

“...1. Çıhdı yaşıl perdeden ‘arz eyledi ruhsâr gül/ Sildi mir’ât-ı zamir-i pakden jengar gül. 2. Câm dut saki ki gül-bünler gül izhâr itdiler/ Sen dahi bir gül-bün-i ra ‘nasın it izhâr gül. 3. Geldi ol dem kim ola izhâr-ı hikmet kılmağa/ İnşirâh-ı

⁴⁹⁸ Geczi, “The Rose In Ancient Greek Culture”, s. 34.

⁴⁹⁹ A.g.e., s. 34-36.

şadr ile şadr-i şaf-i ezhâr gül. 4. Yetdi ol mevsim ki açmağa gönüller mülkini/ Ola gül-şende reyâhin hayline ser-dâr gül. 7. Çıhmış iken bezm-i gül-şenden yine 'avdet idüb/ Câm-ı mey sundurdu ehl-i tevbeye tekrâr gül. 8. Habsden Yusuf çihup Sultân-ı Mısr olmuş kimi/ Oldı açup goncesin ârâyiş-i gül-zâr gül. 9. San Züleyhâ halvetidür gonca-i der-beste kim/ Çıhdı andan dâmen-i çâkiyle Yüsuf-vâr gül. 10. Çak olub bulmuş şafabâd-ı seherden sanasın/ Baddur Cibril ü kalb-i Ahmed-i Muhtâr gül. 11. Şeb-nem-i gül-zar-ı ruhsar-ı Rasulü'llah'dur/ Neşr-i 'utriyle kılur her dem anı iş'âr gül. 12. Dürr-i şeb-nem saçdı rengin berglerden her taraf/ Lal-i handan itdi hûblar kimi gevher-bâr gül. 13. Şüret-i hâline hayran eyledi 'arifleri/ Açdı 'irfan ehline gencine-i esrar gül. 14. Sebze üzre gezdürür bâd-ı şabâ gül bergini/ Sanki sebze âşmândur kevkeb-i seyyar gül. 15. Kıldı pinhan goncenün lu'b ile gözden hokkasın/ Bulmak olmaz hiç reng ile zihî 'ayyâr gül...".

1. Gül, yeşil perdenin (goncasından) arkasından çıkıp yanağını gösterdi/ Böylece temiz gönül aynasının pasını sildi. 2. Ey sâkî! Kadehi sun, çünkü gül ağaçları güllerini gösterdiler. Sen de güzel bir gül ağacısın; gülünü göster. 3. Hikmet göstermek için gülün, göğsünü açarak çiçekler sırasının en ucunda yer aldığı zaman geldi. 4. Gönüller ülkesini fethetmeye, bu mevsimin gelmesi yetti. Gül, artık gül bahçesindeki çiçekler topluluğuna lider olsun. 7. Gül, gül bahçesindeki meclisten çıkıp gitmişken, tekrar geri döndü ve tevbe etmiş olanların tevbesini bozarak kendine kadeh sundurdu. 8. Hz. Yusuf'un hapisten çıkıp Mısır'a sultan olması gibi gül de, goncasını açıp gül bahçesinin süsü oldu. 9. Kapalı gonca, sanki Hz. Yusuf'un Züleyhâ ile bir arada kaldığı oda gibidir. Zira gül oradan Hz. Yusuf gibi, gömleği yırtılmış olarak çıktı. 10. Hz. Muhammed, ilahî vahyi tebliğ etmek ve bütün insanlara doğru yolu göstermekle görevlendirilmiş son peygamberdir. Vahiy meleği olan Cebrail, vahyi değiştirmeden kalbine koydukça Hz. Muhammed iç sıkıntısından kurtulmuş ve rahatlamıştır. Seher yeli, kapalı olan goncayı açmış ve sıkıntılı hâinden kurtarmıştır. Seher yelinin, goncanın açılıp rahatlamasına sebep olduğu gibi vahiy meleği Cebrail de getirdiği vahiyle, Hz. Muhammed'i iç sıkıntısından kurtarmış ve rahatlatmıştır. 11. Hz. Muhammed'in remzi olduğu için gül, çok değerlidir. Hz. Muhammed, peygamberler bahçesinin gülü, kapısı ise taze bir gül bahçesi olarak nitelenmiştir. Gül, Hz. Muhammed'in gül bahçesi olan yanağında çiy tanesi olarak

düşünölmüş ve ortalığa yaydığı güzel kokusuyla onu hatırlattığı belirtilmiştir. 12. Gül, renkli yapraklarından her tarafa çiğ incileri saçtı. O, güzellerin gülen dudakları gibi, inciler dağıtır. 13. Gül, irfan sahiplerine sırlarının hâzinelerini açarak onları, kendi haline hayran etti. 14. Sabâ rüzgarı, gülün yaprağını yeşillikler üzerinde gezdirir. Sanki yeşillik, gökyüzüdür; gül de, orada dönüp duran bir yıldız. 15. Gül, hokkabazlar gibi, el çabukluğuyla şaşırtıcı şeyler yapar. Gül goncası şekli itibariyle hokkaya, gül ise hokkabaza benzetilmiştir. Goncanın güle dönüşmesindeki ani şekil ve renk değişikliği bir hokkabazın el çabukluğu marifetine benzetilmiş. Hokkabaz olan gül, hayret edilecek bir hızla goncanın hokkasını değiştirerek gizlemiştir: gül, işte o kadar hilekârdır⁵⁰⁰.

Divan edebiyatının yanı sıra Türk halk ve tekke edebiyatının hemen hemen bütün ürünlerinde de güle yer verilmiştir. Gülün neredeyse her özelliğiyle ele alındığı mani, türkü, atasözü, deyim, ninni, ağıt, ilahi, halk hikayesi ve kıssalar bugün de Türk halkı arasında oldukça canlı biçimde yaşamaktadır⁵⁰¹. Bu durumu ortaya koyan sayısız çalışma da mevcuttur. Bu çalışmanın amacı ise sadece konumuzu destekleyecek sıra dışı birkaç örnek vermek olacaktır.

Divan edebiyatında; kırmızı, kızıl ya da al güller en çok kullanılan gül renkleri iken sarı ve beyaz en az tercih edilen gül renkleri olmuştur⁵⁰². Fakat sevgilinin “ayva tüyleri” teşbihi çok sık kullanılmıştır. Elbette bu ayva tüyleri de altın gibi sarıdır. Necati Bey (15. yy.) bir gazelinde, gülün merkezindeki sarı tomurcukları; altın varaklı kağıtlara, kat kat yaprakları ise, bir kitabın sayfalarına benzetmiştir. Bu beyit gül, kitap, altın ve sarı birlikteliğine güzel bir örnektir:

“...*Cem’ idüüb evrâk-ı âl üstine itmiş zer-fisân/ Yazmış ol mecmû’aya vâsf-ı ruhuñ ey yâr gül...*”. Ey sevgili! Gül, o al (kırmızı) yapraklarını bir araya getirip üstüne altın saçmıştır. O (gül), kitap gibi olan yapraklarına senin yanağının övgüsünü yazmıştır⁵⁰³.

---

⁵⁰⁰ Hüseyin Güfta, “Fuzuli Divanı’nda Gül”, **Uluslararası Sosyal Araş. Der.**, C. 6, S. 26, 2013, s. 217-239. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi) <http://edebice.net/2014/02/26/fuzuli-den-kanuni-ye-oevgue/>, 19.1.2017.

⁵⁰¹ Cemal Kurnaz, “Gül”, **TDV İA**, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 219-222.

⁵⁰² Ali Özmen, “16. Yüzyıl Şairlerinden Baki, Fuzuli Ve Hayali Bey Divanlarında Gül Mazmunu”, **Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, Gaziosmanpaşa Üni., S.B.E., 2012, s. 148.

⁵⁰³ **Necati Beg Divanı**, Haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, MEB Yay., 1963, Kaside 15: 3.

Pembe, Türkçe’de; açık al rengini ifade eder. Penbe ise Farsça’da pamuk demektir. Pembenin Orta Farsça (Pehlivice veya Partça) *pambak* veya *pambuk* “pamuk kozası” sözcüğünden alıntı olduğunu savunan görüşler vardır⁵⁰⁴.

“...Penbe ile âteşin gerçi ki yoktur oyunu

Od içinde bülbülü saklar semendervâr gül...”⁵⁰⁵

Her ne kadar ateşle pamuğun şakası/oyunu olmaz ise de (bir araya gelmezler) gül, bülbülü *semender* gibi ateş içinde saklar. Gül, kanayan rengiyle gayb aleminden yükselerek şehadet alemine yükselen ateşin simgesidir. O, kırmızılığıyla gül bahçesini ateşe verir. Bu beyitte bülbül, al (ateş) renkli güller arasında yuva kurar. Semender, Türk ve İran edebiyatında sevilerek kullanılan efsanevi bir yaratıktır. Bir rivayete göre ateş içinde belirip, ateş içinde yaşamış ve ateşten çıkınca da kaçınılmaz olarak ölmüş. Tasavvuf ehli şairler tarafından da sevilmesinin nedeni ateşe korkusuzca dalması ve yanmamasıdır (pervane de ateşe dalar, aralarındaki fark; pervanenin kanatlarının yanması sonucu, ölmesidir)⁵⁰⁶.

Böylelikle çağrışım yoluyla anlaşılır ki, semender, ateşte nasıl “var” olunacağını, ateşin “yakan” değil “diriltin” halini (nur) algılama “bilgi”sine sahip olmandır. Fakat pervane, bu hakikat “bilgi”sine sahip değildir. O, sadece ışığa doğru çekilir, buna karşı koyamaz ama “bilgi”siz olup, ateşe bu kadar yaklaşıncaya da kanatları tutuşur ve ateşin ortasına düşer.

Beyite geri dönecek olursak; gülün, bülbülü semender gibi ateş içinde saklaması, yukarıda bahsedildiği gibi bülbülün hem ateşten güller arasında yuva yaptığını, hem de güle aşık olan bülbülün (aşığın) semender yaradılışlı olduğunu

⁵⁰⁴ Orta Farsça sözcük Eski Yunanca *bombúks* βομβύξ “koza”, (özellikle Ege adalarında ipliğinden kumaş yapılan bir tür böceğin kozası) sözcüğü ile eş kökenlidir. Fakat Eski Yunanca olan bu sözcüğün nihai kökeni belirsiz kalmıştır. Bkz.

(Çevrimiçi) <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/pamuk>, 18.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=pembe&mi=0>, 18.1.2017.

⁵⁰⁵ **Hayali Bey Divanı**, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara, Akçağ Yay., 1992, s. 37, b. 7.

⁵⁰⁶ Aslında semender, amfibi bir hayvandır. Hem karada hem suda yaşayabilen bu canlının efsanevi yönü ateşte yanmamasına olan vurgudur. İnanışa göre; bu canlı yüzgeç gibi olan yan taraflarından, kıvılcımlı kül üstüne su püskürterek, ateşi dindirir ve öyle geçmiştir. Bkz. Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Akçağ Yay., 2000, s. 399. Ayrıca bkz. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yay., 1995, s. 435. Ayrıca bkz. (Çevrimiçi)

<http://www.livescience.com/52627-salamanders.html>, 19.1.2017.

ifade eder. Zira aşık, durmaksızın yanar, ateş içindedir ve aşkın semenderlerine gül bahçesi de, lâlezâr da ateşin ta kendisidir:

“...*Gül âteş gülbün âteş Gülşen âteş cûybâr âteş*
Semender-tynetân-ı aşka besdir lâlezâr âteş...”⁵⁰⁷

Bu beyit gül-ateş ilişkisini, yani aşığın baştan aşağıya yanar halde olduğunu anlatan güzel bir beyittir. Sevgilinin (maşuk) bulunmadığı bahçe (cennet), aşığa ateştir (cehennem)⁵⁰⁸. Hayalî'nin beytine dönülecek olursa penbe-gül; ateş-bülbül arasında leff ü neşr sanatı⁵⁰⁹ vardır. Ayrıca şair gül bahçesinde, bülbülün (yuvasının) ateş gibi olan güller arasında kalmasını bir oyuna benzetir⁵¹⁰.

Daha önce de bahsedildiği gibi, günümüz edebiyatında da gül imgesi, etkin bir biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Örneğin; alışılmışın dışında olarak, siyah ve beyaz güller ile kan'ın beraber kullanıldığı, “Monna Rosa” adlı bir Sezai Karakoç (d. 1933) şiiri vardır. Şair bu şiirinde, tüm insanların belleğinin en derininde yer etmiş efsanelerin en eski imgelerini kullanarak; dün ve bugün, aşk ve acı arasında “gül” metaforunun uyandırdığı etki ile çarpıcı bir imgelem kurmaktadır:

“...*Monna Rosa, siyah güller, ak güller;*
Gülce'nin gülleri ve beyaz yatak.
Kanadı kırık kuş merhamet ister;
Ah, senin yüzünden kana batacak,
Monna Rosa, siyah güller, ak güller!
...
Zeytin ağacının karanlığıdır
Elindeki elma ile başlayan...

⁵⁰⁷ Muhsin Kalkışım, **Şeyh Galib Divanı**, Ankara, Akçağ Yay., 1994, G. 139: 1.

⁵⁰⁸ Kurnaz, “a.g.m.”, s. 220.

⁵⁰⁹ Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede birkaç şeyi anlattıktan sonra, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşıtlıkları belirtmeye leff ü neşr denir. Bu sanat düzyazıda da görülebilir. Bkz. (Çevrimiçi) http://www.turkedebiyati.org/soz_sanatları/leffu_nesr.html, 18.1.2017.

⁵¹⁰ Abdulmuttalip İpek, “Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler”, **Yüksek Lisans Tezi**, Elazığ, Fırat Üni, S.B.E., 2008, s. 129-130.

Bir yakut yüzükte aydınlanan sır,

Sıcak ve minnacık yüzündeki kan,

Zeytin ağacının karanlığıdır.

...

Yağmurlardan sonra büyülmüş başak,

Meyvalar sabırla olgunlaşmış.

Bir gün gözlerimin ta içine bak:

Anlarsın ölümler niçin yaşarmış,

Yağmurlardan sonra büyülmüş başak...’’⁵¹¹.

Gül ve renk bağlamında son olarak, Uygur sanatına tekrar değinmek yerinde olacaktır. Uygur Türklerinin 7 ile 14. yy arasında güzel sanatlar, özellikle resim ve minyatür sahasında oldukça önemli bir yeri vardır. Yukarıda da değinildiği gibi Budizm ve Maniheizm mahiyeti gösteren Uygur duvar resimleri genellikle dini metinleri konu alır. Duvar resimleri ile kitap resimleri birbirine benzer ve teknikleri arasında pek bir fark da bulunmamaktadır. Uygur Türkleri renk olarak toprak kırmızısı, lal, parlak turuncu, pembe ve maviyi tercih etmişlerdir. Bu renkler Osmanlı

---

⁵¹¹ Monna Rosa, siyah güller, ak güller/ Gülce'nin gülleri ve beyaz yatak/ Kanadı kırık kuş merhamet ister/ Ah, senin yüzünden kana batacak/ Monna Rosa, siyah güller, ak güller/ Ulur aya karşı kirli çakallar/ Bakar ürkek ürkek tavşanlar dağa/ Monna Rosa, bugün bende bir hal var/ Yağmur iğri iğri düşer toprağa/ Ulur aya karşı kirli çakallar/ Zeytin ağacının karanlığıdır/ Elindeki elma ile başlayan/ Bir yakut yüzükte aydınlanan sır/ Sıcak ve minnacık yüzündeki kan/ Zeytin ağacının karanlığıdır/ Zambaklar en ıssız yerlerde açar/ Ve vardır her vahşi çiçekte gurur/ Bir mumun ardında bekleyen rüzgâr/ Işıksız ruhumu sallar da durur/ Zambaklar en ıssız yerlerde açar/ Ellerin, ellerin ve parmakların/ Bir narçiçeğini eziyor gibi/ Ellerinden belli olur bir kadın/ Denizin dibinde geziyor gibi/ Ellerin, ellerin ve parmakların/ Açma pencereni perdeleri çek/ Monna Rosa, seni görmemeliyim/ Bir bakışın ölmem için yetecek/ Anla Monna Rosa, ben öteliyim/ Açma pencereni, perdeleri çek/ Zaman çabuk çabuk geçiyor Monna/ Saat on ikidir söndü lâmbalar/ Uyu da turnalar gelsin rüyana/ Bakma tuhaf tuhaf göğe bu kadar/ Zaman çabuk çabuk geçiyor Monna/ Akşamları gelir incir kuşları/ Konarlar bahçemin incirlerine/ Kiminin rengi ak, kiminin sarı/ Ah, beni vursalar bir kuş yerine/ Akşamları gelir incir kuşları/ Ki ben, Monna Rosa, bulurum seni/ İncir kuşlarının bakışlarında/ Hayatla doldurur bu boş yelkeni/ O mâsum bakışlar/ Su kenarında/ Ki ben, Monna Rosa, bulurum seni/ Kırgın kırgın bakma yüzüme Rosa/ Henüz dinlemedin benden türküler/ Benim aşkım uymaz öyle her saza/ En güzel şarkıyı bir kuşun söylet/ Kırgın kırgın bakma yüzüme Rosa/ Yağmurlardan sonra büyülmüş başak/ Meyvalar sabırla olgunlaşmış/ Bir gün gözlerimin ta içine bak/ Anlarsın ölümler niçin yaşarmış/ Yağmurlardan sonra büyülmüş başak.../ Monna Rosa, siyah güller, ak güller/ Gülce'nin gülleri ve beyaz yatak/ Kanadı kırık kuş merhamet ister/ Ah, senin yüzünden kana batacak/ Monna Rosa, siyah güller, ak güller!

Bkz. (Çevrimiçi) http://www.siiir.gen.tr/siiir/s/sezai_karakoc/monna_rosa.htm, 19.1.2017.

minyatürlerinde de kullanılmıştır. Bezeklik tapınak resimlerinde ellerinde çiçek tutan figürlere sıkça rastlanır (R. 29-34). Daha sonraki dönemlerde de Türkler bu tarz çiçekleri *gül* olarak genelleştirdiği için bu çiçeği de gül olarak kabul etmek mümkündür. Bağdat'ta ilk İslam minyatür okulunu açanlar Selçuklu Türkleri'dir. Selçuklu çığırını diye bilinen bu minyatürlerin nakkaşları ise Selçuklu Sultan ve Emirlerinin katip ve nakkaşları olan Uygurlu Türkler tarafından eğitilmişlerdir⁵¹².

Hükümdar ve/veya devlet erkanı tarafından desteklendiği sürece gelişme gösterebilen güzel sanatların birçok dalında olduğu gibi minyatür sanatı da gerek ekonomik gerek siyasi çalkantıların yoğun olduğu Beylikler döneminde gözle görülür bir kesintiye uğramıştır. Söz konusu dönemden, şimdiye kadar henüz minyatürlü bir yazma eser ortaya çıkmamıştır. Osmanlılar döneminden ise en erken minyatürlü yazma eser, Fatih Sultan Mehmet dönemine aittir. Bu devre ait Gül Koklayan Fatih'in (R. 57) imzasız portresi, geleneksel olarak Sinan Bey'in yaptığı kabul edilirdi fakat günümüzde bu resmin, onun öğrencisi Şiblizade Ahmet'e atfedilebileceği görüşü de vardır. Osmanlı sanatında natüralist akımın başından beri görülen *gül*, en yaygın ve en sürekli çiçek olmuştur. Gül; en stilize formlarından, vazolarımıza yerleştirmek isteyeceğimiz kadar mükemmel formlara, en natüralist ve en realist örneklerle kadar, süsleme ve resim sanatlarımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur⁵¹³.

---

⁵¹² Habibe Şimşek, "Türk Minyatürlerinde Gül", **Gül Kitabı**, s. 81-82.

⁵¹³ Yıldız Demiriz, **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler**, İstanbul, Acar Mat., 1986, s. 346.

SONUÇ

Görüldüğü gibi simgecilik, tüm düşünce alanlarında mevcuttur ve dinsel düşünce bunların en başında gelen sistemlerden biridir. İlkel olduğu farz edilen insan zihninin öncül mekanizması üzerinde yürütülen sistematik araştırmalar ışığında anlaşılmıştır ki, simgeciliğin yeri aynen eskiden olduğu gibi, şu anda da herhangi bir geleneksel toplum için aynıdır.

Gül, anlaşıldığı kadarıyla insan zihninde ve ruhunda en vazgeçilmez simgelerden biri olmuştur ve bu simge hem Hristiyanlık hem de İslam dünyası için zamanımızda dahi oldukça güçlüdür. Gül simgesi, insan zihninin algılayışında o kadar çarpıcı bir izdüşüme sahiptir ki, bu hemen hemen her kültürde şaşılacak derecede birbirine benzemektedir.

Batı kültüründe gülün simgesel anlamları incelendiğinde kaynağının Doğu kültürüne dayandığı görülmüştür. Batı kültüründe hem dini hem edebi eserlerin, gülün simgesel anlamı açısından önemli örnekler ortaya koyduğu gözlenmektedir. Ancak bu anlamlar, ezoterik inançların etkisinden bağımsız değildir ve dolaylı yollardan Doğu kültürleriyle de ilişki içindedirler. Bu konuda araştırma yapan birçok kişi Hristiyanlığın mistik tarikatlarından olan Gül-Haç'ın kullandığı gül simgesinin, Mısır ve Hindistan'a ait lotus çiçeğinin inançlara uygun bir biçimde düzeltilmiş hali olduğunu ve gülün, bu çiçekle aynı simgesel anlama sahip olduğunu düşünmektedir.

Hristiyanlık, kendi doktrinlerini paganizm üzerine sağlam bir şekilde oturtmak için kaçınılmaz olarak, tüm insanlığa mal olan bazı efsaneleri adaptasyon yoluna gitmiştir. Hz. Adem'in gömüldüğü yer olan Golgota Tepesi (Kurukafanın Yeri), Hz. İsa ve üzerinde çarmıha gerildiği haç; aynen dikenli tacın da olduğu gibi, tüm insanlığın yaratılış efsaneleri ile birleştirilmiş ve vaftiz de eklenerek tamamen Hristiyanlaştırılmıştır. Gerek Hz. İsa'nın dikenli tacı gerek çarmıha gerildiği tahta parçasının yapıldığı ağaç, gülgillerden olan Ziziphus ile yakından bağlantılıdır.

Hristiyan teolojisinin temel direği olan haç, Hz. İsa ve Hz. Meryem, gül veya gülgillere ait ağaç simgeselliği ile iç içedir. Yine bu teolojinin kilit taşı olan "ilk günah" kavramı da "yasak meyve" simgesi ile yakından ilintilidir. Aslında "yasak meyve", gerçeğe yani ölümsüzlüğe götüren *bilginin* simgesidir. Bu meyvenin

yorumu kültürden kültüre farklılık göstermekle birlikte çoğunlukla elma gibi yine gülgillere ait bitkilerin meyvesiyle simgelenmiştir. Bu da çağlar boyunca gülün öneminin kesintisiz olarak devam etmesinin etkili bir sebebi olarak değerlendirilebilir.

Anlaşıyor ki, gül simgesinin kapsadığı kavramlar demetini tam olarak anlamlandırabilmek için onu sadece “çiçek” olarak düşünmek yetersiz kalacak bir yaklaşımdır. “Gül” denilince ilk akla gelen “çiçek” olsa da, yukarıda söz edildiği gibi gül, botanik bakımdan ağaç ve meyve olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda gülgillere ait olan çalılar, ağaçlar ve onların meyveleri, gül çiçeğinin simgesel alt yapısına zemin hazırlayan unsurlar olarak önem taşırlar. Ayrıca Batı dillerinde “gül” ve “çiy” arasındaki etimolojik bağlantı bir tesadüf değil aksine, gülün neden sıvı formunda da düşünüldüğüne dair sıra dışı fakat tatmin edici bir açıklama sağlar. Zira “rose” (gül) ve “ros” (çiy) aynı kökten oluşur ve çiy, gökten yağın kutsal “bal” olarak kabul edilir. Bu kutsal bal/çiy, Vedalar çağından bile eski olduğu düşünülen kutsal içki Sauma/Houma’nın, Antik Yunan ve Roma’daki versiyonu olan Ambrosia’nın özünü oluşturur. İnanca göre, Ambrosia ile beslenen tanrılar yaralanmaz olur, insanlara içirilince de onlara gençlik, mutluluk ve “ölümsüzlük” sağlardı. Hristiyanlıkta en önemli sakramentlerden biri olan komünyon (Evharistiya/Efkaristiya) da Sinoptik İncillere göre İsa’nın bedenine ve kanına iştirak etmektir. Bu fenomen, Yuhanna İncili’nde daha geniş bir anlam ifade eder. Yuhanna İsa’yı, Yahudilerin çöldeki tek gıdası olan manna’dan (ki çiy demektir) daha üstün bir gıda olarak açıklar.

Batı kültür tarihinde gül, böyle bir seyir izlerken durum, Türk kültürü için de oldukça ilginçtir. İslamlaşmanın kabulü öncesi Türk geleneklerinde çiçek her zaman var olmuştur. Türkler, yaradılış efsanelerinde çiçeğe oldukça önemli bir yer vermişlerdir. Çiçek, insanın yaradılışının ana ögesi durumundadır.

Ancak “gök çiçek” denilen bu çiçeğin hangi türden olduğu belirtilmemiştir. “Gök” terimi onun kutsal bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Nitekim Türklerin tanrısının adı Tengri, aynı zamanda gökyüzü ve mavi demektir. Göklerin tanrısıyla masmavi olan gökyüzü, kavram ve ses olarak henüz birbirinden ayrılmamışlardı.

Tengri göğü, gök (kök) de Tengri'yi simgeliyordu. Bu bağlamda “gök çiçek” betimlemesi aslında renk olarak değil *kutsal çiçek* olarak düşünülmelidir.

Turfan Bezeklik Bin Buda Mağaraları dini kompleksinde bulunmuş olan duvar resimlerinde prensler, prensesler, asilzadeler, vakıfçılar ellerinde hep çiçek taşımaktadırlar. Daha sonraki dönemlerde de Türkler bu tarz çiçekleri *gül* adı altında genelleştirdiği için bu çiçekleri “gül” olarak kabul etmek mümkündür.

Ayrıca Irk Bitig'te rastlanan *tabilku* sözcüğü de *gül* olarak tercüme edilmiştir. *Tabilku* aynı zamanda, gülgillerden olan hünnap ağacı ve bu ağacın yemişi (*Ziziphus zizyphus*) anlamında da kullanılmıştır. Bu ağaç, yukarıda bahsedilen Hz. İsa'nın dikenli tacı ve haçının yapıldığı ağaç türü ile aynıdır.

Gül elması denilen yemiş, şekil olarak minyatür armut ya da çileğe benzer. Hünnap gibi yenilir ve tatlıdır. Görüldüğü gibi “elma” denildiğinde, “gül elması”nın da akla gelmesi için haklı sebepler vardır. Türk kültüründe başlangıçtan beri olduğu anlaşılan elma ve elma ağacı, çok eski çağlardan beri bilinmektedir.

Gül meyvesi/yemişi de özellikle yaradılışla ilgili destanlarda karşımıza çıkan bir motif olarak önem taşımaktadır. Türk mitolojisinde devamlı işlenen, yaradılış ve köken mitlerinde var olan “kırmızı meyve” motifi pek araştırılmamış olsa da sürekli karşılaşılan bir simgedir. Bu destanlarda tohumlardan/yemişlerden gebe kalma izleğine sık rastlanır. Bilge Kağan'a ait olduğu düşünülen taçta da böyle küçük bir kırmızı meyve/tohum kuşun gagasında olduğu halde tasvir edilmiştir. Kuşlar göğe yükselerek Gök Tanrı'ya yakın olabilme özelliğine sahiptirler. Kabul edilen en büyük tanrısallık göstergelerinden biri olan “göğe yükselme” motifiyle tanrısallığa yapılan bu vurgu, soyun tanrı soyundan geldiğini simgelerler. Bilge Kağan'ın tacındaki kuşun gagasından sarkan kırmızı meyve de böyle bir doğumun müjdecisi olarak yorumlanabilir.

Böyle küçük, parlak kırmızı, çekirdekli (tohumlu) meyvelerin mitolojide bu kadar önemli rol oynaması, görüldüğü gibi tarihsel sürece derin izler bırakmıştır. Bu türdeki tüm meyvelerin (tohumların) çiçeklerine *gül* denildiği gibi, bu çeşit meyveler (tohumlar) Türk kültüründe, gülgillerin en önemli üyelerinden biri olan *elma* adı altında genelleştirilmiştir.

Destan ve efsanelerde sözü edilen ağaçlar arasında kayın ağacının yerinin özel olduğu görülmektedir. Kayın, Umay Ana'yla birlikte yeryüzüne inen ağaçtır. Fakat bu noktada çok önemli bir konuya değinmek aydınlatıcı olacaktır. Zira Orta Asya'daki kayın ağacı, Anadolu'da *karaağaç* denilen türdür. Bu husus çok önemlidir. Çünkü karaağaç gülgillerdendir. Böylece gülgillerden olan bu ağacın Türkler için oldukça önemli bir motif olduğu açığa çıkacaktır. Ayrıca Kırım Tatarlarında hala uygulanan kayın ağacı suyu toplama bayramı, bu ağacın özsuyunun (balının) ilahi olduğu görüşünü de perçinlemektedir.

Ağaç, insan ve tanrılar arasındaki somut bağ olmakla beraber verdiği bu *özsu/bal* da, ister reçinesini kullanarak ister meyvesini, dallarını sıkarak, ilahi olduğu düşünülmüş ve insanların tanrılarla birebir paylaşımı, iletişimi olarak görülmüştür. O ilahi içkiyi içmek, tanrılarının huzurunda olmak demektir. Türklerin Ant Tolu, Odin'in başka hiçbir şey içmediği "şarabı", Indra'nın Soma'sı, Olimposlular'ın nektar ve ambrosia'sı, hep bu gökten "akan" içecekti.

Gülgillerden elde edilen içkiler, Türk kültüründe özellikle İslamiyet öncesi dönem için söz konusudur. Gülgillerin küçük, kırmızı yemişlerinden elde edilen içkiler neredeyse her zaman fermente edilerek yapılırdı. Yani bu içkiler, oranı yüksek veya düşük, çoğunlukla alkollüydü.

Kımız dışında *sücu* içkisi de Türk kültüründe çok önemli bir yere sahiptir. Bal (meyve özü) şarabı olarak geçen sücu, Eski Türkçe *sūçig* "tatlı olan şey; şarap" < *sūçi-mek* "tatlılaşmak" kökünden gelmektedir. Kaşgarlı, *sūçig*'i şarap olarak açıklamıştır.

Bu alkollü içkiler Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan "and" kavramıyla yakından ilgilidir. Türk kültür çevresinde yemin etmek manasına kullanılan "ant içmek" sözünden de anlaşılacağı gibi yemin bir maddenin içilişi ile olmaktadır. Şaraba kanlarını karıştırmak suretiyle yapılan "ant töreni" bir kardeşlik (dostluk/ortaklık) oluşturmak ve anlaşma için yapılmaktaydı. Bunun için yalnızca ant, yani yemin yeterli olmayıp, tören sırasında karşılıklı *içme* de söz konusuydu. Ant töreni ayrıca ritüel olarak da uygulanıyordu. Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan *kadeh* simgesi, *and tolu* ile bağlantılıdır.

Anlaşıyor ki, gülgillerden yapılan içkilerin Türk kültüründe önemli bir yeri olmuştur. Hem ölü gömme adetlerinde uygulanan ritüellerde hem de ant törenlerinde kullanılması bunu açıkça göstermektedir.

Türklerde ağaç ve çiçeğe düşkünlük İslam'ın kabulüyle kesintiye uğramamıştır. Aksine, Türklerdeki doğaya olan tutku çiçeklerde daha çok yoğunlaşarak aynen devam etmiştir. İslam öncesinde de var olan bahar dalları (meyve ağaçlarının çiçekleri), İslamlık sonrasında da önemini korumuştur. Çiçeğe olan tutku camilere de yansımış fakat zirveye tekkelerde ulaşmıştır. Zamanla her caminin, her tekkenin kendi yetiştirdiği özel çiçekleri oluşmuştur. Gül, bu çiçekler arasında en yaygın olmasına rağmen en özel olmayı da her zaman başarmıştır. Gül, hem Hz. Muhammed'in hem de Hz. Ali'nin simgelerinden olmakla beraber Kur'an'da da zikredilmiştir.

Hz. Muhammed'in gülü çok sevdiğine inanılır. Ayrıca, gülü çok sevmekten öte, "Kırmızı gül Allah'ın mehabetinden bir parçadır" dediği rivayet edilir. Kırmızı gül, Allah'ın ihtişamının bir tezahürüdür, şeklinde tercüme edilebilecek bu hadisi, öne çıkaran yorumcular olmuştur. Örneğin önemli sufilerden Bakli (ö. 1209), Allah'ı gül bulutları şeklinde, ilahi zatı da kırmızı bir gül olarak tasvir eder. Bu çiçek, cemali (ilahi güzelliği) ve ihtişamı en mükemmel biçimde açığa çıkardığı için iştiağ içindeki (şevk sahibi) ruhun, simgesel ifadesi olan bülbül tarafından, sonsuza kadar sevmeye yazgılıdır. Türk-İslam edebiyatı, tezyinî sanatları ve dindışı eserler bile, can-kuşu (ruh) ve gülün bu metafizik anlamını ister istemez yüklenmişlerdir.

Türk-İslam tasavvufunda gül simgeçiliği o kadar temel bir noktaya yerleşir ki, bu saf metafizik düşüncede, bir kendiliğindenlik içinde, en önemli makamı simgeler hale gelir. Gülün saf güzelliği, toprağın derinliklerine bağlı köklerinden başlayarak, dikenlerle dolu bir dal boyunca uzanan, tepe noktasında da bu mükemmel güzelliği sunan çiçek, "Allah yolu"nu simgeler. Bu "yol" herkese nasip olamayacak kadar aşılması zor ve çok meşakkatlidir. Bu yüzden de mükafatı, bütün bu zorlu yolculuğa değecek kadar değerlidir. 13. yy.'da Mevlana Celaleddin Rumi'nin dediği gibi: "...Gül kokusu nedir? Akıl nefesi, ebediyet ülkesinin güzel kılavuzu...". Hakikat sırrının çiçeği olarak kabul edilen gül, hem baş döndüren kokusu, hem ihtişamlı güzelliğiyle bu ilahi sırlardan haber verir gibidir. "Hakikat"e

ulaşabilmek hiç de kolay değildir, can yakar ki, bunun habercisi de bülbülün kanlar içerisinde kalmasına sebep olan dikenleridir.

Görüldüğü üzere gülün Türk kültüründeki önemi İslam öncesinde başlamış olmasına rağmen, İslam'ın kabulünden sonra da kesintisiz bir biçimde devam etmiştir. Daha öncesinde tüm odak, bitkinin özsuynunun (balın) merkezi olan meyvesinde iken, Türk-İslam anlayışı ile bu durum meyveden, onun habercisi (müjdecisi) olan çiçeğe yönlendirilmiştir. Bu bakış açısı somut olan bir kavramı daha soyut açıdan algılama imkanı sunmuş ve tasavvufun çok derin metafizik sorgulama yöntemleri ile birebir örtüşmüştür. Allah'ın ihtişamının bir tezahürü olan gül, onun gül cemali olarak Hz. Muhammed'in simgesi olmuş, Hz. Ali'de Hz. Muhammed'in hem ehli beyti hem de alimlerin alimi olduğu için aynı şekilde *güldeste* de onun simgesi olmuştur. Türk-İslam anlayışının en önemli bu iki karakterinden feyz alan tasavvuf ehli tarikatlar da gülü hem maddi hem manevi olarak almış ve baş tacı yapmışlardır.

İslam'ın öncesi Türk hükümdar ve kahramanların ellerinden düşürmedikleri ant kadehleri ve o kadehin içindeki özel sıvı artık Türk-İslam tasavvufunda yoğun olarak kullanılan metaforlara dönüşecektir. Örneğin tasavvuf dilinde en genel anlamıyla gül, “bilginin gönülde (kalpte) meydana gelen meyvesi”ni simgeleyecektir. Ant kadehinin içindeki özel sıvı, genel olarak gülgillere ait ağaçların yemişlerinden yapılmaktaydı. Kutsal sıvı kadar kutsal meyveler (gülgillere ait olan elma gibi) de aynı simgesellik içinde, dini ritüel ve sosyal yaşamda önemli değerlere sahiplerdi. Bu meyveler ve onlardan elde edilen özel sıvının dini simgecilikte ifade ettiği en önemli kavramlardan biri; onun sayesinde ulaşılan makamı (hal, durum). İslam, öncesi Türk kültüründe (Budist Türk kültürü) çiçek simgeciliğinin; hiçliği, sonsuzluğu, sonsuz şimdiki, zamanı olmayan bir an'ı veya sınırsız mutlak an'ı ifade ettiği bilinmektedir. Bu araştırmada anlaşılmıştır ki; sözü geçen an'a (hal, durum) varmayı sağlayan yolu gösteren “kadeh” simgesiyken, bu an'a ulaşabilmiş olmayı gösteren de “gül” simgesidir. İslam'ın getirdiği yeni anlayışla beraber somut sanatlarda “kadeh” yavaş yavaş silinirken, yerini sadece “gül”e bırakmıştır.

Sonsuz an'ın içinde, yanılısama perdelerinin kalkması ile açığa çıkan “ilahi hakikat”i imleyen gül; İslami anlayışta tam da bu yüzden, tüm varlığıyla ilahi hakikat olan Hz. Muhammed’in simgesi olmuştur. Türk-İslam anlayışında; yanılısama perdelerini tek tek aralayıp ardındaki hakikati görebilenlerin ulaştığı makam somut bir varoluş gerektirmez ki, ilk yerde yanılısamaya sebep olanın somut maddeye körü körüne bağlılık olduğu düşünülür. Hristiyan bakış açısına göre ise “varoluş” soyut değil somut olarak algılanır. Bu durumda gül, her iki kültürde de kutsal ifade ederken tam bu noktada ayrılır. Doğu’da gül simgesiyle; Allah aşkı ile “yok olan” (böylelikle ezelden ebede var olan) Hz. Muhammed anlaşılırken, Batı’da; tüm insanlığın kefareti için Hz. İsa’yı “var eden” (Theotokos) Hz. Meryem anlaşılır. Ayrıca Hz. İsa’nın kutsal kelim (logos) olarak düşünülmesi de “gül” ile ifade edilir. Bu anlayışa göre Hz. İsa; ete (bedene) bürünmüş ilahi kelimdir. Anlaşıldığı kadarıyla hem Doğu’nun hem Batı’nın güle dair algısı kutsaldır ancak çözümleme modelleri farklıdır. Bu fark Doğu’nun soyut olarak kavrama, Batı’nın ise somut olarak kişileştirmeye başvurmasından kaynaklanır.

Bu çalışmanın sonunda anlaşılmıştır ki, tüm insanlığın ortak bilinçaltında böylesi eski ve derin bir simge olan gül, kendine ait bir gelenek oluşturmuştur. Diğer kültürlerde de var olan bu gül simgeciliği geleneği, yukarıda detaylıca değinildiği gibi Türk kültür tarihinde de rahatlıkla izlenebilmektedir. Gül simgesi, kendi kökenlerinden ziyade “geleneğinin” hareket ettiği yön doğrultusunda incelendiğinde, serüveninin her zaman kültür tarihine eşlik ettiği görülür. Gülün simgelediği kavramlar kümesinin zaman içinde evrildiği yön, yani onun tarihsel gelişimi, özellikle Türk kültürü için olan önemini çok daha rahat anlaşılır kılar.

Türklerin İslam anlayışında, kendine olağanüstü önemde ve güzellikte bir odak noktası oluşturmuş gibi görünen gül simgesi, bu odağa ulaşmadan önceki dönüm noktaları aşamalarından geçerken, İslam öncesi Türk düşüncesinde çok önemli olan simgeleri kapsayacak şekilde üzerlerini örterek devam etmiştir. Bu simgeler arasında en başta “kadeh” gelmektedir. Sayısız mezar taşında rastlanan elde kadeh tutma motifi, yerini elde gül tutan figürlere bırakmıştır. Kadehin içindeki kutsal sıvı da meyve ve bal simgeleriyle alakalıdır. Göksel çiyin (bal) de tezahürü

ağaç ve bitkilerin öz suyudur. Haliyle meyve ve meyvenin habercisi olan çiçek de bu simgesellikle beraber düşünülür.

Görüldüğü gibi Batı dünyası için gül simgesi, geleneği olumsuzlamadan yani Hristiyanlıkla gelişen yeni teolojiye muhalif hiçbir yön barındırmadığı için aynen (fiziki görünüş) devam etmiştir. Fakat Türk İslam anlayışında durum farklıdır. Türklerde Budizm'den önce kadeh simgesinin ifade ettiği kavramlar bütünü; Budizm'de, bir yönüyle hem kadeh hem çiçek ifade etmiş ancak İslamiyet'ten sonra aynı kavram sadece çiçek yani gülle simgelenir olmuştur. Görüldüğü gibi gül simgesinin Türk kültüründeki yerinin karmaşıklığı ama buna rağmen de sarsılmazlığı aslında, Türklerin en eski dini tasavvurlarını ifade eden simgeler silsilesinin odak noktası haline gelmiş olmasından dolayıdır. Bu kavramlar demetinin odak noktası haline gelene kadar gül, binlerce yıl içerisinde kadeh, meyve, çiçek simgelerinin hepsini kapsayacak kadar büyük bir gelenek oluşturmuş ve son aşamada bütün bu simgeleri bünyesinde özümseyerek hepsinin ifade ettiği kavramlar bütünü, tek başına ifade etmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Abondolo, Daniel: **The Uralic Languages**, New York, Routledge Pub., 1998.
- Ağaoğlu, Y. Sabit: **Üzümsü Meyveler**, Ankara Ün. Ziraat Fak. Yay., 1986.
- Aktaş, Erhan: “Türklerde Ve Macarlarda Ant İçme Ve Kan Kardeşliği”, **Acta Turcica**, Yıl 5, S. 2, 2013, s. 1-5.
- Altındal, Aytunç: **Bilinmeyen Hitler**, İstanbul, Alfa Yay., 2010.
- Altındal, Aytunç: **Gül Ve Haç Kardeşliği: Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği**, 2. bs., İstanbul, Alfa Yay., 2004.
- Altıntaş, Ayten: “Osmanlı Tıbbında Gül”, **Osmanlılarda Sağlık I**, Ed. Çoşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, İstanbul, Biofarma, 2006, s. 77-83.
- Altıntaş, Ayten: **Gül, Gülsuyu: Tarihte, Tedavide ve Gelenekteki Yeri**, İstanbul, Maestro Yay., 2009.
- Altıntaş, Ayten: **Gül: İlaçların En Güzeli**, İstanbul, Hayy Kitap, 2009.
- Anderson, Robert: **The Works Of The British Poets: Cooke's Hesiod, Fawkes's: Theocritus, Anacreon, Sappho**, Vol. 13, Londra, J&J Arch, 1795.
- Anohin, A. V.: “Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, Çev. Abdülkadir İnan, **Ülkü Dergisi**, C. XVI, S. 89, 1945.
- Apuleius: **The Golden Ass Being The Metamorphoses Of Lucius Apuleius**, İng. Çev. W. Adlington, Ed. S. Gaselee, Londra, William Heinemann, 1922³.
- Arat, Reşid Rahmeti: **Eski Türk Şiiri**, 3. bs., Ankara, TTK, 1991.
- Archi, Alfonso: “The Anatolian Fate-Goddesses And Their Different Traditions”, Ed. G. W. Müller, **Diversity And Standardization: Perspectives On Social And**

- Political Norms In The Near East**, Berlin, Conference Pub., 2013.
- Aristotle: **The History Of Animals**, Çev. D'Arcy Wentworth Thompson, ebooks@Adelaide, 2015.
- Atasoy, Nurhan: **Derviş Çeyizi**, İstanbul, K.B. Yay., 2000.
- Atasoy, Nurhan: **Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe Ve Çiçek**, İstanbul, Aygaz, 2002.
- Attar, Feridüddin: **Mantık Al-Tayr**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yay., 2006.
- Aydemir, Yaşar: **Behiştî Divanı: Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri Ve Divanının Tenkidli Metni**, Ankara, MEB Yay., 2000.
- Ayvazoğlu, Beşir: **Güller Kitabı**, İstanbul, Ötüken Yay., 1992.
- Azamat, Nihat: "Kadirîyye", **TDV İA**, C. XXIV, İstanbul, TDV, 2001, s. 131-136.
- Baigent M., Leigh R., Lincoln H.: **Kutsal Kan Kutsal Kase**, Çev. Batur Özdiñç, Yasemin Güneş Dulkadir, 20. bs., İstanbul, Nokta Kitap, 2005.
- Baldi P., Page B. R.: "Review Of Europa Vasconica-Europa Semitica By Theo Vennemann 2003", **Lingua**, Vol. 116, Issue 12, 2006, s. 2209-2212.
- Banarlı, Nihat Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, MEB Yay., 1987.
- Barber C., Pykitt D.: **Journey To Avalon: The Final Discovery Of King Arthur**, Maine, Samuel Weiser Pub., 1997.
- Barışta, H. Örcün: **Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri**, Ankara, T.C Kültür Bak. Yay., 1999.

- Başer H. C., Altıntaş A., Kürkçüoğlu M.: “Turkish Rose: A Review Of The History, Ethnobotany And Modern Uses Of Rose Petals, Rose Water And Other Roses”, **HerbalGram**, Vol. 96, 2012, s. 40-53.
- Bayram, Şerife: “Ankara’da Karaağaç (Ulmus glabra Mill.)’da Gal Yapan Yaprakbitkilerinde Avcı Coccinellidae (Coleoptera), Chrysopidae ve Hemerobiidae (Neuroptera) Familyasına Bağlı Türler”, **Tarım Bilimleri Dergisi**, C. 14, S. 4, Ankara Üni., 2008, s. 386-393.
- Bayram, Yavuz: “Burdur’un ve Divanların Gülü”, **I. Burdur Sempozyumu Bildiriler 16-19 Kasım 2005**, Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üni., 2007, s. 368-386.
- Baytop, Turhan: **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü**, 3. bs., Ankara, TDK, 2007.
- Baytop, Turhan: **Türkiye’de Eski Bahçe Gülleri**, Ankara, K.B. Yay., 2001.
- Berker, Nurhayat: “Türk Mendil Kültürü”, **Sanat Dünyamız**, S. 9, Ocak 1977, s. 8-12.
- Birge, John Kingsley: **Bektaşilik Tarihi**, Çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul, Ant Yay., 1991.
- Booth, Mark: **The Secret History Of The World**, New York, Overlook Press, 2008.
- Bozkurt, Nebi: “Taç”, **TDV İA**, C. XXXIX, İstanbul, TDV, 2010, s. 362-363.
- Broek, R. Van Den: **The Myth Of The Phoenix According To Classical And Early Christian Traditions**, Leiden, E. J. Brill Pub., 1971.
- Brothwell D. R.: **Food In Antiquity**, Londra, JHU Press, 1969.

- Brouwer, Hendrik H. J.: **Bona Dea: The Sources And A Description Of The Cult**, Leiden, E. J. Brill Pub., 1989.
- Caferoğlu, A.: **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, TDK, 1968.
- Cambridge International Dictionary Of English**, Cambridge Uni. Press, 1995.
- Campbell J. L., Penick E. C., Gabrielli W. F.: **Alcoholism**, Oxford Uni. Press., 2008.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü**, 6. bs., İstanbul, Otto Yay., 2014.
- Ceyhan, Semih: “Taç: Tasavvuf”, **TDV İA**, C. XXXIX, İstanbul, TDV, 2010, s. 363-365.
- Chevallier, Andrew: **Encyclopedia Of Herbal Medicine**, Londra, Penguin Random House, 2016³.
- Christidis, A. F.: **A History of Ancient Greek: From The Beginnings to Late Antiquity**, Cambridge Uni., 2007.
- Cirlot, J. E.: **A Dictionary Of Symbols**, İng. Çev. Jack Sage, 2. bs., Londra, Routledge Pub., 1971.
- Clauson, Gerard: **An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford, Clarendon Press, 1972.
- Coulter C. R., Turner P.: **Encyclopedia Of Ancient Deities**, New York, Routledge Pub., 2012.
- Crawford, Alexander: **Etruscan Inscriptions Analysed**, Londra, John Murray, 1872.
- Crow, W. B.: **Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi**, Çev. Fulya Yavuz, 2. bs., İstanbul, Dharma Yay., 2002.
- Çağbayır, Yaşar: **Ötüken Türkçe Sözlük**, C. 4, İstanbul, Ötüken Yay., 2007.
- Çağın, H. Kemal: **Bitkilerin Gizli Dünyası Rosaceae (Gülgiller)**, İstanbul, Bulut Yay., 2004.

- Çelebioğlu, Amil: “Ay: Kültür Ve Edebiyat”, **TDV İA**, C. IV, İstanbul, TDV, 1991, s. 186-191.
- Çelebioğlu, Amil: “Ab-1 Hayat: Edebiyat”, **TDV İA**, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 3-4.
- Çeşmeli, İbrahim: **İskitler, Hunlar Ve Göktürkler’de Din Ve Sanat**, İstanbul, Cinius Yay., 2016.
- Çetin, Çulpan Zaripova: “Tatar Folklor Ve Halk Edebiyatında Kayın Ağacı”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, Vol. 4/3 Bahar, 2009, s. 583-601.
- Çığ, Muazzez İlmiye: **Gilgameş Tarihte İlk Kahraman**, 13. bs., İstanbul, Kaynak Yay., 2011.
- Çobanoğlu, Özkul: “Batı Sibiryaya Türk Kültürü Tetkiklerine Göre Kayın Ağacının Türk Mitolojisinde Kutsallaşmasının Maddi Kültürel Nedenleri”, **3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu** (Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu), 2010, s. 245-247.
- Çobanoğlu, Özkul: “Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra İlişkisi”, **Iconas 38**, Ankara, Atatürk K.D.T. Y.K., Eylül 2007, s. 981-986.
- Dalby, Andrew: **Food In The Ancient World From A To Z**, USA, Routledge Pub., 2003.
- Dante: **İlahi Komedi: Cennet**, Çev. Rekin Teksoy, İstanbul, Oğlak Yay., 1998.
- Debener T., Gudin S.: **Encyclopedia Of Rose Science**, Three-Volume Set, Burlington, Elsevier Science, 2003, sect.2 45.
- Deliömeroğlu, Yakup: **Türkistan: Yesevi’nin Şehri Yesi’ye Dair**, Ankara, Alternatif Yay., 2003.

- Demir, Recep: “Divan Şiirinde Kırmızı Renk”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 25/1, İstanbul Üni., 2015, s. 57-91.
- Demirci, Kürşat: “Tesbih: Diğer Dinlerde”, **TDV İA**, C. XL, İstanbul, TDV, 2011, s. 532-533.
- Demiriz, Yıldız: **Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler**, İstanbul, Acar Mat., 1986.
- Dendle P., Touwaide A.: **Health And Healing From The Medieval Garden**, USA, The Boydell Press, 2008.
- Dev, K. V.: **The Thousand Names Of The Divine Mother: Shri Lalitas Sahasranama**, İngilizce Çev. M. N. Namboodri, 9. bs., Kerala, Mata Amritanandamayi Mission Trust, 2011.
- Divitçioğlu, Sencer: **Kök Türkler**, İstanbul, Ada Yay., 1987.
- Dumont, Darl J.: “The Ash Tree In Indo-European Culture”, **Mankind Quarterly**, Vol. XXXII, S. 4, Londra, 1992, s. 323-336.
- Durmuş, İlhami: “Türk Kültür Çevresinde Ant”, **Milli Folklor**, S. 84, 2009, s. 97-106.
- Durmuş, İlhami: “Türk Kültür Çevresinde Kımız”, **Milli Folklor**, S. 104, 2014, s. 75-84.
- Eco, Umberto: **Gülün Adı**, Çev. Şadan Karadeniz, 21. bs., İstanbul, Can Yay., 2010.
- Eliade, Mircea: **Babil Kozmolojisi Ve Simyası**, Çev. Mehmet Emin Özcan, İstanbul, Kabalcı, 2002.
- Eliade, Mircea: **Dinler Tarihine Giriş**, Çev. Lale Arslan, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, 2. bs., İstanbul, Kabalcı, 2009.
- Eliade, Mircea: **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, C. I, Çev. Ali Berktaş, 3. bs., İstanbul, Kabalcı, 2012.

- Eliade, Mircea: **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, C. II, Çev. Ali Berktaş, 3. bs., İstanbul, Kabalıcı, 2012.
- Eliade, Mircea: **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, C. III, Çev. Ali Berktaş, 2. bs., İstanbul, Kabalıcı, 2009.
- Eliade, Mircea: **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, İstanbul, İmge Yay., 1999.
- Eliade, Mircea: **Yoga: Ölümsüzlük ve Özgürlük**, Çev. Ali Berktaş, İstanbul, Kabalıcı Yay, 2013.
- Eliade, Mircea: **Zalmoksis'ten Cengiz Han'a**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalıcı, 2006.
- Elmalı, Murat: **Eski Uyurca Altı Dişli Fil Hikayesi**, İstanbul Üni. BAP YADOP 2014.
- Emri Divanı:** Haz. M. A. Yekta Saraç, Yay. Haz. Muhittin Salih Eren, İstanbul, Eren Yay., 2002.
- Encyclopedia Iranica:** Vol. XI, Ed. Ehsan Arshater, E. I. Foundation, New York, 2003.
- Eraslan, Kemal: "Ahmed Yesevi", **TDV İA**, C. II, İstanbul, TDV, 1989, s. 159-161.
- Ergun, Metin: "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları", **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**, Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İstanbul, Ötüken Yay., 2002.
- Ergun, Pervin: **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara, AKM Baş. Yay., 2004.
- Erhan, Mehmed S.: "Kıyafetname (Tarikatlerde Semboller)", **Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3**, Yay. Haz. Hasan Basri Öcalan, Bursa, K.S.T.V. Yay., 2004, s. 41-52.

- Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1978.
- Erkal, Abdülkadir: “Divan Şiirinde Afyon Ve Esrar”, Atatürk Üni., **Türkiyat A.E.D.**, S. 33, 2007, s. 25-61.
- Ertem, Hayri: **Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası**, Ankara, TTK, 1974.
- Eschenbach, Wolfram Von: **Parzival**, İng. Çev. JessieL. Weston, Vol. I, New York, G. E. Stechert&Co., 1912.
- Esin, Emel: “Bağdaş Ve Çökmek: Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi”, **Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu**, İstanbul, Kabalcı, 2010, s. 319-328.
- Esin, Emel: **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi Ve İslama Giriş**, İst. Üni. E. F. Mat., 1978.
- Esin, Emel: **Türk Kozmolojisine Giriş**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalcı, 2001.
- Flattery D. S., Schwartz M.: “Haoma And Harmaline: The Botanical Identity Of The Indo-Iranian Sacred Hallcinogen “Soma” And Its Legacy In Religion, Language And Middle Eastern Folklore”, **Near Eastern Studies**, Vol. 21, California Uni. Press., 1989.
- Ford, John T.: **Saint Mary’s Press Glossary Of Theological Terms**, Winona, Christian Brothers Pub., 2006.
- Frankel E., Teutsch B. P.: **The Encyclopedia Of Jewish Symbols**, Lanham, Rowman&Littlefield Pub., 1992.
- Franzen, Harald: “Why Venus Spins The Wrong Way”, **Scientific American**, Vol. 284: 6, 2001.
- Frazer, James G.: **Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri**, Çev. Mehmet H. Doğan, C. I, İstanbul, Payel Yay., 1991.

- Gardin N., Olorenshaw R.: **Larousse Semboller Sözlüğü**, Ed. Ömer Faruk Harman, İsmail Taşpınar, Çev. Beyza Akşit, İstanbul, Bilge K. S. Yay., 2014.
- Gardiner P., Osborn G.: **The Serpent Grail**, Londra, Watkins Pub., 2005.
- Geczi, Janos: “The Roman Rose: An Anthropological Approach”, **Iskolakultura Online**, 2, 2008.
- Geczi, Janos: “The Rose In Ancient Greek Culture”, **Practice And Theory In Systems Of Education**, Vol. 1, S. 1, 2006, s. 1-83.
- Genç, Reşat: **Türk İnanışları İle Milli Geleneklerde Renkler Ve Sarı Kırmızı Yeşil**, Yay. Haz. Erol Kalender, 3. bs., Ankara, AKM Yay., 1999.
- Gökalp, Ziya: **Türk Töresi**, Haz. Halil İbrahim Şahin, İstanbul, Ötüken Yay., 2014.
- Gökyay, Orhan Şaik: **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul, MEB Yay., 1973.
- Gönül, Macide: **Türk Elišleri Sanatı XVI-XIX Yüzyıl**, Ankara, İş Bank. Yay., 1974.
- Grakov, B. N.: **İskitler**, Çev. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yay., 2008.
- Graves, Robert: **Ak Tanrıça**, Çev. Çağla Çakın, İstanbul, Kabalcı, 2015.
- Graves, Robert: **Yunan Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, İstanbul, Say Yay., 2004.
- Greenfield, Trevor: **Naming The Goddess**, Alresford, John Hunt Pub., 2014.
- Grocock C., Grainger S.: **Apicius**, Devon, Propect Books, 2006.

- Grousset, Rene: **Stepler İmparatorluğu**, Çev. Halil İnalçık, Yay. Haz. Ertuğrul Tokdemir, Mustafa Dönmez, Ankara, TTK, 2011.
- Guenon, Rene: **Alemin Hükümdarı: Dinlerde Merkez Sembolizmi**, Çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, İnsan Yay., 2004.
- Guenon, Rene: **Dante Ve Ortaçağ'da Dini Sembolizm**, Çev. İsmail Taşpınar, İstanbul, İnsan Yay., 2002.
- Guenon, Rene: **İslam Maneviyatı Ve Taoculuğa Toplubakış**, Çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İnsan Yay., 1989.
- Güfta, Hüseyin: "Fuzuli Divanı'nda Gül", **Uluslararası Sosyal Araş. Der.**, C. 6, S. 26, 2013, s. 217-239.
- Gülsün, Mehmet: "Salar Türkçesinin Çekim Morfolojisi", Yayınlanmamış **Doktora Tezi**, Ankara Üni., SBE,2007.
- Hall, James: **Hall's Dictionary Of Subjects&Symbols In Art**, Londra, John Murray, 1991.
- Hall, James: **Hall's Illustrated Dictionary Of Symbols In Eastern And Western Art**, Londra, John Murray, 1995.
- Hall, Manly P.: **Tüm Çağların Gizli Öğretisi**, Çev. Murat Sağlam, 4. bs., İstanbul, Mitra Yay., 2014.
- Hamilton, James Russell: **Budacı İyi Kalpli Prens ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası**, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan, Ankara, Simurg Yay., 1998.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Dünya İnançları Sözlüğü Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler**, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Hançerlioğlu, Orhan: **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984.

- Hayali Bey Divanı:** Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara, Akçağ Yay., 1992.
- Heffernan, Carol Falvo: **The Phoenix At The Fountain**, Londra, Delaware Uni. 1988.
- Heredot: **Tarih**, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, İKY, 2012.
- Hinton, Tom: **10000 Days: The Rest Of Your Life, The Best Of Your Life**, USA, Blue Carriage Pub., 2011.
- Homeros: **Odysseia**, Çev. Azra Erhat, A. Kadir, 12. bs., İstanbul, Can Yay., 2001.
- Hotema, Hilton: **The Magic Temple**, Health Research Books, USA, 1998.
- Hunter, Dale: **Book of Daleth**, USA, Lulu Publishing, 2008.
- İbn Arabi: **Marifet Kitabı (Kitabu'l-Ma'rife)**, Çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş, Yay. Haz. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, 2. bs., İstanbul, İz Yay., 2009.
- İbn Arabi: **Varlık Ağacı (Şecereü'l-kevn)**, Çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş, Yay. Haz. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, M. Nedim Tan, İstanbul, İz Yay., 2013³.
- İnan, Abdülkadir: **Makaleler Ve İncelemeler**, C. I, Ankara, TTK, 1991.
- İnan, Abdülkadir: "Eski Türklerde Ve Folklorunda Ant", **Ankara Ü.D.T. Dergisi**, C. VI, S. 4, 1948, s. 279-290.
- İnan, Abdülkadir: **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976.
- İnan, Abdülkadir: **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 3. bs., Ankara, TTK, 1986.
- İndirkaş, Zühre: "Türk Oturma Kültüründe "Bağdaş Geleneği" Üzerine İkonografik Belirlemeler", **38. ICANAS**, 10-15.9.2007, C. IV, Ankara, A.K.D.T.Y.K., 2012, s. 1665-1677.

- İpek, Abdulmuttalip: “Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler”, **Yüksek Lisans Tezi**, Elazığ, Fırat Üni, S.B.E., 2008.
- İrepoğlu, Gül: **Gül: Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği**, İstanbul, YKY, 2015.
- Jones T. D., Murray L., Murray P.: **The Oxford Dictionary Of Christian Art And Architecture**, Oxford Uni. Press, 2013.
- Kalkışım, Muhsin: **Şeyh Galib Divanı**, Ankara, Akçağ Yay., 1994.
- Kara, Mustafa: “Gül Risalesi”, **Uludağ Ü.İ.F. Dergisi**, S. 5, C. 5, 1993.
- Kara, Mustafa: “Gülşeniyye”, **TDV İA**, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 256-259.
- Karakurt, Deniz: **Türk Söylence Sözlüğü**, e-kitap, 2011.
- Kaşgarlı Mahmud: **Divanü Lugat-it Türk**, Çev. Besim Atalay, Birleştirilmiş Birinci Baskı, Ankara, TDK, 2013.
- Kavka, Martin: **Jewish Messianism And The History Of Philosophy**, Cambridge Uni. Press, 2004.
- Kaya, Mahmut: “Kindi”, **TDV İA**, C. XXVI, Ankara, TDV, 2002, s. 41-58.
- Kemikli B., Turan S.: **Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler**, I. Ulusal Isparta Gül Sempozyumu 2-3 Haziran, 2005.
- Kenber, Lutfi Arif: **Ana Yurdu Türkiye Olan Ürünlerin Tarihi ve Ekonomik Bitkilerin Biyojeografisi**, İstanbul, Tan Mat., 1938.
- Keynes, Sandra: **Whispers From The Woods**, Minnesota, Llewellyn Pub., 2006.
- Knight-Jadczyk, Laura: **The Secret History Of The World And How To Get Out Alive**, USA, Red Pill Press, 2005.
- Koca, Salim: **Türk Kültürünün Temelleri II**, Trabzon, KTÜ Yay., 2000.

- Koca, Şevki: **Bektaşî Kültür Argümanlarına Göre Yeniçeri Ocağı ve Devşirmeler**, İstanbul, Nazenin Yay., 2000.
- Köprülü, M. Fuad: **Türk Edebiyatı Tarihi**, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yay., 1981.
- Köprülü, M. Fuad: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Yay. Haz. Orhan Köprülü, 12. bs., Ankara, Akçağ Yay., 2012.
- Krause, Kurt: **Çiçekli Nebatlar (Phanerogamae)**, Çev. Salahattin Kuntay, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1939.
- Kuhn, Adalbert: **Die Herabkunft Des Feuers Und Des Göttertranks**, Almanya, C. Bertelsmann Pub., 1896.
- Kur'an Meal-Tefsir:** Haz. Muhammed Esed, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 6. bs., İstanbul, İşaret Yay., 2011.
- Kurnaz, Cemal: "Gül", **TDV İA**, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 219-222.
- Kurtoğlu, Fevzi: **Türk Bayrağı Ve Ay Yıldız**, Ankara, TTK, 1992.
- Kutsal Kitap:** Tevrat, Zebur, İncil, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2009.
- Küçük, Sabahaddin: **Baki Divanı**, Ankara, TDK, 1994.
- Küçükyalçın, Erdal: **Turna'nın Kalbi: Yeniçeri Yoldaşlığı Ve Bektaşilik**, 3. bs., İstanbul, Boğaziçi Üni. Yay., 2013.
- Lafayette, Maximillien de: **Explanation Of Sumerian And Assyrian Tablets, Slabs And Seals And Translation Of Cuneiform Inscriptions**, Vol. I, USA, Times Square Press., 2014.
- Leming, David: **Jealous Gods Chosen People: The Mythology Of The Middle East**, Oxford Uni. Press, 2004.
- Levi, Eliphaz: **The History Of Magic**, İng. Çev. Arthur Edward Waite, 2. bs., Londra, William Rider And Son Pub., 1922.

- Lust, John: **The Herb Book: The Most Complete Catalog Of Herbs Ever Published**, New York, Dover Pub., 2014.
- Maddison, Bob: **Now And Then**, 2. bs., Lulu.com, 2012.
- Mahdihassan, S.: “The Sino-Indian Origin Of Chemeia and Chumeia As Synonyms In Greek, Signifying Alchemy”, **Ancient Science Of Life**, Vol. IV, S. 2, USA, 1984, s. 116-122.
- Mamıkoğlu, Necati Güvenç: **Türkiye'nin Ağaçları ve Çalıları**, İstanbul, NTV Yay., 2007.
- Manas Destanı:** Çev. Abdülkadir İnan, İstanbul, M.E.B Yay., 1992.
- Melikoff, Irene: **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe**, Çev. Turan Alptekin, 7. bs., İstanbul, Cumhuriyet Kitap., 2010.
- Merrick, Richard: **The Venus Blueprint**, Berkeley, Evolver Edition., 2012.
- Mevlana Celaleddin Rumi: **Mesnevi**, Yay. Haz. Senan Esker, 2. bs., Konya, Palet Yay., 2010.
- Mozeson, Isaac E.: **The Word: The Dictionary That Reveals The Hebrew Source Of English**, New York, SPI Books, 2000.
- Necati Beg Divanı:** Haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul, MEB Yay., 1963.
- Nedim Divanı:** Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1951.
- Nietzsche, Friedrich: **Böyle Söyledi Zerdüşt**, Çev. Mustafa Tüzel, 2. bs., İstanbul, İş B. Yay., 2004.
- Nikhilananda, Swami: **The Upanishads: Aitareya And Brihadaranyaka**, Vol. III, USA, Harper&Brothers Pub., 1956.
- Ocak, Ahmet Yaşar: “Ab-1 Hayat: Tasavvuf”, **TDV İA**, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 1-3.
- Oğuz Kağan Destanı:** Yay. Haz. Muharrem Ergin, Ankara, Hülbe Yay., 1998.

- Onay, Ahmet Talat: **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, Akçağ Yay., 2000.
- Orkun, Hüseyin Namık: **Eski Türk Yazıtları**, C. II, 3. bs., Ankara, T.D.K. Yay., 1994.
- Orozobayev, Mayram: “Kül” Kelimesinin Kökeni ve Külün Kırgız Kültüründeki Önemi Üzerine”, **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature And The History Of Turkish Or Turkic**, Vol. 10/8 Bahar, Ankara 2015, s. 1743-1760.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Kültür Tarihine Giriş II: Türklerde Ziraat Kültürü**, Ankara, K.B. Yay., 1978.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Kültür Tarihine Giriş IV: Türklerde Yemek Ve Beslenme Kültürü**, Ankara, K.B. Yay., 1978.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Kültür Tarihine Giriş V: Türklerde Giyecek Kültürü**, Ankara, K.B. Yay., 1978.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Kültürünün Gelişme Çağları: Dünden Bugüne**, 3. bs., İstanbul, Türk Dünyası Araş. Vak. Yay., 1988.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi**, C. I, 2. bs., Ankara, TTK, 1993.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi**, C. II, Ankara, TTK, 1995.
- Ölmez, Mehmet: “Eski Uygur Ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer Ve Kişi Adları”, **III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu 26-29 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı**, Ed. Ülkü Çelik Şavk, C. 2, Hacettepe Üni., 2011, s. 629-640.
- Ölmez, Mehmet: “Sarı Uygurlar Ve Sarı Uygurca”, **Çağdaş Türk Dili**, S. 98, Ankara, 1996, s. 31-37.

- Önal, Mehmet Naci: “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik”, **Milli Folklor**, S. 84, 2009, s. 57-72.
- Özdemir, Nazife: “Hz. Ali Ve Yaz Kış Yaprağını Dökmeyen Kutlu Ağaç”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Araş. Der.**, S. 56, 2010, s. 103-108.
- Özerol, Nazmi: “Baki’de Gül”, **Adıyaman Ü.S.B.E.D**, Yıl 5, S. 9, Haziran 2012, s. 145-157.
- Özmen, Ali: “16. Yüzyıl Şairlerinden Baki, Fuzuli Ve Hayali Bey Divanlarında Gül Mazmunu”, **Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, Gaziosmanpaşa Üni., S.B.E., 2012.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara, MEB Yay., 1971.
- Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yay., 1995.
- Palacios, Miguel Asin: **Dante Ve İslam**, Çev. Güneş Ayas, İstanbul, Okuyan Us Yay., 2010.
- Pınarbaşı, Simge Özer: **Dante’yi Betimlemek**, İstanbul, Tekhne Yay., 2015.
- Pike, Albert: **Morals And Dogma Of The Ancient And Accepted Scottish Rite Of Freemasonry**, Prepared For The Supreme Council Of The Thirty Third Degree For The Southern Jurisdiction Of The United States, Charleston, 1871.
- Platon: **Şölen**, Çev. Cüneyt Çetinkaya, İstanbul, Bordo Siyah Yay., 2003.
- Podany, McGee: **The Ancient Near Eastern World**, Oxford Uni. Press., 2005.

- Radloff, Wilhelm: **Türklük Ve Şamanlık**, Çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, Ed. Ö. Andaç Uğurlu, 2. bs., İstanbul, Örgün Yay, 2009.
- Ransome, Hilda M.: **The Sacred Bee In Ancient Times And Folklore**, New York, Dover Pub., 2004.
- Redhouse Sözlüğü**: Türkçe/Osmanlıca-İngilizce, 19. bs., İstanbul, Sev Yay., 2011.
- Reid, Alexander: **A Dictionary Of The English Language**, Edinburgh, Oliver&Boyd Pub., 1844.
- Rich, Vivian A.: **Cursing the Basil: And Other Folklore Of The Garden**, Canada, Hordal&Schubart, 1998.
- Rosen, Felix: **Nebatlar Dünyası**, Çev. Fevzi Öztığ, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1946.
- Rosnah S., Wong W. K., Noraziah M., Osman H.: “Chemical Composition Chances Of Two Water Apple (Syzygium samarangense)”, **International Food Research Journal** 19, (1) , Malaysia 2012, s. 167-174.
- Roth R., Montgomery R.: **The Sacred Light Of Healing**, New York, iUniverse Pub., 2007.
- Roux, Jean-Paul: **Altay Türklerinde Ölüm**, Çev. Aykut Kazancıgil, 2. bs. İstanbul, Kabalcı, 2010.
- Roux, Jean-Paul: **Orta Asya’da Kutsal Bitkiler Ve Hayvanlar**, Çev. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan, İstanbul, Kabalcı Yay., 2005.
- Roux, Jean-Paul: **Türklerin Ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Aykut Kazancıgil, 2. bs., İstanbul, Kabalcı, 2011.
- Russell, Jeffrey Burton: **Şeytan: Antikiteden İlk Hıristiyanlığa Kötülük**, Çev. Nuri Plümer, İstanbul, Kabalcı, 1999.

- Salih, Aidin: **Gerçek Tıp**, İstanbul, Sade Hayat Yay., 2008.
- Salt, Alparslan: **Ansiklopedik Semboller: Neo-spiritüalist Yaklaşımlarla Ezoterik Bilgilerin Işığında**, İstanbul, Ruh Ve Madde Yay., 2006.
- Schimmel, Annemarie: **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalcı, 2001.
- Schmidt, Erich: “Production Of Essential Oils”, **Handbook Of Essential Oils: Science, Technology And Applications**, Ed. K. Hüsnü Can Başer, Gerhard Buchbauer, USA, CRC Press, 2010, s. 83-118.
- Simpson, Michael G.: **Plant Systematics**, San Diego, Elsevier, 2010.
- Skeat, Walter W.: **The Concise Dictionary Of English Etymology**, Kent, Wordsworth Editions, 1993.
- Smith, Jennifer: **The Fly In The Ointment: The Mysteries Of Marry Magdalene**, USA, Lulu.com Pub., 2014.
- Sözen M., Tanyeli U.: **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- Stilo, Donald: “Isfahan; xxi. Provincial Dialects”, **Encyclopedia Iranica**, Vol. XIV, Fasc. 1, USA, 2012.
- Süheyli Divanı:** Haz. M. Esat Harmancı, Ankara, Akçağ Yay., 2007.
- Süleyman Çelebi: **Mevlid**, Yay. Haz. Ahmed Ateş, Ankara, TTK, 1954.
- Şeşen, Ramazan: **İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi**, İstanbul, Bedir Yay., 1975.
- Şeyhülislam Yahya Divanı:** Haz. Rekin Ertem, Ankara, Akçağ Yay., 1995.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin: “Bir Kültür Taşıyıcısı Bir Gizli Dil: Klasik Türk Şiirinde Mendil”, **Milli Folklor**, Y. 22, S. 87, s. 196-203.

- Tansuğ, Sabiha: **Türklerde Çiçek Sevgisi Ve Sümbülname**, İstanbul, Ak Yay., 1988.
- Tanyu, Hikmet: “Ağlama Duvarı”, **TDV İA**, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 474-475.
- Tarlan, Ali Nihat: **Hayali Bey Divanı**, İstanbul Ü.E.F. Yay., 1945.
- Tekin, Talat: **İrk Bitig**, Ankara, T.D.K. Yay, 2013.
- Tergit, Gabriele: **Flowers Through The Ages**, Londra, Oswald Wolf, 1961.
- The Metropolitan**: R.S.F., Londra, Bodleina Pub., 1887, C. 19.
- Tokarev, S. A.: “Kültür Tarihinde Ateş Sembolü”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Çev. Muvaffak Duranlı, İzmir, C. VI, S. 1, 2005, s. 257-262.
- Toth, Alfred: **Etymological Dictionary Of Hungarian (EDH)**, Hollanda, Mikes International, 2007.
- Tslev, Nikolai Nikolaevich: **Grasses Of The Soviet Union**, Ed. Andrei Aleksandrovich Federov, Vol. 1, Viginia Uni., 1983.
- Turan S., Akgül A., Çetin K.: “Fuzuli’nin Leyla Vü Mecnun Mesnevisinde Gül Ve Gül Bahçesi”, **S.D.Ü.S.B.E Dergisi**, Gül Özel Sayısı, Isparta 2013, s. 75-94.
- Türer, Osman: “Letaif-i Hamse”, **TDV İA**, C. XXVII, Ankara, TDV, 2003, s. 143.
- Uludağ, Süleyman: “Abdülkadir-i Geylani”, **TDV İA**, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 234-239.
- Uludağ, Süleyman: “İslam Kültüründe Hz. Muhammed: Tasavvuf”, **TDV İA**, C. XXX, İstanbul, TDV, 2005, s. 448-450.
- Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Yay. Haz. Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kabalcı, 2002.

- Uluğ, B. Vedat: “Güller(1): Hayatımızdaki Yeri”, **Derim**, C.19, S. 23, Antalya 2002, s. 32-33.
- Usluer, Fatih: **Hurufilik**, 2. bs., İstanbul, Kabalcı, 2014.
- Uzun, Mustafa: “Gülbank”, **TDV İA**, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 232-235.
- Üşümezsoy, Şener: “Türk İnan Tarihinin Çarpıtılması”, **Türk Solu**, S. 206, Ekim 2008.
- Üzüm, İlyas: “Nesimi”, **TDV İA**, C. XXXIII, İstanbul, TDV, 2007, s. 5-6.
- Virtue, Doreen: **Goddesses And Angels**, California, Hay House Pub., 2006.
- Waardenburg, Jacques: “Teslis” maddesi 1. Bölüm, **TDV İA**, C. XL, İstanbul, TDV, 2011, s. 548-549.
- Weizmann, Chaim: **What The Tree Has: A-C**, Weizmann Institute Of Science, İsrail, 1933.
- Yakubovich, Ilya: “The Luwian Deity Kwanza”, **Aramazd**, Vol. 8, S. 1-2, Erivan, 2014, s. 282-297.
- Yazıcı T., Öztürk M.: “Dil ve Lehçeler”, **TDV İA**, C. XXII, İstanbul, TDV, 2000, s. 413-416.
- Yazıcı, İsmet: **Yediveren Düşleri Belgesel Dizisi**, “Kırmızı”, Böl. 1, TRT, 2000.
- Yıldırım, Nimet: **Fars Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı, 2008.
- Yoldaş, Kazım: “XVII. Yüzyıl Mevlevi Şairlerinden Sabir Parsa”, **İlmi Araştırmalar**, S. 16, İstanbul, FSM Üni., 2003.
- Yusuf Has Hacib: **Kutadgu Bilig**, Çeviri II., Çev. Reşid Rahmeti Arat, 3. bs., Ankara, TTK, 1985.
- Zavotçu, Gencay: **Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü: Kişiler, Hayvanlar, Bitkiler, Tabiat Güçleri, Kişileştirilmiş Varlık Ve**

Kavramlar, Ed. Ömür Ceylan, İstanbul, Kesit Yay.,
2013.öz

Elektronik Kaynaklar

- (Çevrimiçi) http://akademik.semazen.net/article_print.php?id=628, 16.7.2016.
- (Çevrimiçi) <http://alevi-deyisleri-nesfesler.tr.gg/Bektas-Celebi-Siri.htm>, 23.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://biblehub.com/topical/c/crown.htm>, 11.11.2016.
- (Çevrimiçi) <http://bitig.org/?mod=1&tid=1&oid=16&lang=e>, 8.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/843/10674.pdf>, 17.8.2016
- (Çevrimiçi) <http://edebice.net/2014/02/26/fuzuli-den-kanuni-ye-oevgue/>, 19.1.2017.
- (Çevrimiçi) <http://en.bab.la/dictionary/english-arabic/rose>, 7.7.2016.
- (Çevrimiçi) <http://fr.dbpedia.org/page/Rhodophyta>, 22.12.2016
- (Çevrimiçi) <http://latindictionary.wikidot.com/noun:verbum>, 14.7.2016.
- (Çevrimiçi) <http://nuworldbotanicals.com/miscellaneous/science-behind-aromatherapy/>, 19.4.2017.
- (Çevrimiçi) <http://oldeuropeanculture.blogspot.com.tr/2015/11/apples-and-berries.html>, 7.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://pricefarer.com/oscan/>, 9.9.2016.
- (Çevrimiçi) <http://tataryemekleri.blogspot.com.tr/2010/12/kimiz.html>, 18.11.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.ancient-hebrew.org/emagazine/>, 10.9.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.bbc.com/future/story/20120312-why-can-smells-unlock-memories>, 21.12.2016.
- (Çevrimiçi) http://www.bbg.org/gardening/article/rose_water, 10.10.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.blessedmaineherbs.com/ourlamaalvu.html>, 5.5.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.botany.hawaii.edu/faculty/carr/ros.htm>, 5.5.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=10161>, 15.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=10178>, 15.12.2016.
- (Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=179>, 14.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=5316>, 15.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.catholictradition.org/Mary/rosa-mystica4.htm>, 10.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.dictionary.com/browse/elm>, 8.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.dictionary.com/browse/word?s=t>, 8.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.digthedirt.com/plants/12029-apples-malus-domestica-api-rose>, 17.10.2010.

(Çevrimiçi) <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/g%C3%BC1>, 21.9.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/h%C3%BCnnap>, 18.11.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.etimolojiturkce.com/kelime/pamuk>, 18.1.2017.

(Çevrimiçi) http://www.etymology.ch/Lexi/Word/rosso__Italian, 22.3.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.helsinki.fi/~jolaakso/f-h-ety.html#uew>, 1.8.2016.

(Çevrimiçi) http://www.herbs2000.com/flowers/r_history.htm, 6.5.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.history.co.uk/shows/king-arthurs-round-table-revealed/articles/the-real-king-arthur>, 7.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.masonicdictionary.com/rose.html>, 15.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/05135d.htm>, 10.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/13184b.htm>, 10.01.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.nkfu.com/cam-agacinin-ozellikleri-cam-agaci-cesitleri-nelerdir/>, 17.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.ontree.ca/faqs-resources/articles/origin-of-common-tree-names>, 8.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.pantheon.org/articles/s/soma.html>, 8.8.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.rose.org/wp-content/uploads/2012/01/History-of-Roses-Species-Part-A.pdf>, 6.5.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.rozayayinevi.com/bektasinefesleri.html>, 23.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.saglikkitabi.org/rinensefalon-koku-beyni>, 5.1.2017.

(Çevrimiçi) http://www.siiir.gen.tr/siiir/s/sezai_karakoc/monna_rosa.htm, 19.1.2017.

(Çevrimiçi) http://www.thefreedictionary.com/_/roots.aspx?type=Indo-European&root=webh-, 21.6.2016.

(Çevrimiçi) http://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/leffu_nesr.html, 18.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.turksanatmuzigi.org/notalarimiz/segah-notalari/donulmez-aksamin-ufkundayiz-vakit-cok-gec-notasi>, 13.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.turksolu.com.tr/206/usumezsoy206.htm>, 21.9.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.wordreference.com/definition/rose%20window>, 1.2.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.wordsense.eu/%DA%AF%D9%84/>, 7.7.2016.

(Çevrimiçi) http://www.wordsense.eu/word/#Old_English, 14.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.yenimakale.com/dag-karaagaci.html>, 9.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.yourdictionary.com/rose>, 4.7.2016.

(Çevrimiçi) <https://botanicenergy.com/tag/roses/>, 11 Kasım 2016.

(Çevrimiçi) <https://botanicenergy.com/tag/roses/>, 21.6.2016.

(Çevrimiçi) <https://global.britannica.com/plant/Rosaceae>, 6.5.2016.

(Çevrimiçi) <https://global.britannica.com/topic/logos>, 14.7.2016

(Çevrimiçi) <https://translate.google.com.tr/#la/en/apicius>, 17.10.2016.

(Çevrimiçi) <https://www.helpmefind.com/rose/pl.php?n=5311>, 7.7.2016.

(Çevrimiçi) https://www.rottentomatoes.com/m/etz_hadomim_tafus/, 10.9.2016.

(Çevrimiçi) http://actaturcica.com/_media/2013-07/v_2_04.pdf, 1.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://biblehub.com/hebrew/7218.htm>, 11.11.2016.

(Çevrimiçi) <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Reproduction+of+pine+trees>, 17.1.2017.

(Çevrimiçi) http://end.translatum.gr/wiki/Appendix:Proto-Semitic_*ra%CA%BE%C5%A1-, 11.11.2016.

(Çevrimiçi) <http://ethnobiomed.biomedcentral.com/articles/10.1186/1746-4269-1-8>,
10.9.2016.

(Çevrimiçi) <http://latin-dictionary.net/definition/3967/apicius-apicia-apicium>,
17.10.2016.

(Çevrimiçi) http://oregonstate.edu/trees/conifer_genera/spp/true_fir_spp.html,
19.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://roseandchess.lib.uchicago.edu/rose.html>, 15.12.2016.

(Çevrimiçi)
<http://sanskritdictionary.com/?iencoding=iast&q=jaja&lang=sans&action=Search>,
9.9.2016.

(Çevrimiçi) <http://siir.sohbetci.net/gul-ahmet-hamdi-tanpinar-1247.html>, 13.12.2016.

(Çevrimiçi)
http://www.americanherbalistsguild.com/sites/default/files/rose_handout_0.pdf,
21.6.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.ancient-origins.net/myths-legends/ancient-symbolism-magical-phoenix-002020>, 16.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.ancient-origins.net/myths-legends/ancient-symbolism-magical-phoenix-002020>, 16.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.antakya.com/bilgi-126-bogma-raki-arak-tini>, 13.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.biblestudytools.com/commentaries/revelation/revelation-22/revelation-22-2.html>, 11.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=3524>, 14.12.2016.

(Çevrimiçi) http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=131015,
14.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.eridu.co.uk/author/atlantis/plato.html>, 28.9.2016.

(Çevrimiçi)
http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=rose, 4.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.genelturktarihi.net/kayin-agacinin-turk-mitolojisinde-yeri>,
1.12.2016.

(Çevrimiçi)
<http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=43653&st=&pgnum=543>, 8.7.2016

(Çevrimiçi)
<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=BENG%C4%B0&mi=0>,
17.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=beng&mi=0>,
11.10.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%BCI&mi=0>
21.9.2016.

(Çevrimiçi)
<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=g%C3%BCImek&mi=0>,
21.9.2016.

(Çevrimiçi)
<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=isti%C4%9Frak&mi=0>,
15.11.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=KETM&mi=0>,
20.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=pembe&mi=0>,
18.1.2017.

(Çevrimiçi)
<http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=S%C3%9CC%C4%B0&mi=0>,
1.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=verit&mi=0>,
15.7.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.livescience.com/52627-salamanders.html>, 19.1.2017.

(Çevrimiçi) <http://www.newadvent.org/cathen/09410a.htm>, 16.1.2017.

(Çevrimiçi)

http://www.softwareparadiso.it/ambiente/archeologia_vocabolario_osco.html,
9.9.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.sonpeygamber.info/turk-edebiyatinda-naatler>, 17.12.2016.

(Çevrimiçi)

http://www.turktarih.com/%C3%96z_T%C3%BCrk%C3%A7e_K%C4%B1z_%C4%B0simleri.html, 8.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.turkuler.com/yazi/conklerdenabdal.asp>, 23.12.2016.

(Çevrimiçi) <http://www.yunusemre.gov.tr/index.php/yunus-emre/dusunce-dunyasi/521-bir-goenule-girmek>, 20.8.2016.

(Çevrimiçi) <https://bible.org/question/where-did-idea-jesus-rose-sharon-come>,
7.12.2016.

(Çevrimiçi) https://en.oxforddictionaries.com/definition/fons_et_origo, 17.1.2017.

(Çevrimiçi) <https://global.britannica.com/plant/Rosaceae>, 8.1.2016.

(Çevrimiçi)

<https://www.biblegateway.com/passage/?search=ioannes1&version=VULGATE>,
14.7.2016.

(Çevrimiçi)

https://www.itis.gov/servlet/SingleRpt/SingleRpt?search_topic=TSN&search_value=29053#null, 5.2.2017.

(Çevrimiçi) https://www.loebclassics.com/view/plotinus-eneas/1966/pb_LCL468.287.xml, 19.11.2016.

(Çevrimiçi) https://www.sciencedaily.com/terms/psychoactive_drug.htm, 9.9.2016.